

ACTA ACADEMIAE VELEHRADENSIS

QUORUM EDENDORUM CURAM GERIT
AD. ŠPALDÁK.

ANNUS VII. NR. 4.

LA REVUE »ACTA ACADEMIAE VELEHRADENSIS«
PARAÎT QUATRE FOIS PAR AN.
〈À PRAGUE II-505〉

PRAGAE BOHEMORUM 1911.

SUMPTIBUS ACADEMIAE VELEHRADENSIS. TYPIS „ČESKOSLOVANSKÁ AKC. TISKÁRNA“ PRAGAE-I 186.

Index.

Pars I.

- M. Jugie*, De Conceptione Immaculata B. Mariae Virginis
apud Russos, saeculo XVII p. 3—15
p. 180—185
- A. Salaville*, De „quinivertice ecclesiastico corpore“ apud
S. Theodorum Studitam p. 177—180
- Dr. *Leonini*, Quomodo Leonis XIII. studia veteris dis-
cordiae tollendae in Russia aestimata sint, exemplo
illustratur p. 15—22
- A. Špaldák* et *L. Fedoroff*, Relatio de III. Conventu Vele-
hradensi p. 97—130
- A. Palmieri*, De Graecis scriptoribus orthodoxis qui con-
cordiae inter ecclesiam occidentalem et orientalem
restituendae studuerunt p. 185—196

Conspectus litterarum ad Academiae studia pertinentium:

(Dr. *Leonini*) A. PALMIERI, Il progresso dommatico nel concetto cattolico, pag. 23—25. (Dr. *P. Sinthern*) A. PALMIERI, Theologia dogmatica orthodoxa ad lumen catholicae doctrinae examinata et discussa. T. I. p. 5—39. (Dr. *R. Špaček*) AL. BUKOWSKI, S. I., Die Genugtuung für die Sünde nach der Auffassung der russischen Orthodoxie, p. 130—133. (*A. Špaldák*) Revue de l'Institut Catholique de Paris 1908—9, p. 133. The Journal of Theological Studies 1908—11, p. 134—135. Stimmen aus Maria Laach 1909—11, Historische Zeitschrift 1909—11, Revue des Sciences Philosophiques et Theologiques 1909, Revue Bénédictine 1909—11, p. 135 ad 136. Libri recentiores, p. 136. (*A. Špaldák*) DR. ANTON OTT, Die Auslegung der neutestamentlichen Texte über die Ehescheidung, p. 197—9. THOMAS LEMPL, Das Herz Jesu, p. 199—206. MICHEL D'HERBIGNY, Un Newman Russe: Vladimir Soloviev, p. 206. FERNAND MOURRET, Histoire Générale de l'Église, p. 206. (Dr. *J. Haulzsega*) Revista Teologica 1910—11, p. 206—208.

Varia:

Interrogationes et Responsa: Quomodo ecclesiae catholicae veritas optime probetur (*Rostworowski*), p. 39—42; De iuridismo.

qui theologiae occidentali (scholasticae) obicitur (*A. Špaldák*), pag. 208—212; De peccati virtutisque natura et vi quid sentiant orientales, p. 212—215. — Libellus III. conventus Velehradensis, pag. 42—43; Tretij bogoslovskij s'ězd, p. 43—44.

Pars II.

Dr. *J. Vajs*. (Glagolitica ab a. 1900—1910

p. 45—47

Conspectus singulorum operum recentium:

BOHEMICA: (*A. Rejzek*) F. KLOBOUK, Kdy byly stanoveny články víry, p. 47—49; (*A. Špaldák*) Český slovník bohovědný, pag. 49—64; FRANT. POHŮNEK, Antika a křesťanství, p. 137—138; JULIUS KOŠNÁŘ, O svatém Václavu a vývoji úcty svatováclavské, p. 138; (*J. Vraštil*) Libri novi, p. 217—223; (*Jar. Ovečka*) DR. FR. KRYŠTŮFEK, Rozluka církve a státu ve Francii, p. 223.

SLOVACICA: (*A. Špaldák*) Slovenske Pohl'ady, p. 138—139.

POLONICA: (*A. Špaldák*) J. BORODZICZ, Pod wozem i na wozie, pag. 64—65; (*A. Špaldák*) DR. J. KACZMARCZYK, Bóstwo Chrystusa Istotą Ewangelii, p. 65; (*A. Špaldák*) Libri anno 1910 editi, pag. 139—141; (*J. Vraštil*) DR. M. ŽMIGRODSKI, Przegląd historyi sztuki w Polsce, p. 141—142; (*E. Matzel*) MARYA Z PRAGI, Chrześcianie ewangeliczni, p. 142; Kwartalnik historyczny 1910, p. 142 ad 144; (*A. Špaldák*) Miesięcznik Kościelny 1910, p. 144—145; (*J. Vraštil*) Eos 1909—10, pag. 145; Kwartalnik Litewski 1910, p. 145—146; Krytyka 1908—10, Prąd 1910, Biblioteka Warszawska 1910, Przegląd historyczny 1908, Roczniki Towarzystwa przyjaciół nauk poznańskiego 1907—8, pag. 146—147; Przegląd Powszechny 1910, p. 147—154.

RUTHENICA: (*Dr. Ludkiewicz, Dr. Leonini*) DR. VAS. MASCJUŇ, Cerkovnoe supružje pravo, p. 154—155; (*A. Špaldák*) Zapysky naukovoho tovarystva imeny Ševčenko 1909—11, pag. 155—156; Zapysky Ukrain. Nauk. Tov. v Kyivi, p. 156.

RUSSICA: (*B. Ráček*) N. POKROVSKIJ, Pamjatniki cerkovnoj stariny v Kostromě, p. 65—66; (*A. Palmieri*) Věra i Razum 1909—10, pag. 66—71; (*M. M.*) M. REJSNER, Duhovnaja policija v Rossii, p. 72; (*Dr. Leonini*) P. TROICKIJ, Cerkov' i Gosudarstvo v Rossii, p. 72—74; (*O. Židek*) Trudy kievskoj duhovnoj Akademii 1908, p. 75—80; 240—243; (*M. Hlatuščynskij*) B. MYŠCYN, Ustrojstvo Chrištianskoj cerkvi v pervye dva věka, pag. 80—86; (*Dr. Leonini*) PROF. VL. KERENSKIJ, Čto razděljalo i razděljaet vostočno-pravoslavnuju i zapadnuju starokatoličeskiju cerkvi? p. 157—158; Čtenija v imperatorskom obščestve istorii i Drevnostej Rossijskij pri moskovskom universitetě 1908—10, p. 158—159; Izvěstija imperatorskoj akademii nauk 1908—11, pag. 159—160; Russkaja Starina 1908, p. 160; Cerkov' 1909, p. 160—161; Mis. Obozrěnie 1909, p. 161;

PĚTR LEBEDEV, *Nauka o bogoslužení pravoslavnoj cerkvi*, p. 161 ad 163; P. MANSUROV, *Konstantinopol'skaja Cerkov'* p. 163; V. E. MAKAROV, *Očerk istorii staroobryadčestva*, p. 164; (*A. Špaldák*) *Libri anno 1910 editi*, p. 223—234; (*Dr. Thomas Hudec*) N. GLUBOKOVSKIJ, *Blagověstie sv. Apostola Pavla po ego proišoždeniju i suščestvu*, pag. 234—240; (*M. Haluščynskij*) *Bogoslovskij Věstnik* 1909, pag. 243—248.

BULGARICA: (*A. Špaldák*) M. DRINOV, *Sčinenija*, p. 86—87; (*Adolf Špaldák*) *Sbornik za narodni umotvorenija nauka i knižnina* 1906 ad 1909, p. 164—165.

SERBICA: (*Dr. J. Šimrak*) *Věstnik Srpske Crkve* 1909, p. 165—167; *Bogoslovski Glasnik* 1909—10, p. 167—176.

CROATICA: (*F. Suopek*) S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine u crkvenom bogoslužju sa osobitim obzirom na Hrvatsku*, I. p. 87—94; (*J. Lovriček*) *Vrhbosna* 1909, p. 94—95; (*K. Dočkal*) F. PLEVNJAK, *Rad svećenstva na školsko-prosvjetnom polju*, p. 95—96; (*Dr. K. Dočkal*) JANKO BARLĚ, *Povijest turopolskih župa*, pag. 248—249; (*Dr. J. Šimrak*) DANE REBA, *Izbornik za crkveno-pravne odnose različitih katoličkih obreda s obzirom na istočnu crkvu u Hrvatskoj*, p. 249—251; (*Dr. K. Dočkal*) *Bogoslovska Smotra* 1910—11. p. 251—255.

Externa de Slavis p. 176

Nuntii procurationis p. 176

PRAEFATIO.

Horum commentariorum etiamsi alius sit titulus aliusque ordo rerum, idem tamen est institutum, quod illorum, qui „Slavorum litterae theologicae“ inscribentur idemque qui illorum adornandorum edendorumque saltem quattuor proximos annos curam gerebat, horum quoque gerit. Quapropter eandem benevolentiam et a lectoribus et a scriptoribus petimus, quam antea praestabant.

Ordo mutatus est, quia prior multis minus placebat, nomen, ne de nomine certaretur. Cum enim exeunte anno 1910 Dr. Podlaha Slavorum litteras theologicas non collegii ad ea edenda Velehradii constituti sed suas et Dris Tumpach esse ratus abhinc aut nihil ant conspectum litterarum solum se edere posse sibi persuasisset nomenque illud sibi vindicasset, neque sperari potuisset eos, qui hucusque iis edendis operam dedissent, eum esse adiuturos et Academia Velehradensis actis suis indigeret, neque propositum ea edendi mutare posset, nuntius de consilio edendi ab Academia pro Slavorum litteris theologis „Acta Academiae Velehradensis“ omnibus iis missus est, quos huius operis socii antea Slavorum litteris theologis conciliaverant. Quo facto inter Academiam Velehradensem et Doctores Podlaha et Tumpach convenit, ut pro certa summa pecuniae illi omnia exemplaria Slavorum litterarum theologiarum praeberentur neve ab his commentarii similes ederentur.

Prius autem primus fasciculus edi non potuit, quia et typographus, qui rem susceperat, cum incommoda metueret, re incohata a proposito discesserat et, cum bis ab ipso, qui priorum commentariorum edendorum curam gesserat, novorum gesturus erat, tertium ab Excellentissimo Academiae Praeside petatum esset, ut censura ordinariatus ei committeretur qui antea eo munere saltem quattuor proximos annos functus esset, demum mense Iunio saltem magna ex parte hoc est concessum.

Cum haec Acta priores Slavorum litteras theologicas excipiant etiam numero VII. huius anni volumen insigniendum esse visum est, praesertim cum Indice nominum et rerum quinto quoque anno edendo et. VI. annum Slavorum litterarum theologiarum comprehendi oporteat. Quod bonum faustum felix fortunatumque sit!

A. Špaldák.

De Conceptione Immaculata B. Mariae Virginis apud Russos, saeculo XVII.

Una e praecipuis dissensionibus dogmaticis, quae hodie catholicos inter et Orientales orthodoxos vigent, est doctrina de Conceptione immaculata Beatae Mariae virginis. Catholici quidem, iam a sollemni definitione a Pio nono, anno 1854 prolata pro dogmate ab omnibus firmiter tenendo habent Beatam Mariam Virginem a primo instanti suae conceptionis ab omni originalis culpa labe, propter futura merita Christi Salvatoris praeservatam, immunem fuisse; orthodoxi autem, et illi qui ad gentem slavicam et qui ad hellenicam pertinent, in reiciendo illo dogmate sunt unanimes. Eorum sententia, Beata Dei Genetrix vere contraxit peccatum originale, a quo, si plerosque eorum theologos audias, non fuit purgata nisi die Annuntiationis, cum Verbum caro factum est. Et hunc quidem qui nunc est consensus catholicae unanimitati directe oppositum maxime mirum invenio, ex eo quod historia compertum est apud veteres Byzantinos, usque ad XV saeculum inclusive, Conceptionem immaculatam B. Mariae non solum nunquam esse oppugnatam, verum etiam, implicite ab omnibus, explicite et diserte a non paucis, propositam fuisse et creditam. Num a saeculo XV inter orthodoxos concilium aliquod oecumenicum, quod esset octavum, congregatum est, quod rem infallibiliter decreverit? Minime. Undenam igitur haec unanimitas tam recens, antiquae concordiae contraria?

Aliam causam huius rei non invenio nisi quamdam necessitatem, qua, iam ab exorto schismate, orthodoxia impellitur ad negandum quidquid in catholicitate speciem habet dogmatici progressus, maxime si progressus ille ad illustrandum infallibile successoris Petri magisterium aliquid confert. Definitio autem conceptionis Immaculatae est omnino huiusmodi. Haec vera et profunda ratio cur nostris diebus orthodoxi in repellendo dogmate nostro facti sint unanimes. Non nego tamen protestanticae theologiae contagionem, quae iam a saeculo XVI apud quosdam Graecos se prodidit, hac in re aliquas partes habuisse.

Ac Russos quod attinet, certum est illos per totum XVII^{um} saeculum pristinam Ecclesiae byzantinae doctrinam de sanctitate originali Beatae Mariae retinuisse, et demum medio illo saeculo,

Graeculos aliquot, et apud solos Moscovitas, prima eius quae nunc communis evasit negationis vestigia intulisse; quod iam lectori benevolo, documentis allatis, indicare volo. Commentationem autem hanc in tres partes dividam, secundum vulgatam illam trinam Russiae geographicam partitionem in Velicorussiam seu Moscoviam, Malorussiam et Bëlorussiam. Iam a Malorussia incipiam.¹⁾

I. De Conceptione immaculata apud Malorussos.

Initio saeculi XVII, Orthodoxi in Malorussia degentes, Polonis tum subditi, Latinis et Uniatis infensissimi erant. Unio enim Brescii anno 1595 pacta illorum iram concitaverat; accedebant vexationes, quas a magnatibus polonis patiebantur. Unde nullo modo ad mutuandam a Latinis doctrinam, quae heterodoxiam, quamvis exigue, redoleret, propensi erant. Neque dici potest illorum theologos et polemistas dogmata orientalis orthodoxiae non bene novisse; si quidem omnes alios orthodoxos, non solum Moscovitas sed etiam Graecos, scientia superabant, ut videre est ex operibus ab ipsis conscriptis. Et hoc quisque facile intellet, si secum reputaverit illis cum doctissimis Latinis, maxime Jesuitis, rem fuisse. Atqui (quod in hac re maximi est momenti) tantum abest ut illi theologi et polemistae doctrinam de Conceptione Immaculata, prout a Jesuitis in Poloniae academiis proponebatur, oppugnaverint, ut ipsi hanc eandem sententiam in publicis lectionibus in gymnasio Kioviensi habitis, in contionibus sacris, in colloquiis, in libris tuiti sint. Idque non transeunter sed diserte, non paucos annos sed per saeculum integrum, non ut doctrinam liberam, sed ut omnino tenendam et ad fidem pertinentem, illam discipulis et fidelibus tradiderunt, faventibus et approbantibus fidei doctoribus, episcopos dico et metropolitanos.

E quibus illustrior sine dubio fuit Petrus Mogilas (1596 1647), collegii Kioviensis fundator, et ab anno 1633 eiusdem civitatis metropolita, qui tam contra Latinos et Uniatas quam contra Lutheranos, suorum fuit dux acerrimus. Suum quidem in-

¹⁾ De doctrina Russorum circa Immaculatam Conceptionem praeclarum opusculum edidit R. P. Gagarin, S. J.: *L'Eglise russe et l'Immaculée Conception*, Paris, 1876, in quo probat et e testimoniis doctorum Kioviensium, qui saeculo XVII° fuerunt, et e fide Palaeodoxorum seu raskolnikorum, atque etiam e liturgia, Ecclesiam russicam aliquando privilegium mariale admisisse. In appendice textus genuinos exhibet. Hoc opusculum fuit mihi valde utile et non pauca ex illo excerpserim. Iam anno 1858, doctus Iesuita aliqua testimonia Academiae Kioviensis publici iuris fecerat sub titulo Любопытныя свидѣтельства о непорочномъ зачатіи Богородицы, quae examini subiecit aliquis auctor anonymus in *Христіанское чтеніе*. 1859, t. II, p. 383—399. Postquam opusculum gallice conscriptum in lucem prodiit I. N. Subbotin argumentorum a Gagarin allatorum vim infringere tentavit in *Душеполезное Чтеніе*, 1879, t. I, pp. 44—74, 303—324. (Римскій догматъ о непорочномъ зачатіи Дѣвы Маріи; Письмо къ Іезуиту Гагарину.)

genium, in scholis polonicis et extraneis convenienter excultum, suum cum principe Moscoviae amicum commercium atque cum patriarcha Mosquensi Philareto Nikitič et oecumenicis patriarchis, qui exarcham pro monasteriis stavropegiacis Malorussiae illum designarunt, optima necessitudo, magnam ipsi auctoritatem conciliabant. Ex omnibus scriptis, quae ei attribuuntur, unum fuit mihi praesto, illius catechismus, qui postquam correctus et a patriarchis orientalibus, anno 1643 approbatus est, Confessio orthodoxa Orientalis Ecclesiae evasit. In hoc opusculo, inter Ecclesiae orthodoxae symbolicos libros principe, nulla quidem expressa Immaculatae Conceptionis affirmatio inveniri potest, quaedam autem verba, hanc doctrinam implicite continentia, deprehenduntur.

Ut exemplum afferam, postquam, in quaestione vicesima quarta primae partis, originale peccatum ad omnes Adami posteros pertinere dictum est, in quaestione sequenti declaratur Deum, quamquam lapsum praevideisset, hominem creasse, quia Filium suum Unigenitum in mundum missurus erat, ex purissima Virgine (ἀπὸ καθαρωτάτην παρθένον) incarnandum.¹⁾ Nonne hoc appositum „καθαρωτάτη“ declarationem universalitatis labis originalis immediate subsequens, Matrem Jesu ab ea fuisse servatam indicat? Verba huic similia, ut ἀμόλυτος (immaculata), πάναγνος (omnino sancta), etc., saepe in opere leguntur. Hanc salutationis angelicae explanationem adnotare iuvat: „Virgo plena gratia (κεχαριστωμένη) appellatur, quia gratiam divinam participat magis quam omnis alia creatura, et ideo Ecclesia super Cherubim et Seraphim illam exultat.“²⁾

Non nego quidem has et similes locutiones satis facile ab Immaculatae conceptionis adversariis in sensum ipsorum detorqueri posse, et re vera Meletius Syrigus, qui in catechismo Kioviensi, a patriarcha oecumenico iussus, correctiones fecit, nihil in illis reprehensione dignum invenit, quamvis privilegii marialis acer negator exstiterit.³⁾ Sed pro certo habeo ipsum Petrum Mogilam his epithetis, Catholicorum instar, sensum absolutum subiecisse, Etenim, eo vivente neque reclamante, doctrina de conceptione Immaculata in collegio Kioviensi publice tradebatur, maxime a Josepho Kononovič Gorbatskij, qui ab anno 1642 ad annum 1645

¹⁾ *Michalcescu*, Die Bekenntnisse der griechisch orientalischen Kirche, Leipzig, 1904, p. 40—41; Cf. p. 45, 46, 47 etc.

²⁾ Ὁνομάζει τὴν παρθένον κεχαριστωμένην. πῶς αὕτη εἶναι μέτοχος τῆς θείας χάριτος, περισσότερον καὶ ἕνα ἄλλο κτίσμα· διὰ τὴν εἶναι μητέρα Θεοῦ· καὶ διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία τὴν ὑψώνει ὑπὲρ τὰ Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ. Ibid, p. 48.

³⁾ De Meletio Syrigo, uno e praecipuis theologis graecis saeculi XVII fuse scripsit P. Pargoire, in „Echos d'Orient“ 1908 et 1909. Theologus ille, in opere „Ἀντίρρησις κατὰ καλβινικὸν κεφαλαίον“, Bucarestii, 1690, p. 31—32, docet Beatam Virginem a peccato originali esse purgatam, cum, Angelo nuntiante, Spiritus sanctus descenderet in illam: ὡς ἂν ἐκαθαρίσθηκεν ἀπὸ τῆν προπατορικῆν ἁμαρτίαν προτῆτερα μὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὅπου ἐδέχθηκε μέσα της.

rector fuit, et postea, Belorussiae archiepiscopus creatus, con fraternitatem piam iuventutis utriusque sexus, sub titulo Immaculatae Conceptionis sua auctoritate probavit; de qua infra nonnulla dicturus sum. Nota ipsum Kononovič unum e tribus delegatis Petri Mogilae fuisse ad synodum, seu potius collationem Jassensem (1642), in qua confessio orthodoxa orientalis Ecclesiae examinata et correctata est a theologis graecis, quos oecumenicus patriarcha miserat.

*

Alius rector gymnasii Kioviensis, ab anno 1645 ad 1648¹⁾ Lazarus Baranovič († 1694) dogma catholicum de conceptione Deigenetricis enucleate exprimit in opere cui titulus: *Tubae praedicatorum pro festis diebus totius anni*. En quae scripta legimus in sermone quem habuit de conceptione Beatae Mariae:

„Omnes nos sic precamur; „Ecce in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea“ (Psal L, 7). Tu vero sola es, o Maria, quam haec precatio non deceat, quippe quae in iniquitate concepta non sis et in peccatis non nata. Quae paritura eras illum, qui mundum ab omnibus peccatis liberaturus erat et omnes iniquitates deleturus, conveniens omnino erat ut sine peccato concipereris. :“²⁾

„Num Deus, qui omnia potest, facere non poterat ut Mater sua sine originalis labis contagione conciperetur? Et si potuit, fecit, qui omnia in sapientia disponit. Non decebat Matrem Domini, etiam ad breve tempus, peccati esse servam, cum inter omnes creaturas primas teneat. Dei genetrici sponsus dicit: „Tota pulchra es, et macula non est in te (Cant. Cantic. IV, 7). Nihil ergo peioris in illa invenit. In tua sancta conceptione caput serpentis contrivisti; et ille in Conceptione tua Immaculata te vulnerare non potuit³⁾!“

„Qui in peccato originali nati sunt, filii daemonis vocantur. Quomodo ergo Deus Matrem suam ab ista servitute non praeservaverit? Quomodo, sine damno proprii honoris ab illa nasci potuisset, quam suam servam daemon vocandi ius habuisset? Diluvium omnia mersit et arca Noe sola naufragium fugit. Eodem modo peccatum originale omnes homines voravit, ita ut cum Psalmista genus humanum clamet: „Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt a quae usque ad animam meam“ (Psal. LVIII, 2). Sola veri Noe vivens arca mersa non est et illaesa permansit.“⁴⁾

1) Quantum conicere possum, e fontibus russicis, quos mihi adire licuit, qui non bene concordant.

2) Труды на дни парочитыя праздниковъ. Кіовіае, 1674 et 1684, p. 100 vº. Cf. *Gagarin*, op cit. pp. 13 et 66.

3) Труды. p. 101.

4) Ibid., p. 102—104.

Ecce quae fidelibus orthodoxis Lazarus ille Baranovič praedicabat, quem Demetrius Tuptalo, Rostovensis episcopus, inter sanctos a Russis relatus, columnam Ecclesiae vocabat; qui ab anno 1657 černigovensem rexit Ecclesiam; qui magnae synodo Mosquensi anno 1667 interfuit, et a patriarcha Joakimo invitatus, historiam concilii florentini concinnavit. Quomodo fieri potuit, ut illustris ille orthodoxus a tramite verae orthodoxiae, quam nunc iactant, deflecteret? Res sane explicatu difficilis.

In templo autem orthodoxiae columna illa non mansit solitaria. Dum Baranovič rectoris officium agit, discipulus erat Ioannicius Galjatovskij cui multum favebat, († 1688). Hic studiorum curriculo expleto, bis in collegio magisterio functus, primum quidem ab anno 1650 ad 1651, deinde vero ab anno 1655 ad 1657, tandem rectoris ministerio (1658 ad 1659) decoratus est. Ut scribit M. T. Titov,¹⁾ fuit Ioannicius scriptor egregius et polemista acerrimus contra Latinos et Unitas, quos in quattuor e suis operibus impetivit. Fuit etiam orator eximius et non unum volumen homileticum edidit. Notum praesertim est illud quod inscribitur „Clavis cognitionis“, in quo inter alias legitur oratio quaedam de nativitate Beatae Mariae Virginis. Explanans illud marialis cantici: „Fecit mihi magna qui potens est“ (Luc. I, 49) orator haec habet:

„Tertium mirabile erga purissimam Virginem a Deo patratum, fuit ut a peccato originali eximeretur; etenim purissima Virgo et concepta et nata sine peccato originali est. Sicut enim terra, ex qua vetus Adam formatus est, pura erat et non maledictioni obnoxia (Gen. II, 7), ita etiam purissima Virgo, quae est terra ex qua novus Adam Christus prodiit, immaculata erat, maledictione originalis peccati non contaminata.

„Arca Noe figura fuit immaculatae Deigenetricis conceptionis. Diluvium enim, omnia, et homines, et pecora, et volucres, et reptilia, etiam et montes demersit; arca autem Noe sola profundum effugit. Eodem modo, peccatum originale omnes homines maculavit, et sola intacta permansit purissima Virgo.

„Alium typum Deigenetricis purae conceptionis in vellere Gedeonis videre est. Cum enim omnis terra sicca esset, vellus Gedeonis rore madidum erat (Iudic. VI, 37). Ita peccatum originale omnes homines attingit. secundum illud Psalmi: „Ecce in iniquitatibus conceptus sum et in peccatis concepit me mater mea“ (Psal. L, 8); purissima autem Virgo non peccatum originale sed gratiam Dei hereditavit. Et ideo angelus Gabriel illi dixit: „Gaude, et gaudio tibi dato frui; Dominus enim tecum. Te plenam gratia saluto; Dominus tecum“ Haec angelica verba puram purissimae Virginis conceptionem nobis denuntiant. Sicut enim vas, quando olei plenum, aquam aut ali-

¹⁾ Православная богословская энциклопедия, т. VI, col. 749 ad 750.

quid aliud liquidi recipere non potest, quia spatium deficit; ita in purissima Virgine locus non est non solum peccati originalis, sed etiam cuiuslibet alterius peccati, quia gratia Dei plena est.¹⁾

Galjatovskij, vir Mariae devotissimus, opus speciale in eius honorem composuit sic inscriptum: „Novum caelum novis stellis concreatum“ seu: „Benedicta Virgo Maria, Dei Mater, cum suis mirabilibus“.²⁾ Suspicio in hoc opere quaedam ad Conceptionem immaculatam pertinentia inveniri, quamvis pro certo illud dicere mihi non liceat, quippe qui volumen non viderim. Quae tamen proxime relata sunt de sententia oratoris satis nos commovent.

Non minus enucleate alius Kioviensis discipulus, Antonius Radivilovskij nomine, qui Pečerskiensis Laurae vicarius fuit, de dogmate nostro disserit in „Viridario Mariae, Matris Dei“. Kioviae anno 1676 edito. Audiantur excerpta quaedam homiliarum „in Conceptionem Immaculatam Mariae semper Virginis, Dei genetricis et Dominae nostrae benedictae“:

„Verum quidem est nos omnes, qui ab Adamo carnali generatione originem ducimus, vinculis originalis peccati a primo instanti conceptionis implicari; infernus artifex, diabolus, omnes nos invadit, et omnes post Psalmistam possumus dicere; „Ecce in iniquitatibus conceptus sum et in peccatis concepit me mater mea“ (Psal. L, 7). — — Samuel quidem et Jeremias et praecursor Joannes ad magna a Deo deputati sunt. Primus fuit iudex in Israel, alter propheta, tertius baptizavit et paenitentiam praedicavit; nullus autem ex illis originalis peccati labem effugit; psalmista enim praeterea dicit: „Erraverunt ab utero“ (Psal. LVII, 4). Hoc privilegium a Deo recepit sola purissima Virgo Maria, secundum promissum antiquum „Ipsa conteret caput tuum“ (Gen. III, 15). Vincula diabolica originalis peccati ipsa nescivit, quae etsi ab Adamo naturali generatione nata, adamici peccati labem in se non recepit...“³⁾

„Sanctus Gregorius hoc bene noverat, qui in secunda homilia de Conceptione, puritatem Mariae Cherubim et Seraphim et aliorum caelestium agminum puritatem superasse declarat. E quo concludo: „Si in conceptione sua, Maria quicquam originalis contagionis sensisset. Angelos, omnis maculae peccati expertes, puritate non utique superasset.“⁴⁾

Sane contionator catholicus nostri temporis non expressius loquitur de Immaculata conceptione quam Antonius Radivilovskij, Si autem rediviŕus ille, inter huius temporis orthodoxos rediret,

¹⁾ Ключъ разумѣнія, Кіовіі, 1659, р. 171—173. Cf. *Gagarin*, р. 71-73.

²⁾ Православная энциклопедія loco cit.

³⁾ Огородокъ Маріи Богородицы, Кіовіае, 1676, р. 718; *Gagarin*, р. 75—76.

⁴⁾ *Ibid*, р. 728.

nonne ut haereticus expelleretur, si sententiam mutare nollet? Unde hoc? Numquid septem oecumenica concilia de hac re quicquam definire quod Antonius noster non bene perspexerit?

* * *

Huius coetus illustrium polemistarum et oratorum Russiae meridionalis Maecenas fuit Innocentius Gisel († 1683). Ex parentibus lutheranis oriundus, mature orthodoxus et monachus factus est. Sub Petro Mogila, in collegio Kioviensi docuit, deinde rector fuit (1648 - 1656). Laurae Pečerskiensis, anno 1656, archimandrita creatus, hoc munus usque ad mortem obiit. Ecclesiae suae fidem strenue propugnavit maxime contra Patres societatis Jesu. Adversus P. Boehmii opus „De vera fide“ concinnavit et cum Patre Cikovič per tres dies, ut ferunt, de religione disputavit, Ceteris scriptoribus Malorussiae in componendis, corrigendis, edendisque eorum libris adiutor fuit assiduus, velut cum orationes sacras Baranovičii expolivit, Tu bas que praedicatorum, in lucem edendas curavit. Idem dicendum de „Viridario Mariae“ Antonii Radivilovskij¹⁾. Unde manifesto apparet eum Immaculatam Virginis Conceptionem admisisse, cum in duobus operibus quae indicavimus, ab illo recognitis haec doctrina aperte exponatur.

Petro Mogilae, Kononovič, Baranovič, Galjatovskij, Radivilovskij et Gisel tria alia celeberrina nomina adiungere debemus; Varlaamum Jasinskij, Demetrium Tuptalo, Stephanum Javorskij. Qui omnes originalem sanctitatem Beatae Virginis propugnarunt.

Varlaamus Jasinskij primum quidem in collegio Kioviensi studuit; deinde celebris Academiae Cracoviensis auditor et laureatus exstitit, quamquam orthodoxus erat²⁾. In patriam reversus, collegium Kioviense rexit ab anno 1669 ad 1673, postea Laurae Pečerskiensis archimandrita creatus est; tandem, ab anno 1690 ad 1707 metropolitanus Russiae meridionalis fuit. Cum officio archimandritae in Laura fungeretur, Demetrium Tuptalo hortatus est ut Četii Minei, Vitas sanctorum ordine Menologii dispositas scriberet. Cuius magni operis prima pars, tres menses Septembrem, Octobrem, Novembrem complectens, Kioviae, anno 1689, edita est. Ad festum autem Praesentationis Beatae Mariae in templo, die 21^a Novembris, haec legebantur:

„Maria in Sancta sanctorum, quamvis tenera puella, introducta est, eo quod in conceptione sua sanctificata fuerat³⁾).

Haec verba et alia quaedam latinismum redolentia patriarchae Mosquensi Ioachimo (1674—1690) displicuerunt, quia ille

¹⁾ Православ. энцикл., t. V.; col. 944—950.

²⁾ Ibid., t. III, col. 147.

³⁾ Cf. *G. Tondini, La Russia e l'unione delle Chiese*, Romae 1895, p. 55.

patriarcha iam a fratribus Lichudis, ut postea videbimus, adversus doctrinam de Conceptione Immaculata praeoccupatus fuerat. Ex quo factum est ut archimandritam Jasinskij, qui typographiae Pečerkiensi praeerat, moneret Ioachimus de delendis in sanctorum Vitis Demetrii quibusdam locis, inter quos erat locus supra allegatus de Beatae Mariae Conceptione¹⁾. Ac Jasinskij mandato huic quidem superioris his humillimis verbis obtemperavit.

„Indignitas nostra, ad pedes Sanctitatis vestrae provoluta, pro omnibus his erroribus, qui ignorantiam nostram fefellerunt, veniam patriarchalem humillime precatur, et omnino iussum vestrum archipastorale exsequetur. Duo ista folia iterum typis mandabuntur et loco priorum his voluminibus inserentur“²⁾

Verba autem ista, ut bene notat C. Golubev³⁾ sincerum mentis obsequium non exprimebant, sed oboedientiam dumtaxat exteriorem et canonicam. Etenim Varlaamus nullo modo a sententia a Demetrio circa conceptionem Immaculatam prolata recessit. Donec metropolitanam Kioviensem rexit Ecclesiam (anno 1690 ad 1707), magistri Academiae Immaculatam Conceptionem docere perrexerunt. Inter conclusiones philosophicas et theologicas, quas, anno 1695, collegium metropolitae dedicavit, haec inveniebatur: „Beatissima haec sponsa, et ante partum, et in partu et post partum est Virgo sine labe originali concepta“⁴⁾.

Conclusiones illae erant in foliis conscriptae (affiches) quas foribus monasterii Bratskiensi (Fraterni) affigebant et in quibus dies publicorum examinum thesesque defendendae indicabantur. Kioviae enim ludi scholastici, quos apud Iesuitas Polonos cognoverant, in usu erant. Folia illa saepe historicis et symbolicis picturis ornata erant cum nuncupatione alicui illustri viro, rectori, metropolitae facta etc. Anno igitur 1695, Varlaamo Jasinskij praesidente, in gymnasio Kioviensi thesis de Immaculata Conceptione Beatae Mariae publice discussa est.⁵⁾

Ex iis quae supra diximus, iam testimonium Demetrii Rostoviensis pro nostro dogmate habemus. Hic, quem Ecclesia russica inter sanctos rettulit et cuius secundum centennarium nuperrime celebravit (1709 – 1909) Kioviae studuerat, Ioannicio Galjatovskij rectore. Anno 1675, Lazarus Baranovič illum ad ordinem presbyteratus promovit. Postea, regnante Petro Magno, metropolita Rostoviensis creatus est. Fama sanctitatis eius et veneratio qua orthodoxi illum colunt, momentum eius de Immaculata Conce-

1) C. Golub'ev: Объяснительные параграфы по истории западно-русской церкви, in *periodico Труды киевской дух. Академии*, Nov. 1904, p. 467, not. 2.

2) Ibid.

3) Ibid.

4) Ibid., p. 468.

5) Hanc definitionem conclusionum mutuo ab A. P. Rybolovskij: Varlaam Vanatovič, *Труды*, Sept 1908, p. 82–83.

ptione testimonii adauget. Nullum enim adest indicium illum pristinam sententiam in Ceti Minei expressam reiecisse. Immo valde probabile est hanc sententiam in collegio ab ipso in dioecesi Rostoviensi, quod Kioviensis instar condidit, illo favente, traditam esse.¹⁾

Stephanus Javorskij, qui apud Varlaamum Jasinskij plurimum valebat, et Demetrii Rostoviensis familiaris, celeberrimus fuit theologus, in scholastica latina optime versatus. Ex Russia meridionali oriundus, collegii Kioviensis discipulus, postea in Poloniam, ubi catholicam fidem ad tempus amplexus est, studiorum causa profectus, primum quidem Rjazanensi metropoli praefectus est; deinde vero Petrus Magnus exarcham patriarchalis sedis, morte Adriani vacantis, illum constituit donec synodus dirigens officium iniret (1721.) Unam ex operibus ab ipso conscriptis perlegi „Petram fidei“ adversus Novatores, Calvinistas et Lutheranos Christianam fidem propugnantem. De Conceptione Immaculata Beatae Mariae expresse ibi quidem nihil dicit sed tam magnifice absolutam impeccabilitatem illius quam semper vocat purissimam et immaculatam Deigenetricem extollit, ut implicite dogma nostrum affirmare credendus sit: „Soli similis, ait, purissima et immaculata Deigenetrix ab omni et levissimo peccato est omnino libera“²⁾ Revera aliunde scimus theologum nostrum diserte conceptionem Immaculatam professum esse. Etenim patriarcha hierosolymitanus. Dositheus, in quadam epistula ad oecumenicum patriarcham missa, tria quae papistae commenti sint illi exprobrat: sententias de Christi verborum vi ad consecrandam Eucharistia, de Conceptione Immaculata Beatae Mariae et de transmutatione particularum (*μερίδων*) in corpus Christi³⁾.

Si omnia opera a collegii Kioviensis discipulis saeculo XVII° concinnata in promptu haberemus, multo plura testimonia privilegio mariali faventia afferre possemus. C. Golub'ev, in commentatione iam allegata, nos docet summaria scholastica, in Academia adhibita initio saeculi XVIIIⁱ, dogma catholicum retinere⁴⁾, ut nuperrime P. Aurelio Palmieri hoc esse verum optime probavit⁵⁾. Quae autem protulimus sufficienter demonstrant dogma catholicum de Conceptione immaculata Beatae Mariae Virginis publice

1) De Demetrio Rostovensi vide caput in *Encyclopaedia orthodoxa theologica* editum, t. IV, p. 1038—1054: *I. A. Šljapkin*, Димитріи Ростовскіи и его время. Spb. 1891; *Velegradskij Věstnik* II. Pragae 1910, p. 55—56.

2) Камень веры, edit. Mosq. 1843, t. II. p. 309.

3) Τὸ ἓνα εἶναι ὅτι τάχα παναγία καὶ κυρία θεοτόκος ἐγεννήθη χωρὶς τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας, τὸ ἕποσον ἀντίκειται τῇ δοξῇ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. *Delicatis. Πατριαρχικῶν ἐγγράφων τόμος τρίτος*. Constantinopoli, 1905, p. 211—215. Dositheus oecumenico patriarchae scribit ut interventu suo apud Petrum Magnum electionem Stephani ad sedem patriarchalem impediatur.

4) Труды. loc. cit, p. 468

5) Bessarione, Januar-Mart. 1909. p. 1—5 et et *Acta secundii conventus Velehradensis*, p. 39.

et per saeculum integrum a magistris collegi Kioviensis et Malorussiae praesulibus esse propositum et propugnatum, quamvis omnes isti et Latinis infensi et rigidi orthodoxi essent. Nunc ad Bëlorussos transeamus.

II. De Conceptione immaculata apud Bëlorussos.

Sicut Malorussia ita et Belorussia, saeculo XVII°, Poloniae regni pars erat et discordiae inter catholicos et orthodoxos etiam vehementiores et acriores ibi ardebant quam in regione Kioviensi. Recordetur lector episcopatus sancti Josaphat et eius martyrii Vitebskii, anno 1623. facti. Certe hic rerum status nullo modo ad doctrinam alterius partis sequendam iuvabat. Atqui Immaculatam Conceptionem adeo non, ut Orthodoxiae contrariam, tum in suspicionem vocabant, ut orthodoxi ipsi cum catholicis de studio et cultu huius mysterii certarent; tantum abest, ut illis hanc sententiam crimini verterint. Ad probandum Belorussos saeculo XVII Conceptionem Immaculatam amplexos esse, satis esset animadvertere episcopos illius regionis omnes gymnasii Kioviensis discipulos fuisse. At certius testimonium in hac re afferre possumus, quod C. Golub'ev nuper evulgavit. Qui nos certiores facit, fuisse in urbe Polocensi, saeculo XVII° medio, aliquam confraternitatem orthodoxam iuventutis sub titulo Conceptionis Immaculatae. ¹⁾

Leges confraternitatis, anno 1650, die secundo Februarii, decretae sunt. et anno proximo, die decimo Junii a Josepho Kononovič Gorbatskij, qui metropolita Belorussiae proxime creatus erat, approbatae. In epistula approbationis, quae inter manuscripta monasterii sancti Michaelis Kioviae adhuc servatur, ²⁾ praesul dicit hegumenum monasterii Epiphaniae in urbe Polocensi, magnificentissimum Meletium Kgheidroty, postulationem aliquam sibi obtulisse ut instituendae confraternitati bene diceret. Cum talis societas fidelibus non parum profutura sit, episcopus bene dicit et approbat eam libenter, confirmatque decreta omnia sibi oblata. Pastores animarum, ut omnes sodales Ecclesiae orientalis orthodoxae fidem profiteantur, invigilare debent; dogmata illius discant et fideliter servent usque ad mortem; episcopo et iis, qui ei succedent a metropolita Kioviensi legitime ordinati, omni tempore subiecti sint.

Illud quidem mirum non est, quod Kononovič, defensor ille strenuus orthodoxiae et Uniatarum hostis infensissimus, tam sollicitè efflagitat a sodalibus puritatem fidei; sed mirum sane esset, si orthodoxus huiusmodi a pura orthodoxia in re gravissima deflexisset, admissio dogmate de Conceptione Immaculata Beatae Mariae Virginis, et confirmata sua episcopali auctoritate confraternitate sub titulo illius mysterii constituta! Nonne noverat ille

¹⁾ C. Golub'ev, Труды, loc. cit., p. 464—467.

²⁾ Manuscript, No. 1749.

septem conciliorum oecumenicorum definitiones Patrumque de hac re sententias?

Confraternitatis leges septemdecim capita continent. Secundum Golub'ev, capitum titulos subiungimus:

- I. De nomine dando confraternitati.
- II. De votis Deo iuratis accurate servandis.
- III. De obligatione tenendi promissa.
- IV. De modestia in conventibus sodalium observanda.
- V. De diebus officiis divinis et doxologiis (Te Deum) destinatis.
- VI. De obligatione renovandi spiritus.
- VII. De officiis moderatorum et scribae.
- VIII. De rebus confraternitatis.
- IX. De electione moderatorum et scribae.
- X. Nulla res ad confraternitatem pertinens cuiquam sine syngrapha commodanda est
- XI. Confratres moderatores, re prius toti confraternitati non proposita, nihil suscipere debent, neque confraternitati quicquam detrimenti suo agendi modo afferre.
- XII. De iuvandis orphanis, viduis, in carcere detentis, fratre, qui longe a Deo vivit.
- XIII. De sodali, qui modo habitu confraternitatis indigno se gesserit, sine mora denuntiando.
- XIV. De annua eleemosyna danda ex thesauro confraternitatis moderatoribus commisso.
- XV. De fratre aegro adiuvando.
- XVI. De fratribus mortuis sepeliendis et precibus sublevandis.
- XVII. De officiis sodalium monachorum condicionem aut matrimonium ineuntium.

His legibus formula quaedam consecrationis ab omnibus sodalibus utriusque sexus enuntianda praeficitur, quae est: „O sanctissima Virgo Maria, Mater Dei et Virgo immaculata! Ego, peccatrix miserrima (puella est, quae loquitur) N . . ., sanctissimo tuo conspectu indignissima, tibi serviendi desiderio impulsa et freta magna misericordia tua, coram benedicto Filio tuo et universa curia caelesti, me tibi nunc dedo, ut ancillam et servam in Confraternitate Immaculatae Conceptionis tuae, gaudiosae Annuntiationis et Assumptionis gloriosae. Te, ut Matrem dilectam, dominam ac patronam meam eligo, quam fideliter colam nec unquam deseram; maxime vero promitto, omnibus diebus vitae meae, Immaculatam Conceptionem tuam me fideliter honoraturam, a dogmatibus fidei catholicae et orthodoxae non discessuram, sed usque ad mortem in Ecclesia orientali oecumenica, apostolica et in hac sodalitate perseveraturam. Te igitur supplex precor, o Sanctissima Virgo, per Unigeniti Filii tui Iesu Christi Domini nostri passionem et sanguinem,

quem pro totius mundi salute et pro me misera et indigna fudit, te obsecro, ut peramanter et misericorditer in numerum ancillarum et servarum tuarum in aeternum me recipias. Adesto mihi benigne in omnibus rebus et necessitatibus meis et maxime in hora meae mortis, quia Mater misericordiae tu es, ad auxilium nostrum semper parata. Amen.

Haec consecrationis formula, inquit Golub'ev ¹⁾ indicat quantum profecerit doctrina catholica de Conceptione immaculata Deigenetricis in Russia occidentali, Polonis, ut apparet magistris. Simili modo omnes fere theologi orthodoxi nostri temporis fidem Malorussorum et Belorussorum explicare tentant. Latinis auctoribus magistrisque omnes rem tribuunt, non animadvertentes hanc explicationem non esse nisi vanum effugium. Etenim theologi Kiovienses, ut vidimus, et in doctrinis Patrum et oecumenicorum conciliorum optime erant versati, et Latinis Uniatisque infensissimi, nec ad ullam illorum doctrinam orthodoxiae rigorosae minus consentaneam amplectendam ullo modo proni erant.

Scriptor anonymus, qui anno 1859, contra Gagarin in *Христианское Чтеніе* scripsit, ²⁾ de credita a Malorussis Conceptione Immaculata tres reddit rationes. Primum quidem, quod orthodoxos impulit ad profitendum nostrum dogma fuit necessitas refellendi calumnias, quas Jesuitae contra Orientales dispergebant, Protestantismi illos insimulantes. Semper et ubique, Jesuitae totius causa mali in Orthodoxia! Et pulcherrima revera ratio est ista: Kiovienses, ne Protestantes fieri viderentur, catholici facti sunt, quo facto Orthodoxi manere non potuerunt. Et tamen Catholicos toto animo detestabantur et ab illis multa innovata esse in dogmaticis obieiebant. Quomodo haec omnia inter se conciliari possunt? Dicat nobis scriptor anonymus.

Secunda ratio iterum Jesuitas in medium profert: Multi orthodoxi, inquit, apud Jesuitas theologiae studebant et venenum papisticum ex eorum lectionibus quasi agui novelli sugabant. Ex hoc fonte doctrinam de Conceptione immaculata hauserunt.

Tertia ratio est omnium maxime mira. Vladislaus enim sextus, Poloniae rex, papa auctore, ordinem quemdam sub titulo Conceptionis Immaculatae cum propriis insignibus in suo regno instituere voluit. Poloni autem atque Lithuani, causis politicis ducti hunc ordinem allatrare coeperunt eoque ludibrii devenerunt, ut canem habitu ordinis induerent. Hoc quasi quoddam sacrilegium magis ac magis Orthodoxos impulit ad augendam pietatem erga Deigenetricem, Immaculatamque Conceptionem maiore studio amplectendam. ³⁾

¹⁾ Труды, loc. cit. p. 467.

²⁾ Христианское Чтеніе, 1859, т. II, p. 393—399.

³⁾ Eisdem rationes contrahit A. Lebedev, О непорочномъ зачатіи, С. Петерб., 1903, p. 103, nota 1.

Ergo Orthodoxi, modo ut Protestantismi crimen vitarent, modo ut Catholicos ipsos pietate erga Deigenetricem superarent, Immaculatam Conceptionem crediderunt. Ergo manifestum est illis persuasum fuisse doctrinam hanc non ex fonte latino ductam esse, sed ut proprie orthodoxam amplectendam esse.

(Pars altera serius edetur.)

M. Jugie, Aug. ab Assumpt.

Quomodo Leonis XIII. studia veteris discordiae tollendae in Russia aestimata sint exemplo illustratur.

(De libro *Alexandri Běljaev*: »О соединеніи церкви« Разборъ энциклики папы Льва XIII отъ 20. Іюня 1894 года. Сергіевъ Посадъ 1897 г. „De unione ecclesiarum“ Examen litterarum encyclicarum papae Leonis XIII an. 1894, die 20 Iunii. Sergiev Posad an. 1897, pp. XII 223.)

Notum est epistolam encyclicam Leonis XIII. „Praeclara gratulationis“ olim in ore omnium fuisse. Simul ac lucem aspexit in graecam et russicam linguam versa fuit multisque commentariis a theologis orthodoxis illustrata. Ad hoc commentariorum genus pertinet hoc quoque opus, quod hic a nobis considerabitur ab Alexandro Běljaev professore Academiae ecclesiasticae moscoviensis exaratum.

Primo non erat nisi oratio quaedam ab eo per occasionem sollemnitatis annuae in Academia Ecclesiastica moscoviensi die 1. Octobris anno 1895 habita, dein emendata et aucta brevique introductione adornata anno 1897 edita est.

Introductio seu, ut ipse scriptor habet, disquisitio historica loco introductionis posita, inquit utrum unio bresciensis anno 1596 cum ecclesia romana inita bonos attulerit fructus necne. Huic quaestioni auctor respondet negative. Unio illa nemini profuit, immo innumerabiles attulit calamitates, mare sanguinis et lacrimarum. Ipsa periit et, pro Russia, — in sempiternum. Leo XIII. nunc denuo ad unionem ecclesiarum appellat; videamus num possibile sit promissionibus ipsius credere et ab unione cum ecclesia romana bonos exspectare effectus (pp. I—XII). Turris Babylonicae exemplo edocemur non omnem unionem generi humano utilem esse, sed illam tantum, quae a Deo exordium sumit. Porro unio quam papa desiderat a Deo non est, quippe quae a superbia et insatiabili dominandi libidine excitata (pp. 1—12). Sequitur brevis epistolae encyclicae descriptio. Spiritus, quo conscripta est non tendit nisi eo ut dominium papae super orbem terrarum extendatur (pp. 13—27).

Encyclica ipsa magna cum eloquentia et arte conscripta potius speciem documenti diplomatici prae se fert, quam pastoris christiani epistolam. Fanatismo atque astutia scatet; est: „vox Sirenis canentis“ „голосъ поющей сирены“ p. 30) (pp. 27—30)

Frustra latini orthodoxos defectu zeli apostolici criminantur suumque fervorem in fide latina propaganda tanquam veritatis ecclesiae suae signum ostendunt. Fervor ille unionis ecclesiarum promovendae, quem latini adeo iactant, non est zelus secundum Deum neque veritatem fidei latinae ostendit, quia unice tendit, ut potestati papali omnes subiugentur. Etiam mahummedani talem zelum ostendunt, sequiturne ex hoc religionem eorum esse veram? Propagatio fidei certe laudabilis est dummodo ipsa fides vera sit, si vero falsa tunc nihil aliud nisi zelus sectariorum est. Quod exinde iam patet, quod latini ad fidem suam propagandam etiam modis inhonestis uti non erubescunt (pp. 30—41). Porro falsum est ecclesiam orthodoxam de conversione infidelium nullam adhibere curam. Sufficit in mentem conversionem paganorum et tartarorum regnum russiacum incolentium revocare. Si quantitate missiones orthodoxorum latinis missionibus cedant hoc non a defectu zeli apostolici, sed circumstantiis politicis modo admodum infelici orthodoxos opprimentibus repetendum est. Latini ubique suas missiones iactant et vociferantur, orthodoxi vero modeste tacent. Latini eo tantum tendunt, ut plurimos convertant et ad hoc rebus turpibus uti haud neglegunt (pp. 41—50). Neque orthodoxis obici potest voluntatem nempe Christi esse, ut omnes unum sint Non recusant orthodoxi amorem fraternum erga latinos, quia homines sunt sicuti et illi, sed non possunt unionem religiosam cum ipsis inire. Revera latini separationis ecclesiarum rei sunt, ergo ipsis onus incumbit eam restituere. Latini odium erga orthodoxos fovent, maledictis illos onerant, nullum amorem fraternum ostendunt. Recoluntur facta historica: Constantinopolis excidium; patriarchae illi latini titulares, quos papa pro sedibus orientalibus destinat; unio violenta bresciensis; seditiones polonorum an. 1831 et an. 1863. ubi sacerdotes latini potiores partes sumpsere etc.. Contra nunquam orthodoxos violentiam ad latinorum conversionem adhibuisse constat, ergo nullo modo orthodoxi defectus amoris fraterni accusari queunt. Ipse papa amorem fraternum tantum non intellegit esse satis ad unionem ecclesiarum et ideo unionem completam in sua epistula encyclica depraedicat, eius tamen preces absolute aspernari debemus, praecipit enim Christi fides ne cum haereticis communicemus (pp. 50—63). Porro latini sunt schismatici atque haeretici, nam sola ecclesia orthodoxa traditiones ecclesiae antiquae tuetur, quod et ipsi latini agnoscunt. Papae in culpa sunt quod ecclesias nunc separatas videmus. De hac re speciali mentione dignum est opus sacerdotis latini Guettée, qui ad ecclesiam orthodoxam se convertit, „La papauté schismatique ou Rome dans ses rapports avec l’Eglise Orientale“ Paris an. 1863¹⁾ (pp. 63—70). Populus latinus innocens est; radix errorum

¹⁾ Russice opus istud an. 1895 in lucem prodiit sub titulo »Панство, какъ причина раздѣленія церкви. или Римъ въ своихъ сношеніяхъ съ Восточною церковію« о. Владимира Гетте.

in papa eiusque curia et iesuitis sita est.²⁾ Isti omnes populo dominantur ipsique doctrinas quas volunt proponunt. Populus omnia passive et vix ac ne vix consciens accipit (pp. 70—73). Dein brevi haereseon ecclesiae latinae elencho praemisso scriptor ad illas singillatim confutandas accingitur. Primus gressus versus haereses est Filioque (pp. 73—76), quod sequuntur: communio laicorum sub una specie tantum (p. 76), epiclesis (pp. 76—77), purgatorium, opera supererogatoria, indulgentiae (pp. 77—78). auctoritas vulgatae in conc. Trid. proclamata (p. 78), modus S. Scripturam et officium divinum exclusive lingua latina tradendi (pp. 78—79). Accedunt dogmata ab ecclesia latina noviter conficta. Tale est dogma de Beatissimae Virginis immaculato conceptu, in quo stabiliendo ecclesia latina more rationalistarum processit (pp. 79—80). Ut huiusmodi novorum dogmatum fabricatio aliquo modo excusetur excogitata est sententia de dogmatum progressu (pp. 81—82). Dein sequitur dogma de papae infallibilitate (pp. 82—84), quod in Petri apostoli primatu fundatur (pp. 85—91) Sicut Petri ap. primatus demonstrari nequit ita neque Romani pontificis primatus eiusque supra omnes ecclesias potestas, quippe qui cum independentia ecclesiarum particularium et cum principio regiminis „conciliaris“ i. e. per conciliorum convocationem, minime congruit (pp. 91—106). Certe paparum momentum ad res ecclesiasticas nequit negari, sed hoc singulorum virtutibus debetur sicut Leonis Magni et Gregorii Magni (pp. 106—107). Ecclesiae orientales potestatem papae nunquam agnoverunt, immo ipsae ecclesiae occidentis procedente tempore tantum papae subiectae sunt (p. 107). Causa, cur papae tantam sibi potestatem arrogarent, fuerunt privilegia illa honoris, quae secundum ecclesiasticos canones Romae tanquam principali Imperii Romani civitati concessa erant (pp. 108—111). Haud parum profuerunt etiam opera illa, in quibus falsa privilegia in paparum favorem studiose conficiebantur, ut decretalia Pseudo-Isidori p. 111). Potestatem papae a latinis adiudicatam vel ex eo falsam esse evincitur, quod episcopi et concilia tentaminibus paparum ecclesias particulares sibi subiugandi resistebant, ut in causa Apiarii et S. Cypriani (pp. 111—116). Tandem dominandi cupido et spiritus mundanus eo usque processit, ut papae etiam potestatem temporalem sibi vindicare non erubescerent (pp. 116—118). Scriptor radicem mali et defectus ecclesiae latinae censet esse doctrinam de potestate Romani Pontificis eiusque infallibilitate (p. 118). Enumerantur aliae latinae ecclesiae aberrationes et de-

²⁾ Hic iterum scriptor aliud opus eiusdem Guetté commendat: „La papauté hérétique; exposé des heresies, erreurs et innovations de l'église romaine depuis sa separation de l'église catholique au IX siècle.“ Versio russica istius operis in periodico »Вѣра и Разумъ« invenitur sub titulo: »Ерестичество папства, или пзложеніе прогрѣшностей, заблуждений и нововведеній Римской церкви съ времени отдѣленія ея отъ Вселенской церкви въ IX вѣкѣ.«

fectus (ut cultus S. Cordis Iesu, baptismus per abluitionem etc. . . .), quae ipsa arbitrarie sine ecclesiae orientalis consensu introduxit. Ecclesiae latinae „theologia et usus principiis mundanis, intolerantia fanatica, iuridismo ieiuno atque rationalismo imbutae sunt et despotismo papistico graviter premuntur“ (p. 120); „novum illud de infallibilitate papae dogma arbitrio paparum prorsus illimitatam regionem pandit, quam antea non habuerunt“ (p. 120 новый догматъ о папской непогрѣшимости открываетъ произволу папы совершенно безграничный просторъ, какого они не имѣли прежде“ Dein breviter errores omnes ecclesiae latinae cum veritatibus ecclesiae orientalis comparando exponuntur. Occidentales admodum superbia inflati, suarum tantum rerum studio incensi, principatum intellectus iactantes, orientales despiciunt nihilque de ipsis sciunt (pp. 120—124). Si orthodoxorum theologia non est tam exulta quam latina hoc rerum temporumque iniquitati esttribuendum (pp. 124—125). Ceterum quid ecclesia orthodoxa ad latinos convertendos facere potest? Suntne scribenda opera polemica? Sed iam millies theologi orthodoxi de hac re scripserunt, sed latini nimis superbi sunt, ut libros nostros legant Fortasse missionarii in Europam occidentalem mittendi sunt? Iterum res esset plane inutilis. In Austria missionarii orthodoxi in carcerem inicientur, in Italia et Hispania a iesuitis vexabuntur (pp. 125 usque 127). Unicum illud aptum esse videtur, ut commentarii orthodoxi Parisiis typis edantur, ubi latini modo theoretico et historico de dogmatibus ecclesiae orthodoxae instruuntur. Simile opus aliquando iam a sacerdote Josepho Vasil'ev (protoierej Iosif Vasil'evič Vasil'ev) susceptum erat qui „L'Union chretienne“ edere coepit (pp. 127—130).

Ut animas hominum simplicium facilius irretiat papa persuadere conatur pauca esse in quibus utraque ecclesia dissentiat, quae omnes fere dissensiones ad potestatem Romani Pont. revocantur. Haec est antiqua fraus atque astutia latinorum! Quomodo orthodoxi papam pro capite supremo habere possunt et ita cum ecclesia latina foedus inire, si dogmata contraria profitentur? Non impedit unionem in ritibus differentia, quod et veteroritualistae ecclesiae orthodoxae adnexi ostendunt, sed nequit haberi unio si etiam dogmata diversa ab orthodoxis et latinis tenentur dummodo papae potestatem agnoscant! (pp. 130—141). Revera autem tot tantaeque dissensiones inter duas ecclesias vigent, ut unionem saltem nunc, prorsus negandum sit fieri posse! Romanorum Pontificum pertinacia qua haeresibus suis adhaerent omnem spem unionis tollit. Ceterum potestate papae agnita ecclesia orthodoxa independentiam amittet et seipsam servam mendacii faciet (pp. 141—147).

Conditio necessaria, ut ecclesiarum unio tandem aliquando locum habeat, est ecclesiae latinae interitus. Licet potestas papae maxima adhuc esse videatur, tamen divina Providentia, quae magna regna paganorum solo aequavit, et hanc potestatem ad

nihilum redigere potest, et erit „ruina illius magna“ (Mth. 7, 27 p. 149). Cupidine dominandi papae Nemrodibus sunt similes, Romanorum caesarum exemplo potestatem temporalem cum spiritali consociant, immo Caligulam et Neronem imitantur, quia diis similes se reddunt et a populo adorationem postulant. Quando oculi eorum aperientur, quando a rationibus illis diabolicis liberabuntur? Certe difficilis est talis mutatio, tamen Deo omnia facilia sunt. Iam vidimus potestatem papalem inde a media aetate gradatim decrescere et novissimis his temporibus vis papatus notabiliter diminuta est. Cum Orientis cultura et materialis et spiritalis ad culmen suum erit perducta, tunc latina ecclesia, memor illius: „ex Oriente lux“, frontem suam curvabit et fidei orthodoxae suscipiendae erit capax. Antiquitus Sibilae praedixere potestatem et imperium aliquando a Roma denuo ad Orientem transiturum. Nonne sicut imperium Romanorum corrui, potestas papae aliquando interire potest? Antequam hoc evadat ne cogitari quidem potest de ecclesiarum unione (pp. 147—159). Supponamus contra latinam ecclesiam semper in dies auctum iri. Quid tunc faciendum? Ne in eo quidem casu de ecclesiarum unione agi potest. Si ecclesia orthodoxa admodum diminuetur, hoc signum erit eam esse illum parvum gregem (Luc. 12, 32), qui in novissimo die in solitudinem se abscondet (Apoc. 12, 14) ibique adventum Christi expectabit (p. 159).

Dein scriptor transit ad considerandas utilitates illas, quas Leo XIII. promittit in casu unionis ecclesiarum Orienti ac toti generi humano obtingere posse, conaturque ostendere omnino contrarium. Primum nullam dignitatem neque decorem unio ecclesiarum ecclesiae orientali afferre potest. Ipsa ecclesia latina omnium calamitatum populorum occidentalium causa est, quomodo igitur sperari potest Orienti eam bona esse collaturam? (pp. 159—164). Certe status in quo sacerdotes ecclesiae russicae versantur admodum calamitatibus obruitur (pp. 165—168), non vero quia illi sacerdotes orthodoxi sunt, sed quia societatis russicae ignorantia eiusque in culturam occidentalem nimia propensio illam a propria ecclesia divellit (pp. 168—171). Ceterum his temporibus nempe ab imperatore Paulo I. usque ad Nicolaum II. condiciones et materiales et morales ecclesiae orthodoxae magna incrementa cepisse constat. Fiducia et existimatio populi erga clerum semper crescit, cum is non obstantibus condicionibus minus opportunis munere suo optime fungitur (p. 179), fideles exemplo potius, quam praedicatione instruit (p. 180). Prospiciat igitur melius papa suae ecclesiae necessitatibus suumque clerum corrigere studeat (pp. 171—184). Neque ad pacem universalem componendam unio cum ecclesia latina proderit. Videmus populos latinos semper inter se bella iniqua gerere novisque rebus studere cum, contra, Russia orthodoxa in bellis, quae gerit, nihil aliud agat nisi vel ut populos oppressos defendat, vel ut paganos et infideles debellet. Ceterum nihil nostris temporibus papae auctoritas

ad lites componendas vel inter populos latinos valet; ergo quid expectandum est bono communi profuturam ecclesiarum unionem? Immo discidia augentur, quia, si historia magistra consulitur, interventus paparum non pacem sed perturbationem in rebus civilibus genuisse percipimus (pp. 184—190) Neque quaestio socialis in melius mutabitur, papae enim et clerus latinus studio suo fanatico societatem contra se irritant (index librorum prohibitorum), populum a principibus non defendunt, sed ad illam semper se inclinant partem, quae potior est (pp. 190—194). Alia multa bona, quae papa promittit plane ficticia sunt. Rationibus materialibus imbutus paradisum quemdam terrestrem instituere sibi videtur, non animadvertens sane in sinu ipsius ecclesiae latinae monstra illa ut socialismum, anarchismum etc. nata esse. Si ipse mundus catholicus talibus discidiis laceratur, quomodo aegrotus Orientem sanare cupit? (pp. 194—197). Certe, ut papa indicat, magnum momentum ecclesiarum unio afferre potest ad paganos et infideles convertendos, sed tum tantum, si religio orthodoxa, non vero latina propagetur; alioqui res omnino irrita erit. Unde melius esset, si missionarii latini orthodoxos missionarios imitarentur et non insidias illis pararent (pp. 197—199).

Frustra papa spem suam in Christo ponit. Certe Dominus Noster unionem desiderat, sed sane quidem optat, ut veritas triumphet. Si papa revera in Christo spem collocat, imitetur oportet apostolorum exempla Ipsumque Salvatorem, qui nihili res temporales aestimabant. Papa contra non est sollicitus nisi de bonis terrenis et loco Christi Bismarkium potius Carolum Marx imitari satagit (pp. 200—201). Ergo unio cum ecclesia romana si fieret non esset nisi unio externa et mere materialis. Ecclesia orthodoxa defectus tantum papatus acquireret, qui sunt: haeresis, formalismus iuridicus, fanaticismus in fide, despotismus, servitus moralis, simulatio in rebus moralibus, inimicitiae inter potestatem temporalem et spiritualem, nimia oppressio intellectus in rebus scientiae et artis. Amitteret autem ecclesia orthodoxa: veram fidem et ritum, quia non obstantibus promissionibus papae catholici a conatibus „latinizandi“ ecclesiam orientalem non desistunt (pp. 201—204).

Denique scriptor in illos orthodoxos invehitur, qui unionem cum ecclesia latina desiderant ostenditque tale desiderium nullo vero fundamento niti immo esse perniciosum et vanum et omnino absurdum. Si quidam Russorum infelices ad ecclesiam latinam se convertunt hoc documento est in quavis familia nonnunquam existere monstra (pp. 204—211). Procul errat papa cum nunc relationes inter occidentem et orientem esse mitiores putat, ex quo sperandum ei videtur fore ut etiam inter latinos et orthodoxos pax facilius convenire possit. Sed illud non est verum nisi de relationibus mere diplomaticis, quod vero religionem attinet orthodoxi non minus quam antea latinae ecclesiae adversantur. Immo etiam in relationibus mere civilibus quam cautissime procedendum

est, quia papa, utpote Ecclesiae orthodoxae inimicus, nunquam desiderium orthodoxorum ad fidem latinam convertendorum deponet (pp. 211—215). Igitur si fieret unio ecclesiarum, orthodoxi non solum nihil boni acciperent, verum etiam innumera mala paterentur (pp. 215—220).

In epilogo scriptor breviter vicissitudines ecclesiae latinae considerat eiusque separationem ab ecclesia orthodoxa deplorat (pp. 220—223).

Consulto a fusiore expositione illius partis operis abstinuimus, ubi scriptor speciali modo de dogmatibus ecclesiae catholicae agit, quae a pag 73 usque ad p. 124 habet; sunt enim solitae argumentationes orthodoxorum, quae in aliis systematibus theologiae dogmaticae ut Macarii, Silvestri melius expositae inveniuntur etc. . . .) Perscribere illa nobis placuit quae potius ad argumenta philosophico-historica pertinent, in quibus coiciendis scriptor omnem lapidem movet, ut ab unione cum ecclesia catholica orthodoxos deterreat.

Licet libri nullum momentum sit, si doctrina spectatur, tamen catholicis utilissimus est, quod in ipso tanquam in speculo quidquid praeiudicati theologi orthodoxi non ita contra ecclesiae catholicae doctrinam dogmaticam et moralem, sed potius contra occidentis culturam afferunt exponitur omnia mala populorum occidentalium ab ecclesia catholica repetenda sunt, maxime vero ex papatu, quod est malorum caput et radix. En thesis quam sibi probandam scriptor proposuit. Hic semper duo videtur permiscere: doctrinam ecclesiae catholicae cum eius falsa interpretatione et explicatione ab haereticis omnium saeculorum conficta, seu in illum errorem logicum: „post hoc — ergo propter hoc“, semper labitur. Pari iure ecclesia orientalis accusari potest quod ex eius sinu arianismus, macedonianismus, nestorianismus, monophysitismus, aliaeque innumerae sectae, quorum vestigia usque huc in ecclesiis syrorum, chaldaeorum, coptorum, armenorum perdurant, prodierunt. Eodem modo in ecclesia russica sine ullo Occidentis contagio veteritularum secta orta est. Placebitne auctori ut haec omnia doctrinae ecclesiae orthodoxae tribuantur? Saepenumero de odio latinorum adversus orthodoxos loquentem, scriptorem mira constantia fugere videtur tristissimos illos eventus ad illas ipsas „circumstantias“ mere historicas ac nationales pertinere ad quas ipse semper provocat, ut ecclesiae russicae defectus excuset. Num mitius orthodoxi de latinis in decursu unionis bresciensis egerunt? Nonne adnexio unitarum anno 1875 vi peracta est, cuius rei etiam nunc testes vivunt? Oblitus est item excidium illud latinorum a graecis Constantinopoli factum, immo ne id quidem consideravit Constantinopolis destructae a latinis causam ipsos graecos exstitisse, id quod luculenter F. Hurter in historia Innocentii III. demonstravit.

Aliquando latinae ecclesiae odium scriptorem quaedam mira proferre cogit. Exempli gratia pauca adducimus. P. 217—218 ipse orienti orthodoxo abessinios monophysitas associat, ut ex eorum generositate in superiore bello cum italibus demonstrata, argumentum

excellantiae virtutum moralium orthodoxorum conficiat. Ut probet Summos pontifices omnibus modis ad potestatem suam confirmandam uti, Leonem XIII. clero suo mandavisse dicit, ut socialistis se conformare studeret (p. 155) More solito infallibilitatem paparum cum impeccabilitate permiscet, errori certe infelix verbum ilud „nepogrěšimost“ ansam praebet, quo theologi russi, nescio cur, ad infallibilitatem papae oppugnandam utuntur (p. 84.). Difficulter etiam id intellegitur, cur scriptor insinuare conetur Summos Pontifices ab orientalibus cum ecclesia romana coniungi cupientibus nihil postulare, nisi ut potestatem eius agnoscant; non solum ritus verum etiam dogmata ab ecclesia latina aliena ipsis relinquere: „дозволяя восточнымъ христіанамъ оставаться при своихъ обрядахъ и не принимать не только обрядовыхъ, но даже и догматическихъ особенностей“ (p. 134). Item pag. 138. „Разнообразие можно еще допустить, въ единой истинной Церкви, но отнюдь не разновѣріе.“ Ubi B. vel unum aliquod documentum huiusmodi invenit??... Summi Pontifices profecto ritum orientalem aequae ac latinum pro sancto et admodum venerando habent, nihilominus tamen ab orientalibus prorsus nullum dogma negari permittunt. Inter argumenta, quibus scriptor primatum Petri refellere conatur unum revera admirationi est: si Petrus esset caput Ecclesiae eiusque fundamentum, fideles non „christiani“, sed „petrini“ (Petrovye) dicendi essent (pp. 86—87)!! Haec pauca sufficiant, quae recensere eo magis dolet, quod scriptor similia videtur bona fide proferre. Ignorantia dogmatis catholici non parum ei obest. Ita dogmatum explicationem cum novorum dogmatum fabricatione permiscet. P. 81—82 haec habet. „Non dogmata evolvuntur, sed eorum comprehensio intelligentia et apprehensio hominum evolvuntur et confirmantur seu, ut ita dicam, eorum in animos et vitam hominum penetratio perficitur“ „Развиваются не догматы, а развиваются и усложняются воспріятіе, пониманіе и усвоеніе ихъ людьми и, такъ-сказать, проникновеніе ихъ въ душу и въ жизнь людей“. Sed haec ipsa sunt, quae Ecclesia catholica nomine illo „dogmatis evolutionis“ significari vult! Id quod scriptor de periodicis commentariis russicis edendis, in quibus orthodoxae ecclesiae doctrina et traditiones occidentalibus explicentur, proponit bonum est, sed malo fato huc usque ad effectum non est perductum neque unquam perductum iri videtur. Quae cum ita sint, praestat ut academiarum ecclesiasticarum professores sententias dubitationesque suas de capitibus illis doctrinae catholicae, quae ipsis obscura videntur, in foliis nostrorum commentariorum exponant, quibus de rebus suas sententias promere theologi catholici profecto non dubitabunt. Et ita mutuo litterarum commercio instituto, rebus sine ira et studio modo doctrinae proprio disputandis, multum et theologis utrisque inter se cognoscendis et praeiudicatis opinionibus dissipandis consulatur.

Conspectus litterarum ad Academiae studia pertinentium.

A. Palmieri **Il progresso dommatico nel concetto cattolico** in 8°, pp. XVI—303; Firenze. Libreria editrice fiorentina, 1910. Prezzo l. 3, 50.

Constat inter plurimas illas discrepantias in rebus fidei et morum, quas theologi orthodoxi catholicis obiciunt, non ultimum locum illam tenere, quae fingitur inter orthodoxos vetustatis defensores et catholicos ipsa theologiae fundamenta evertentes, quippe qui dogmatum progressum seu evolutionem admittant novasque formulas definitionesque dogmaticas cudant, quas antiquitas christiana penitus ignoraverit. Ideo catholici, ut opinatur Homjakov, ipsi rationalismo viam pandunt et pro „reformatore“ ante „reformationem“ habendi sunt. Ab illo nempe temporis momento, quo occidentales vanis mentis humanae sophismatis imbuti „Filioque“ symbolo Nicaeno inseruere, tota theologia catholica germen dissolutionis in sinu suo gestat, quippe quae admiserit tempore progrediente nova dogmata nasci posse, quae antea implicite a fidelibus credita sint, postea autem explicite credenda sint. Unde evenit ut penes pontifices romanos semper sit dogmata nova, quae sibi faveant (velut infallibilitas) proclamare.

Controversiam istam theologi catholici hucusque vix extremis labiis attigerunt.¹⁾ Modo Aurelius Palmieri hanc provinciam sibi sumpsit, ut totam doctrinam Russorum exponat et examini subiciat.

In exordio Palmieri difficultates, quae contra studia apologetica catholica, imprimis nostris temporibus, oriuntur, ostendit; opus profecto arduum dicendum, cum etiam inter catholicos quidam inveniantur, qui ubique modernismi errores advertentes, etiam in rebus, in quibus prorsus nihil intellegunt, in fratres suos impetum faciunt (I—XVI). Sequitur expositio et aestimatio in VIII capita divisa.

In capite primo scriptor necessitatem illustrandi conceptus evolutionis dogmaticae inculcat, ut eo efficacius sive modernismi errores, sive orthodoxorum doctrina refellantur. Dein falsas de evolutione dogmatum opiniones exponit: antiquam protestantium rationem, eorundem — novam, rationem Güntherianam et modernistarum (pp. 1—18); postremo doctrina catholica explanatur (19—33).

In capite secundo natura ipsa progressus dogmatici sensu catholico accepti evolvitur. Ostenditur progressum dogmatum *relativum* (contra absolutam evolutionem dogmatum in sensu rationalistarum) non solum fieri posse verum etiam necessarium esse. Tali progressu fides christiana explicatur, roboratur, alitur, id quod, historia teste,

¹⁾ Vide. Brandi S. J. „Dell' unione delle chiese“. Roma. Civiltà cattolica, pp. 12—18 et passim. Tondini „Change in Faith or Development? A Critical exposition of S. Vincent of Lerins“ etc. London, an. 1881, Exstat versio russica operi „o uepbu“ inserta (Berlin 1888; editum est iterum Petropoli an 1909).

semper in ecclesia evenit. Sub eius tutela infallibili hic progressus nunquam limites a Deo positos transcendere potest (35—66).

Capite tertio doctrina orthodoxa exponitur. Theologis orthodoxis sive russicis, sive graecis inter se collatis P. concludit illos theoretice progressum dogmaticum relativum admittere eundemque quem catholici tenent (67—90).

Sed si quaeratur (cap. IV) cuius sit hanc evolutionem dogmaticam efficere, controversiae oriuntur. Scriptor contra orthodoxos ostendit neque concilium oecumenicum, neque particulare, neque ecclesiarum separatarum consensum satis esse ad proclamandum aliquod dogma tanquam evolutum et ad salutem necessarium infallibiliter (91—107). Etiam minus ad hoc idonea est experientia illa religiosa modernistarum (107—119), solum magisterium ecclesiae ordinarium, quale est sancta Romana Sedes, hoc opus perficere potest (119—130).

Capite quinto auctor doctrinam catholicam de relativa dogmatum evolutione, contra orthodoxorum, protestantium, modernistarum accusationes defendit. Illi enim ecclesiae catholicae crimini vertunt quod *n o v a d o g m a t a* introducat. Scriptor ostendit in opinione de dogmatis evolutione in sensu catholico non esse existimandum vera addi, sed solum ea explicari, quae iam a christianae religionis primordiis tamquam in nucleo latebant. Si ecclesia catholica novas formulas introducit inde non efficitur eam nova dogmata decernere, sed in hoc faciendo omnium disciplinarum exemplum sequitur et maiorum consuetudinem imitatur (131—153). Rationes, quae contra nova dogmata quae vocant a catholicis introducta afferuntur, nihil valent (153—165). Id singillatim et breviter de unoquoque dogmate ostenditur: Filioque (165—172), Beati Petri et Romani Pontificis primatu et infallibilitate (172—181), Immaculata B. M. Virginis conceptione (181—187).

Sequitur caput VI, in quo ea quae a theologis orthodoxis contra afferuntur, exponuntur et confutantur. Obiciunt enim evolutionem dogmatum regressum potius quam progressum indicare, quia definitiones dogmaticae, quibus dogma aliquid in statu explicito ponitur, tantummodo fidem iam enervatam et debilem sustinent minime vero fidei augmentum vel ornamentum indicant (189—198). Praeterea maximus abusus inde oritur, nam ope illius opinionis ea quae theologis vera videntur esse in dogmata transmutantur (198—234). Quin etiam ad rationalismum ducit, quia elementum humanum cum divino miscet cum hypothesibus mentis nostrae vim veri revelati tribuit. Talis erroris praecipue accusatur Scheeben, quem P. strenue defendit (234—244). Quibusdam videtur doctrina catholica similis esse „Pandorae vasi“ ex quo quaevis dogmata peti posse, ut Romana ecclesia quemvis errorem suum quovis tempore sanare possit cum dogmatis nomine eum ornaverit (244—248). Ut aliquo modo difficultatem solvant theologi orthodoxi et vetero-catholici qui dicuntur „theologumena“ quaedam commenti sunt, quae media sint inter dogma et opinionem theologicam. Palmieri ostendit theologumena nihil valere, nemini posse probari, obscuritatem et incertitudinem in theologia gignere (248—253).

Toto capite VII. scriptor de celeberrimo illo Vincentii Lirinensis „quod semper, quod ubique, quod ab omnibus“ disserit. Primum orthodoxorum et vetero-catholicorum interpretationes exponit, deinde Vincentii Lirinensis auctoritatem, ab orthodoxis theologis exaggeratam, determinat verumque sensum eius canonis, qui genuinam doctrinam catholicam continet, explicat (255—264). Tum ostendit quo sensu opinio cuiusdam theologi russi de sensu canonis Lirinensis vetustati faventi accipi possit et exponit quo sensu utrum negativo an positivo illud celeberrimi magistri intellegi debeat (264—271). Sub finem, occasione petita a quodam orthodoxorum argumento, de vi dogmatica traditionum liturgicarum agitur (271—274).

In capite octavo Palmieri recentem illam de vi dogmatum morali quaestionem tractat. Opinionem a Le Roy de hac re propositam undique considerat et confutat (275—303).

Non potuit, iudicio nostro, societas illa libraria florentina ut primum „bibliothecae apologiae christianae“ opus ederet meliorem eligere quaestionem et scriptorem. Quaestio certe „modernissima“, si hoc verbi monstro uti licet, qua soluta via ad plenam catholicae theologiae victoriam sternitur. Laetamur igitur nos dicere posse Palmieri videri omnino feliciter quaestionem solvisse. Praecipuum operis meritum in eo est, quod doctrina catholica sincere et integre exponitur. Neque quicquam praetermittitur in rationibus argumentisque adversariorum, ubi fieri potest ipsis eorum verbis, clare distincteque proponendis, qua in re Palmieri, theologiae orthodoxorum peritissimum se praebet. Neque minus laudanda est modi dicendi mirabilis claritas, qua fit, ut etiam homini in quaestionibus theologicis haud versato, facile sit totum opus perlegere et intellegere. Nec tanta libri accommodatio illum vi doctrinae propria privat, quae etiam in quaestionibus minoris momenti ubique apparet. Opus est potius philosophico-dogmatum, quam historicum, licet necessarius apparatus criticus copia solidae scientiae testimoniorum ornatus libro non desit. Palmieri imprimis vult explicare quaestionis de evolutione dogmatum ipsa fundamenta, vult ostendere eius necessitatem, cum radicibus ipsius doctrinae revelatae ita cohaerentem, ut rationes, theologiae christianae, in quibus illa vel negatur vel in falsum aucta tenetur, hac re ipsa refutentur, quippe quae inter se discrepantia singulae contineant. Quod theologiam orthodoxam attinet, Palmierianum opus tanquam quaedam nova porta ab ipso in regionem ignotam theologis catholicis aperta habendum est.

Dr. Leonini.

Aurelius Palmieri O. S. A., **Theologia dogmatica orthodoxa** (Ecclesiae Graeco-Russae) **ad lumen catholicae doctrinae examinata et discussa.** Tomus I. Prolegomena. Florentiae, 1911. XXV_j+ 817 p. 8°.

Auctori in animo est, „totam provinciam theologiae orthodoxae orientalis in eis, quae a catholica doctrina abscedunt“, explorare. Non tam minutior enumeratio differentiarum ipsi proposita est, cum paucis potius, et fundamentalibus quaestionibus de Traditione, de Scriptura Sacra, de Ecclesia, de Romano Pontifice ac de Spiritu Sancto totum

opus, ad substantiam quod spectat, absolvendum sibi duxerit. Quod imprimis necessarium esse ducit ideoque in suo opere maxime intendit, illud est, ut orthodoxam theologiam ipsam principiaque quibus utitur in aperto ponat, indeque difficultates quas contra dogmata catholica movent, illustret, earum naturam profundius rimetur et sic sibi viam ad veram et perfectam earum solutionem muniat.

Atque haec est causa, cur operis sui corpori integrum volumen prolegomenis dicatum praemittat, quorum partem aliquam etiam sequenti volumini reservare materiae copia coactus est. Tractat autem in his prolegomenis de theologiae definitione (c. 1), de dogmatis (c. 2), de progressu dogmatico (c. 3), de necessitate, methodo ac divisione theologiae (c. 4), de compendiis theologicis orthodoxis (c. 5), de theologia scholastica ac de usu rationis in rebus fidei (c. 6), de theologia symbolica, veteribus symbolis (c. 7) et libris symbolicis (c. 8), de theologia polemica (cc. 9, 10, 11). Ut iam in titulo operis invenitur, hac generatim utitur methodo, ut in unoquoque capite quod orthodoxi sentiant exponat crisimque eorum secundum principia catholica adiungat; ubique uberrimam literaturam, ut aiunt, profundens, suaque asserta ex fontibus debitis probans.

Toto opere a capite usque ad calcem perlecto non possum quin auctori clarissimo de opere ingentis et improbi laboris, magnae simulque sobriae eruditionis, doctrinaeque integerrimae et imprimis catholicae, ex animo gratuler gratesque rependam.

Ut ad particularia descendam nonnullaque adnotem, quae forte obscuritatis aliquid habent, in capite primo quaestionem illam, utrum theologia scientia „supernaturalis“ dicenda sit, magis de nomine quam de re esse arbitror, cum unicuique constet, quantum de naturali, quantum de supernaturali scientia theologica habeat, unde, prout hoc vel illud magis spectatur, naturalis vel supernaturalis dicenda erit. Namque enim eam non infundi, sed naturaliter comparari, in comperto est, ideoque, hanc originem si spectes, esse scientiam naturalem, sed aequè certum est, principia quibus utitur esse veritates revelatione cognitae ut tales, quae igitur ut tales naturaliter, i. e. sine revelatione nec cognoscuntur nec cognosci possunt; quodsi ut hic obiectum formale alicuius scientiae in tali sensu supernaturale est, cur non ipsa scientia in eodem sensu supernaturalis dici possit? Quod etiam verum maneret si quis, fide carens, principiis revelatis conclusionibusque inde deductis nullo interno assensu adhaereret, omnino ut cum systema aliquod philosophicum vel theologicum, quod falsum esse existimamus, nobis repraesentamus consequentiasque ex eius principiis deducimus. Habetur scilicet elementum aliquod in dicto sensu supernaturale, quod theologiae intrinsecus adhaeret, obiectum eius formale constituens, etsi, modum acquisitionis si spectes, non infundatur sed viribus naturae per se acquiratur.

Recte in eodem capite auctor asserit et ostendit, informationem huius scientiae per „spiritum orthodoxum“ non posse

tamquam notam theologiae constitutivam, sive theologiae orthodoxae propriam considerari, eandemque theologia[m] christiana[m] ecclesiarum orientalium vocari. Non enim tamquam spiritus talis orthodoxus, orthodoxae theologiae proprius, media aliqua via inter libertatem nimiam protestantium et subiunctionem plenam sub magisterio ecclesiae catholicorum propriam designari potest, cum haec tamquam nota aliqua distinctiva a theologia orthodoxa aliena sit, quae potius modo in libertatem protestantium modo in subiunctionem catholicorum magis tendit. Neque magis nomine spiritus orthodoxi theologiae illi perpetua et universalis aliqua in iisdem dogmatibus tuendis constantia tribui potest, cum tali constantia liquido careat; constat enim pro locorum simul ac temporum diversitate in libris orthodoxis symbolicis pugnantia inter se inveniri dogmata, ita ut tot habeantur orthodoxiae totque spiritus orthodoxi inter se pugnantes, quot clariores theologi orbis orthodoxi. Cuius rei causa est, quod ecclesiae orientales ex quo a Romana ecclesia seiunctae sunt, auctoritate aliqua universali, quae earum omnium simul fidem authentice et efficaciter determinet, sicque unitatem earum in credendo efficiat, prorsus destituuntur.

Cum plures difficultates, quas theologi orthodoxi contra ecclesiam movere soleant, in ipsa notione dogmatis radicem habeant, auctor capite secundo in veram naturam dogmatis inquit. Liceat hic quaedam perpolienda notare. Probat distinctionem inter dogmata communia seu magis universalia ut sint ipsi articuli fidei, et dogmata particularia, cum etiam haec necessario credenda statuuntur (p. 12 sq.); recte cum Macario improbat distinctionem in dogmata fundamentalia et non fundamentalia, quasi haec necessario credenda non sint (p. 21); et tamen (p. 13) eundem Macarium inducit concedentem, tantum „essentialibus“ dogmatibus „assensum sine periculo aeternae salutis denegari non posse“, id quod nec verum est nec cum prioribus cohaeret. — P. 12 ut aliquid dogma sit, postulatur, ut sit veritas „theoretica“; cui deinde opponit, inter alia, „praecepta“, quae regere dicuntur vitam christianam non solum in agendis, verum etiam in „credendis“. Iam vero, quidquid creditur, ut tale est theoreticum, licet simul sit practicum; omnisque veritas revelata sicuti „credenda“ est, sic verum „dogma“ est, etiamsi simul sit practica morum regula. Id quod in tali casu fidei obiectum est, vel est obiectiva moralitas alicuius actionis, eg. virginitatem praestare coniugio, vel est iussio divina, quae circa talem rem habetur, sic credimus coniugium esse ex voluntate Dei insolubile. — P. 14 dicitur, dogma non sententias particulares sed fidem universalem proponere. Hic aut in voce „dogma“ ambiguitas latet, qua complexus omnium dogmatum collective sumptorum cum dogmate aliquo singulari confunditur, aut cum p. 20 non cohaeret, ubi distinctio inter dogmata communia et particularia ex Macario affertur et probatur. — Quod propositionem dogmatum a ecclesia factam spectat (p. 22), haec non adeo videtur comparanda cum praeceptis illis, quas auctoritate propria, a Christo utique ipsi collata, condit, verum potius cum illis in quibus praeceptum naturale vel divinum positivum authentice interpretatur.

Non enim ex auctoritate ecclesiae, sed immediate ex auctoritate Dei revelantis, quam ecclesia tantum applicat idque necessario, vis obligativa qualemcumque veritatem revelatam credendi descendit; ecclesia per se nihil aliud facit quam authentice declarat, talem unitatem in deposito revelationis revera contineri. — Quae de distinctione inter dogma implicitum et explicitum dicuntur, (p. 20) non satis clara sunt, etsi postea alio loco plura adiungat quae rem iam magis explicant. Scilicet implicite potest aliquid contineri in dogmate ab ecclesia explicite proposito; et dogma explicite ab ecclesia propositum potest ipsum contineri implicite in aliqua alia veritate in scriptura vel traditione explicite proposita. Quodsi de obligatione credendi quaeras, haec omnia sane credenda esse nullum potest esse dubium; fateor me distinctionem, quae p. 28 legitur: Aliud est dogma reicere, aliud dogma negare — non intellegere, videtur omnino idem esse. Alia autem est quaestio, qua unumquodque fide credendum sit: implicita scilicet an explicita. Omnia sunt saltem implicita fide credenda; explicita fide certe nihil a quopiam fide divina simul et ecclesiastica credendum est, quod non sit explicite ab ecclesia ad credendum propositum, licet accidere possit, ut theologus, cui certo constat, in dogmate explicite proposito implicite aliud contineri, ad illud etiam explicite credendum fide divina obligetur. Ex iis quae explicite ab ecclesia ad credendum proposita sunt, cum omnia apta sint, quae simpliciter fide explicita credantur, a circumstantiis pendet, utrum quis plura vel pauciora fide explicita credere teneatur. Plura theologus doctus, pauciora christianus quilibet, paucissima ii qui ob ingenii vel culturae defectum ad multa capienda non sunt apti, ut pueri vel homines valde simplices, credere explicita fide tenentur; et si aliquando quis cum sola explicita fide eorum, quae credenda necessaria necessitate medii, ut aiunt, habentur salvari potest, certe qui facile sibi maiorem cognitionem veritatum fidei acquirere possunt, vix salvabuntur nisi plures saltem articulos fidei explicite credant. — Ad propositionem ecclesiae quod spectat, etiam hic opportune animadverti potuit, id quod auctor ceteroquin saepius urget, hoc nomine non venire tantum definitiones dogmaticas quae sollemni modo fiunt, verum etiam communem et perpetuam praedicationem ecclesiasticam; secus enim eg. quod perabsurdum, apostoli ipsi quasi nihil, vel potius nihil credere debuissent, cum definitionum sollemnum necessitas potius in posteriorum temporum conditionibus nata sit. — P. 22 ex breviloquentia aliqua obscuritas nata est; postulatur enim ibi, ut littera iacet, pro omni dogmate ut „1° contineatur in sacra Scriptura tamquam authentico fonte revelationis“: quod patet dici non posse, cum aequae in sola traditione ecclesiastica originarie contineri potuerit.

Perplacent quae deinde ex orientalium dogmatis definitionibus deducit corollaria. Scilicet, cum propositio ab ecclesia facta, et quidem talis, quae omne dubium solvat, ad essentiam dogmatis pleno sensu accepti spectet, eademque semper necessaria sit, fieri non posse ut nunc temporis tam necessaria ecclesiae potestas desit, ideoque, cum

in ecclesiis orientalibus, sicuti ex non usu talis potestatis inde a tempore scissionis patet, potestas talis non habeatur eam necessario in ecclesia Romana quaerendam esse, quae sola sua praesentia suoque assensu ecclesias omnes alias in unum corpus ecclesiae universalis, tali magisterio instructae, compaginat. Opportune etiam corollarium alterum deducit, ex clarissima orientalium de natura dogmatis doctrina patere, novam definitionem dogmatis nullo modo novitatem ipsius dogmatis importare.

Capite tertio auctor merito summum studium impendit progressui dogmatico demonstrando quid tandem sit, eundemque esse legitimum. Implicita explicare pro diversis dubiis et quaestionibus quae sive ab haereticis sive a theologis sive a tempore progrediente ipso in medium afferuntur, hic est simplicissimis verbis totus progressus dogmaticus. — Obscuritas quaedam habetur p. 37 collata p. 39; nam p. 37 videtur tamquam substantiam fidei, oppositam scilicet veritatibus secundariis quae „ad salutem non pertinent, sed tamen de facto cum ea in praesenti ordine connectuntur“ solam existentiam Dei et quod Deus remunerator sit considerare; cum p. 39 tamquam ad substantiam fidei pertinentia afferat mysteria ss. Trinitatis et Transsubstantiationis; potius hoc ultimum recte dicitur, et generatim ad substantiam fidei potius ea omnia trahenda sunt, quae revelata per se dici solent. — P. 46 ad distinctionem inter fidem explicitam et implicitam plura affert, quae distinctionem inter dogma explicitum et implicitum, de qua supra, iam aliquanto magis complent. — Profectus ille dogmaticus bene exponitur et contra exceptiones Orientalium munitur. Opus illud, dogma e statu implicito ad statum explicitum deducendi, organo ad custodiam divinae revelationis divinitus constituto competere, apte animadvertit; similiter, orientales ecclesias, si nullam post suam a Romana ecclesia separationem definitionem dogmaticam edidere, id ideo non fecisse, quod tali organo careant, dum antiquus ecclesiae usus in ecclesia Romana nullam interruptionem perpessus sit. Quae quanti momenti sint pro problemate unionis recte concipiendo et solvendo nemo non videt et cl. auctor, applicando ea ad exempla definitionis infallibilitatis Romani Pontificis et additionis *τὸν* Filicque in symbolo factae bene ostendit.

Capite quarto ostendit, ex defectu magisterii authentici ecclesias orientales christianismo adogmatico qui etiam in Russia sectatores nactus est, vix non inermes ligatisque manibus traditas esse (p. 112, 114), dum in ecclesia Romana contra has modernas haereses antiquis peiores semper eodem vigore eodemque successu pugnetur, quo in tota ecclesia contra veteres haereses pugnatum est. De utilitate historiae dogmatis bene, apposite et sobrie disserit, falsam libertatem in scientia theologica refellit. P. 99 aliquantulum durius se exprimit, cum dicit simpliciter, esse divinum quid sit nos latere, positivam nos cognitionem de Deo habere non posse; ens enim in se ipso rationem suae existentiae et omnium suorum attributorum habens, sicut et haec attributa ipsa,

perfectio, aeternitas, immensitas, sapientia, potentia, bonitas profecto cognitiones verae et positivae de Deo sunt. Non placet, quod p. 103 mysteria ita ad diversum ordinem spectare dicuntur ut relatio earum cum veritatibus naturalibus nulla sit, et ideo, nulla contradictio; facile quidem conceditur, mysteria ex veritatibus naturalibus inferri non posse, sed omnino alia est quaestio num, posito quod Deo tale mysterium, eg. ss. Trinitatis revelare placuerit, nullam inter tale mysterium veritatesque naturales eg. de una Dei natura relationem obiectivam eandemque nobis subiective cognoscibilem adesse dici possit; si revera nulla talis relatio esset, neque ullo modo sciremus, quid Deum esse Patrem, Filium et Spiritum Sanctum significaret, nec absone quis diceret, principium contradictionis, in quo tota nostra innititur cognitio, in Deo non valere idemque posse ibi simul esse et non esse. Sicut conceptus Patris, Filii et Spiritus Sancti etsi ex naturalibus sumpti sunt, tamen nobis naturam divinam vere manifestant, ita haec supernaturalis cognitio nulla esset, si relate ad ipsam principium contradictionis applicari non posset. — Recte p. 105 exploditur idea etiam inter orientales serpens, dogmata cum progressu, ut aiunt, nostrorum temporum non convenire. P. 108 bene monet, convenientiam dogmatum falso utilitate earum materiali metiri, dum perfectio intellectualis et moralis cuius fons inexhaustus sunt, utilitates materiales toto genere superent. P. 115 refellit illud figmentum, quod orthodoxa theologia populorum Slavicorum ingenio sit quam maxime respondens; longe enim aliter Slavorum magna pars sentiunt, defectusque qui in doctrina theoretica et practica orthodoxorum reperiuntur, nullius populi bono cedere possunt. P. 120 animadvertit ex contemptu theologiae scholasticae factum esse, ut etiam hodie orientales theologi de methodo in theologiae studiis sequendo ancipites haereant.

Ex capite quinto notatu imprimis dignum, orientales theologia positiva potius ideo delectari, quod, deficiente, ex defectu magisterii authentici evolutione progressuque dogmatico, vita illa deficit, quae scholasticae theologiae radix et fundamentum est. Praeterea a tempore separationis usque ad recentiora tempora magnam esse lacunam in orientalium theologia vere theologica; theologos vero russiae vetustiores, qui Kioviae docebant, et scholasticae suaviter operam impendisse et in multis, nominatim in dogmate de Immaculata Conceptione B. M. V. proxime ad catholicos accedere.

Valde placet caput sextum quod de theologia scholastica atque de usu rationis in rebus fidei agit. Ut veros posterioris scholasticae defectus non negat, ita multo maiora et plura eius bona non reticenda monet, calumniasque, e protestantium penu depromptas refellit. Petit, idque iure merito, ab Orientalibus, ut potius cum recentioribus protestantibus insignia prorsus scholasticorum merita agnoscant, hortaturque ut in suam ea utilitatem convertant. Originem scholasticae ab Augustino quasi materiam uberrimam ministrante, per Leontium Byzantinum, scholasticorum praecursorem, qui philosophiam peripateticam in theologiam introduxerit, et Ioannem

Damascenum qui primus unum doctrinae corpus composuerit, per Petrum Lombardum ad magnos saeculi XIII scholasticos deducit, qui operam quam patres imprimis Graeci in scriptis suis theologicis praestiterunt, continuarunt, et tamquam felices magnorum bonorum theologorum haeredes, ad culmen perduxerunt. Cetera quae ad defendendum philosophiae in theologia usum bene et dilucide disserit, nobis notiora sunt, orientalibus certe valde utilia.

Capite septimo agit de theologia symbolica atque de symbolis. Symboli nomine hic brevis fides formula intelligitur; nomine theologiae symbolicae illa theologiae pars, quae ecclesiae alicuius fidem ex symbolis eius eruit atque exponit. Ex quo tamen, post Lutheranam haeresim, haec scientia excoli coepta est, potius ut scientia comparativa concipitur, quae fidem unius christianae confessionis, ex symbolis authenticis haustam, cum fide alterius comparat, dissensiones inter utramque notat, et illas imprimis exponit. Sic Johannes Adamus Möhler suam ‚Symbolicam‘ concepit tamquam scientiam de dogmatibus inter catholicos et protestantes controversis; sic auctor noster dogmatibus inter catholicos et orientales orthodoxos elucidandis insudat. Ut in omni materia, etiam historica, quae circa obiectum versatur, cuius non omnium est idem amor aut odium, sic etiam in symbolica tractanda, nisi quis sibi limites nimium artificiales ponere velit, fieri non potest, quin cum expositione obiectiva dogmatum controversorum critica tum dogmatica, tum philosophica tum historica coniungatur; quo fit, ut expositioni dogmatum adiungatur probatio propriorum et refutatio alienorum dogmatum, etsi ex natura sua theologia symbolica nec apologeticum nec polemicum finem habeat. — Recensitis symbolorum collectionibus compendiisque theologiae symbolicae transit ad consideranda symbola fidei antiqua, apostolorum scilicet, Nicaenum, Constantinopolitanum et Athanasianum eaque omnia tamquam legitima ecclesiae auctoritate probata partim a protestantium eorumque inter orientales asseclarum partim ab orientalium obiectionibus vindicat, veram eorum naturam, momentum ut aiunt, denique historiam accurate exponit. Qua in re diligens studium literaturae recentioris quae de his controversiis tractat, in auctore vehementer laudandum est, sicut etiam animus semper promptus ad discendum, etiam a viris alterius confessionis vel gentis, quo tamen nunquam ad fucam tantum gloriolam peregrina proponendi impellitur. — Inquisitiones in haec symbola pro negotio Unionis ecclesiarum summi sunt momenti, ut vel exinde patet, quod orientales, dum additionem $\tau\omicron\upsilon$ Filioque symbolo constantinopolitano factam, impugnant, generatim conceptu certo certius errato circa naturam dogmatum, symbolorum eorumque ad magisterium authenticum relatione ducuntur (Cf. etiam p. 425). Quomodo enim secus affirmare possunt, magisterio authentico a Concilio Ephesino manus esse ligatas, ne iam unquam, ad morem prioris ecclesiae, necessitate vel utilitate occurrente, explicite in symbola exprimeret, quod antea erat tantum implicite expressum? Aut quomodo negare possunt

doctrinam, quae pluribus saeculis ante scissionem in ecclesia latina pervulgata erat, non esse ipso facto per magisterium authenticum probatam nec potuisse extra temeritatem vel etiam haeresim ab eodem magisterio authentico in symbolum recipi? Atque haec est causa cur cl. auctor hanc materiam quae minoris momenti alicui videri possit, tam accurate tractet. — Recte p. 338 veram schismatis originem in causis moralibus, ut aiunt, videt, incestuosa unius principis passione et extrema unius aulici ambitione, quae tamen occasio potius fuerunt, et inveterata simultate quae, „peracta Romani imperii divisione, inter Graecos et Latinos virescere coepit, donec altis iactis radicibus totum orbem christianum infecit. Ipsemet Photius nihil cogitavit de reprobando latino dogmate, cum per violationem legum ecclesiasticarum ad sedem patriarchalem eVectus, suis litteris Romanis Pontificibus blanditus est, falsa inductus persuasione, eos sibi propitios fore. Profecto non negaverim post brevem temporis lapsum dogmaticis fundamentis nixum fuisse. Hoc tamen initio non accidisse, contendimus. De iurisdictione Romanae sedis potius quam de Filioque primum decertatum est. Si Romanorum pontificum benevolentiam nactus esset Photius, proculdubio illud Filioque, remine repugnante, dissensionis causa non extitisset. At, Romanis Pontificibus iura veritatis iustitiaeque pro Ignatio e sua sede eiecto vindicantibus, illud Filioque, ut Gorgoneum caput abhorrendum, protulit Photius, inustaque latinis haereseos ncta, civium suorum vetus in eos odium mirum in modum aluit“ (p. 338 sq.). — Quaestione de veteribus symbolis expedita, agit de auctoritate decretorum ad fidem spectantium quae a conciliis oecumenicis edita sunt, eademque tamquam normam fidei immutabilem et habendam et haberi etiam apud orientales demonstrat. — P. 424 innuit gravem illam difficultatem quod orthodoxi solis his decretis hanc vim tribuant, neque eadem a Romano Pontifice ut confirmentur opus esse opinentur. Ergo ante primum concilium oecumenicum per tria continenter saecula nullae erat normae fidei?

Ut in capite septimo de symbolis, sic capite octavo tractat de libris symbolicis, i. e. libris illis, quibus ecclesiae alicuius fides fusiore stilo authentice exponitur (cf. p. 488). Praeter symbola etiam libros symbolicos, sive ad fideles fidem plenius edocendos, sive ad eandem ab adsultibus haereticorum efficacius defendendam utiles et necessarios esse nemo infitias ibit. Quaestio est, utrum ecclesia orientalis ut talis tales libros habeat. Studiose auctor inquit in omnes illas longiores fidei expositiones quae tamquam libri symbolici circumferuntur. Primus in orientali ecclesia post schisma nono saeculo peractum decimo quinto demum saeculo, post Constantinopolim a Turcis captam librum symbolicum composuit Patriarcha Constantinopolitanus Genadius Scholarius I. Qui, ex Concilio Florentino redux, cum primum unionem factam strenue propugnasset, postea denuo ab unitate ecclesiae defecit. Confessio eius et dialogus, cur maiorem auctoritatem sibi vindicare possint, quam cuiuslibet alterius episcopi, qui forte etiam amplius et accuratius fidem exponat, nullo

modo apparet (p. 439). — *Responsa a Hieremia II., Patriarcha Constantinopolitano, Lutheranis, de iucunda cum ecclesia orientali unione sollicitis data* (1576, 1579, 1581), ab orientalibus tamquam libri symbolici considerantur. Generatim fidem orientalium continent, et cum orthodoxis omnibus probentur, suo modo symbolica dici possunt; et immerito protestantes, quia ipsis obsunt, omnem eis valorem symbolicum negant. — *Confessio Cyrilli Lukareos, Patriarchae Constantinopolitani* (1629), calviniana potius est, et ab orientalibus non ut suae fidei confessio agnoscitur. E contrario tamquam symbolica considerant decretum concilii Constantinopolitani (1638), acta Jassensia (1642), confessionem fidei a Dositheo, Patriarcha Hierosolymitano in synodo ibidem 1672 habita approbatam, quae omnia in refutanda Confessione Cyrilli Lucareos sunt. *Confessio Dosithei*, quae a latina theologia ad refutandos errores Calvinianos arma mutuavit, quibus theologia orientalis mirum quantum destituta erat, praecipuum etiam locum inter libros symbolicos ecclesiae Graecae obtinet (p. 503). — *Petri Mogilae* († 1646) *Orthodoxa Confessio*, cum primum manuscripta tantum circumferretur, anno 1667 typis mandata est; ex mente auctoris sui tum ad errores calvinianos refellendos, tum ad orthodoxam doctrinam contra Latinos stabiliendam directa est; primum Kioviae in synodo composita, postea Jassiae emendata; eam auctores orthodoxi fere tanti faciunt, quanti nos Catechismum Romanum. Cum haec confessio tum ab Orientalibus tum a Patriarcha Constantinopolitano tum ab ecclesia Russa probata sit, si haec non habetur ut liber symbolicus, nullus in tota orientali ecclesia iam erit, qui tale sibi nomen iure vindicare possit: et tamen multi inter theologos orientales valorem eius symbolicum non agnoverunt, eo quod in nonnullis latinis faveat, ex quo fit, ut in his iam amplius latinorum doctrinam impugnare non possint, quin libro alicui symbolico, ideoque fidei authenticae suae ipsi ecclesiae contradicant. — *Confessio fidei Metropolitanis Critopuli* (p. 564), Patriarchae Alexandrini (1624 vel 1625), cum lutheranizet, nec liber symbolicus, nec confessio privata fidei ecclesiae orientalis est (p. 575).

In eodem capite de conciliis particularibus sermo est, quae, secundum doctrinam catholicam, valorem oecumenicum et definitivum non habent, nisi a Romano Pontifice expresse vel tacite approbentur, ut cum quibusdam factum esse constat. Etiam secundum Graecos de facto certa quaedam concilia particularia oecumenicis aequiparanda et ut talia paulatim in ecclesia recepta sunt; radicem vero oecumenicitatis non repetunt ex consensu saltem tacito Romani Pontificis, sed ex decreto secundo synodi quini-sextae seu Trullanae; praeterea similem auctoritatem duabus synodis Photianis (816 et 879) tribuunt. Iam vero synodus quinisexta oecumenica ipsa nullo modo fuit, cum sine Patriarchis Alexandrino, Antiocheno, Hierosolymitano celebrata sit; unde quod ipsa ex se non habet, nec aliis tribuere potest. Praeterea nulla Romani Pontificis approbatione completa est, cum tamen, ut ait Nice-

phorus Patriarcha Constantinopolitanus (805—815): „Sine Romanis illud dogma quod in ecclesia ventilatum, decretis canonicis et sacerdotali consuetudine fuerit antea ratum, nunquam tamen probatum habebitur, neque in praxim deducetur, quia illi sacerdotii principatum sortiti sunt, atque coryphaeorum inter Apostolos dignitatem sibi traditam habent“ (p. 589 sq.). Codex vero ille Trullanus, ut ait Pargoire, „est ea cum solertia et cum ea fraude structus, ut cum nihil fere ex toto orbe Romano retineret, quasi libellus haberetur repudii byzantinam inter et latinam ecclesiam renuntiati. Semel enim inserto illo iure, inque mores populorum funditus immerso, iam schisma a radicibus haeret“, (p. 591).

Photianae vero synodi tantum abest ut a Romanis Pontificibus saltem tacite approbarentur, ut a Nicolao I. et Ioanne VIII. sollemniter damnatae sint. — Apposite monet auctor, cum orientales principium ut aiunt synodicum adeo extollant, de eoque contra ecclesiam latinam gloriantur, ex quo facta est inter orientem et occidentem scissio, in ecclesia latina perpetuo et haberi posse et, licet rarius, haberi concilia particularia, dum apud orientales particularia concilia veri nominis, quae scilicet non impulsu laico vel auctoritatis politicae sed libertate ecclesiae insita agant atque non de personis tantum sed etiam de rebus, idque secundum veterem formam conciliarem, seclusis laicis, tractant, vix unquam habita sint. Generalis vero synodus pro imperio Russico in annum 1906, vel 1907 vel 1908 indicta, quae flagrantem illum canonum orthodoxorum contemptum qui ex tempore Petri Magni quasi in systema abiit, tandem aliquando e medio auferre debuit, nec congregata est, nec congregari potuit, etsi optimus quisque in eam adducendam insudaverit. Quod concilia particularia ecclesiae graecae spectat, synodus illa quae in ecclesia S. Sophiae ante captam a Turcis Constantinopolim ad rescindenda decreta concilii Florentini facta esse perhibetur, nunquam habita est. Habitae autem fuere ad versus Latinos synodi 1482, 1722, sub Cyrillo V (1748—1751), sub Paisio (1752—1757), synodus pro confirmanda electione Job ad sedem patriarchalem totius Russiae (1590), synodus ad expellendos ex ecclesiae suae sinu Bulgaros (1872). — Decreta autem synodica non sunt acta illa patriarchatus Constantinopolitani, quae in permanente duodecim episcoporum synodo eduntur, quae cum congregationibus Romanis aliquam similitudinem habent, etsi auctoritate cum illis comparari nullo modo possint. — Ex iis quae longe lateque de synodis disserit auctor, concludit: 1° Synodus generalis omnium orthodoxarum ecclesiarum, collatis viribus leges de fide condentium, habita nunquam est, et, si orthodoxos ipsos audias, nec amplius haberi potest. 2° Synodi particulares veri nominis fuere paucissimae, paucorum episcoporum, quod imprimis de celeberrima Synodo Jassiensi, quinque tantum virorum, et Hierosolymitana Dosithei, qua sine vera forma synodica praesentes episcopi et clerici litteris Dosithei subscripserunt, dicendum est. 3° Synodus perpetua Patriarchae Constantinopolitani vera synodus non est. 4° Ex particularibus illis

synodis sunt, quae circa fidem *contradictoria* statuerint, ut Mosquenses anni 1620 quae Latinorum baptismum invalidum, et anni 1666—1667 quae eundem validum declaravit, ut mosquenses anni 1656, centum capitulorum dicta, quae liturgica quaedam, omnino ac si de fide essent, perpetuo servanda decrevit, et anni 1666—1667, quae conditores centum capitulorum ob nimiam simplicitatem et credulitatem irrisit, legesque eorum sustulit. Non possunt igitur tales synodi, utpote non infallibiles, haberi tamquam organon magisterii authentici in ecclesiis orientalibus perdurantibus. 5° Talis synodi particularis decreta aliae ex orientalibus ecclesiis acceptant, aliae respuunt, nec eosdem excommunicatos habent, ut patet de Bulgaris, cum quibus Slavi communicant, dum graeci eos extorres ab ecclesia declarant. Certe si a Slavibus intra, a Graecis extra ecclesiam esse Bulgari decernuntur, aut potestate excommunicandi carent, aut, si gaudent, excommunicatioque efficax est, patet non unam sed duas esse ecclesias, quarum una Bulgaros complectitur, altera non, sicque Slavos et Graecos non eiusdem esse filios ecclesiae. 6° Immo etiam intra limites eiusdem iurisdictionis tamquam simul valitura statuunt contraria sicque confusionem in ecclesiam inducunt; sic decretorum Constantinopolitanorum alia Latinos rebaptizandos esse statuunt, alia vetant; quae iuris incertitudo in rebus maxime fundamentalibus religionis christianae presbyterum Anglicanum Palmer, diu de adiungendo se ad ecclesias orientales deliberantem, tandem impulit, ut potius ecclesiae Romanae nomen daret. 7° De fide, de qua tamen imprimis in ecclesia provisum esse debet, hae synodi vix unquam tractant. 8° Eadem se, ut iam Byzantii invaluerat, innata ecclesiae libertate posthabita, pro qua Romani Pontifices semper tam strenue decertarunt, ad nutum auctoritatis politicae vel etiam factionum popularium mirum quantum se componunt; sic decretum Cyrilli V, quo Latinorum baptismus invalidus declaratur, infimae plebeculae clamoribus et seditioibus obtentum fuit. — Ex quibus auctor merito deducit ecclesias orientales magisterio authentico prorsus carere. „Magisterium enim authenticum in rebus fidei, magisterium scilicet, cui omnes teneantur suffragari eique plenissimam fidem adhibere, illud non est, quod repugnantia docet in controversiis fidei, quod aliud theoretice, aliud practice proponit, quod ad arbitrium potestatis civilis sese gerit in suis muneribus obeundis“ (p. 627). Atque ad hoc iudicium se adduci maxime quaestione de validitate baptismi Latini apud orientales ait, dum theoretice et practice aliud graeca, aliud russica teneat ecclesia, quin ecclesiae illae medium inveniant, quo ad unitatem sententiae legitime perveniant. Non habentur in ecclesiis orientalibus post schisma factum ullae authenticae decisiones circa fidem, nec habetur magisterium ab omnibus agnitum, quod ad morem pristinum controversias circa fidem componat et sic unitati fidei in ecclesia efficaciter consulat.

Ad litteras dogmaticas patriarcharum, imprimis Constantinopolitani, quod spectat, sine ullo in re funda-

mento, aliquot auctores universalem aliquam eis pro tota ecclesia auctoritatem tribuere conantur. Cum enim ecclesia Constantinopolitana longe post apostolos coeperit, per se patet fundamentum aliquod iuris divini, scriptura vel traditione testatum, non adesse. Canon vero Chalcedonensis 28, Patriarcham Constantinopolitanum Romano Pontifici exaequans, ab auctoritate unice legitima, Romano Pontifice, sine cuius assensu nullum Concilii decretum est firmum ac validum, numquam agnitus est. Quod autem auctoritatem illam spectat, quam iam ante schisma habuerunt, quamque etiam, ut notare iuvat, ipse Cardinalis Hergenröther agnoscit saltem ex magna parte ut legitimam, ea iuris humani erat, temporum adiunctis innitens, quibus mutatis, nec ipsa amplius permanere potest. Cum enim, Mahometanis imperium invadentibus, iam a saeculo septimo patriarchae Alexandrinus, Antiochenus et Hierosolymitanus in miseris conditionibus degerent, dum solus Patriarcha Constantinopolitanus, salva urbe, capite imperii, efficaciter rebus ecclesiasticis providere posset, cumque ceteri patriarchae ipsi saepius Constantinopolim confugerent et aliunde conversione Slavorum a Patriarchatu byzantino promota eiusdem etiam apud illos populos auctoritas cresceret, paulatim factum est, ut ecclesiasticarum in toto Oriente rerum summa ad Patriarcham illius urbis in qua etiam sedes imperii erat deferretur; cuius rei legitimitatem tum ex tacito consensu particularium ecclesiarum, quae propter necessitatem vel magnam utilitatem suas illi vires in multis tribuebant, tum ex similiter tacito consensu Romani Pontificis deducendum esse existimo. Iam vero talis auctoritas, non sedi ipsi inherens, sed ex circumstantiis temporis oriens et humano tantum iure firmata, nec ad universam se extendebat ecclesiam, nec infallibilitatem, praerogativam solius Romani Pontificis Divino iure propriam includebat, et infirma et labilis erat, unde nil mirum, si tempore procedente, vehementer imminuta et quasi sublata sit.

Et certe nihil episcopus Constantinopolitanus conqueri posset, si episcopus mosquensis, tamquam tertiae Romae episcopus eius iura practice ad se translata esse contenderet.

Quare, sicut secundum principia ipsius iuris orthodoxi Patriarcha quilibet, etiam Constantinopolitanus, non habet maiorem potestatem quam quivis alius simplex episcopus, ita et magisterium eorum, etiam Patriarchae Constantinopolitani, mere privatum est, eorumque epistolae auctoritate oecumenica omni carent, idque ex eorum historia, imprimis Patriarcharum Constantinopolitanorum, luce clarius patet. Et quod de litteris unius Patriarchae valet, valet de litteris omnium simul communibus, ut in quibus eadem contradictiones reperiantur. — *Catechismus Philareti* (1823, 1829), inter libros symbolicos recensetur, et magna apud Russos etiam hodie auctoritate gaudet; quae tamen auctoritas, cum extra Russiam ei non tribuatur, patet immerito librum symbolicum existimari, qui scilicet fidem totius orientalis ecclesiae testetur.

Concludit auctor imprimis, libros symbolicos sensu proprio, qui scilicet de totius orientalis ecclesiae fide authentice testentur, non haberi, esse tantum libros symbolicos latiore sensu sicut confessiones fidei singularum sectarum protestantium. Fidem enim orthodoxam accurate non exprimunt, aut heterodoxis favent sententiis (Confessiones Cyrilli Lukareos et Metrophanis), aut privatas theologorum opiniones proponunt (Confessio Petri Mogilae et Catechismus Philareti), aut sanctione ac suffragio omnium ecclesiarum orthodoxarum non communiuntur (Confessio Dosithei etc.). Nec desunt inter orthodoxos, qui hanc conclusionem practice probent, dum illa documenta tamquam in omnibus immutabilis fidei testimonia considerare recusant.

Concludit ulterius (p. 653), cum orthodoxi magisterium authenticum soli ecclesiae universali in concilio oecumenico congregatae adscribant, cum secundum ipsos concilium oecumenicum iam haberi non possit, a ut desiisse magisterium authenticum, ideoque medio efficacissimo ad fidem incontaminatam servandam ecclesiam destitutam esse, quod dici nequit, dicendum est, a ut necessarium amplius non esse, quod quam falsum sit, ipsae pugnae ab orientalibus cum protestantibus susceptae liquido demonstrant; quibus sustinendis vires ecclesiarum particularium, maxime si, ut ecclesiae orientales, unione externa inter se carent, impares omnino sunt.

Patet igitur, secundum orthodoxos apud ipsos magisterium authenticum non esse, cum illud in solo concilio oecumenico agnoscant, quod confitentur apud se congregari amplius non posse; cum vero magisterium authenticum semper in ecclesia necessarium sit, solum illud magisterium authenticum, quod proficitur catholica ecclesia legitimum esse potest et debet: Romani Pontificis, sive cum concilio oecumenico sive sine concilio oecumenico, ad eum modum, quo illud iam longe ante primum concilium oecumenicum exercuit, ut notissimum s. Irenaei testimonium, ut de aliis taceam, ostendit. Ecclesiae orthodoxae, utpote tantum particulares, sententias theologicas, ab errore non necessario immunes, proponere possunt, definitiones dogmaticas, infallibilitatis charismate munitas, edere non possunt. Quo apparet, nec librum symbolicum haberi posse, quin auctoritas Romani Pontificis sive in concilio, sive extra concilium accedat, solus enim sive extraordinario sive ordinario magisterio fungitur, auctoritatem vere oecumenicam, etiam et imprimis in rebus fidei habet.

Capite nono de theologia polemica agit, cuius munus in dogmate catholico contra dissidentes evincendo constituit. Theologiam polemicam, quam quidquid verbum sonat, ex natura sua irenicam debere esse iure meritoque contendit, ab apologetica, apologeticae tum materia, praeambulis scilicet fidei, tum fonte, ratione scilicet, discernit; cum theologia dogmatica tum in fonte, fide scilicet, tum in materia generatim, veritatibus scilicet revelatis, convenire, distingui vero inde tenet, quod dogmatica totum veritatis revelatae depositum intime rimetur, polemica vero eas tantum veritates qua-

a dissidentibus aut negantur aut obscurantur speciali modo, imprimis etiam ex concessis ab ipsis, efficaciter demonstrare intendat. Cui viam quasi monstrat theologia symbolica, quae ex nostris dissidentiumque symbolis et libris authenticis quidnam quisque credat, et in quonam exacte orientales a nobis dissentiant, fideliter aperiat.

Ceterum animadverto, cum scientias nimis scindere non expediat, et in omni scientia tractari soleant etiam ea, quae licet stricte sumendo ad eius materiam non spectent, attamen cum eadem cumque fine practico talis scientiae arte cohaereant, ita etiam in theologia polemica materia potius ex potiore, sensu quem supra dixi, — indicata esse censenda est. Non enim expedire existimo, si vere tantum ex fontibus authenticis orientalium dogmata nobis adversantia petere velimus, cum praesertim, ut auctor iam recte monuit, libros symbolicos veri nominis, qui tales ab omnibus agnoscantur, non habeant. Etsi igitur ea quae ex symbolicis scriptis erui posse videntur in theologia polemica primum omnino locum extra omnem controversiam occupare debeant, tamen non erunt omnino illa ad dogmata spectantia, spernenda, quae forsitan magnum inter orientales favorem habent, sicque, si indiscussa manerent, unionis negotium remorari possent. — Ex animo subscribo in iis, quae cl. auctor in theologia polemica vitanda monet, ut sunt: minutiarum studium, cum cardo rerum semper praeculis habendus sit, negatio consensionis in pluribus et impugnatione eorum quae recte docent, cum nemo ut dimidius paganus haberi velit, et ea in quibus convenimus pontem pro unione portare debeant, negatio cuiuslibet discrepantiae, cum solum unionem ex plena rerum cognitione factam duraturam sperare possimus, silentium circa dissidentium responsa, cum non facilem aliquem triumphum agere sed vere convincere velimus, quod impossibile est, nisi usque ad ultimam difficultatem solvamus, studium denique certandi, vana gloriae cupido et similes humanae miseriae, quae in tam divino negotio partem nullam habere debent. — Quod quaestionem spectat, utrum in controversiis cum orientalibus his schismatici appellandi sint, cum de re ipsa ut monet auctor dubium esse non possit, nec verus status rerum in hoc puncto obscurari debeat, tamen, quod quaestionem ipsam spectat, eius solutio dubitationem nullam habet; est enim mera quaestio civilitatis ut ita dicani. Ut enim homini, qui sine sua culpa infirmitate aliqua laborat, leges civilitatis non permittent, ut in conversatione cum ipso nomen talis infirmitatis, praesertim si male sonat, continuo in ore habeamus, sic eadem leges, quae pro hominibus christianis leges caritatis simul sunt, ut schismaticos vocitemus eos, qui a pueris in sua religione eruditi sunt, eandem semper ut veram habuerunt neque ad ulteriora obligantur, antequam se in hoc errasse coram Deo, iudice vivorum et mortuorum, intellexerint; cumque nos neque pro universis orientalibus neque pro singulis nec pro quocumque in individuo horam gratiae et verae internae illustrationis scire possimus, absone et temerarie aliquo vocabulo continuo uteremur, quod in suo rigore tantum ibi applicari potest, ubi subiectiva bona fides non amplius existit.

Capite decimo de scientiis singulis ad studium theologiae polemicae ineundum necessariis accurate tractat, in unaquaque assignans, quodnam speciale ex ea ad unionis negotium emolumentum capi possit. Caput undecimum in generali Russorum ac Graecorum contra Latinos polemica describenda versatur.

Ex animo gratularum cl. patri Palmieri, quod in hoc volumine omnigena eruditione ad negotium unionis spectante refertissimo fructum indefessi sui in hac praeclarissima causa laboris nobis tam clare et solide proponere inceperit. Summis tantum capitibus materiam ingentem et utilissimam indigitare hic potuimus. Speramus fore, ut omnes qui in divinissimum illud negotium unionis ecclesiarum promovendum incumbant, librum P. Palmieri sibi familiarem faciant, exindeque omnigenae eruditionis auxilia depromant. Secundum methodum in hoc primo volumine adoptatam, sperare etiam licet, cl. auctorem etiam in sequentibus, ubi de praecipuis dissensionis capitibus agendum erit, tractationem theologiam cum historica evolutione coniuncturum, ex qua non parum lucis ac roboris pro tractatione ipsa theologica nobis promittimus.

Dr. P. Sinthern.

VARIA.

Responsa.

Quomodo ecclesiae catholicae veritas optime probetur.

Considerantibus nobis in primis periodum temporis ab initiis saeculi secundi ad medium fere usque saeculum tertium (c. a. 110— c. 258), factum occurrit historice prorsus indubium in media antiqua societate novum se exporrexisse organismum sociale, multis quidem coetibus, sub episcopo, presbyteris, diaconis, hierarchice constitutis constantem, unum tamen unitate fidei et cultus, arctissime cohaerentem solidaritatis sensu et communionis exercitio, cuius cum uno nomine catholicae ecclesiae unum quoque, continua progressionem claritatis agnitum sit caput, episcopus romanus.

Episcoporum vero, presbyterorum, diaconorum nomina ita reperimus hoc ipso tempore ad unam significationem determinata, ut, modica quadam fluctuatione vocis *πρεσβύτερος* omissa, triplex iisdem designetur hierarchicus gradus essentialiter diversus: Episcopus praesidet in omnibus, quae ad ecclesiam spectant, docet, regit, mysteria dispensat, egentium curam gerit; presbyterorum munus huc redit, ut opera et consilio episcopum iuvent, de eius mandato praedicent ac, ordinatione excepta, sacris fungantur; diaconi concreditum habent ministerii officium.

Quodsi ascendimus retro intra saeculum primum, usque fere ad tempus quo s. Paulus primum apostolicum iter et ordinatam ecclesiarum fundationem suscepit (c. a. 110— c. 46), hoc prae primis certum est prorsus, ecclesiis singulis, modo utcumque formatis, suos datos esse stabiles praepositos, qui docendi ac regendi munere fungerentur sacraque dispensarent, eosque fuisse a charismaticis praedicatoribus et itinerantibus apostolorum legatis generatim distinctos. Ideoque gratuito et falso assertum est, communitates christianas aliquando vel mere demo-

cratica regiminis forma usas esse, vel ita fuisse constitutas, ut totam illarum directionem aut certe totum magisterium soli charismatici exercerint.

Ad nomina porro horum stabilium praepositorum quod spectat, vox *διάκονος* quidem sub finem saeculi primi eandem accipit determinatam significationem, quam saeculo secundo erat habitura: Voces vero *πρεσβύτεροι* et *ἐπίσκοποι*, etsi forte prior ex indole sua paulo generalior sit magisque efferat dignitatem, altera magis exprimat munus, non videntur in ullo saeculi primi documento diversam, duplicis gradus significationem habere, sed potius cum aliis latioribus vocibus *ἡγούμενοι*, *προιστάμενοι*, *ποιμένες* promiscue eos denotare qui tunc stabiliter praeerant ecclesiis. Carent proinde solido fundamento theoriae quaecumque illorum vocabulorum diversitati innixae.

Quinimmo in re quoque ipsa, licet per se potuisset sub promiscuo vocum usu duplex gradus praepositorum latere, probabilius esse censemus *τῶν ἐπισκόπων* et *πρεσβυτέρων* nomine ubicumque saeculo primo recurrunt, unius tantum gradus praesides designari, et quidem eius, qui est deinceps in ignatiana hierarchia secundus. Aliunde autem pro certo habemus illos saeculi primi *ἐπισκόπους* seu *πρεσβυτέρους* verum munus habuisse manuum impositione conferendum, non meram praerogativam antiquitatis et honoris.

Graviter tamen erraret qui idcirco opinaretur, monarchicum, quem vocant, episcopatum secundo demum saeculo deberi. Quin enim ab apostolis originem ducat explicita saeculi secundi testimonia et regressiva, intra certos limites prorsus legitima argumentatio, dubitare non permittunt. Sed etiam in ipsis fontibus saeculi primi, res ipsa episcopatus proprie dicti indubie reperitur, modo non sub voce *ἐπίσκοπος* quaeratur nec exspectetur, quae hisce initiis exspectaretur immerito, plena ubique locorum stabilitas plenaque uniformitas regiminis episcopalis.

Ea namque *λειτουργία* seu potestas constituendi praepositos ecclesiarum, quam Clemens romanus diserte testatur a docentibus apostolis communicatam esse quibusdam „viris eximiis“ extra ordinem *τῶν ἐπισκόπων* seu *πρεσβυτέρων* constitutis, esse non potest nisi, ut pressius loquitur Irenaeus *λειτουργία τῆς ἐπισκοπῆς*, prout haec saeculo secundo est intellecta. Quaestionem vero quinam sint, quomodo concrete debeant cogitari illi „viri eximii“ quibus apostoli episcopalem pleno sensu potestatem tradiderunt, multipliciter illustrant tum epistolae pastorales tum ea, quae de Petro, Iacobo, Ioanne antiqua et fide digna fert traditio.

Quibus diligenter perpensis sic describi posse videtur monarchici episcopatus historica origo: Duobus apostolis, qui ut capita ecclesiarum stabiles occupaverant sedes, Petro Romae Linus, Iacobo Hierosolymis Simeon naturali prorsus consecutione in episcopatu successerunt. Fortasse non dissimili ratione successit Antiochiae post Petrum Evodius, Alexandriae post Marcum Annianus. Ecclesiis a Paulo fundatis, saltem plerisque, satis diu, alicubi forte ad secundi usque saeculi initia, sine stabili episcopo praefuisse videtur simplicium presbyterorum collegium, dum episcopalis potestas in apostolo primum deinde in legatis eius residebat, nec civitati ulli nec proprie loquendo certae provinciae stabiliter addictis, id quod de Tito et Timotheo certo constat.

Sive porro illi ipsi Pauli adiutores stabiles alicubi fixerint sedes, sive ante mortem singulis iam civitatibus addictos sibi constituerint successores — sub finem saeculi primi et initio secundi, qui iam pridem exstiterant in maioribus centrīs, per ceteras quoque urbes stabiles episcopi multiplicari incipiunt. In istud

opus praepriis incubuisse Ioannem, Apocalypsis et traditio et ipsa in provincia Asiae ecclesiarum frequentia indubie testantur. Hoc ipso denique tempore episcoporum nomina, hactenus vel descriptiva vel propria, nomini tecnico cedere videntur. Id tamen non ubique tam cito ac in Asia factum esse, Pastoris Hermae terminologia insinuat.

Atque hac demum ratione intellegitur in ipsa episcopatus origine fundamentum habere constans illa totius ecclesiae persuasio prae ceteris clericis episcopos solos esse in regimine ac magisterio apostolorum successores; intellegitur centralis illa episcopi in singulis ecclesiis functio, qua ecclesia dici possit „esse in episcopo“ ac definiri „pastori suo grex adhaerens“; liquido tandem elucet, cur per episcoporum successiones et „census suos deferant ecclesiae“ et „omnes qui, praeter quam oportet colligunt, confundant“

Si denique ascendimus infra a. 46 ad ipsa nascentis religionis christianae primordia et illic invenimus ecclesiam iisdem supremis lineamentis adumbratam, quae sequenti tempore conspeximus perfectius evoluta latiusque diffusa. Est enim societas fidelium Christi tum in se una unitate fidei, cultus, communionis, tum a synagoga, sin minus externe separata, interne tamen ab ipso initio distincta; habentur praepositi qui docent et regunt, primum soli apostoli, deinde septem illi *διάκονοι τῶν τραπέζων*, quos in substantia censemus posterioribus diaconis respondere, tandem presbyteri, quos similiter putamus esse identicos iis qui in communitatibus ethnico-christianis hoc nomine sunt nuncupati; habet denique ecclesia illa tendentiam ad dilatationem ambitu populi iudaici nequaquam concludendam ita ut ideae universalis apostolatus inter gentes dici non possit I'aulus primus auctor sed tantum potentissimus minister.

Ut de hac ecclesia, quam ad medium usque saeculum tertium consideravimus historice per modum facti, instituamus quaestionem iuris seu veritatis, hoc nobis in primis analysi conceptuum constat ad rationem „verae ecclesiae Christi“ duplex elementum omnino sufficere et necessario requiri: 1° ut ecclesia de qua quaeritur constitutione sua respondeat formae a Christo praestitutae; 2° ut auctoritas, qua velut formali principio continetur, via legitimae transmissionis a Christo auctore descendat.

Duplicis vero praedicti elementi in aliqua concreta ecclesia demonstratio tribus hisce absolvatur oportet: 1° ostendenda est conformitas cum idea Christi in generalibus lineamentis, quibus Christus adumbraverat ecclesiam suam; 2° probanda est legitima successio auctoritatis; 3° demonstrandum est vi indefectibilitatis et innerrantiae a Christo promissae ab idea Christi non esse aliena cetera quoque magis particularia instituta, quibus historica evolutione constitutionem suam ecclesia explicavit magisque circumscrispsit.

Iam vero, ut a primo ex iis quae probanda sunt incipiamus, generalis forma, qua Christus et re et verbo exhibuit ac initiavit ecclesiam suam haec ipsa est, quam vidimus deinceps sub apostolis eorumque successoribus re ipsa expressam, forma nimirum unius, coadunandis hominibus cunctis destinatae societatis, vinculis oboedientiae fidei viventi ac visibili auctoritati pastorum sub uno capite obstrictae.

Non minus evidens est secundum elementum, praedictorum scilicet pastorum et unius capitis auctoritatem via legitimae successionis descendere ab amplissima illa, ad successores perpetuo derivanda missione, qua Christus munivit apostolos et Petrum.

Quare, cum Christus infallibili promissione asseruerit fore ut missa a se vivens auctoritas, si modo unitatem capitis teneat, numquam deficiat, numquam a veritate deflectat, merito concludimus hanc ipsam et talem, qualis se nobis concrete exhibuit ecclesiam, veram esse ecclesiam Christi. Falsi proinde sunt, qui in crimen veritatis vertunt magnum et multiplicem, qui in hac ecclesia observatur evolutionis profectum. Nam, sicut a priori expectari debebat futurum ut „granum sinapis“ explicaret se in arborem magnam, ita quaestio veritatis ecclesiae hinc tantum diiudicanda erat num evolutio tota, ut reipsa factum esse videmus, maneat intra ambitum formae a Christo praestitutae et num sub ea auctoritate sit perfecta, quae legitima successione a Christo descendens, vi promissionis eius ab errore et defectione fuit immunis.

Si vero haec, quam pro ecclesia medii saeculi tertii adhibuimus demonstratio veritatis, producitur ad saecula subsequentia, omni cum evidentia concludendum est hanc solam esse veram ecclesiam Christi, quae hodie est catholico-romana. Haec enim sola et formam a Christo praestitutam constanter servavit ac servat ut sit una et universalis societas per oboedientiam fidei visibili auctoritati pastorum sub uno capite obstricta; haec sola merito asserere potest ad se descendisse via legitimae successionis missionem datam apostolis et Petro.

E contra, ut iam ceteros omittamus, qui in christiano nomine censentur — quotquot sunt sic dictae ecclesiae, quae a reformatione saeculi XVI. originem ducunt, eae non modo successione missionis carent sed radicaliter deficiunt ab ipsa idea ecclesiae Christi: oboedientia fidei respectu visibilium pastorum; ecclesiae vero, quae mediate vel immediate Photium habent auctorem, etsi abstractae ideae ecclesiae Christi aliquatenus respondere et materialem successionis apostolicae consecutionem utcumque servare videantur, a ratione tamen verae ecclesiae Christi eo deficiunt quod a legitimo successore Petri et per consequens a concreta ecclesiae Christi forma tristi schismate dissident.

Haec ipsa vero conclusio, quam deduximus ex praemissis, rei demonstrandae internis prorsusque sufficientibus argumentis, validissime confirmatur exinde, quod sola ecclesia catholico-romana circumdatur non interrupta miraculorum moralium serie, quae constituunt irrefragabile divinae eius legationis documentum. Ad hanc enim solam spectant admirabilis propagationis modus, innumerorum martyrum testimonia, eximia sanctitas, inexhausta in bonis omnibus fecunditas, catholica unitas, stabilitas inter continuas procellas invicta. E contra historice ostendi potest, simul ac e gremio verae ecclesiae discesserunt, in ceteris coetibus christianis magis minusve aruisse horum sublimium fructuum virtutem, ut vel exinde appareant esse, quod sunt reipsa: „rami fracti“ exsortes „pinguedinis olivae“

R.

LIBELLUS III. CONVENTUS VELEHRADENSIS.

27./VII post. merid. h. 2: Veni Sancte. Creatio Praesidis. Creati alloquium; h. 230: Lectio par. VASIL. GOEKEN (Berlin): Possitne fieri unio inter ecclesiam Romano-catholicam et Orientalem. h. 3: Lectio P. CLAEYS BOUUAERT (Bruxelles): Quae sint psychologicae condiciones concordiae eorum, qui inter se de doctrina

contendunt. restituendae; h. 330: Lectio P. I. URBAN (Kraków): Quatenus Occidentales et Orientales inter se separati sint et quibus vinculis coniungendi. h. 5: PARTES conventus deliberaturi constituuntur. PARS I quaestiones proponit et tractat.

28./VII. ante merid. h. 8 Lectio P. A. PALMIERI (Roma): Num doctrinae catholicae de satisfactione, „iuridismus“ sit obiciendus; h. 830 Lectio prof. P. M. JUGIE (Constantinople): De precibus pro ecclesiarum reconciliatione fundendis. h. 9 Lectio prof. Dr. ŠIMRAK (Zagreb): De causis et impedimentis unionis in regno Croatiae et Slavoniae; h. 930 Lectio prof. P. METH. USTIČKOV (Phanaraki): De ecclesia Bulgarica cum ecclesia Romana reconcilianda; h. 1030 PARS II^a quaestiones proponit et tractat.

post merid; (h. 2. Status conventus generalis Academiae Velehradensis); h. 5 PARS III^a quaestiones proponit et tractat.

29./VII. ante merid. h. 8 Lectio prof. D. Pl. de MEESTER (Roma): Argumenta tempore concilii Vaticani contra Romani Pontificis infallibilitatem prolata cum orthodoxorum argumentis conferuntur; h. 820 Lectio hegum. P. HRISTOV (Mostratli): De Panteleimonis monachi Bulgari ad ecclesias inter se reconciliandas momento; h. 840 Lectio prof. Dr. JUL. HADZSEGA (Ungvar): De discrimine inter sententiam theologorum orthodoxorum et s. Io. Chrysostomi de primatu s. Petri; h. 930; PARS IV^a quaestiones proponit et tractat; h. 1130: Proposita et delecti approbantur et actio conventus finitur.

ТРЕТИЙ БОГОСЛОВСКИЙ СЪѢЗДЪ ВЪ ВЕЛЕГРАДЪ ДЛЯ ИЗЫСКАНІЯ СРЕДСТВЪ КЪ СБЛИЖЕНІЮ ВОС- ТОЧНОЙ ЦЕРКВИ СЪ ЗАПАДНОЙ.

Засѣданія конгресса будутъ происходить въ слѣдующемъ
порядкѣ:

27 Юля (н. ст.): 2 часа попол. Открытіе засѣданія конгресса. Выборъ президента. 2 ч. 30 м. Лекція свящ. Василія Гёкена (Берлинъ) „О возможности соединенія римско-католической и восточной Церквей“ 3 ч. Лекція о. II. Клайса (Брюссель) „О психологическихъ условіяхъ улаженія научныхъ разногласій“ 3 ч. 30 м. Лекція о. I. Урбана (Краковъ) „О размѣрахъ разрыва между восточной і западной Церквами и какимъ образомъ достигъ болѣе тѣснаго сближенія“. — 5 ч. Чтеніе вопросовъ, предложенныхъ на разрѣшеніе конгресса. Выборъ членовъ комисіи для постановленія рѣшеній конгресса. 5 ч. 30 м. Отдѣленіе первое предлагаетъ вопросы и обсуждаетъ ихъ.

- 28 Іюля: 8 ч. утр. Лекція о. Аврелія Пальмьери О.С.А. (Римъ) „Можно-ли католическую науку объ удовлетвореніи упрекать въ юридическомъ формализмѣ?“ 8 ч. 30 м. Лекція проф. бог. о. Март. Жужи О.С.А. Усп. Прев. Бог. (Константинополь) „О молитвахъ за соединеніе Святыхъ Божіихъ Церквей“. 9 ч. Лекція проф. бог. докт. І. Шимрака (Загребъ) „О данныхъ и препятствіяхъ для уніи въ хорватско-славонскомъ королевствѣ“; 9 ч. 30 м. Лекція проф. бог. о. Мсв. Устичкова (Фанараки) „Вопросъ о соединеніи болгарской Церкви съ Церковью римскою“ — 10 ч. 30 м. Отдѣленіе второе предлагаетъ вопросы и обсуждаетъ ихъ (2 ч. popol. Пленарное засѣданіе Велеградской Академіи.) — 5 ч. Отдѣленіе третье предлагаетъ вопросы и обсуждаетъ ихъ.
- 29 Іюля: 8 ч. утр.: Лекція проф. богосл. о. П. де Меестра (Римъ) „Сравненіе доводовъ противъ безошибочности римскаго епископа во время ватиканскаго собора съ доводами православныхъ богослововъ“; 8 ч. 20 м. Лекція игум. о. П. Христова (Мостратли) „О значеніи болгарскаго чернеца Пантелеймона въ дѣлѣ соединенія Церквей“, 8 ч. 40 м. Лекція проф. бог. докт. Юл. Гаджеги (Унгваръ) „О разницѣ между мнѣніемъ православныхъ богослововъ и мнѣніемъ св. Іоанна Златоуста о приматѣ Петра“ — 9 ч. 30 м. Отдѣленіе четвертое предлагаетъ вопросы и обсуждаетъ ихъ. — 11 ч. 30 Обсужденіе рѣшеній постановленныхъ отдѣленіями. Утвержденіе принятыхъ рѣшеній, назначеніе членовъ исполнительной комисіи и конецъ сѣзда.
-

LITTERAE THEOLOGICAE SLAVORUM.

Glagolitica ab a. 1900—1910.

Saeculi vigesimi decennium primum rei glagoliticae favebat. Imprimis in duabus synodis dioecesanis, hac epocha celebratis, Veglae a D. 1901, Segniae 1905 res nostra ita studiose agebatur, ut in actis utriusque synodi — „De lingua palaeoslovenica“ insereretur. Praeterea Dr. Antonius Mahnić, episcopus Veglensis, in sua synodo societatem dioecesanam, quam *Academia Palaeoslovenicam* vocant, fundavit, quae sociis sua „Glagolitica“ annuatim distribuit.

Primus laudatae synodi Veglensis eventus notatione dignus fuit nova editio *Missalis Romanis Slavonico idiomate* ex decreto sacrosancti concilii tridentini restituti, S. Pii V. Pont. Maximi iussu editi, Clementis VIII., Urbani VIII., Leonis XIII., Pii X. auctoritate recogniti. Romae ex typographia polyglotta s. Congreg. de Propaganda fide MCMV. Ad historiam glagolismi directe spectat opusculum argumento grave, eo quod ex protocollis dioecesani archivi depromptum sit, quod inscribitur: *Memoria liturgiae slavicae in dioecesi Auxerensi*. Ex archivo dioecesano Auxerensi excerpit Ios. Vajs, Veglae 1906. Contra opinionem peregrinam, quam in 12 thesibus prof. Brückner exposuit¹⁾ lege: *Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda s rozbohem a otiskem hlavních pramenů*. Sepsal Dr. Frant. Pastrnek. V Praze 1902. — *Konstantin-Cyryll a Methoděj, slovanští apoštolé, slovo na obranu historické pravdy napsal František Snopek*. V Olomouci 1908; eiusdem: „*Methodius Slavorum apostolus, quo sensu orthodoxus declaratus sit* (Ex actis I. Conventus Velehradensis) *Pragae Bohemorum 1908*, cuius apologiae principia laudatus auctor iam antea exposuerat in libro, qui inscribitur: *Studie cyrillo-methodějské*. V Brně 1906. — *Jos. Vajs, „Nové myšlénky v otázce Cyrillo-methodějské“* (Časopis katol. duhovenstva) 1906. — Opinionem quam prof. Dr. Hýbl in thesi *Slovanská liturgie na Moravě v IX. věku* (Český Časopis Historický XIV., 1908) defendere conatur, confutatam invenies in celebri opere *Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache* a Vatroslao Jagić (Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften) Wien 1900. — Historiam linguae palaeoslovenicae et monumentorum brevius tractant Vatr. Jagić et Matthias Murko in opere, quod inscribitur: *Die osteuropäischen Literaturen und die slavischen Sprachen* (Die Kultur der Gegenwart I., IX.) Berlin und Leipzig 1908; prof. Math. Murko praeterea in libro: *Geschichte der älteren südslavischen*

¹⁾ Cfr. Thesen zur Cyrillo-Methodianischen Frage Archiv für slavische Philologie Berlin 1906 Band XXVIII.

Sprachen (in V. volumine seriei Die Litteraturen des Ostens in Einzeldarstellungen) Leipzig, Amerlangs Verlag 1908.

II. Ad linguam palaeoslovenicam addiscendam prodierunt libri: „Altkirchenslavische grammatik“, V. V o n d r á k, Berlin, Weidmannsche Buchhandlung 1900 — Eiusdem auctoris: „Vergleichende slavische grammatik“ I.—II. apud Vandenhoeck et Ruprecht 1906—1908. — Adhuc eiusdem: „Kirchenslavische chrestomathie“, apud eosdem editores, Gottingae 1910. — „Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslav.) Sprache“ von A. L e s k i e n, Heidelberg 1909 — Eiusdem cl. auctoris saepius editus liber, qui inscribitur: „Handbuch der altbulgarischen Sprache“, ed. 4 Weimar 1905. — F r. P a s t r n e k, „Tvarosloví jazyka staroslověnského“, V Praze 1909. — Clericis glagolitis nova manualia comparavit J o s e p h V a j s, quae vocant: „Abecedarium palaeoslovenicum“, Accedunt paradigmata ex grammatica Caroli Parčić deprompta nec non specimina lectionum ex Psalterio selecta“, Veglae 1909. — Dr. E r i c h B e r n e k e r „Slavisches Etymologisches Wörterbuch“, Heidelberg, continuatur.

III. Non minus studiose auctores persecuti sunt sacrae Scripturae versionem slavicam. Quae usque ad haec tempora in hac disciplina scriptores investigaverunt prof. V. J a g i ć in opere superius nominato „Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslav. Sprache“ complexus est. Ulterius progressi sunt: R u d o l p h N a c h t i g a l in commentatione „Něskolko zamětok o slědah drevne-slavjanskago parimejnika v horvatsko-glagoličeskoj literaturě.“ Drevnosti. Trudy slav. kom. Imperat. r. Moskovsk. Archeologičesk. Obščestva Moskva 1902. — A. V M i h a j l o v in opere „K voprosu o literaturnem naslědii sv. Kirilla i Mefodija v glagoličeskih horvatskih missalah i breviarijah.“ Varšava 1904. — Eiusdem auctoris est „Kniga Bitija proroka Mojseja v drevne-slavjanskom perevodě.“ Varšava 1908. — Prof. F r. P a s t r n e k in commentatione „Die griechischen Artikelkonstruktionen in der altkirchenslavischen Psalter und Evangelienübersetzung.“ (Archiv für slav. Philol. XXV.). — J o s e p h V a j s: „Liber Job, ex brev. Noviano II.“ Veglae 1903; „Liber Ruth“, ex codice bibliothecae Palatinae Vindobonensis cum notis bibliographicis in eundem codicem, Veglae 1905; „Liber Ecclesiasticus“ Veglae 1905; eiusdem auctoris: „Propheta Joel“, Veglae 1908; „Propheta Oseas“ 1910.

IV Textus liturgicos (homilias Patrum, breviaria, gradualia, ritualia, libros Passionales et similes) tractant: F r. P a s t r n e k in commentatione, „Chrvatsko-hlaholský rukopis Sienský (Věstník Král. Čes. Společnosti Nauk) „Praha 1900; idem: „Staroslověnská legenda o sv. Václavu“, Praha 1903, Nákladem Král. Čes. Společnosti Nauk. — V. V o n d r á k in libro „O původu Kijevských listů a Pražských zlomků, v Praze 1904. Nákladem Král. Čes. Společnosti Nauk; idem „Studie z oboru církevněslovanského písemnictví.“ V Praze 1903, Nákladem České Akademie císaře Františka Josefa. — Idem „Nový text hlaholský církevně slovan. legendy o sv. Václavu“, Časop. Čes. Musea 1903; — V. J a g i ć, in comment. „Legenda o sv. Vjačeslavě“ (Russkij filologičeskij Věstník) Varšava 1903 — „Analecta Romana“

(Archiv für slav. Philol. XXV, 1903. — Jos. Vajs in commentationibus: „Recensio croatico-glagolitici fragmenti Verbenicensis“, Veglae 1903; „Martyrii s. Georgii et Periodorum s. Joannis fragmenta glagolitica“ (Slavorum litterae) 1907; „Vesperal rimsko-slovenski“ Veglae 1907; „Étwas über den liturgischen Gesang der Glagoliten der vor- und nach tridentinischen Epoché“ (Archiv für slav. Philologie) 1908; ibidem „Über den liturgischen Gesang der Glagoliten“ 1910; „Die Nomenklatur in den kroatisch-glagolitischen liturg. Büchern“ (Archiv für slav. philol. 1908); „Příspěvek k účtě sv. patronů českých z bohoslužebných knih charvatsko-hlaholských (Časopis katol. duchovenstva 1908); ibidem „Úcta sv. patronů českých v liturgických knihách charvatsko-hlaholských“ 1910; „Hlaholské knihy obřadní a zlomky Selcké“ (Věstník Král. Čes. Společnosti Nauk) 1909; nec non in opere „De antiquissimo breviario croatico-glagolitico Pragae Bohemorum, Sumptibus Reg. Societatis Scientiarum“ 1910. — G. A. Iljinskij: „Makedonskij glagoličeskij listok“, Skt.-Peterburg 1909 (Pamjatniki staroslav. jazyka I., 6).

Notas denique bibliographicas fere in singulis libris et commentationibus sub num. I. et II. invenies; imprimis in dicta comment. prof. V. Jagić, quae inscribitur „Analecta Romana“, nec non in prooemio libri „Nejstarší breviář chrvatsko-hlaholský“. Úvodem a bibliografickými popisy hlaholských breviářů opatřil Jos. Vajs, v Praze 1910. — Prof. Iv. Milčetić plura promisit in scripto „Prethodni izveštaj“ (Annales Academiae Zagrabienensis) 1909.

Dr. Jos. Vajs.

Conspectus singulorum operum recentium.

Bohemica.

Theol. Doctor *Franc. Klobouk*: **Kdy byly stanoveny články víry, bludům Husovým protivné?** (Quonam tempore articuli fidei oppositi erroneis sententiis Mg. Ioann. Hus sunt statuti?) 1 vol. in 12 pg. 110. Pretium 80 hal. **Husitství ve světle pravdy** v Praze. Tisk. liga roč. V. 1908. (Husitismus illustratus clara veritate.)

Libelli scientifici et apologetici propositum simile est Ad. Cappenbergi Dissertationi historicae, utrum Hussi doctrina fuerit haeretica et merito ab ecclesia catholica anathemate proscripta necne, editae Monasterii 1834 ac Lyeri, editae Pragae 1741, corrigere sententiam Dris V. Flajšhans: Sebrané spisy M. J. Husi Řada I. Spisy latin. Díl. I str. 266 a násl., obicientis Concilio Constantiensi quod iniuste reum fecerit Mg. Hus; nam eo tempore multa nondum fuisse determinata, sed alia saeculo XVI. in Concilio Tridentino, alia saeculo XIX. in Concilio Vaticano fuisse promulgata; immo ipsum tribunal Constantiense aliter sensisse, aliter egisse, ita ut tandem rationes Io. Wikliff et Io. Hus etiam ipsum sequeretur cum papam praesi-

dentem loco moveret et accusaret — insuper per triennium sine capite ageret. Dein Concilium Basileense contra papam stetisse dicit, legitimum ut haereticum condemnasse et novum (nomine Felicem V.) elegisse. Ergo condemnasse Concilium Constantiense Mg. Io. Hus in iis, in quibus ipsum sibi non constaret. At ecclesiam catholicam nova dogmata non creare sed pro opportunitate vel necessitate sollemniter promulgare vel declarare, quae iam ab initio ut depositum fidei commissum perceperit negari non potest.

K. praemittit brevem expositionem de iis, quae et quomodo credenda sint, quae Ecclesia doceat atque solidis argumentis confirmat iuxta Denzingeri Enchiridion definitionum et symbolorum, quae sit fides definita, quae fides catholica, qui constans et unanims consensus theologorum catholicorum. Cum agatur de re historica, ex historia ecclesiastica Mg. Hus iam antecedente ostendit generatim methodum ecclesiae procedendi contra doctrinam a fide discedentem. Declarat ecclesiam ius habere a Christo Domino traditum ad determinandum in quaestionibus fidei, quae sit veritas revelata et catholica. — Dein demonstrat Concilium Constantiense ius habuisse et iuste egisse in diiudicandis sententiis Mg. Hus et resolutione facta de ipsis in genere neque omnia quae docuit tamquam haeretica proclamavisse. Audiamus ipsam declarationem (Mansi S. Conciliorum. . . collectio XXVII. 752): „Haec sacrosancta Constantiensis Synodus declarat et definit, articulos infra scriptos. non esse catholicos, nec tamquam tales esse dogmatizandos; sed ex iis plures esse erroneos, alios scandalosos, alios piarum aurium offensivos, pluresque eorum esse temerarios et seditiosos, et nonnullos eorundem esse notorie haereticos et iam dudum a sacris patribus et generalibus Conciliis reprobatos ac damnatos “ Ergo falsa est incriminatio Dr. Flajšhans. — Tum *K.* agit in specie de praecipuis haeresibus Mg. Hus: quid docuerit de constitutione Ecclesiae eiusque Primatu, quem Hus ab imperatoribus profectum esse vult. Dr. Klobouk ex historia ducit argumentum seu potius innuit, cum brevis esse velit, iam mille ante aetatem Mg. Hus et amplius annos sollemniter promulgatam esse veritatem revelatam de Primatu Petri et Summorum Pontificum circa fidem et potestatem ecclesiasticam idque non in cognitione tantum sed etiam in usu positum fuisse. — Quarta quaestio est, sitne necessaria personalis sanctitas ad fungendum officio ecclesiastico. *K.* demonstrat potestatem ecclesiasticam non contineri sanctitate morum. — Quinta est de iurisdictione poenali in ecclesia. — Sexta quaestio est, sitne haeretica doctrina Mg. Hus de praedestinatione et praescientia. Etiam reliquos articulos erroneos ex triginta *K.* breviter dilucidat et refutat.

Ex quibus apparet neque in Concilio Tridentino saeculo XVI. neque in Vaticano saeculo XIX. esse determinatam doctrinam revelatam atque catholicam sed iam acta'e Mg. Hus antiquiore, quam cum suo damno infelix Magister frustra impugnavit.

In epilogo facit *K.* mentionem de discrimine, quod ipsum Tribunal Constantiense proposuerit *Mg. Hus*, ut abiuraret errores et haereses, quae in scriptis ipsius continentur, de reliquis articulis solum profiteretur doctrinam eam non esse suam.

Postremo laudandum est responsum ad refutationem quam *Časopis Český Historický* temptavit, qua *K.* theologiae doctor hanc rem iam in *Hlídka* perscrutatus docebatur, quid esset veritas catholica. Libellus vere pretiosus est.

Velehradii.

Ant. Rejzek S. I.

Český slovník bohovědný (Bohemicum lexicon theologicum). Pořádají Dr. J. Tumpach a Dr. Antonín Podlaha. Vol. I. fasc. 1—14. Praegae 1909—1911. Sumptibus bibliopolae et typographi V. Kotrba. (672 p.; A—Arthaldus.)

Opus hoc, quo maioribus et editoris et scriptorum et emptorum impensis susceptum est, eo diligentius instruat oportet, ut iis dignum evadat. Quae cum ita sint accuratius solito de hoc opere aestimandum videtur esse. Multorum librorum, quos verti in Bohemicum necesse esset, eo vices explendae sunt. Nec doctrina ab aliis inventa compilatur tantum; sed, etsi necessarium est etiam ea, quae iam pridem nota et explorata erant, afferre, quibus fortasse addi nihil potest, tamen, cum etiam iudicium, quo negatur quidquam novi addi posse atque apparatus viri docti propria sint, opus universum ad laudem doctrinae aspirare non desinit.

Exemplar eiusmodi operis modo doctrinae proprio tractandi est Pauly-Wissowa, Realencyklopädie der classischen Altertumswissenschaft, quod inter omnia eiusmodi opera videtur praestare. Neque ab hoc opere Bohemico adaequatur: nec tot res, nec tanta accuratione omnes tractantur, nec tot tantique laboris socii adsunt. Tamen imaginibus praestat et in universum aestimanti inter theologica lexica omnium gentium hoc, quantum ex his fasciculis colligi potest, praefendum videtur esse.

Summa brevitate saepe maxima moles rerum comprehenditur, ut librum facile implere possint, quae ibi paucis paginis exponuntur; saepe omnia, quae de re quaeri possunt, exhauriuntur: origo notionum (cf. aestimativa), iudicium de iis (cf. actio), historia sententiae (ut de relatione angelorum malorum ad hunc mundum), historia iconographica, litteratura homiletica de re, in vitis praeter tempus, locum, res etiam species eius artis dicendi vel pingendi etc. Methodus, etsi non semper eadem observatur, nonnumquam sane optima est: in rebus philosophiae primum notio diligentissime eruitur, deinde quid inde efficiatur (consectaria vel attributa essentialia), tum eius veritas etc. Generatim etiam recentissimarum litterarum, quibus res tractatur, indicandarum studium apparet. Exemplo sint Vykoukali liturgica, Špaldakii dogmatica, Tumpachii iuridica, Hejčlii biblica.

In vocibus, quae ordine inseruntur deligendis et ordinandis nonnihil desideratur: Acta Pilati sub hac voce tractantur; Acta Pauli et

Theclae non item; qui ea quaeret, non inventis hic, fortasse inter Acta apostolorum apocrypha se ea reperturum sperabit et vocem requiret, ad quam ibi relegatur. Sed frustra. — „Abbakum“ sub Avvakum tractandus erat. Sub voce aequitatis epikia tractatur. Quotusquisque hanc vocem quaeret, si de re institui vult! — Voces ipsae nonnunquam haud facile quaeruntur, praesertim si multi eiusdem nominis viri afferuntur. Si quis enim Anthimum patriarcham Cp. quaeret, desiderabit eum, nisi novit eum antea episcopum Trapezuntinum fuisse etc. — Ipsa vocum series raro turbata est (Arhangel'skij, Archangela). Magis desideratur, quod raro ad alias voces relegamur, sub quibus res tractatur vel sub quibus de re plura inveniri possint. Nam quod voces Latinae, quae in theologia saepe occurrunt, absunt, probandum esse non videtur; velut Aeduense concilium — Autun; sub voce ambrosianské hymny, ubi solum hymni qui certe s. Ambrosii sunt, enumerantur et Cabrol plura quaerentibus commendatur (Dreves, Merkle non nominantur), quod caput exile et aridum est, monendum erat de aliis hymnis sub eorum primis verbis quaeri posse. Sub voce Antichrist etiam ad apocalypticum numerum relegari potuit — Anorganica inter et organica discrimen quaerenti indicandum saltem erat, ubi res tractetur.

Fontes imprimis Germanici videntur consulti esse, Slavici, si eorum, quibus opus destinatur, ratio habeatur, maxime neglecti. Sicut Abdinghof, Altdorf, Altenberg, Altenburg tractantur, ita etiam Akulisy etc. tractari poterant; quod etiam Abbeville, Affolderbach, Ahausen, Ahnaberg, Ahrweiler, Albergen omisa sunt, desideratur ratio, ob quam id factum sit. Porro sicut Absam commemoratur, etiam Ahtyrskaja ikona (1739; celebr. 2/VII.), Akathistnaja (in Atho monte 12/I.) etc. commemorari potuerunt. Multa ex Russorum historia ecclesiastica omisa sunt (velut Antonij Denisovič, hierom., de quo Titov, R. pr. c. I. 344 consuli potest, Antonij Vinicnyj, ep. Peremisliensis ac postea metrop. Kioviensis etc.); item liturgica ecclesiae graeco-russicae neglecta sunt, etiamsi pro imaginibus gratiae agenda sunt; velut apodeipnon duabus lineis absolvitur. Heortologiae orientalis magis ratio habetur; tamen etiam hic aliquid desiderari potest. Nam etsi postulari non potest, ut omnes ecclesiarum orientalium sancti inserantur (ut Abadir, Abai etc.), tamen utilissimum et ad absolutionem necessarium est singularum ecclesiarum sanctos simul nominari, ubi de iis ecclesiis agitur, diesque eorum cultus indicari. Sed sub voce Armeniae frustra quaeres, qui dies sacri sint Abel, Abraham, sub quibus vocibus hoc non commemoratur. — Optime hauritur e fontibus, quibus de scriptoribus agitur. Sed, quod minus laudandum est, ex iis solis nonnumquam etiam ibi, ubi alia quoque commemoranda erant, maxime quae ad historiam pertinent. Ut exempla afferam: Antonium Andrejkovič solum ex libri eius titulo cognosces archiepiscopum novgorodensem fuisse; sub voce Albani (Annibale), qui prudentia ac moderatione sua differentias inter Ios. I. imperatorem et Clementem papam XI. atque rem publicam Venetorum composuit, solum quae scripsit et collegit enumerantur; Antonii Amfi-teatrovii scripta enumerantur, epistulae (a Macčević editae) negle-

guntur; plerumque in similibus casibus fontes indicantur solum: Hurter, Nomencl.; Palmieri, Nomencl., quorum sane minus intererat alia referre. — Nonnumquam etiam aequo plus spatii datum videtur esse his rebus; saltem de Emanuele Alvarez. — Minus hauritur ex operibus historicis; numquam inveni allatum Dictionn. apolog., Eisleri lexicon philos. — opera minime spernenda. Ex historia missionum desiderari possunt voces Amanguchi, Arima aliorumque locorum martyriis exornatorum, ad quae, si alibi commemorantur, relegari potuit. Nonnulla nimis breviter tractata sunt, tametsi fontes proximi uberrimi erant; ut dimidia columna de anachoretis non omnia, quae Dictionn. I. c. 1134—41, continentur, nec Adiaphora cum iis quae in germanico KL² exponuntur, conferri possunt.

In litteris afferendis probari non potest, si a scriptore ea tantum afferuntur, quibus eius sententia defenditur (velut de anglicanismo, ubi Lee, Balley, alii afferendi erant); hac in re, exempli causa dico, laudandus est Dr. Reyl, qui de antisemitismo scripsit (ubi nollemus abesse Stähelin, Der Antisem. des Alttertums. Bas. 1905). Neque ideo omittendi sunt libri, quod prioribus saeculis editi sunt; ut enim alia omittamus, multis, qui quaerunt, potius praesto sunt libri antiquiores quam recentiores; velut de s. Anselmo, ubi nullus germanicus liber peculiaris indicatur, C. v. Remus (Rgsb. 1854) multis utilis futurus fuisset. — Praeterea, praesertim si unus liber affertur, etiam aestimatio eius, si copiosa est, afferenda videtur esse, ut vocem quaerenti iudicium de re facilius fiat. — Sed in universum commentationes non separatim editae neglegi videntur, neque signa commentariorum adhibentur; hac in re opus Pauly-Wissowa, quod supra laudavimus, exemplo esse potuit. Non est tamen negandum nonnumquam etiam paucas alicuius operis paginas indicari, quibus de aliquo agatur; velut de Alcuino: Beissel, Gesch. d. Evangelienbücher 183 s. (ubi certe etiam Baumgartner Gesch. d. Weltl. IV 289—296 commemorari potuit). Si commentationes afferuntur, quae seorsum expressae sunt e commentariis, hoc indicandum videtur esse (velut p. 518, Apollin. laod.: Lebedev, Lžeučenie Apollinarija: e Hř. Čt. 1878 II 251. 579; vel p. 196: Ajnalov, Freskovaja rospis'; e Drevnosti Trud. Imper. Mosk. Arheol. Obšč. t. XXI vyp. 1.) Titulus librorum certe non semper plenus afferendus est; tamen, si qua eius pars necessaria est ad cognoscendum libri argumentum, omittenda non est; velut sub voce Alveldianus: Assertio. addendum erat: in Canticum Regina cceli letare defensio catholica.

Sed praestat ad singula descendere, quantum collecta sunt.

Omissae sunt hae voces: A g e s o n; A b r a h a m, episc. Cra-teiensis (cuius vita ad nos pervenit); A b r a h a m, ep. Ephes. VI. saec., cuius homiliam de hypapante habemus; Abrahamides, qui Lutheri catechismum conversum edidit; A b r a m i o s Io. (cf. Palmieri, Nomencl. I. 157); A b r a m i u s, monach. palaest. (eius hist.: Anal. Boll. 1905, 349—356); A b r a m o v Mih. Ivan. († 1741), de quo agunt Pekarskij, Nauka 1, 500—514; Filaret, Obz. r. d. lit.³ 306—7 etc.; A b s a l o m Sabaud. (v. Bonifatius Canterb.); a b y z; a c t i o i n

distans; *adogmatismus* (bibliogr. v. ap. Světlov p. 212—223); *Adri(ensis synodus a. 457)*; *Adzer aep.* Lond.; *Aeduus*, ep. Bon.; *Afrem* (v. Efrem?); *Agathangel*, ep. Revel'skij (scr.: Vysšaja administracija ruskoi cerkvi; V čem dolžno sostojať vysšee, vpolně kanoničeskoe upravlenie otečestvennoj Cerkvi etc.); *Agathangelus de Vindoceno* (de Vendôme) miss. O. C., cuius vitam scripserunt Lad. de Vannes O. C. (*Deux martyrs Capucins P. 1905*) et Antonio da Pontedera O. C. (*Vita e martirio . . . Roma 1904*); *Agrathena* („Kupal'nica“); *Agthamar*; *Ahudemme* metrop. s. VI—VII., de quo scripsit F. Nau (*Histoires d'Ahoudemme et de Marouta, métropol. jacob . . . Patrol. orient. t. III fasc. 1.*); *Achazitae* (= Antiochiani); *Achikar* (Drozdov, Trudy 1901); *Ajsorové*; *Ajvazovskij* artifex (*Sošestvie Noja s Ararata etc.*); *Akademia athonskaja* (1753 instituta ab Eugenio Bulg.), *polockaja*, *zamojskaja*; *akkord* (de restitutione L. Q. 1885; 336 etc.); *Aksakov Ivan Sergěevič*; *alaka* (munus eccles.); *Alatyrensis haeresis*; *Alaydon J. B.* (1671—1733), cuius vitam scripsit Paul Denis in *Revue histor. ardennaise XVI p. 5—50*; *Aldefred* ep. s. Methodii discip. (Ježek, Děj. křest. m. Slov. p. 159); *Alexander Helladius*; *Alexandrov A. I.*; *Alexandrov D.*; *Alexius Mihajlovič* imp. (Hr. Čt. 1881 II 42. 300); *Alfirevič*; *Alopeus* (v. La Ferronays); *Alspach* (de cuius monasterii bibliotheca librum edidit F. Gass 1907); *Althann Mich. Ad.* (conversus Pragae; cf. Vávra in *Obrana XVI 56—8*); *Ammonius Alex.*, qui „*Contra Julianum Halic.*“ scripsit; *Ananias*, Armenor. cathol. 943—965 (cf. Anninskij, *Ist. Armj. cerkvi. Kišinev 1900*, p. 151—6); *Andrijašev*; *Angelotus*, ep. Ploc.; *Angelov G.*; *Aničkov Dim. Serg.* (qui scripsit: *Mir sej — dokazatel'stvo premudrosti Božiej M. 1767; O načalě i proišoždenii estestv. bogopoč. M. 1769; O neveščestvennosti duši čelověč. etc.*); s. *Anna Kašinensis* († 1368) de qua S. Arhangelov, *Žitie i čudesā . . . Spb. 1909; Hlídka 1909*, 670 etc.; *ἀνοίγια*; *Anrode* (E. Ausfeld, *Regesten zur Gesch. d. Klosters Anrode 1262—1735: Mühlh. Gesch. 1907*); *Anthimus*, primus Bulgariae exarcha; *antiphonae in ecclesia graeca*; *Anserov P.*; *antirresis*; *antitypa* (cf. Sl. l. th. IV 388); *Antoine de Saint-Pierre* (*La journée relig. Paris 1869*); *Antonius metrop. Galic. a. 1371—92*; de *Antoniiis patriarchis Cp.* nihil invenitur, excepto s. *Ant. Caulea*, de quo duabus lineis, fontibus seu litteris non indicatis exponitur (I. ab a. 821—836 etc.); etiam *Antonium hagiogr.* (Chozibský) frustra quaesivimus (cf. Krumbacher, *Gesch. d. byz. Lit.*² p. 191; *Anal. Boll. t. VII p. 95—144; 336—70*); *Antonius de Ripolis C. P. martyr* (*Anal. Boll. XXIV p. 357—74*); *Antropov* (cf. N. V. Pokrovskij, *Sinodal'nyj hudožnik Aleksěj Antropov in Hr. Čt. 1887 I 115*); *apokalyptic ké z víře* (sicut číslo, jezdcí); *apokrisis* (cf. Trudy 1869 Nro. 8, p. 190—296); *apomyroma*; *apoštolský dekrét* (usnesení, výnos), de quo libros scripserunt G. Resch 1905, W. Sanday 1908; *Appiani mission.*; de *Apsia*, ep. Lug.; *Aquileiense concilium 1311*

(Mansi XXV 449); *Aquilina* († 1764), cf. R. Bousquet, *Néo-Martyrs orthodoxes*. É O. 1907, 152; *Arabadinski* (qui *Sokolskio* successit); *Arakel*, *Armenorum cathol.*; sv. *Arandjel* (monasterium *Serb.*); *Argyria* († 1725: É O. 1907, 151); *Red G.*; *Argamakov S.*; *Argyrius Cerularii adversarius* (de quo *Skabalanovič*); *Arimanum*; *Aristaces Azaria* (de quo F. v. Hurter, *Wien* 1855); *Arkadius* (qui 1538 de unione *Florentina* libellum scripsit, qui editus est in *Min.-čet. Makar.* sub 31. Iulii); *Arnold Ju. K.* (1811—1898), qui scripsit: *Teorija drevne-russk. cerkovn. narodn. pënija*. . M. 1880; — *Garmonizacija drevne-russk. cerkovn. pënija*. . M. 1886; *Aron Petr Pav.*, episcopus ritus *Graeci* (1752—1764); *Aron O. S. B.*, episc. *Cracoviensis*; *Arsen'ev I. A.*; *Arsen'ev K.*; *Arsenius Ikaltoeli* (1088—1139), de quo *Palmieri*, *Nomencl. I.* 128; *Arsenius II. patr. Serb.*; *Arsenius IV. Ivanovič, patr. Serb.* 1725—1739 (*Pravosl. Obozr.* 1868 II. 499—503 etc.); *Arsenius Kaludes*; *Arsenius aep. achridensis ultimus* (16/I. 1767); *Artemius monachus* (*Sl. l. th. IV.* 27).

Supplenda vel corrigenda quae viderentur haec inventa sunt: *Ab* quid apud *Syros* significet (ultimum mensem) non commemoratur. *Abel* orator qua arte utatur et quatenus sit imitandus frustra quaeritur ab eo, qui exemplum invenire vult et eum laudari audivit; quae res non solum ad usum sed etiam ad doctrinam pertinet. *Abélard* non tanti aestimatur, quantum valuit; de methodo eius non agitur; cf. G. Robert in *R. des Sciences Philos. et Théol.* 1909 (III) 60—83: *Abélard, créateur de la Méthode de la Théol. scolastique*. Sub voce *abortus* ex onendum erat etiam de fetibus ectopicis (*Génicot, Cas. consc. I.* 159); et ubi illicitam esse *craniotomiam* explicatur, commemorandum erat nec *sectionem caesaream* nec *symphysiotomiam* vetitam esse; cum ageretur de poenis procurantium abortum effectu secuto, explanandum erat, quis procurans abortum sit intellegendus (num mater quoque), quid ipse abortus (num etiamsi fetus mortuus fuerit, num *craniotomia* etc.). — *Abraham* ep. *Suzdaliensem* etiam scriptorem ecclesiasticum fuisse non cognoscimus nisi quod *Palmierii Nomenclator* nominatur. — De *Ab salon* (*Axel*) quod dicitur mancum est; nec fontes videntur cogniti fuisse (*Arnoldi Chronica Slavor.* ed. *Lappenberg* 1868; *H. Estrup, Absalon som Helt, Statsmaad og Biskop*; *H. Orlik, Konge og Praestestand.* 1895 II. 15.; *K. Vrátný in NŽ.* 1906 (X) etc.) — Discrimen inter notiones *abstractas*, intuitivas, deductivas non explicatur. Quare dubitari licet sitne p. 50 notio inhaerentiae ita iudicata intuitiva, ut definiri possit: exprimens obiectum singulare, praesens, in se existens atque ipsum determinans. Quamquam concedendum est optime meruisse prof. F. Kordač, quod hac inhaerentiae notione radicitus explicata notionem *accidentis* physici firmam claramque reddere conatus est, id quod fere desideratur. — In exponendo *accidenti* praedicamentali loco cogitationis aliud exemplum opportunius poni potuit: relationis praedicamentalis, ut similitudinis inter duas substantias. De actu multa axiomata commemorari poterant, quae ommissa sunt; cf. *Signoriello*

p. 34—38. Sub voce *a c t u s* ut obiectum theologiae moralis controversia (Lehmkuhl—Noldin), qua disceptatur sintne omnes actus humani actus morales ne attingitur quidem, sed silentio actus morales iidem esse existimantur qui humani. *A c t u s* publicus imperfecte explicatur nec ubi plura inveniri possint, indicatur. In exponendo discrimine inter *a d a e q u a t a m* et inadaequatam rei considerationem momentum eius in iudicando de rerum possibilitate explanandum erat. Sub voce *A d a m* displicet ratio, ob quam opinio Mivarti, Girodoni, aliorum de origine hominis reicitur. Non enim satis firma videtur esse; nec enim verba ac litterae nimis urgenda sunt; si enim urgerentur, non intellexeretur, cur homo extra paradisum procreatus esset (Gen 3, 23; cf. ČKD. 1907, 439). Verum primum non videtur commode cogitari posse Adamum, filium Dei in filii condicione fuisse erga simiam vel similem bestiam; fuisset autem, si opinio Mivarti vera esset (cf. Palmieri, De Deo cr. th. 25, V); deinde Lc 3, 38 non videtur esse neglegendum; accedit, quod fundamenta huius opinionis e naturali historia petita manca sunt, id quod etiam in Sl. l. th. expositum est (II. 161 — 174). *A d i a p h o r a* iam supra diximus tenuissime tractata esse; in fine relegamur ad vocem actus, sc. quatenus est obiectum theologiae moralis; ubi sane exspectari poterat explicatio divisionis actuum moralium in bonos, malos, indifferentes, sed ea ibi deest, nec quicquam expedit sub ea voce quaerere de adiaphoris. *A e q u i p r o b a b i l i s m u s* a *p r o b a b i l i s m o* non re differre, iudicatur; id quod teneri non potest. Sub voce *a e q u i t a t i s* de epikia scriptum legimus: epikiae non est locus nisi ubi lex, quae alioqui bono communi utilis est, in singulari casu noxia vel saltem supra vires humanas difficilis evadit. Ad hoc notandum videtur: epikiam locum habere, ubi lex (eaeque videlicet talis, quae in conscientia obliget), quae ex ignotis rationibus imposita est, cum aliis rationibus in certamen venit; eosque, qui cessante fine legis etiam in particulari cessare legem tenent, illud omnino negare. Praeterea, si res est supra humanas vires, obligatio cessat sine epikia; nam damnum vel incommodum proportionate grave a lege cum naturali affirmativa (quae epikia numquam tollitur), tum positiva divina et humana excusat. Itaque epikiae non est locus nisi ubi legisdatorem iudicamus noluisse praecepto suo nostrum casum comprehendere, etsi praecepti verba eo quoque pertineant; comprehendi potuit, sed aequitas legisdatoreis latius patet quam iustitia, quam postulare possumus. Sub voce *a e q u i v o c a t i o n i s* restrictio quoque tractatur, id quod probari posse non videtur. Adversariis restrictionis obicitur, quod iesuitas hunc loquendi modum invenisse putaverint; modum ipsum non invenerunt, sed explicationem, de qua ambigitur, quae tamen non ab omnibus intellegitur (cf. Konečný, Jak píše prof. Dr. Masaryk 1891 p. 228). Neque aliae explicationes hic refutantur. Cf. Strannik 1906 II. 807 ss. Verum est eum, qui talem veracitatem ab hominibus postulet, quae veritati absolutae sit proxima, cuicumque loquamur, et qui huius rei neglectum mendacium esse existimet, veram esse illam iesuitarum explicationem fateri debere neque honestatis studium ea minui dicere posse. Sed verum quoque est, non omnes restrictiones,

quae ab huius explicationis defensoribus allatae sunt, comprobari posse neque omnibus angustiis mederi restrictionem, etsi videatur quam maxime necessarium atque licitum rem celari, ut ex rationibus paedagogicis. Quaestio igitur est de definitione mendacii. Restrictionis adversarii dicunt vera esse verba, quibus in mente audientium ea notio efficiatur, quae cum rerum veritate maxime conveniat; audientem enim numquam liberum esse a variis rebus, cognitionibus, opinionibus, quae impedimento esse possunt cognoscendae veritati. Velut, si interroganti fuerimne in theatro respondeam me non fuisse, cum sciam eum non interrogasse de eo, in quo fui, sed de alio, mentirer, si sine ratione aierem: alia est veritas verborum obiectiva, alia quae percipitur. Haec ratione M. Olesnickij dicit: „Potest evenire, ut aliquis amore alicuius ei aliquid dicat quod verum non sit; velut mater infantem variis commentis incitat, ut medicinam sumat, quam recusat; medicus, qui hominem mente captum curat, alogias eius probat, ut eum ab iis liberet etc. Puram veritatem formalem, abstractam oportet renuntiari, ut valeat veritas „realis“ “ (Iz sistemy hristianskago npravoučenija. Kiev 1896, 390, 1, 2). Similiter magnus ille Russorum philosophus Vlad. Solov'ev, Opravd. dobra M. 1899, 153 sentit: Verba formaliter falsa, i. e. cum re, ad quam referuntur, discrepantia non sunt semper pro mendacio habenda, sed tum tantum, cum a mala voluntate proficiuntur, quae consulto verbis ad id quod ipsa petit, improbe utitur; voluntatis malitia non cernitur in discrepantia cum qualibet re, sed cum re, quae sub officium cadit. Haec exposita et indicata esse vellemus. Cf. Jo. Duns Scot., In l. 3, d. 38, n. 5, ed Par. XV 874; Chr. Palmer, Die Moral des Christent. Stuttg. 1864, 439; G. J. Waffelaert, Dissert. morale sur la malice du mensonge etc. A e v u m clarius et accuratius videtur explicari potuisse, si, ut alias, etiam hic origo notionis inquisita esset hoc fere modo: Aevum est duratio virtualiter successiva, duratio rei non fluentis; quae notio est analogica et hoc modo explicari potest: In motu, ubi sunt partes re inter se distinctae, quarum alia aliam sequitur, est successio formalis, motus est ens fluens, successivum. Aliae res autem non fluunt, non sunt compositae e partibus inter se succedentibus, sed sunt totae simul eodem tempore, ut substantia atomi sulphuris. Ab his igitur successio formalis abest. Sed etiam eas durare dicimus i. e. post primum instans (vel post quodvis aliud) esse non cessare et etiam in iis de quadam „praeexistentia“ loqui possumus — sed analogica tantum ad praeexistentiam formalem entis successivi. Nam etsi in atomi substantia nulla sit pars, quae prius vel quae posterius exstiterit, sed omnes simul sunt, tamen dicere possumus eam substantiam fuisse, esse, futuram esse, et fuisse successive simul cum x^{to} , x'^{to} , x''^{to} circuitu terrae, qui circuitus est ens successivum. Haec est duratio virtualiter successiva seu aevum. — Hoc modo notiones philosophorum e notionibus vulgaribus evolvuntur. — Praeterea hic quaestio illa non attingitur, quae est de discrimine inter aevum et existentiam; quapropter neque sententia, quam de San proposuit, aestimatur, qui etiam angeli aevum formaliter successivum esse eiusque partes (quandocationes) sive complete sive incomplete inter

se distinctas efficere, ut res in hac potius temporis parte quam in alia esset existimabat. Denique illud „Pročež ustálila theologická mluva . . .“ non videtur accurate dici. Nam duratio etiam substantiae corporeae aevum vocatur (Thom. de temp. c. 3. v. fin.); aevum praeterea non significat durationem infinitam; si enim hoc in definitione inesset, aut metaphysice impossibilis esset angeli annihilatio aut posset angelus sine aevo esse. Ubi de s. A g a t h a exponitur, quaestio illa omittenda non erat (saltem commentatio de re nominanda), quam inter alios Em. Ciaceri tractavit (La festa di S. Agata e l' antico culto di Iside in Catania: Archivio storico per la Sicilia Orientale t. II [1905] p. 265—98). Ἀγιοπολίτης videtur idem existimari atque Andreas Cretensis, qui ab Hierosolymis hoc nomen traxerit. Dmitrievskio (Typ. LXV) dubium non est, quin „etim imenem nazyvalsja pridvornyj Cerkovnyj ustav“, quo etiam nonnulla monasteria usa sint velut pandokratorienne. De A l e m b e r t i commercio cum Catharina II Slavi libentius audissent, quam cum Friderico (cf. Ch. de Larivière, Catherine II et d'Alembert: R. des ét. franco-russes 1907): De A l e x a n d r i II. papae commercio cum Croatis ritum Slavicum defendentibus, de episcopatus bosnensis constitutione nihil invenimus. De legatis ab A l e x a n d r o III. in Russiam a. 1169 missis mentio non fit. De A l e x a n d r i n o p a t r i a r c h a t u proprio loco agitur. Ubi ii solum patriarchae, qui maximi momenti videntur fuisse commemorantur vel potius nominantur nec ad eorum nomina relegamur; velut Heraklos (sine 232—247). Facile fieri posse, ut haec aliquis requirat, manifestum est. Praeterea historia ecclesiae alexandrinae cum sub hac patriarchatus voce tractatur, parte sua fraudatur (de haeticis ut Basilide, aliisque rebus mentio non fit). Similiter Alexandrinus modus sacros libros interpretandi una linea sub voce A l e x a n d r i n a s c h o l a c a t e c h e t i c a absolvitur; neque libri, quibus res tractatur, nominantur (ut Porf. Uspenskii opus de patriarchatu Alexandrino Spb. 1908; commentatio Matvëevskii etc.). De a l l e l u i a in cantu ecclesiastico egregie exponitur — sed exceptis ecclesiis orientalibus. De colloquio A l t e n b u r g i habito mentio non fit (A. Voronov 1865 etc.). De A l z o n pauca inveniuntur, qui etiam Slavis providebat (Bulg.: Kaczanowski etc.); relegamur ad vocem Assumptionistae, sub qua vitam eius copiosius expositum iri sperari vix potest. A m b r o s i i plenum nomen non commemoratur. Religionis christianae in Gronlandia, qua de re sub voce A m e r i k a agitur, prima vestigia demum circiter a. 1000 (non saeculo IX) inveniuntur; mansitque ibi nomen christianum sub annum 1450. A m s d o r f i i libri non nominantur. Nihil no-cuisset, si saltem praecipui indicati essent, ut: Die hauptartikel . . . Wittemberg 1542; Antwort, Glaub vnd Bekentnis . . . 1548; Antwort auff Doct. Pommers scheltwort . . . 1549 etc. De A n a s t a s i o patr. Cp. sex lineis exponitur, libri vel fontes non allegantur; floruisse existimatur a scriptore, qui nomen nos celavit, ab a. 730—753; Pargoire dicit a mense ian. 729 ad autumnum 752, contra hoc Νέα Σιών 1906 II 264 a l. Aug. 715 ad 7. Aug. 730 — unde haustum sit illud, non indicatur. De a n g e l i s capite amplo (p. 417—430) et accuratissime

scripto exponitur, ut hae quaestiones alibi aequa accuratione tractatae non inveniuntur; non dico quaestiones illas scholasticorum de cognitione angelorum et similes, de quibus nos coniecturas facere posse, iure negatur, cum fundamenta dubia sint, sed quaestiones, quae semper valent. In definitione eruenda maxime laudandum est studium discriminis inter materiam et spiritum clare exponendi (angelus definitur: ens finitum, sui conscius, sine materia). Sed in explicando discrimine inter conscientiam angeli et Dei, ubi ostenditur angelos nec formaliter nec eminenter materiam continere sicut Deus contineat et Trinitatem non solum multitudinem spirituum propriam sed etiam unitatem materiae in se continere, desiderari potest ratio, ob quam explicatio, quam Michelis proposuit (Kathol. Dogm. 420—1) non approbatur; quae explicatio cum eorum de cognitione opinione cohaerere videtur, qui (ut Uphues, *Das Wesen des Denkens*) notionem nostram rerum a nobis distinctionis esse formalem, qua ad realem notionem materiae ducamur existimant. Quoquomodo res est, digna videtur esse, quae accurate exponatur. Cum agitur de relatione angelorum ad corpora, ostenditur, quod nostra haud parum interest, sententiae, quae in *Metroph. Critopuli Confessionem* recepta est, traditio. Maxime iuvat cognoscere, eam esse antiquiorem quam christianam doctrinam. In libro enim *Jubilaeorum* (*Parva Genesis*) II., 2 eadem verba occurrunt quae apud *Epiph., De mens. et pond.* 22, quocum *Papias, Methodius, Io. Damasc.* alique conveniunt. Hic allegari potuit etiam *Petrus Lombardus* l. 2, dist. 6; nam e scholasticis veteribus solus *s. Thomas* I. 61 a. 3 affertur. — In iis, quae relationem angelorum ad materiam (quae propter unitatem mundi statuitur) consequuntur eruendis (quae consecutaria sunt: angelos simul cum materia creatos esse, in eos ea, quae humanae cognitionis propria sunt, neque notionem temporis aut spatii transferri posse) ratio quaedam desideratur, qua non observata facile aliquid omittitur. In discrimine quod est inter hominem et angelum, exponendo, quod cernitur in eo, quod angeli separatim secum vivunt, non in unum generis corpus quemadmodum homines coalescunt, sententia scholasticorum angelos specie inter se differre dicentium non aestimatur; auctores, a quibus materiae unitas tractatur, pauci afferuntur. Commemorari sane potuit episcopi *De Nelis* sententia: omnibus rebus corporeis unam tantum substantiam seu naturam communem esse, sed spiritibus singulis substantias sive naturas. — Postquam de fine angelorum, de eorum statu quo fuerunt, antequam, quid sibi faciendum esset, decrevissent, de hoc decreto ipso, de bonorum angelorum merito, quod potius negandum quam defendendum videtur, expositum est, quid consecutum sit, eruitur. Ac 1. tenetur angelos bonos finem existentiae suae esse consecutos et ex sua parte Deo se artissime coniunxisse; a Deo autem eos esse factos filios, ut divino amore eum amarent et divina beatitate beati essent; finis igitur elevationis naturae angelicae videtur existimari situs esse in divino amore ei donando. 2. Angelos malos punitos esse; ubi in explicanda ratione veniae negatae variae sententiae afferri poterant, ut *Remigii Lugd.* (*De tradenda script. veritate* c. 14) etc.; 3. materiae

partem tantum statum consummationis assecutum esse eamque propter bonos angelos (contra Scheeben cum s. Thoma), reliquam partem, cum aliquo modo subiecta esset angelis malis, ab hoc statu remotam mansisse neque viam, qua progressa sit, rectam seu ad suam normam exactam dici posse; denique 4. hominem iam ante peccatum suum in pugna cum diabolo constitutum fuisse. In his imprimis duae res desiderari possunt: qua certitudine dicendum sit huius mundi materiam propter angelorum peccatum aliter conformatam et temperatam esse, quam si angeli non peccassent. Thesis enim enuntiatur ut ea, quae teneri possit („dici posse“); sed quaeritur sitne haec opinio pro hypothesis tali habenda, qua omnibus theologiae hypothesis legibus satisfiat necne, ut approbari eam oporteat necne. Ac rationibus, quae e traditione, e caerimoniis ecclesiae ad imperium mali spiritus probandum petuntur, praeterea rationibus, quae e rebus naturae corporeae, quam et revelatio et mens ipsa a recta naturae condicione alienam esse et cum interitu futuro, qui sine causa futurus non esset, convenire docet, utpote quae mortis necessitatem in se contineat, sumuntur; porro explicatione Rom 8, 20—22, qua multae difficultates evanescent, symbolica tenebrarum Gen 1, 2 significatione, symbolica quiescentis Domini post mundum ornatum vi, symbolo serpentis et eius maledictione, mortis necessitate, speciei inanitate atque, quod harum rerum fundamentum est, naturae individuatione ac motu, his omnibus rationibus effici videtur, omnium rationum abundantiam esse, quibus ad hypothesin theologicam comprobendam opus sit, satisque esse etiam ad philosophicam hypothesin confirmandam. Aliud monendum videtur esse de thesi, qua quid peccatum angelorum homini tulerit, statuitur. Non enim videtur satis clare significari munus illud salvandi mundi, quod homini propter illud obtigit. Praeterea accuratior discriminis inter id, quod ad empiricam et quod ad idealem hominis naturam pertinet explicatio desideratur. Nam praeter immortalitatem hominis e creatura corporea et spiritali compositi, quae in notione hominis, qua concilium Lateranense IV. utitur, continetur, et certandi cum corpore, spiritu mundi, diabolo munus, iam p. 420—1 empirica cognitio cum Scoto ab ideali distincta est. — P. 430, ubi indicantur oratores sacri, qui de angelo tutelari exponunt, aequo iure videntur etiam artifices commemorandi fuisse (sicut de s. Ambrosio). — Ad apologetica pertinent quae p. 421, c. 1 de origine opinionis angelorum dicuntur. De ecclesiae Anglicanae recenti condicione non exponitur nisi quantum ei cum orthodoxis ratio intercedit cf. Sl. l. th. V. 26; neque anglicanismi historia exponitur nisi quantum ad catholicam pertinet; de articulis (de quibus nuper Roždestvenskij scripsit) nihil explanatur. De animismo pauca scripta sunt. Annihilationis notio dumtaxat explicatur, de Viclefiana etc. non agitur. Anthropomorphismus is tantum tractatur, qui in sacris libris occurrit; sed qui in natura animo conformanda meliori cognitioni obest (cf. Sl. l. th. III 301) quoque origo religionum explicatur, neglectus est. De Antichristo ut in aliis capitibus factum est, evolvendae erant litterae et annales Bohemiae (tempore Caroli IV. Milič, libellus

de Antichristo; initio hussitici tumultus: Palacký III. 1; Antichristus nomen papae; s. XVI. opinio de fine mundi brevi futuro: prophetiae Eliae, Danielis; Rvačovský, Masopust 1580 (f. II., III.; LXXX A), Lomnický, Knížka o sedmi hrozných ďábelských řetězích (1586), Veleoslavín [Politia historica 1584], Komenský etc.). De Antiochia Pisidiae parum discimus; neque ad alios fontes, relegamur. Ne id quidem invenitur, eam metropolim fuisse patriarchatus Byzantini (vicesimam quartam, cum 18 suffrag.), quando esse desierit (713) etc. Antiochiae cum alia tum patriarchatus paucis expeditus est; saltem quae a Le Quien enumerantur et a Sergio in „Polnyj spisok“ in Měsjaceslov Vostoka, etsi nec plena nec omnino accurata sunt, commendari debuerunt. De Antisemitismo, quo gens ipsa odio habetur non omnino placet iudicium, etsi lis est de verbo. Multi enim nomine antisemitismi huius improbe utuntur ad studia eorum, qui se a Iudaeis defendunt, velut fulmine prosternenda, quippe qui rationi repugnet. At considerandum est cuiusvis gentis propria esse quaedam vitia et virtutes; neque minus honestum est optare, ne vitia illa sint aut ne nocere possint quam optare ne leones sint; modo ne modo inhonesto haec desideria ad effectum perducantur. De Antonio Romano (Rimljanin) non modo nihil indicatur, unde plura de eo cognosci possint, sed ne documenta quidem a Karamzin (t. II. pr. 210) edita commemorantur. Sub voce Antonovič V. B. commemorandus erat liber O skal'nyh peščerah v bassejně Dněstra. In tractando „apocalyptico numero“ de numero 144 (Apc. 7, 4), exposito in subtilissima J. Kovář commentatione in programme gymnasii Tu-stensis 1882 (Tab. 3) ne mentio quidem incitur. Apocatastasis omnino imperfecte tractata est; in fine ad Origenem relegamur, acsi is unus apocatastasin defenderit aut statuerit. Sub voce Apologetiķa de methodo apologiae pluribus agi potuit: distingui ea, qua ex impossibilitate naturalis explicationis religionis christianae arguitur eius veritas (sc. e convenientia omnium doctrinae christianae partium inter se et cum studiis animi honesti etc.) Praeterea libri, qui hac de re conscripti sunt, indicandi erant, ut Barac, Christlieb; in eodem capite etiam alias spatio paritur; ut p. 521, col. 2 J. Geffcken allegatur, commentatione eius non nominata (Ztsch. f. Gymnasialwesen 60 [1906] 1—13); anni, quibus libri editi sunt, omittuntur, e libris ii tantum enumerantur, qui maxime necessarii sunt. Supplenda sunt haec e Dict. apol. I. c. 199 (Rivière 1907, Koch 1908 etc.), quocum si comparatur caput hoc, non potest dici omnia, quae desiderari possint, praebere Inter apologetas Russorum deest Nikolin (1904). Sub voce apo-štol'sk ý sn ěm concilium apostolorum duodecim lineis absolvitur, locus alius, ubi plura inveniantur quaerenti non indicatur, liber nullus commendatur. Si hoc caput cum Glubokovskii capite in Prav. bog. encikl. VI. 427—441 comparatur, tantum superari videtur nostrum lexicon ab illo, quantum Bohemorum natio a Russis. Arbor Porphyriana non explicatur solum sed etiam aestimatur, hoc tamen non proprio loco, sed alibi (p. 645, col. 1), quo non relegamur. De arcani disciplina apud sectas (ut chlystos: Grass 1907, 334

ss.) nihil discimus. Sub voce *archiepiscopus* commemorari potuit, in imperio Byzantino archiepiscopi nomine quattuor honores diversos esse significatos (autocephalum episcopum, metropolitam [solum Illyricum], pastorem urbis insignis [Amasiae, Ancyrae], praelatum metropolita maiorem [Iustiniana prima]). Ubi de Archettio agitur, commemoranda erant „Commentaria de legatione Petropolitana ab I. A. Archettio administrata“ (Makušev, Istorič. pamjatn. južnyh Slavjan, č. I. kn. 1, 261—4). De *archisynagogis* imperfecte exponitur; cf. Bogosl. Věstnik 1908 III. 70 ss. De *architectura* ecclesiastica nihil discimus nisi structurae genera, ad quae relegamur; de vi deque historia nescio ubi sit agendum (cf. A. St.-Paul, *Architecture et catholicisme. La puissance créatrice du génie chrétien.* Paris 1905 etc. De Russica (Golubinskij, *Ist. r. c.² I. B 15—150*), Polonica (Przepl. katol. 488, 504, 521), Bohemica (Lehner) etc. *architectura* fortasse exponetur in historia harum gentium id quod indicandum erat. Ceterum de Armenia infra mentionem faciemus. De *Arianis* in Polonia nihil invenimus (cf. Sl. l. th. IV. 80, 217, 329). In *Aristotele* tractando (p. 636—646) accuratio laudanda est, qua vita, scripta, methodus, doctrina, fontes, auctoritas, sectatores eius exponuntur; ne in iis quidem quaestionibus, quae ad philologos pertinent, iudicium proprium rationibus firmatum desideramus, ut de ordine librorum quo scripti sint (De interpr. ante categorias etc.). Sed adumbrandum videtur fuisse quomodo (quibus gradibus) effectum sit, ut *Aristotelea* forma hylozoistica in scholasticam formam substantialem mutaretur. *Armeniae* catholicorum status, qui nunc est, vix attingitur; cf. Pisani, *Le Catholicisme en Arménie in Compte rendu du trois. congrès scientif. intern. des cathol. 2 sect. 1895 p. 232—249* etc. Praeterea desideratur historia artis ecclesiasticae in Armenia (cf. *Byzantinische Denkmäler, herausgegeben v. J. Strzygowski: Das Etschmiadzin-Evangeliar* Wien 1891 etc.). Neque de Armenorum litteris christianis agitur; velut de Eznik; neque de illustribus eorum sacerdotibus, velut de metrop. Stephano Syniensi, de patriarcha Ioanne VI. (897-925) de patr. Gregorio (1133—1190), de presbytero Samuele Aniensi etc.; neque de monasteriis, velut de celeberrima bibliotheca monasterii Edžmiadzinensis (cuius catalogus 1840 editus est), de monasterio Vagaršapatensi etc. Consuli de his rebus poterat aep. Placidus Sukias Somal (*Quadro della Storia letteraria di Armenia. Venezia 1829*); C. Neumann, *Versuch.* I. 1836; K. P. Patkanov in *Trudy tret'jago meždunar. s'ězda or'entalistov v S.-Peterb. 1876, 455—511*; etc. Pauca cognoscimus de *Arsenio Suhanov* nec ab aliis cognoscendi plura copia magna offertur (Cf. Makarij, *Ist. r. c. t. XI. 141—159* etc.).

Plura quaerenti libri alii non commendantur nec fontes indicantur plurimis locis. *Téstimonio* sint nonnulla capita: *Arhus* (cf. Gfrörer, *Greg. VII. I. 146* etc.); *Abgar*, imago (cf. Fr. Talon, *Histoire merveilleuse du vrai portrait.* . 1905); *Abraham* (cf. A. Ščeglov, *Prizvanie Avraama i istoričeskoe značenie etogo sobytija.* Kiev 1874; Vl. Solov'ev, *Istorija teokr.*; P. Dornstetter, *Abraham* 1902 etc.); *Abšalon* (Axel); *Acacia* né (cf. Spasskij, *Ist. dogm.*

dviž. I. etc.); *Adalard* (A. Enk, De S. Adalhardo abbate Corbeiae. Monast. 1873); *Adalbero* ep. herbipol. (F. Trabert, Leben, Wirken u. Verehrung d. h. Ad. Würzb. 1896); *Alexandrinus* patriarchatus (Sidaroufs, Sl. l. th. V 54); *Almain* (Denifle-Weiss, Luther II. 388 ss.), de s. *Alphonsi* systemate morali libri conscripti omnino non indicantur (Wittmann, Caigny, Meffert, Schmitt etc.); immo ne ipsa quidem controversia proponitur; s. *Amandus*; *Tel-Amarna* (Korzonkiewicz, Ex Or. lux etc.); *Ammonius* Sakkas (8 lineae); *Ammonitae*; *Ancyranas* synodus (Spasskij, 351 etc.); *Angoulême* (L. Hays, Le dioc. d'Ang. in Revue cath. des égl. 1907, 392—414); *Anna* (Dhorme, Le cantique d'Anne in Revue bibl. 1907, 386—397 etc.); *Anno* (Kleinermanns etc.); *Anthimus* patr. cp. (8 lineae); *anthropomorphismus* (arhim. Andrej); *Antichristus* (Orlov, Kritičeskij razbor glavnějših mněnij ob antihrisťě. Pray. Obozr. 1889; A. Běljaev, O bezbožii i antihrisťě. S. Pos. 1898; Mor. Friedländer, Der Antichrist in d. vorchr. jüdischen Quellen. Gött. 1901; Hans Preuss, Der Antichrist. Gr. Lichterfelde-Berlin 1909 etc.; de Antichristo ap. Viclefium: Denifle-Weiss, Luther II. 442 s. etc.); *Antiochia* Syriae (I. Malyševskij in Trudy 1893; P. Žuze in Soobšč. Pal. Obšč. 1906: Ustav Ant. pravosl. cerkvi, etc.); *Antokoľskij* (Stasov, Mark Ant. Antok., ego žizn', tvorenija i pis'ma [1046 p.] St. Peterb. 1906); *Antonius* M. (Izvėkov in Hř. Čt. 1879 II. etc.; de monasterio in Thebaide: Kath. Miss. 1885 p. 140 ss. 168 ss.); *apocalypticus* numerus (Aug. Fr. Staffler, Die Idee einer rationalen Universal-Dolmetscher-Sprache. Innsbr. 1869, Anhang etc.); *apokatastasis* (Carove 1826; Theol. Ztschr. v. Batz u. Brenner VII. B. 1. H.; The Journal of sacred literature vol. 8 (1866, Jan.) p. 433—446; O. Riemann, D. Lehre v. d. Apokat. Magdeb. 1889, (1897); Petavel-Oliff, Le problème de l'immortalité. Paris 1891-2; R. Falke, Die Lehre v. d. ewigen Verdammnis mit bez. Berücks. des Conditionalismus, der Apokatast. u. d. Seelenw. Eisenach 1892; Stukov, Proišoždenie v Cerkvi hřistianskoj mněnij, protivorečaščih . . o večnosti mučenij . . . Kaz. 1893; S. S. Glagolev, Sverhestestvennoe otkrovenie. Hřar'kov 1900, 375—380; O. Schrader, D. Lehre v. d. Apokatastasis oder d. endl. Beseligung aller. Berlin 1901; The Expositor 1901 [Beet, The Eternal Punishment of Sin]; J. Stufler, D. Heiligkeit Gottes u. d. ewige Tod; Trudy K. duh. akad. 1904 (Linickij); Novgorodskija Eparh. Vėdom. 1904, g. 30, N. 1, p. 46 ss.; etc.); *Apollinarisberg* (Ath. Bierbaum, D. Apollinarisberg, seine Kirche, s. Propstei, s. Reliquien u. s. Kloster. 1907); *Apostol* (os) (Voskresenskij: Sl. l. th. V. 87); *Aretas* (Steinmann, Aretas IV. Freiburg 1909); *Arnoldi* (Vil.) (Kraft, W. A. Trier 1865); *Aron* (Baillet, Vies des Saints de l'Anc. Test.; Nilles, Kal.² I. 480; II. 415. 717. 723 etc.); s. *Arsenius* († 1266? 28/X. 1251; monasterii Ipecensis fundator); *Arsenius* [III.] Černoevič patr. Serb. (Milan Kostič, Pravoslavnaja serbskaja cerkov' v Avstrii pri patriarhě Arseniě Čarnoevičě v 1690 g. do konca 18 st.; Trudy 1869 Nro. 5, 268—388; patr. fuit a 1690—1696, non saec. XVIII.; *Arsenitae* (I. Troickij in Hř. Čt. 1867—1872); *Arse-*

nus katholikos Georgiae; Arsenius metrop. Kioviensis (V. Pěvnickij in Trudy 1876. 1877; P. Orlovskij in Trudy 1896; epistulae eius in Trudy 1884 etc.).

Libri a Germanis conscripti potius afferuntur quam ab aliis; ut Alkuin (deest: C. J. B. Gaskoin, Alcuin, his Life and his Work. Lond. 1904); Apologeti (Mazuel, Les grands écrivains français classiques et modernes Apologistes de la foi chrét.) etc. — Maxime Slavorum litterae negleguntur; Africa vetus (arhim. Arsenij de statu ecclesiae Afr. tempore Vand.); Agapy (Petr Sokolov, Agapy. Serg. Pos. 1906); Ambrosius (S. Losev, Sv. Amvrosij Med., kak tolkovatel' Svjašč. Pisanija Vetĭ. Zav. 1896; etiam eximia interpretatio s. Ambrosii Russica omissa est); Amerikanism (W. Ledochowski in Przegł. Katol. 1899, 1907, 1908); Anathema (Nevzorov, Smysl i značenie cerkovnoj anathemy. Kaz. 1889); Anatolius patr. Cp. (I. Andreev, Konstantinopolskie patriarĭi ot vrem. ĭalk. sob. do Fot. I. S. Pos. 1895, p. 205—223). Apoštolské učení (Λιδαχή: Solov'ev, Bočkarev, Bok); Appian (Zingerle-Dudik, Pravé děj. 1858 str. 168—175); archaeologia bibl. (cf. Ukazatel commentationum in Trudy editarum p. 41 ss. etc.); Aristides (A. Pokrovskij, Filosof Aristid i ego nedavno otkrytaja apologija. S. Pos. 1898); Aristakes (Anninskij dicit eum kathol. fuisse 334—341!) — Recentiores litterae saepe desiderantur; e. c. recenseo Agobard (Reinach in Revue des Études juives 1905 XLIX p. LXXXI—CXI); P. de Ailly (Denifle-Weiss, Luther II. 299 ss.); Alvelidianus (item 141 ss.): de Anglicanorum ordinationibus (Salv. M. Brandi S. J., Delle ordinazioni Anglicane.⁴ Roma 1908; desunt etiam Slavorum commentationes: A. I. Bulgakov, K voprosu ob Anglikanskoj ierarĭii. Trudy 1898; Idem, Zakonnost' i dějstviteľnost' Angl. ierarĭii. Trudy 1900—1901; E. Popov in Hr. Čt. 1870 I 188 ss.); Apokalypsis (recentissima recensentur a. 1898! deest v. c. Mémain, La divine épopée de l'A.² Paris 1903; Bungeroth, Schlüssel zur Off. Joh., einem Meisterwerk göttl. Kunst. L. 1907; desunt praeterea: F. J. Wolf, Innsbr. 1870; Lange, Bielefeld u. L. 1871; A. Krasovskij, Apokalipsis kak liturgičeskij pamjatnik apostołskoj epohi in Trudy 1874 Nro. 10, p. 102—122 etc.; Apokrypha (G. Hölscher, Kanonisch. u. Apokryph. L. 1905; L. Couard, D. religiösen u. sittl. Anschauungen der alttestam. Apokryphen u. Pseudepigraphen. Gütersloh 1907; adde: K. Skvorcov, Ob evangelijaĭ apokr. in Trudy 1861; N. V. Pokrovskij, Slědy apokrifičeskij evangelij v drevnej russkoj živopisi. Od. 1884; Kalitovskij, Mater. apokr. lit. etc. Cur p. 517 iuxta Kozak et Polivka non nominetur Franco omnino non intellegitur. Apollinarius Lard. (Spasskiĭ libro addenda erat V. Bolotovi aestimatio in Hr. Čt. 1908, Okt., 1400—1420; desunt etiam Voisin, Funk); Apoštolské konstituce (libri de const. Apost. enumerantur apud Bočkarev, Istoriko-kanon. očerki. Juĭnov 1906); Armada spásy (M. Gerhard, Der religiöse Charakter der Heilsarmee. Brsl. 1907); Berkios (omnes libri de ea re scripti dicuntur recenseri a Bilczewski 1898, recentius nihil affertur).

Aliarum lacunarum in libris afferendis exempla sunt: a d m i r a b i l i s mater (Hattler, Das Gnadenbild.. 1880); a d v e n t i s m u s (Joh. Stier, Wider den sabbatarischen Adventismus. Elberf. 1907; J. Rubanowitsch etc.); a f f e k t y; A l e x i u s metrop. (Golubinskij, Ist. r. č.² II A. 171—225); A l i p i j (M. Uspenskij, Zamětki o drevne-russkom ikonopisanii... Sv. Alimpij i A. Rublev. Spb. 1901); A m o s (velut J. Döller, Vom „Überschüssigen“ bei Amos et sim.); A m p h i l o c h i u s (F. Cavallera, Les fragments de saint Amph. dans l'Hodegos in Revue d'hist. eccl. 1907, 3, p. 473—497); A n a s t a s i u s nic. (Le Quien in Or. Christ. t. I., 644; *Εκκλησ. Ἀλήθ.* XII. 134; Krumbacher² 66 etc.); a n g e l i (dogm.: Agostini, De angelis 1643; Alamanni; Ames; Amrhyn, Tractatus de ang.; Bayr 1760; Benyowski, Theses theologicae de aa. 1742; Blanc, De excellentia et charitate angelorum 1669; Bourgogne 1669; Bruyn 1684; Burghaber 1650; Busaeus; Caloen 1657; Carl 1753; Casati 1703; Cerda 1631; Conradi 1760; Crespo 1751; Csapodi 1770; Despatovich 1690—1; Diesbach 1773; Jaszlinski 1762; Kojalowicz 1652; Lessius 1623; Ripalda; Miaskowski; Sarbiewski; Zaluski etc. etc. — ascet. et liturg.: Crasset, Traité des Saints Anges 1691; R. Debrosse, Le mois angélique 1815; Dinant, Règles de la Sodalité angélique 1628; Follaeus, Leges sodalitatis angelicae; Galluzzi, Nove meditazioni sopra i SS. Angeli 1721; Huby, Les Litanies des SS. Anges; Labonde, Manuel de la Congrégation des SS. Anges 1828; Raynaud, Angelus sanctus filior. Dei paedagogus 1663; P. Spinelli, De VII angelor. principib. 1615; Stengel, De tribus angelis principibus 1627; Tluczynski, SS. angelorum beneficentia 1677 — De angelo custode dogm.: Bauman, Angelus custos 1620; Gravenegg, Officium s. angeli custodis; disputatio theologica 1625. — ascet. Czezowski, Kro'kie nabożeństwo ku czei ów. Aniola Stróza. Lw. 1855; Drexel, Horologium Auxiliaris tutelarior. Angeli, Mon. 1622 (bohem. Ferus Pr. 1636); Hautin; Hevenesi; Jacobs; de Roa; Rosignoli; Vivien etc.); a n n u l u s piscatoris (Cancellieri, Sopra l'origine... 1823); a n t i m e n s i u m (Golubinskij, Ist. r. c.² I. B, 181—7); A p o l l o n i u s (Max princ. Sax.); A p o l l o n i u s Tyan.; a p o s t a t a; A p r o s (*I. Λαμπουσιάδης, Πόλις, καὶ ἐπισκοπή Ἄρω* in *Ἐκκλ. Ἀλήθ* XXVI., 361); a r c a n i d i s c i p l i n a (H. Gravel, Lingen 1902; Th. Quartalschr. Linz 1903 p. 69—90 etc.); a r c i b i s k u p (Thomasinus); a r c i j á h e n (solum Thomassinus et Wernz recensentur; cf. Przegl. katol. 1894, 440 s. etc.); a r i a n i s m u s (Spasskij etc.); A r i s t o t e l e s (C. Piat, Aristote. Paris 1903; de fontibus: Barthélemy St. Hilaire, Le Nyaga in Mémoires de l'Académie t. III. 2me Série; de ethica: Eucken, D. othischen Principien). A r c a d i u s, aep. o l o n e c e n s i s (Materialy dlja biografii A. in Hr. Čt. 1888—1894). A r m e n i a (Weber, Kath. Kirche in Arm. 1903). A r n o š t z Pardubic (sola Balbini vita affertur; cf. M. Vojáček in Aletheia I. 3 ss. etc.). A r o n b e n A š e r (Serrarius); A r s e n i j Macěvič (solum Bog. enc. [I] 1062 nominatur!)

Minoris momenti sunt p. 654 col. 2 „Djulor“; p. 25 těchže l. týchž; p. 259 sezení l. sedění; p. 525 a. jest prvotiskem vytištěn byv Ivanem .

vocabula philosophica in ipsis capitibus eleganter et accommodate ad linguae Bohemicae naturam et scholasticorum concipiendi modum versa quibus ipsa definitio adumbratur nonnumquam ineptis vacuisque cesserunt (ut *připadek, případnost l. jsoucno utkvělé* etc.); passim *kánon l. kancn* etc.; p. 29, col. 1, lin. 9 infra loco? legendum²; p. 269 loco Tr. Moltedo leg. Fr. M. etc. Imagines non semper arte perfecta expressae sunt. Signa adhibenda videntur esse (v. g. commentariorum) semper eadem, idque frequentius. Charta melior aptior esset ad imagines exprimendas.

Haec sunt particularia, quae ad nos pervenerunt. Si consideratur scriptoribus non raro paucos dies concedi ad capita etiam graviora absolvenda mirum est, si plura non desunt.

Praeter haec proposita sunt etiam alia: lexicon instituendum aut pro doctis aut pro rudibus; capitum numerum esse minuendum maxime e iure canonico et sim. Sed quoniam hoc modo coeptum est, mutandus nobis esse non videtur: dum omnia a quaerentibus inveniantur. Modo opus celerius edatur et nomine scriptoris insignitum quodvis caput doctrinae specimen praebeat.

Colligit A. Špaldák.

Polonica.

Ks. *Józef Borodziej, Pod wozem i na wozie. (Sub curru et in curru.)* Pamiętniki. Chrzanow 1911.

Hoc libro exponitur a scriptore, quid ipse a. 1897 ordinatus, ut capellanus et parochus missionariorum facultatibus instructus, pro salute animarum Polonorum et Russorum in Lithuania, in Russia Alba gesserit (quae templa aedificaverit etc.) et quid propterea passus sit (accusatus con'umeliarum p. 93, illicitae institutionis p. 129 etc.). Narratur inter alia, quomodo Russos orthodoxos sibi conciliaverit, quam orationem iis congregatis non frustra habuerit (116—117), quomodo popis familiariter usus sit, quid duobus libris Russicis: „*Gospodu pomolimsja*“ (quae sunt preces catholicorum ritus latini) unde Russi in usum suum describebant preces et „*V zaščitu věry*“ (libro apologetico) effecerit, quantopere cantilena ab oppido Lourdes denominata Russis placuerit, qua voluptate spiritali expositio ss. Sacramenti („*so Spasitelem v solrcě*“) excepta sit et sim. Praeterea narrantur exempla ebrietatis sacerdotum orthodoxorum (122—3), monasteria Russica in eodem genere ponuntur ac lupanaria (124), superstitiones (velut de vi reliquiarum scalarum Iacobi) commemorantur (127) etc.

His adduntur quaedam sententiae de studiis ecclesiarum orientalis et occidentalis inter se reconciliandarum. Velehradensia consilia ut hominum imprudentium impugnantur. — Sunt homines qui ita cum rebus suis coalescunt, ut non possint aequae aestimare hominem barbarum atque levem, ut non possint credere s. Basilium ritum aequae bonum habuisse ac s. Augustinum vel s. Pium V., ut intellegere non possint quanti sit ecclesiam esse et concipi omnium rerum huma-

narum inanitate altiore. Cum his pugnare alienum videtur esse ab his commentariis.

Ks. Dr. *Józef Kaczmarczyk*, **Bóstwo Chrystusa Istotą Ewangeli.** (**Christi divinitatem esse ipsum evangelium.**) Kraków 1910. (136 p.) Sump-tibus propriis scriptoris, prof. in univers. Cracov.

K. maxime contra Harnack eosque, qui ab eo profecti sunt docet negandum esse, Christum homines eiusdem temporis non praecur-risse aut ab erroribus alienum non esse; resurrectionem ab opinione resurrectionis separandam non esse; Christi discipulos eum Deum esse credidisse, non quod id Paulus sibi persuasisset sed quod ipse Christus Deum se credi voluisset; conversionis s. Pauli ad Christum causam veram fuisse solam eam, quae Gal. 1, 15 (cf. Eph. 1, 19) commemoratur; Christum a primis christianis eodem modo cultum esse atque a nobis, nec posse apotheseos opinione eorum fidem explicari; huius aetatis modernismum a gnosticismo antiquo non multum discrepare.

Liber hic in fastigio doctrinae horum temporum versatur, sed scriptor non omni diligentia ac subtilitate doctrinae propria quaesti-ones explicat, non omnibus libris, qui de his rebus scripti sunt, utitur (velut Glubokovskii opere quod est de s. Paulo; Bilczewskii loco de Plinio etc.), verum potius populariter scribere quam doctrinam augere voluit.

A. Špaldák.

Russica.

N. V. Pokrovskij, **Памятники церковной старины въ Костромѣ.** (Pamjatniki cerkovnoj stariny v Kostromě). Monumenta eccle-siasticae antiquitatis in urbe Kostroma). Spb., Sinodal'naja Tipo-grafija. 1909. (58 p., 32 tabulae) 5 r.

Ecclesiae oppidi Costromae in fluminis itidem Costromae Volgae-que confluentibus iacentis, multas continent antiquitates. *P.* 22 enumerat (sunt vero 36 pro 50.000 incolarum), e quibus una est cathed-ralis, duae regularium. Tum prosequitur singulas ecclesias earumque exponit aetate venerabiles icones, iconostases, picturas, sacros libros, calices, cruces, structuram architectonicam, fundatores, architectos, tempus, quo exortae sint etc. etc.

Nec vero solum describit opera artificiosa, sed et iudicio subicit. Quae aestimatio satisfaciet lectoribus, quibus ars Russica aliunde sat nota est, pro externis vero remotisque manca videtur carens ad pleniorē rei intellegentiam maxime comparatione cum vigente tunc arte in Europa occidentali. Sed hoc praeter scriptoris propositum.

Alia praecipua operis pars sunt imagines praecipuarum antiqui-tatum; in 32 foliis collocatae sunt singulae, binae vel ternae imagines sine quibus, ut in introductione bene notatur, rectum iudicium de rebus, quae exponuntur, fieri vix potest. Plurima monumenta inveniuntur in monasterio Sti Ipatii, quae maximam operis partem occupant, et in

cathedrali B. Virginis Assumptae, ubi imago eius miraculis clara conservatur. Haec condita erat a. 1239, illud in prima parte saeculi XIV. a Ceta natione tataro, ad fidem Christi mirabiliter converso. Reliquae ecclesiae exortae sunt pleraeque saeculo XVI. et XVII. Celeberrimi pictores referuntur Georgius Nikitin, unus e clarissimis artificibus exeuntis saeculi XVII. et Silas Savin, Costromenses. Artifices in hoc oppido viventes retinebant antiquum modum pingendi sanctos orantes et aspernati sunt modum novum, qui procedente tempore degeneravit.

Sancti, quos hae imagines nobis repraesentant, pietatem morumque spirant simplicitatem, carent autem perfectis proportionibus, immobilisque nonnullorum situs, quem alii caelestem quietem interpretantur, torpor paene potest videri.

Attentione digna est effigies Praecursoris Domini: iuvenis, cum suspensis alis, succincta veste, longis crinibus, tenens in manu revolutam membranam cum inscriptione: ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi; facite paenitentiam, appropinquavit regnum caelorum.

E pretiosissimis antiquitatibus sunt sacri evangeliorum psalmoreque libri, in eodem S. Ipatii monasterio, pulchris exornati imaginibus miniatis ineunte saeculo XVII. In quodam codice in evangelio S. Matthaei depictae sunt generationes Christi, et omnia, quae nativitate eius secuta sunt; in ev. S. Lucae facta primaria ex tota vita eius; in ev. S. Ioannis ea mysteria, quae demonstrant, Christum esse filium Dei.

Verbis psalmore insertae sunt imagines avium, anguim alietaeque metaphorae et personificationes, porro mysteria e vita Christi eiusque sanctorum, prout verbis psalmistae tangi videbantur.

Admirandum ibidem conspectum praebet magnifice exstructa iconostasis thronusque imperatoris. Prae ceteris sacris aedificiis excellent amplo ornatu externo compluribusque sphaerae formae turribus ecclesia Resurrectionis et ecclesia Salvatoris.

P. opus edidit archaeologiae christianae studiosis certe gratissimum maxime indigenis, externorum autem oculis saltem aliquatenus prospectum patefecit ad divitias, sumptus, artes in domos Dei collatas, quae eloquentissimo testimonio sunt floruisse tum in Russia pietatem ac religionem.

□

B. Rájek.

Вѣра и Разумъ. Věra i Razum. Har'kov 1909.

N. Voznesenskij, Hristianskaja blagotvoriteľnost v uslovijah našego vremeni. VII., 161—215.

T. Butkevič, Obzor russkih sekt i ih tolkov I., 10—45; 149—67; II., 284—296; 429—454; III. 545—560; 709—24; IV., 26—49; 162—87; V., 311—344 VI., 588—665; VII.; 11—113; VIII., 297—375.

T. Butkevič, Odobrennyj Gosudarstvennoju Dumoju zakonoproekt o staroobradčeskij obščinah pred sudom istorii i russkago pravosoznanija. No. XXII., 427—43.

Al. Vvedenskij, Kleveta Bebelja na hristianstvo. XXI., 279—95.

D. Lukaševič, Religioznyj modernizm v katoličeskoj cerkvi. VIII., 454—88.

G. Sokolov, Monašestvo i arhierestvo. VIII., 281—296.

- VI. Kerenskij, Čto razděljaló i rozděljaet vostočno-pravoslavnuju i zapadnuju starokatoličeskiju cerkvi? VII., 114—138; XII., 751—777.
- A. Rajsckij, K voprosu o prepodavanii Sv. Pisanija Věthago Zavěta v duhovnyh seminarijah. XII., 724—737.
- Grig. Ščelčkov, Religija i socializm. XII., 738—50.
- N. Bukin, Proišoždenie drevle-hristianskoj simvoličeskoj živopisi i značenie eja v istorii iskusstva. XXI., 323—43; XXII., 456—72.
- P. Levitov, O materinskoj ljubvi XXI., 316—22.
- S. Glagolev, Věra i znanie. XXI., 344—70.
- S. Glagolev, Logika Absolutnago Razuma. XXII., 496—521.
- M. Thivejskij, Rimljane v evangeľskoj istorii. XXII., 444—55.

Вѣра и Разумъ. (Věra i Razum.) Fides et ratio. Ĥarkoviae, 1910, t. I.—IV.
Joannes Filevskij: Cel's i Origen (Celsus atque Origenes). — I., 1—25; 145—180; 318—341.

Prima aetate religionis christianae, viris doctis hanc amplexatis et profitentibus munus demandatum est suam fidem contra ethnicorum assaultus tuendi. Tribus cum hostibus illius temporis Ecclesiae christianae decertandum fuit, cum regimine politico, populo, philosophia; hi hostes bellum adversus eam gerebant nomine civilis cultus, religionis, scientiae. Ut facilius hosce hostes prosternerent, scriptores christiani ad id animum appulerunt ut demonstrarent religionem christianam validissimum fulcrum regimini praebere, negotia politica cum negotiis ecclesiasticis haud miscere, reddere Caesari quod sit Caesaris, et Deo quod sit Dei; insuper moralem characterem fidei christianae extollere clarissimaque in luce collocare, ut populi gratiam ei conciliarent; denique contra philosophos tutari atque ostendere fidem christianam abominabilem non esse superstitionem, sed rationis humanae lucem, claram et plenam Verbi Dei manifestationem. Non omnes luculenter haec tria praestitere. Inter primaevos scriptores Iustinus, et Clemens Alexandrinus, atque Origenes maxime declararunt characterem philosophicum, et momentum fidei christianae, ut doctrinae de Deo ac de universo perpolitae, et argumentis suffultae. In eorum scriptis fas est nobis reperire methodum apprime investigandae fidei christianae, systema absolutissimum apologiae philosophicae doctrinae christianae, quatenus consideratur ut metaphysica religiosa.

Inter vetustos fidei christianae hostes primas tenet Celsus, qui eam aggressus est omni apparatu scientifico et philosophico. *F.* breviter concinnat vitam Celsi, quam alias apud Russos fuse enarravit *N. Lebedev: Sočinenie Origena „Protiv Cel'sa“*. Opyt izslėdovanija po istorii literaturnoj bor'by hristianstva s jazyčestvom, Mosquae, 1878. Deinde agit de libro Origenis *Κατὰ Κέλκων*, qui annis 246—49 compositus est, rogante eius amico Ambrosio. Opus Origenis maximi ponderis est, propterea quod id ipsum nobis pandit omnes criminationes ethnicae philosophiae adversus fidem christianam. Iudicio *D. Gusevi*, qui disertatiunculam de eo scripsit: *Apologija Lica Iisusa Hrista i ego zemnoj žizni i dėjatel'nosti v sočinenii Origena „Protiv Cel'sa“*, Prav. Sobesėdnik, 1886, t. III., p. 262 et ssq. pulcherrimum est omnium operum quae prima aetate conscripta sunt ad fidem christianam tuendam. Argumenta et doctrinas tam Celsi quam Origenis methodice auctor exponit, atque illum ut ethnicum senescentem, ac philosophum ethnicum graphice

depingit, hunc vero ut perfectissimum defensorem fidei christianae, et philosophum acutissimi ingenii: ille personam gerit orbis pagani, qui ruit ad occasum; hic orbis christiani, qui sanguine martyrum virescit. Tota dissertatio nitet elegantia styli et claritate expositionis.

A. Vertelovskij: Svjatoj Dimitrij Rostovskij i ego tvorenija. (Sanctus Demetrius Rostoviensis eiusque opera). I., 26—34; 181—191; 342—359.

Anno 1909, die 28 octobris, russica Ecclesia sollemniter celebravit memoriam S. Dimitrii Rostoviensis, cuius mors accidit anno 1709. Demetrius in hymnis liturgicis russicis extollitur ut Chrysostomus russus, ut magnus Doctor Ecclesiae. Pervolutantibus eius vitam scriptaque palam fit ipsumet renovasse veterum Patrum exempla. *B.* breviter enarrat vitam Demetrii, ac potissimum agit de eius conatibus ad clerum erudiendum, ac sacris scientiis imbuendum. Deinceps de menologiis exponit, quae Demetrius composuit, in quibusque exarandis viginti annos insumpsit (1684—1705). Praecipuis fontibus usus est Simeone Metaphraste, Surio, voluminibus tunc temporis editis Actorum Sanctorum, et Menologiis ineditis metropolitae Macarii. Methodus quam ipse adhibuit declaratur. Menologia Demetrii maxime laudantur, non solum ut monumenta historica atque hagiographica sed etiam ut monumenta ascetica, tot piis adhortationibus ea scatent.

Scripsit etiam Demetrius *Lět opis' Kelejnaja*, quam ad finem usque non perduxit: ea conatus est breve summarium conficere historiae biblicae atque universalis ad populum erudiendum. Demetrius in ea conscribenda, multa deprompsit ex Patribus Ecclesiae historicisque byzantinis. Ad russicum schisma veterum rituum evertendum composuit *Rozyska o raskol'ničeskoj brynskoj věrč*, ubi doctrinas refellit raskolnikarum qui Brynskias silvas in gubernio Kalugensi incolebant. Sermones morales Demetrii maxime conveniunt aetati qua vixit eumque patefaciunt optimum pastorem animarum cui maxima est cura sui gregis. Conficitur inde Demetrium firmiter adhaesisse traditionibus illis quas Patres Ecclesiae tempore synodorum oecumenicarum observarunt.

Ĥristianskaja dogmatika Dr. Martensena, episkopa Zelandskago v Danii (Dogmatica christiana Martenseni, episcopi Zelandiae in Dania). I. 71—83.

Hic theologus lutheranus apud russos celebritate non caret. Nam Alexander Lopuĥin duobus voluminibus edidit ipsius Doctrinam christianam de moralitate: *Ĥristianskoe učenie o nra vstvennosti v izloženi Martensena*, Petropoli, 1890. Clariorem famam sibi comparavit sua Theologia dogmatica, quae, teste Landerero, maxime accommodatur progressui scientiarum nostrae aetatis. Volupe est etiam laicis hocce opus perlegere, tanta nitet elegantia et pulchritudine expositionis, quo fit ut lectorum animos occupatos teneat. Versum adhuc non est hocce opus in russicam linguam, propterea quia communis est opinio compendia dogmaticae christianae nil aliud exhibere nisi veterum scriptorum placita, atque insuper timebatur ne pravas fidelium in animos sententias induceret; lutheranae enim sectae adscriptus est auctor. Suspicio illa excutienda est, siquidem potius philosophiae religiosae specimen quam dogmaticae compendium liber exhibet. Itidem metus abiciendus. Compertum est enim in pluribus Martensen descivisse a placitis protestantismi, velut in tuenda visibilitate Eccle-

siae, numero sacramentorum. Quo fit ut ipsius opus maxime accedat ad doctrinam orthodoxam, idque non omnes probent doctores lutherani. Usque ad mortem auctoris (1884) quattuor nacta est in Dania editiones, septem in Germania: gallice etiam atque anglice exstat. Hocce opus, praefixa scriptoris vita, russice versum est atque insertum in *Věra et Razum* anno 1910. Interpres criticis adnotatiunculis eam communivit in capitibus illis quae ab orthodoxa doctrina abscedunt.

N. P. C.: Nauka i apologetika A. Lapparana. (Scientia et apologia Lapparent). I., 35—70; 192—221; 703—734.

N. P. Cvětkov russice vertit praelectiones de scientia et apologetica, quas Albertus De Lapparent († 1908), anno 1905 in athenaeo catholico parisiensi (Institut catholique) suis auditoribus habuit. Vitam eiusdem scriptoris catholici enarraverat interpres in *Commentario periodico Bog. Věstnik*, 1908, 6.

N. Lipskij: Psihologičeskija dannija v voprosě o missionerskoj taktikě. (Elementa psychologica in quaestione de methodo missionariis adhibenda.) I., 84—96.

Disputat de modo quo missionarii veritates religionis in animos insinuare debent. Laudat methodum praedicationis, quam nostra aetate pastor bremensis Otho Funke invexit. Meminit Patres Societatis Jesu saeculo XVII., ut catholicismum propagarent primum instituisse scholas et gymnasia ad pueros alliciendos seseque civili cultui necessarios reddendos. Hoc idem fit nostra aetate a catholicis et protestantibus in Africa vel Oceania. Barbara tribus benefactis primum et scholis adducitur ad venerationem fidei christianae: deinceps explicatur eis fides. Hisce positis auctor dolet ob libertatem conscientiae in Russia permultos orthodoxos suam fidem eiurasse: hortatur omnes paroeciarum rectores ut missionarii sint apud suum gregem, ac propius ad populum accedant, eiusque captent gratiam et benevolentiam.

K. A. Smirnov: Metafizičeskoe učenie o dušě u Lejbnica i Gerbarta. (Doctrina metaphysica de anima in scriptis Leibnitii et Herbarti.) I., 222—242.

Haec tractatio mere philosophica est, ad nostramque non pertinet provinciam S. potissimum agit de monadologia philosophorum germanorum quos memoravimus.

N. Bogoslovskij: Serce i ego značenie v religiozno-nravstvennoj žizni po učeníju Svjašč. Pisanija. (Cor eiusque momentum ad vitam religiosam et moralem iuxta doctrinam Sacrae Scripturae.) I., 287—308.

Huius temporis philosophia tenet affectiones cordis (le sentiment) elementum constituere praeponderans in vita spirituali. Huic doctrinae consona reperiuntur testimonia in Sacris Scripturis, quae decernunt cor habendum esse centrum vitae spiritualis. Hocce verbum cordis saepe saepius adhibetur in Sacris Scripturis, idque latissimo sensu ac potissimum ut principium omnium affectionum nostrarum. Colligit auctor locos scripturae, quibus ipsius sententia firmatur, variasque exponit significationes vocis cordis. Assertio Sacrae Scripturae, quae cor habet pro centro vitae spiritualis maiorem veritatem continet quam placita philosophica quae ab aetate Kantii ex ratione faciunt vitae moralis fontem. Doctrina Kantiana

enucleatur et refellitur. Demonstratur quomodo fides et caritas in Deum ad cor nostrum referantur.

A. Gladkov: Estetičeskoe vospitanie v duhovnoj škole. (Educatio aethetica in schola spirituali.) I., 360—374; 471—495.

Dolet studium artium liberalium a scholis penitus ablegatum fuisse. Adulescentes qui in eis educantur, nec musicae student, nec ceteris artibus: ad pulchri comprehensionem non elevantur, quo fit ut quodammodo feritatem oleant. Optime demonstrat comprehensionem pulchritudinis maxime influere in vitam moralem hominis. Explanat documenta recentiora S^{mae} Synodi quae studium aetheticae haud neglegendum declarant. Uberrimos fructus ex lectione veterum scriptorum Romanorum atque Graecorum hauriri tuetur.

M. V. D. Opyt ispravlenija cerkovnago slavjanskago teksta v kanonah v strastnuju sedmicu. (Specimen emendationis textus palaeoslavici canonum hebdomadae passionis.) I., 417—34; 565—584.

Hosce canones composuit Cosmas, episcopus Majumae, saeculo VIII.: canon tamen sabbati sancti tribuendus est partim ei, partim Marco episcopo hydruntino, partim moniali Cassiae Singuli canones Sancti Cosmae iunguntur hisce ac ostichis:

Τῆ δευτέρῃ, τρίτῃ τε τετράδι ψαλῶ,
Τῆ μακροῦ πέμπτῃ μακρὸν ὕμνον ἐξάδῳ;
Προσάββατόν τε σάββατον μέγα μέλπῳ.

In canonibus enarrantur eventus postremi vitae Jesu Christi: colloquia cum discipulis, parabola, institutio Eucharistiae etc. Adhibentur potissimum verba Evangeliorum. Scriptor vertit hosce canones in russicam linguam, usus graecis editionibus Lovjagin, et Synodi Ecclesiae graecae (Athenis).

Eugraphus Osvjannikov: Arianski j spor o poznavаемosti Boga. (Controversia ariana de cognitione Dei). I., 435—50.

Haec controversia maximi momenti est, quia ex ea profluxit doctrina ariana de Trinitate, ac praecipue de Jesu Christo. Sententia arianismi hoc in rerum capite paulatim evoluta est. Initio Arius tuitus est dualismum Dei et mundi. Deus absolute remotus est a mundo, ideoque nullam cum eo relationem habet. Arius negavit immediatam creationem universi a Deo, ac Dei providentiam. Hac de causa Deus creavit Verbum, ut mediatorem inter eum atque universum, utque auxilio ipsius sese manifestaret tanquam creatorem. Ex hoc dualismo, Arius deduxit homines absolute ignorare Deum. Si Deus enim tam longe est a mundo, ut nequeat directe in eum influere, incassum homines adlaborabunt ad eum cognoscendum pervestigandumque. Nefas etiam est asserere nos cognoscere Deum per revelationem eius Verbi: quia Verbum creatura est, ac Deus nequit sese creaturis manifestare. Afferuntur argumenta Sanctorum Athanasii, Basili et Gregorii Nysseni ad cognitionem Dei quod spectat.

P. Levitov: Vsesoveršennyj charakter bogočelověka. (Perfectissimus character Dei-hominis). I., 557—564.

Haec quaestio praeter momentum theoreticum, habet etiam momentum morale et apologeticum. Neminem enim latet perillustres viros, qui novam pandunt orbi doctrinam, eo maiorem sibi conciliare auctoritatem, quo firmius suis ipsorum placitis adhaerent, eaque sua in vita ad actum perducere conantur. Com-

pertissimum autem est Jesum Christum doctrinas, quas theoretice professus est, practice mirum in modum applicasse. Habetur in eo integritas perfecta corporis, summa intellegentia, copia et plenitudo perfectionum spiritualium, quo fit ut exemplar habeatur viri perfectissimi. In eo omnes dignitates ac perfectiones humanae naturae supereminenter reperiuntur.

Th. Delektorskij: N ě s k o l ' k o s l o v p o v o p r o s u o p r o i s h o ž - d e n i i r u s s k a g o p a t r i a r š e s t v a. (Aliquot verba de origine russici patriarchatus.) I., 695—702.

Non desunt qui teneant russicum patriarchatum nullis impellentibus causis in Russia ortum esse. Hanc opinionem *D.* reicit. *A. N. Murav'ev* et *N. Th. Kap- terev* tradunt patriarchatum institutum esse etsi clerus russicus de eo insti- tuendo nunquam cogitasset. Regimen civile hoc egit. Documenta hanc senten- tiam firmant, sed non semper documenta rite hanc vel illam quaestionem in luce ponunt. Institutio patriarchatus sua sponte facta est. Russi, iuxta canones Graecae Ecclesiae *ἀντροπιαν* ecclesiasticam haud poterant quin haberent, cum poli- tica libertate potirentur. Sed rationes politicae obstiterunt quominus Ecclesia byzantina russicae Ecclesiae donaret *ἀντροπιαν*. At Russi, praesertim nobiles, iugum byzantinum ferre nolebant, graecos metropolitas aversabantur qui suam linguam nescirent. Slavi meridionales potiti erant sua hierarchia et nationali Ecclesia: hoc idem deperiebant principes russi, qui primum obtinuerunt ut metro- politae russicarum eparchiarum Graeci haud fierent. Deinde, aucta magis ma- gisque auctoritate urbis Mosquae, infirmior effecta est dependentia Russiae a sede partiarchali byzantina. Saeculo XV. suspiciones in fidem Graecorum exortae sunt. Moskovitae ob suam incitiam tantum ponderis vindicarunt ritibus eccle- siasticis, ut eos unum idemque cum dogmatis efficerent. Cum autem Graecorum ritus in aliquibus a Russorum ritibus discreparent, apud Russos haec invaluit opinio Graecorum genus moribus corruptum a recta fide descivisse. Seipsos igitur aestimarunt veros atque solos defensores fidei orthodoxae. Mosqua tertia Roma habitata est, ac russi „caesares“ successores byzantinorum imperatorum. Qui sibi persuaserunt suam auctoritatem, ut apud Byzantinos, existere non posse sine auctoritate partiarchali. Exinde factum est ut patriarchatus institueretur, qui existimandus est naturaliter consecutus esse constitutionem politicam ac religiosam totius Russiae.

I. Krasnickij: B u d d i z m i h r i s t i a n s t v o. (Christianismus et buddhis- mus.) 784—790.

Sententia illa quae tenet christianismum profectum esse a buddhismo re- fertur ad provinciam historiae comparativae religionum, quae religionis absolute verae existentiam negat. Ipsa inquirat convenientias inter varias religiones, eisque repertis declarat unam ex alia pendere. Haec conclusio vim non habet ad christi- anismum, qui sese exhibet ut religio absolute divina. Satis habetur considerare vitam Jesu Christi eiusque gesta, ut statim pateat haec assertio. Cunctis visa est stultitia tam Christi vita et mors quam eius doctrina, ac tamen Jesus Christus, nullis adhibitis mediis humanis, victoriam consecutus est. Convenientia parti- alis fidei christianae cum aliis religionibus non innuit dependentiam illius ab istis, sed tantum cognationem, vel intimam similitudinem cum christianismo in eis quae satisfaciunt nobilissimis aspirationibus humani cordis.

A. Palmieri.

M. A. Rejsner, Духовная полиція въ Россіи. (Duhovnaja policija v Rossii.) De ecclesiasticis in Russia custodiis. St. Peterburg Moskva. Pag. 107.

R. agit de relatione ecclesiae Russiacaе ad potestatem civilem. Considerans intimam suae ecclesiae cum imperio politico connexionem atque omnimodam ab eo dependentiam, quaestionem sibi proponit, quomodo factum sit, ut ecclesia tam misere sub potestatem civilem redigeretur, atque ad quaestionem hanc responsurus delineare conatur historicam evolutionem ecclesiae Russiacaе. Historiam totius ecclesiasticae constitutionis in Russia dividit in duas periodos: primam scil. quamdiu integrum erat priscum cum ecclesia Constantinopolitana commercium, alteram ab eo tempore, quo post expugnatam Constantinopolim ecclesia Russiaca ad Europam occidentalem propius accessit maximeque protestantium auctoritati obnoxia esse coepit. Itaque imprimis agit de constitutione ecclesiae Constantinopolitanae, deque eius conditione, qua imperatoribus Graecis subdita erat seu de caesarepapismo, qui vocatur, qui sine ulla fere mutatione in Russiam simul cum primis antistitibus transiit. Principes ac postea imperatores Russiaci rerum non solum civilium sed etiam ecclesiasticarum erant potiti, atque ecclesia ipsa hanc supremam potestatem agnoscebat caque se liberare non est ausa, quod *R.* variis documentis comprobat. Qui status usque ad saec. 18 durabat. Hoc enim tempore protestantibus aliisque Europae occidentalis haereticis auctoribus mutata quaedam sunt quibus tamen non ipsa relatio ecclesiae ad civitatem mutata est (quia ecclesia semper eodem modo sub potestate civili manet), sed solum forma huius relationis. Cum enim priore aetate forma gubernandae civitatis fuerit magis theocratica, ut et gubernium civile, et ecclesia unum idemque simul petierint: salutem aeternam hominum, posteriore potestas civilis rationibus ecclesiasticis exiit ut iam nihil aliud sibi proponat nisi hominum commune bonum terrenum ad quod consequendum ecclesia tamquam praecipua adiutrice perverse utitur. *R.* multis testimoniis ostendit huius rei originem atque progressum in Europa occidentali, imprimis in Austria Gallia Germania etc., atque in Russia hoc exemplum secuta.

Maxima denique attentione digna est ultima pars huius libelli, ubi *R.* ipsam huius temporis miseriam conditionem ecclesiae Russiacaе depingit quae ab imperatore Petro Magno prorsus in servitutem civitatis est redacta atque ancilla gubernii politici facta. Utinam quam plurimi libri de hac materia in Russia quotannis edantur ut omnes miseriam suae ecclesiae statum conspiciant atque opportunis remediis eam sublevare et ad suam dignitatem eam reducere possint.

M. M. OSBM.

P. S. Troickij, Церковь и Государство въ Россіи. „Quae rationes intercedant inter ecclesiam et statum in Russia“. Moscoviae, an. 1909, in 8° pp. 198, pret. 1. r. 25 kop.

Quaestio a *T.* in hoc opere tractata, iam medio saeculo XIX, a slavophilis imprimis agitata nostris temporibus, quibus spiritus ille libertatis per totam Russiam flare coepit, novam vim rationemque nacta

est. Necessitas summa medendi ecclesiae orthodoxae, quod negotium facillimum esse procul intuenti videatur — nam vitium totius rationis in eo positum est, quod orthodoxae ecclesiae vera ecclesiastica potestas deest—innumeras easque, quae superari vix possint difficultates offendit Unius nationis limitibus circumscripta, ecclesia russica cum statu eiusque negotiis adeo arte coniuncta est, ut regio huius a regione alterius secerni vix possit. Quapropter princeps quaestio, et in collegio illo praeparantium futurum concilium nationale ecclesiae russicae, et in coetibus clericorum ac laicorum, et in ephemeridibus etiam atque etiam tractabatur (loquimur de annis illis a 1905 usque ad 1908). Quare scriptor illud sibi proposuit, ut de rationibus quas inter statum et ecclesiam intercedere velint spectatissimi auctores rei publicae exponeret.

In exordio *T.* ipsam difficultatem quaestionis eiusque momentum ostendit ratione habita maxime potestatis imperatoris, quae ecclesiam russicam opprimit eiusque liberum agendi modum impedit (1—2).

Sequitur prima operis pars—historica, quae tribus capitibus constat. Primo capite *T.* byzantinam rationem negotiorum ecclesiae et status inter se componendorum describit arbitraturque eam valde imperfectam esse, cum ecclesia contentione trium primorum saeculorum defatigata strictissimum foedus cum statu inierit, libertatem conscientiae conculcaverit, dogma christianum ad gradum legum imperialium deduxerit, munus imperatoris in ecclesia divinum esse existimaverit. Unde systema byzantinum praebet speciem status ecclesiastici (оценоквенное государство) in quo ecclesia munere omnino servili fungitur ac libertate caret, uno verbo: „caesaropapismum“ inducit (8—27).

In capite secundo *T.* historiam necessitudinum inter ecclesiam et statum describit. Hanc historiam tres aetates complecti dicit. Primam ab initio fidei christianae usque ad autocratiam moscoviensem constitutam (saec. XVI.). Haec aetas alicui libertati ecclesiae favet, quippe cum hierarchia Russorum, imprimis metropolita, patriarchis constantinopolitanis obnoxius, privilegia ecclesiae conservet multumque auctoritate etiam apud principes valeat. Secunda aetas, quae ab initio autocratiae moscoviensis usque ad Petrum Magnum processit, iam ecclesiae libertati minime favebat. Imperatores russici in ipsa pro „caesaropapis“ se gerunt, faciunt eam ecclesiam omnino nationalem, etsi intima ecclesiae vita eiusque privilegia integra manent. Aetate tertia — a Petro Magno usque ad tempora nostra — ecclesia russica omnibus iuribus propriis privatur fungiturque ministerio auctoritatis civilis (28—63).

Caput III. opiniones scriptorum et iuris peritorum Russiae de libertate cultus atque conscientiae continet. Exponuntur opiniones Pobėdonoscevii, Stašovičii, sociorum celeberrimi illius collegii philosophico-dogmatici, quod annis 1901—1902 Petropoli celebrabatur. Pluribus exponuntur: Minskij, Rejsner, Poznyšev (p. 64—79).

Pars operis II. a scriptore theoretica vocata in IV capita dividitur. In primo tractantur celeberrimi slavophili sicuti fratres Kirěevskii, Homjakov, Aksakov ceterique auctoritatis slavicae propugnatores. Praecipue Aksakovii opinio vexatur simulque discrimen inter antiquos

et recentes slavophilos adumbratur: illi ecclesiam cum populo coniungi, committi, conecti, hi coniunctionem inter utrumque volunt esse externum inter statum ecclesiamque foedus (80—106).

Totum caput II. de Solov'evio eiusque de ecclesia et statu inter se componendis et de cultus libertate doctrina est (107—131). Quam *T.* examinat et magni philosophi de regno Dei ope ecclesiae in terris constituendo opinionem reicit (131—145).

Capite III° Leonis Tolstoj et Dostoevski opiniones exponuntur, tanquam doctrinae Solov'evii contrariae, quorum conscientia nullos terminos ab ulla auctoritate in rebus fidei constitutos patiebatur, unde singulis hominibus absolutam secundum Evangelii praecepta evolutionem postulabant nulla hominis aut societatis humanae habita ratione (146—158).

Denique in capite IV. de iuris peritorum Russiae, maxime vero iuris canonici professorum opinionibus agitur: Suvorov, Ostroumov, Pavlov, Korkunov, Pobëdonoscev, aliique tractatur (159—185).

In parte operis III. et ultima *T.* exponit et examini subicit tria de rationibus potestatis ecclesiasticae melius componendis proposita. Primum est illud, quod potestas civilis, alterum illud, quod collegium illud praeparantium res in concilio nationali tractandas, tertium, cui ipse auctor consentit, illud, quod factio libertatis publicae („народной свободы“) habet (186—198).

Inter libros, qui de ecclesia russica eiusque cum potestate civili necessitudinibus conscripti sunt, certe opus *T.* non infimum occupat locum. Videmus hic scriptorem in materia sua optime versatum eumque sincerum, qui ecclesiae suae non parcat. Ab occidentalibus hoc opus minime neglegendum est; ea enim, quae de ratione quae inter ecclesiam russicam et statum intercedit, in libro p. Palmieri „La chiesa russa“ summam exponuntur, hic uberius pertractantur, annotationibus illustrantur, pragmatismo philosophico ornantur. Ibique invenietur quasi totus de hac re russicorum scriptorum index. Ipse scriptor pro cultus libertate et plena ecclesiae a tutela status liberatione militat. Qua in re certe bene meruisset, si falsis professoris Tarëev opinionibus non esset imbutus.¹⁾ Nam, sicuti hic, Troickij pertinaciter negat ullo modo statum ab ecclesia sanctum fieri posse. Lex evangelii absoluta est, ergo formis naturalibus accommodari nequit, pugnantia igitur loquitur, qui de statu christiano, de matrimonio christiano aliisque huiusmodi loquitur rebus — „organica inter ecclesiam et statum vicissitudo admitti nequit“ (пелзя признавать органическаго взаимодѣйствія p. 133), si enim admitteretur, absoluta illa religionis christiana species deformatur. Facile intellegitur tales opiniones et conceptus scriptorem nostrum ad modum in libertate religionis promovenda excedendum adducere eumque omnem auctoritatem, quae nomine Dei eam ligaret, respuere. Consequenter *T.* ecclesiae catholicae minime favet ipsumque Solov'evium male adversus catholicismum affectum fuisse praedicat.

Dr. Leonini.

¹⁾ Cnf. nostram huius operis aestimationem Slav. lit. theol. Annus VI 1910 Nr. 1. pp. 12—17.

Труды Киевской духовной академии. (Trudy kievskoj duhovnoj akademii)
Kiev 1908.

M. N. Skaballanovič, Таинственный храм пророка Иезекииля (De mystico Ezechielis prophetae templo), I., str. 329—362; II., 519—551.

Skaballanovič, licet se nihil admodum novi prolaturum praetendat, tamen ultimae tam magnae quam profundae visioni Ezechielis prophetae explicandae operam dedit, ut saltem hucusque collata ob oculos poneret. Quis est is, qui ideam alicuius pulchrae picturae vel aedis plane exhaurire possit, quin ullum momentum addendum restet? Sicut totum vetus testamentum etiam haec visio grandis arcani illius templi velo quodam tecta est. Ad visionem magis intellegendam inspexisse expediet a) propriam prophetae indolem, b) condiciones aevi temporales et c) spiritualem vitam aetatis. — I. Inprimis scire oportet, Ezechielem prophetam sacerdotem, ut videtur, ex familia Sadoc fuisse. Dein sicut nunc, etiam illis antiquis temporibus fuerunt, qui magis spirituali mundo intenti essent et qui magis visibilem adhererent, licet quoad prophetas et gentem Hebraicam fidelem v. g. Isaiaam aliosque non adeo cum *Sk.* hoc momentum extollerem. Potius dicendum videtur Ezechielem prae Isaia futura non tam sermone quam symbolis, imaginibus grandibus praedicere. Nam etiam Ezechiel veritates abstractas v. g. ex morali cp. 18 tractat. Ezechielem artes plasticas, artem pingendi et alia quae „culturae“ nomine comprehenduntur, bene nosse, saepe apparet. Cur regem Tyri cherubim vocat nisi ob splendorem regni sui? II. Alterum quod magnum momentum adfert ad visiones intellegendas, tempus est, in quo propheta degit. De exilio Babylonico praeter Ps. 136 pauca admodum scimus. Ezechiel nunquam de exilii acerbitate verbum profert nisi forte ubi de impuro pane, scil. legali immunditia (4, 13) sermonem miscet. E contra imago exilii, prout Ezechiel eam depingit, pacem, contentum animum forte etiam prosperitatem spirat. Immo virtutes exulum prae iis, qui in patria remanserunt, extollit (14, 23). Insuper pro populo Hebraico novas condiciones desiderat, ne in statum tristem, in quo ante exilium erat, relabatur (5, 2). Iam vero adiuncta pro populo Israelitico tantopere desiderata ipsum exilium posuerat, ita ut unio cum Jerusalem eiusque templo profundior quam antea evadat. Ita exilium temporaliter non aggravans spiritui profuit. Sub his circumstantiis visio Ezechielis de novo templo ortum sumpsit. III. Ultimam momentum in ideali coevi scriptoris vita situm est. Prout patriarchae ab Abraham incipiendo usque ad regem David Deum iuxta beneplacitum suum coluerint, describitur. Sicut David et Ezechiel templum valde dilexit, ut solamen oculorum et animae et columnam firmam. Iuxta ipsum tota in Israel pernicies venit inde, quod templum debito honore destitutum erat (5, 11).

Ezechiel, quarta parte temporis exilii elapsa, 14. anno postquam civitas percussa est, 10. die primi mensis magnam visionem habuit (cp. 40 sq.), in spiritu spectans arcem munitam, in monte sitam, quae propius visa templi formam exhibuit. Templum hoc ab Ezechiele visum non est illud templum postea Hierosolymis aedificandum, sicut nonnulli exegetae (rabbini) arbitrati sunt (Gefernik, Klifot); nam hoc ab illo in ipso textu distinguitur (v. g. 45, 6; 48, 15, 30) et solum obiter quoad dimensiones adducitur. Positum est in plaga australi, quae est lucis et caloris. Talis aedes in omnibus partibus accurate descripta et numeris comprehensa non potest describi nisi ab eo, qui architecturae peritus est. Angelus eum ducens ac difficilem captu rem explanans, quae ad dimidiam partem a sensibus remota est, etiam ei intellectum rei conferebat; denique admonet, ut quae

viderit, domui Israel annuntiet, i. e. ipsum munere prophetae functurum. — Ezechiel quoad modum describendi ab extra ad intra pergit, in hoc a Moise aliisque auctoribus librorum regum et paraleipomenon discedens. Hinc primum non „domum“ sed murum circumiacentem (*περίβολος*) describit. — Iuxta Ezechiel in hac visione primum, quo Deus eiusque „civitas“ in terra homini se ostendit, sphaera est, seu donum illud (gratia), quo Deus ab omni re praeter se distinguitur, ita ut ipsum cum nulla re commisceri liceat. Quae paries maiorem mensuram accipit, cum Deum a mundo separet. Hic agitur de mensura (cubitus), cuius diversis temporibus alia et alia longitudo erat, item apud diversas gentes. Apud Herodotum (I., 178) de cubito regis, quo Babylone utebantur, sermo est, qui solito longior erat, alter maior c. 555^{mm}, alter minor 495 (Benzinger, *Archaeolog.* § 26). Aegypti minor 450^{mm}, maior cubitus 525—528 longitudinis erat. Propheta dein ad ipsam portam describendam aggreditur, quae per ipsam ingredienti iam aliquo modo supernaturali aedificio assimilatur. Quare etiam copiosius 9 vers. (40, 6—15) quam ille murus primus (40, 5) describitur. Murus exterior et interior tres numerabat portas, iuxta symbolicum numerum, quae ad tres plagas vergebant, solum ad plagam tempestatum et mali nulla spectabat. Ex his tribus unam propheta describit, quae ad orientem, ortum lucis, ducebat, hincque praecipua ex iis est. Per eam Jahve (43, 4) ingreditur. In ceteris dein describendis quaedam nova obiter tanguntur. Angelus per gradus dein ad orientalem portam ascendit; septem numero sunt, licet non hic, sed in septentrionali addantur. Gradibus vero ad templum ascendebatur, eo quod templum gradatim in monte surgebat. Huius primi ascensus dimensiones tam accurate et perfecte in illo Salomonico non inveniebantur. — Sequentes versus c. 10 de ipsa porta eiusque partibus agunt; de his potissimum sermo instituitur. Ex tribus partibus constant, quae sunt limen, thalami, vestibulum; dein de ornamentis ipsius, fenestris et pictura palmarum agitur. *Sk.* obscuros hos versus, qui fere solum de numeris agunt, docte explicat, adducendo potissimum Vulgatam, LXX ac Peschito, necnon textum Graecum et Hebraicum. Cuius scire interest, ibi relegat.

D. I. Bogdaševskij, O hristianskoj blagotvoritelnosti (De beneficentia christiana). I., pag. 24—38.

Exemplum Christi D., qui pro nobis factus est reconciliatio, et lex veritatis quam ipse perfecit. postulant, ut nos quoque proximis misericordiam praestemus. De effectibus, quos beneficentia producit, saepe s. scriptura loquitur, v. c. s. Paulus 2. Cor. 9, 6: „Qui parce seminat 9, 12—14. Caritas christiana virtutem et efficaciam evangelii ostendit, non quaerit gloriam suam. Ipsa optime et sola quaestionem socialem solvit, differentias extremas inter divites et pauperes solvendo.

Evangelium enim docet, divites a Deo ut administratores divitiarum esse positos; utique libertate gaudentes possunt sed non coguntur benefacere. Ius vero in eorum bona pauperibus competere nullum. — Caritatis porro est, proximum ad laborem inducere; nam magis ei prodest, si laborem ei praestas quam alimenta, et haec iterum ei libentius dabis quam pecuniam, quae plurimis tentatio est; si enim de ipsa disponere non possent, non pauperes essent. Neque permitendum est, ut singuli sibi mendicando provideant sed hoc munus rei publicae demandandum est. — Iam aevo Apostolico caritas exercebatur. Claudio regnante Antiochenos Iudaeis-Christianis Ierusalem habitantibus pecunia subvenisse

legimus. Antiquitus ecclesia fere sola caritatem exercebat, et cum motivum benignitatis ex ipsa religione desumptum sit, oportet, ecclesia et res publica hac in re optime conveniant. Utique optandum, ne ministri ecclesiae sua lucra quaerant. — Socialis democratia, prout nunc est, contra caritatem christianam pugnat, cum ipsi ius ad bona divitum praetendant, et eleemosynis in assequendo fine suo perverso solum impediuntur.

P. P. Kudrjarcsev, Absolutismus und Relativismus? (Absolutismus an relativismus?) I., pag. 38—92, 162—207.

Exegetarum pars in tentationibus Christi D. vere tentationes Christi Dei agnoscunt, pars altera, quibus *K.* accedit, tentationes generis humani Christo D. ostensas esse putant, ipsum Dominum de huius viis dolorem sensisse, seque in servitio Divino immobilem vidisse. Utique omnibus exploratum est, Christum D. non intus tentatum fuisse. Vita hominis iuxta s. scripturam ita describitur, ut Deum pro ipsa centrum esse necesse sit. Deus enim est ens realissimum, perfectissimum, et (apoc. 21, 6), principium et finis totius mundi (Eccl. 1, 14; 12, 13). Ipse est *πλήρωμα τῶν ἀγαθῶν*, hinc ei amor, honor, servitium debetur. *K.* in tentationibus Christi D. absolutismum expressum videt, simul et approbatum, relativismo reiecto. Id ipsum quem ad modum tum in vita practica, tum in philosophia totius generis humani inveniatur, summa laboris a *K.* exarati est. Quid ergo auctori absolutismus, quid relativismus est? Sub utroque bonum intellegitur designatum, hinc bonum relativi valoris, illinc absoluti valoris. Quod ex noto illo e Xenophonte (Memor. I. II. c. I., 21—33), quod Prodicos primus in suis aetatibus vitae“ (*ῶραι*) composuit, de Hercule in bivio statuto, allatum, rem declarat. Prior femina omnia ad voluptatem ut voluptatem refert; altera voluptatem in tantum respicit, in quantum in virtute fundatur. — Etiam Russica musa hanc duplicem hominum classem describit. Imago quaedam a Vasnevov picta Petrohradii in musaeo Alexandri III. invenitur, victorem in bivio exhibens, opus tam eximiæ artis, ut qui id semel contemplatus sit, amplius non obliviscatur. Dicitur altera vita theocentrica, altera egocentrica, quae iterum vel in concupiscentia, vel in superbia fundata, suum ego ad bonum (esse) absolutum (absoluti valoris) effert (1. Tim. 3, 6; 2. Thes. 2, 3—4). Quaevis forma servitii, qua creaturae magis quam creatori servitur, patriae verae contrarie opponitur. Quae *K.* de illo Genesis „Inimicitias ponam inter te et mulierem. affert, eum de toto genere humano dicto sensu interpretans, cum adeo clare de Salvatore eiusque matre sermo sit, vix analogo quodam sensu admitti posse videntur. Solum iustum prae iniusto beatum esse, auctor ex Platone demonstrat. „De re publica“ (opera ed. a prof. Karpov, ed. 2. t. III. p. 102—104); „Kritik der prakt. Vernunft“ ad finem (ed. a Sokolov, 1897, p. 183—184) demonstratur, vitae valorem competere in tantum, in quantum veritati servit. Similiter Sophocles in dramate „Antigone“ inscripto valorem absolutum aeternarum legum affirmat. Christiani vero in obiecto fidei illud, cui absolutus valor competit, inveniunt (Hebr. 11, 33—34; 36—8). Id Russica etiam litteratura adstruit. Turgenev rationem, cur Don-Quichot ideis suis immobiliter inservierit, in eius „fide in aliquod aeternum (absolutum).“ „in veritate, quae est extra unumquemque“ invenit (pg. 68). His dictis qualitates determinare possumus eorum, qui viam virtutis ingrediuntur in eaque procedunt, Sunt hae: a) fides immobilis id cui absolutus valor inest, existere; b) benevolentia. amor eius quod est absolutum bonum; c) strenuus labor id ipsum in vita assequendi. Moralitati porro absolutus valor competit, quacum religio intime conexas

est, in qua summum exemplar omnium bonorum Deus colitur. Quod ex Platonis „πολιτεία“ et Solov’evii „Opravdanie dobra“ (iustificatio boni) declaratur. Quae vero *K.* de precibus ad Deum avertendorum malorum gratia fuis disserit, quibus ratio religionis non competat, sane recte intellegas, oportet. Quae in Platonis „Euthyphron“ hac de re leguntur, non continuo approbanda sunt. Idem de morali vita sine cognitione veri Dei (cf. Act. Apost. 17, 23), sitne, an qualis sit, dixeris. In hoc moralitas et religio conveniunt, quod ambae ad bonum absoluti valoris referuntur. Sicut duplex bonum, absolutum, et relativum, ita duplex distinguitur vita. Altera, vita absoluta est in fide eius, quod absoluti est valoris; altera illarum, relativa dicta, id ipsum negat, sectando commoda tantum terrena et extollendo „ego“ proprium. „Ὁδοὶ δέο εἰσὶ, μία τῆς ζωῆς καὶ μία τοῦ θανάτου“ — tertia vero non datur, cum ad bonum absolutum duplex tantum sit relatio, aut affirmatur, aut negatur. Inter vitam et philosophiam mutua est conexio, cum una ex praecipuis quaestionibus philosophiae haec sit, bonum absolutum an detur? Illa interna dependentia et mutua conexio vitam inter et philosophiam demonstratur ex operibus Fichte, Paulsen, Linickij („Idealismus et realismus“). Verum quidem est, in singulis discrepare posse philosophiam a vita tum propter res externas, tum quod passiones praedominantur. Sed generatim sibi invicem respondent, praesertim quodsi totas gentes, consideraveris. In tota philosophiae historia duplex hoc systema, absolutismus, ut terminis a nobis declaratis utamur, et relativismus (saepe positivismus dictus) sibi opponitur. Vide Josef Petzoldt qui sectator relativismi est vel positivista in opere edito (Leipzig 1906): „Das Weltproblem von positivistischem Standpunkte aus“.

Sunt momenta temporis, quibus pugna inter absolutismum et relativismum, quae semper erat, propter adiuncta peculiariora illustrior et vehementior revadit. Eiusmodi discrimen temporis Athenis 5. saeculo ante Christum videmus. Athenae ea aetate in politicis, religiosis et philosophicis Graeciae dominabantur. Huc undique philosophi confluebant vel saltem sedem musarum frequentabant. Mythis religiosis, sicut eas Homerus et Hesiodus docebant, fides non amplius adhibebatur, saltem non a doctis; acies critices, quos Xenophanes praeibat, fabulas istas evertēbat. Ea aetate inter philosophos maxime Protagoras florebat, qui omnem cognitionem ad sensationem reduxit, vel ad minus perceptionem universalis denegabat. Gorgias vero omnino cognitionem veri denegabat. Hi eorumque discipuli relativismum extulerunt; nam ubi non est veritas, seu cognitio universalis, nec altior finis vitae existit, nec ratio boni seu iuris habetur, quae ab omnibus admittatur, sed quisque suam sententiam sequitur. Sophistae posteriores (Kallikles) legem et naturam seu potius postulata legis et naturae distinxerunt, finemque huius vitae in explendis omnibus postulatis naturae ponebant. Principium et fons legum non est in minore numero divitum, sed in maiore numero pauperum, qui quae sibi proderant, laudabant, noxia vero sibi vituperabant. Hinc legem ex egoismo pauperum profluxisse, divitesque ipsa non obligari constat. — Sophistae autem ab initio suos nacti sunt adversarios. Huius ratio est, quod Athenis res innovare, summamque plebi tribuere volebant. Quisquis paternas traditiones sectabatur, sophistarum studia oppugnabat. Ex his Aristophanes primas partes obtinet, eiusque asseclae, qui vero in Socrate caput sophistarum videbant, et Cleonem ducem daemagogorum habebant. Utrumque Aristophanes carpsit. Sed Socrates princeps est eorum, qui absolutismum propugnabant. Contra Protagoram statuit, cognitionem nostram esse intellectivam nec solum sensum aliquem

altiore. Contra „physiologos“ dictos docet, nos non esse idem cum natura (pantheismum), sed esse vere obligatos ab altiore principio, esse culpae subnoxios (cf. Arist. Metaph. I., 6). Simile simili cognosci; universale eo percipi, quod particulare, accidentale, individuale omittatur (*ἐπαγωγή*, inductio Socratica). „Animadvertis“ ita Socrates apud Aristodemum „in te rationale aliquid esse (*τὸ φρόνιμον*), et alibi nihil rationale esse putas?“ Socrates denique ab utraque parte, et Aristophanis et sophistarum damnatus est. Platon systema Socratis magistri sui perfecit, absolvit colligendo systemata priora philosophica in harmoniam. Laas (Idealismus und Positivismus) systema Platonis ad esse absolutum tendere affirmat idque eius radicem esse („Drang zum Unbedingten, Absoluten“). „Omnis cognitio scientifica et omnis activitas moralis in principiis absolutis fundatur, immo in una sola idea seu principio, quod ex altiore principio deduci non potest neque debet“ (l. c. S. 100). Utique semper schola opposita, relativismum propugnans habebatur, praesertim tempore post Aristotelem, ex quibus Stoici et Epicurei nominandi sunt. Per scholam Stoicorum empirismus antiquus in aetatem christianam transiit (Tertullian.), postea in Anglia potissimum florebat Roger Bacon XIII. scl., Wil. Occam XIV. saec., Fr. Bacon, Locke, Berkeley, Hume, Mill, Spencer. Modo in Germania non in Anglia empirismus floret. Lange, Laas, Richardus Avenarius et Ernestus Mach („Erkenntnis u. Irrthum“), omnes hi empiriocriticismum copiose propugnant. Illud in Machii et Avenarii operibus a modernis laudatur, eos nihil absoluti existere demonstrasse. Utique operam perdidit, occidere volentes Deum, ut homines a religione et metaphysica liberarent. Plures K. philosophos modernos adfert, qui hos duos tum quoad ingenium tum quoad novitatem doctrinae maxime extollunt et inter primos huius temporis philosophos ponunt. Hinc factum est, ut systema empiriocriticismi modo dominetur. Quod meritum triste est horum duorum, empiriocriticismum extremis consequentiis ad ultimum terminum perduxisse.

V. D. Popov, Apostolskij simbol (De symbolo Apostolico). I., pag. 207—224, 378—404.

Symbolum apostolicum et a catholicis et a lutheranis summo habetur honore; discrimina textus minoris sunt momenti. Protestantes iegunt pro: „ad inferos“ „ad infera“, omittunt „credo“ ante verba: „sanctam ecclesiam“, addunt „et“ ante „vitam aeternam“ et concludunt: „Amen“. Primus de symbolo Apostolico Tyrannius Rufinus (370—410) sacerdos Aquileiensis testimonium reliquit. Scribens commentarium de symbolo, ipsum ad apostolos ut auctores reduxit tribuens ei dignitatem apostolicam, scilicet ipsos apostolos, priusquam ad gentes discederent, in unum convenisse, et symbolum ut normam praedicationis suae communem omnes una composuisse. Rufinus de symbolo loquens, ipsum cum muro comparat sed quo longe emineat, cum sit ex lapidibus vivis et verbis Christi Domini compositum. Dein ipsum cum tessera seu signo bellico electo ad dignoscendum hostes a suis componit indeque, ut occultetur, scripto consignari non debuisse demonstrat. Huius symboli verus et genuinus sensus in ecclesia Romana certe servatus est; symbolum ecclesiae Aquileiensis adiecta quaedam exhibet. Rufini commentarius iuxta Wiegand (Die Stellung des apost. Symbols im kirchlichen Leben des Mittelalters. Symbol und Katechumenat. Leipzig 1899) lapis angularis in historia huius symboli evasit. Post Rufinum apostolicam originem symboli defenderunt: s. Hieronymus, Rom. Pontifices scil. Caelestinus I.

(422—431), Sixtus III. (431—440), Leo I. (440—461); dein Venantius Fortunatus, episc. Pictaviensis († 660). Clare ortum apostolicum symboli „Explanatio symboli“ exhibet, quae de „collatione“, sicut Rufinus, apostolorum loquitur et probabilius s. Augustino et Maximo Turonensi adscribitur. Falso a Rufino *σύμβολον* et *συμβολή* sicut collatum et collatio synonyme usurpata sunt et ita apostolos in unum convenisse dictum est. Auctor „De temporibus sermonum“, quem s. Augustinum fuisse negant, singulis 12 apostolis distincte articulos fidei adscribit. Item s. Bernardus Clar. originem symboli ad apostolos distinctis articulis fidei pro singulis apostolis refert, quod passim medio aevo factum est. Primum tempore sic dictae reformationis dubium de authentica origine symboli moverunt et quidem Laurentius Valla et Erasmus. Quorum prior in symbolo hoc editionem diversam symboli Nicaeno-Constant. cognovisse se affirmat, prior critice processit ortumque negavit apostolicum, licet argumentum eius s. scripturae responderet. Ex quo tempore copiosius pro authentia et contra ipsam scriptum est; eam defenderunt Zahn, Kremer, Kattenbusch alique; oppugnabant Harnack etc. Si quaeritur, utrum Rufinus pro vera origine symboli aliquod testimonium sufficiens adferat, potius negative respondendum est (ita *P.*). Nam „maiores tradiderunt“ adhuc ulterius probandum est. Sed verum est, licet *P.* neget, id quod Rufinus pro se allegat, ecclesiam Romanam symbola genuine et vere custodisse. Quod argumentum Rufinus pro silentio antiquae traditionis refert, symbolo rationem tesserae convenisse, cum *P.* obici recte potest, apostolos debuisse rem adeo gravem scripto concipere et in traditione sequenti symbolum saltem existere debuisse. Sed neque in s. scripturis neque in monumentis trium priorum saeculorum hoc invenies. Quod apostolis singulis distincte singuli articuli fidei ortum debeant, ad confusionem *σύμβολον* cum *συμβολή* a Rufino iam facta a *P.* aliisque reducit. Ergo, quis dicet, Rufinum mentitum esse? Ipsum de suo fecisse symbolum, atque ut ab apostolis traditum edidisse? Dein admittendum est, omnes ipsi credidisse (iam pontifices Romanos paulo post Rufinum viventes, supra allatos) quin contra eiusmodi commentum ullus scripserit? Quod certe reiciendum est. Hinc certo concluditur a Rufino symbolum in aliqua sibi suisque lectoribus nota formula fundatum esse, de qua ultra investigandum nobis est. Ad hoc symbola ecclesiarum diversarum sub Rufini temporibus ad nos allata perscrutanda sunt.

Agitur deinde de terminis „symbolum“ et „regula fidei“ in traditione; de eius origine ex confessione fidei in baptismo et in s. scripturis (Act. apost. VIII., 29—40; 1. Tim. VI., 12).

Primum de valore termini symboli in monumentis ecclesiasticis etiam in s. scriptura (Act. apost. VIII., 29—40; 1. Tim 6, 12) disseritur; dein de origine symboli a Rufino traditi aliisque postea receptis sermo instituitur.

Basiliius Myšcyn, Устройство христіанской церкви въ первые два вѣка. (Ustrojstvo hristianskoj cerkvi v pervye dva věka.) Quae forma christianae ecclesiae fuerit duobus primis saeculis. Moscovia. 1909. VIII. + 475. rubl. 3.

E quaestionibus, quae ad ecclesiae historiam eiusque constitutionem spectant, una ex difficillimis atque intricatissimis illa est, quae organizationis ecclesiasticae primordia enarrat. Quam ob rationem iam nemini singulare videri debet, quod auctores de hac materia disputantes, in diversas abeunt partes, praesertim cum documenta, quae

nobis ecclesiae primaevae fata enarrant, non multa inveniantur cumque critici, tum catholici tum protestantes, non omnes de earum genuinitate atque chronologia conveniant.

Diverso tamen modo atque diversa methodo tractari solet quaestio laudata a dogmaticis atque historicis. Historicus enim organizationem christianam secundum generalia principia historica, secundum quae aliarum organizationum historiam conscribit, tractare potest, immo et tenetur. — Institui nempe potest quaestio a historico, num Christus societatem, quam fundaverit, mediis aptis adornaverit, utrum hierarchiam, a populo vulgari diversam instituerit necne; deinde stabilita hierarchiae a Deo-homine institutione ulterior quaestio poni potest, num hierarchicorum graduum: diaconatus, presbyteratus, episcopatus, qui nunc existunt, discrimen ad immediatam Christi voluntatem referri debeat.

Cum critici etiam protestantes alii ut probabile alii ut certum teneant, diaconos et presbyteros primis ecclesiae exordiis exstitisse et inter se diversos fuisse, quaestio de horum graduum existentia et differentia non magnas creat difficultates. — Verum gravissima oritur difficultas, cum de episcopatus origine eiusque divina institutione inquiritur. Quam difficultatem peritus hac in re de Dunin-Borkowski hisce proponit: „Über den Diakonen und dem Presbyterium (secundum s. Ignatium) steht an der Spitze der Gemeinde ein einzelner Bischof. Aus den früheren Quellen wird sich, wenigstens solange man sie isoliert beobachtet, ein Unterschied der Presbyter und Episkopen kaum mit Gewißheit erkennen lassen. Die großen Briefe des hl. Paulus enthalten nur spärliche und sehr allgemeine Äußerungen über Vorsteher in den christlichen Gemeinden. Es erhebt sich nun die wichtige Frage, ob man aus diesem fast vollständigen Schweigen des Apostels über eine Gemeindeleitung auf deren Existenz schließen darf. — Die Pastoralbriefe, die Apostelgeschichte und die übrigen Schriften des Neuen Testaments, mit Ausnahme der Evangelien, bieten schon mehr Nachrichten über Kirchenvorsteher. Hier erwächst die schwere Aufgabe, diese Berichte mit den älteren Paulinischen einerseits und andererseits mit den Angaben der Didache des Hirten des Klemensbriefes, des Schreibens Polykarps an die Philipper und der Ignatianen zu vergleichen. In der Didache wird der Hauptnachdruck auf die Geistbegabten als die führenden Personen in den Gemeinden gelegt; die Episkopen und Diakonen werden nur einmal, allem Anschein nach als neue Einrichtungen erwähnt. An einige Äußerungen des Klemensbriefes und des Hirten des Hermas knüpft sich wieder die Kontroverse, ob hier Episkopen und Presbyter irgendwie unterschieden sind, und ob der monarchische Episkopat wenigstens angedeutet wird; ähnliche Fragen ruft Polykarps Brief hervor“. (Die neueren Forschungen über die Anfänge des Episkopats von Stan. v. Dunin-Borkowski S. J., Freiburg im Breisgau. 1900. S. 2.)

E Russis primus A. Lebedev, bene de historia ecclesiastica Russiae meritus, in suo opere: *Духовенство древне-вселенской церкви (отъ времянь апостолскихъ до IX. в.)* Москва, 1905. de prima ecclesiae constitutione disceptavit. Verum Lebedev ut historicus potius

brevi manu quaestionem nostram tetigit. — Alter, qui iam ex professorem tractavit, est V. Myšcyn, qui a. 1909. opus citatum pro doctoratus laurea obtinenda edidit. *M.* in dicto opere praeprimis de hierarchiae, ac maxime de episcopatus origine (c. I.—VI.) deque huius hierarchiae ad instituta iudaica et gentilia relatione (c. VII.) quaerit.

Ut autem ad finem propositum perveniat, methodo historico-critica procedit, quae scilicet in critica documentorum analysi consistit. Quaerit de documentorum chronologia et originis loco eorumque ad eventus historicos contemporaneos aliaque documenta relativi temporis nexu.

1. Primi christiani efformabant societates non democraticas sed theocraticas, in quibus licet omnes ob Spiritus St. inhabitationem in Ecclesiam influxum habuerint, non omnes tamen eiusdem auctoritatis fuerunt, sed Apostoli specialem a Deo missionem specialesque praerogativas acceperunt (p. 94.). Ad apostolatū autem stricte dictum secundum auctorem requiruntur: a) immediata a Christo Domino legatio et missio (p. 94—96), b) unio atque conexio Evangelii Apostolorum cum Christi doctrina (p. 97).

Quod traditionis principium nempe unio atque conexio doctrinae christianae cum Christi Evangelio tum verae fidei discernendae criterium apud posteros exstitit tum ad societatem christianam organizandam multum contulit (p. 98). — Dein Apostoli, munus sibi a J. Christo commissum explentes, non solum evangelizabant, sed etiam ecclesiam organizabant, sacramenta administrabant, praesertim augustissimum Eucharistiae Sacramentum conficiebant, atque societatis christianae iudices et rectores exstabant (p. 99). Quare Apostoli non societatis christianae legati et repraesentantes fuerunt, sed a Christo electi (etiam Paulus) eius locum tenebant eiusque legati erant. Atamen, licet ipsorum auctoritas absoluta fuerit, minime Apostoli se solos iudices reputabant, sed cum societate christiana consilia conferebant. Societas enim christiana ut traditionis testis, licet Apostoli in rebus fidei specialem influxum et auctoritatem habuerint, Apostolorum tamen agendi modum atque fidei doctrinam diiudicare atque inquirere potuit (p. 18 squ.). — Quae Apostoli ut Christi voluntatem proclamabant, fideles obsequi tenebantur — quae vero ut sua ipsorum consilia proponebant, quivis e christianis, quod placuit, eligere potuit (p. 101, 104). — Imperare Apostoli non potuerunt nisi societatibus a se fundatis (p. 105). — In apostolatus formationem, qui Christi positiva voluntate institutus est, etiam Judaeorum influxum, apud quos Apostoli ultimis temporibus exsistebant, *M.* admittendum esse censet (p. 110).

2. Prophetæ non solum praedicabant, sed etiam sacramenta administrabant et ecclesiam regebant (p. 112 squ.), didascali vero, quae tradita erant, explicabant (p. 119). At cum Apostoli essent et prophetæ et didascali, quo Apostoli, prophetæ et didascali inter se differant, e documentis ecclesiasticis clarum non est (p. 116).

3. Quod ulteriorem ecclesiae formationem spectat, *M.* rem chronologicè et methodo inductiva tractat. Incipit ab ecclesiae ierusalemitanæ organizatione, in qua primis eius temporibus nulla formalis organizatio

aderat. Eam soli duodecim Apostoli regebant. Verum tempore procedente cum fidelium numerus crevisset, et christianorum e gentilibus conversorum oppositio quaedam adversus Judaeo-christianos exorta esset, ab Apostolis septem diaconi instituti sunt, quorum originem non sine quadam contradictione et e judaico influxu (p. 26) et ex hellenistico (p. 36) *M.* pependisse dicit. Qui diaconi non communium trapezarum, sed Eucharistiae atque verbi divini ministri erant (p. 25—27), ideoque et ipsorum institutio e voluntate Divina pendere dicenda est. Nexus autem diaconatus ecclesiastici cum illis septem, quamquam ipsi et aliis praerogativis ornati erant, quam maximus est: aequales enim in utrisque functiones aequalisque in organizatione ecclesiastica condicio atque status (p. 28).

4. Presbyteratus christianus et nomine et condicione sua in ecclesia judaici presbyteratus imitatio et accommodatio fuit; — quae accommodatio paulatim atque pedetentim locum habuit. Etsi fortasse dies nativitatis eius nemini notus fuerit, sed primus tamen annus, in quo ipse in historia apostolica apparet, est annus (circiter) 44. Presbyteri simul cum Apostolis ut eorum coadiutores ab ipsisque instituti Ecclesiam jerusalemitanam regebant (p. 74). Quod testimonium de presbyteris in Ecclesia jerusalemitana cum ab Actuum auctore, Pauli coadiutore, procedat, ideo de eius veracitate dubium minime esse potest. — Qui tamen presbyteratus, prout Ecclesiae necessitas postulabat, paulatim evolvebatur; immo ut probabile admittit auctor, presbyteros initio ordinatos non fuisse (p. 39, 41, 43), quod et textus slavicus videtur innuere, cum terminum „presbyter“ (Act. & Gal.) verbo „старцевъ“ vertat, dum aliarum epistolarum presbyteros iam proprie dictos sacerdotes intellegit (p. 43). Dein cum numerus christianorum auctus est, presbyteri ab apostolis instituti fideles regebant et Eucharistiam conficiebant (p. 45—47).

5. Eodem tempore simul cum presbyteris ob eadem adiuncta Jacobus, qui ad duodecim non pertinebat, ob cum Christo consanguinitatem, specialem auctoritatem in Ecclesia jerusalemitana nactus est eamque cum presbyterio ut monarchicus episcopus regebat (p. 74, 60, 67, 45 sq.).

6. Tempore ab anno 52—63 iam antistites apparent, (1. Tess.: *προϊστάμενοι*; 1. Cor. XII. *κυβερνήσεις*, Rom. XII. *προϊστάμενοι* Ephes. *ποιμένες*, ad Philippenses adducuntur *ἐπίσκοποι καὶ διάκονοι* ab apostolo electi (p. 122 sq.), qui pascere gregem eique fidem divinam promulgare ecclesiamque Christi per salutaria praecepta regere debent (p. 156—162). Admonitiones, quas Paulus ad Thessalonicenses et Corinthios dirigit, ut suos antistites colant eisque oboediant, ne minimum quidem dubium relinquunt antistitum munus ab apostoli dispensatione atque voluntate ortum esse (p. 127). Si vero ulterius ex Pauli epistolis pastoralibus, ad Rom., Ephes., Phil., Act. XX. de antistitum munere quaeratur, iam certum est ideam pascendi episcoporum officio competentem ab ipsis Apostolis derivari (p. 147—160).

7. Cum ex documentis christianis episcopos post annum 63. existisse certum sit, iam de episcopatus ad presbyteratum relatione

atque distinctione *M.* tum per totum librum, ubi singula documenta analysi subicit, tum separata paragrapho de episcoporum a presbyteris distinctione disputat (p. 372—404); — quam distinctionem iam saeculo I. locum habuisse asserit.

Secundum auctorem:

a) presbyter apparet in Palaestina circiter an. 44.; extra Palaestinam circa 66. annum (p. 154).

b) Si documenta I. saeculi, immo et II. saeculi inspiciuntur, termini (non res ipsa): „ἐπίσκοπος“ et „πρεσβύτερος“ indeterminati sunt (p. 153, 373—375); quapropter *M.*, textibus, in quibus hi termini occurrunt, perlustratis, concludit: inde, quod episcopi etiam presbyteri nomen gerebant, minime efficitur, omnes presbyteros fuisse etiam episcopos, qui hierarchiae gradu ab episcopis non differrent (p. 379).

c) Cum vero Actuum scriptor antistites ephesios et episcopos et presbyteros appellat, non eo ipso putandus est dixisse omnes presbyteros etiam episcopali caractere insignitos fuisse. Etenim ex eo, quod in re publica Romana idem et senator et magistratus appellatur, non sequitur omnes senatores fuisse etiam magistratus; nam magistratus fuit eodem tempore senator, sed non quivis senator eo ipso magistratus fuit (p. 375 sq.).

d) Argumenta quoque, quae ex historicis monumentis petuntur, id solum demonstrant, episcopos etiam presbyterorum nomine insignitos esse, non vero presbyteros eo ipso episcopos fuisse (p. 376-379).

e) Cum et critici recentiores consentiant initio saeculi IIⁱ. in syriacis et asiaticis ecclesiis episcopatum a presbyteratu omnino distinctum extitisse, — et ad eius formationem multa decennia necessaria sint, inde *M.* concludit: iam 1° saeculo in Oriente episcopatum a presbyteratu diversum adfuisse. De pugna enim, quae necessario orta esset, si aliter res se habuisset documenta christiana ne minimum indicium nobis perhibent (p. 380 sq.).

f) Immo et positiva adsunt e saeculo I^o. argumenta, quae episcopatus et presbyteratus discrimen probant (p. 380—385) Firmissimum argumentum praebent nobis quae in Actibus et I. Tim. perhibentur (p. 380 sq.).

8. *M.* episcopatum monarchicum iam saec. I. perfecte evolutum esse existimat (p. 405—411). Argumenta enim, quae in contrarium afferuntur, non sunt firma. Etenim silentium apud Ignatium et Clementem R. de R. episcopo monarchico, itemque apud Polycarpum de Philippensium episcopo non magnam praebet difficultatem (p. 208 sqq., 308 sqq., 322 sq.); optimeque apud Ignatium ex ipso epistolae ad Romanos tenore et apud Clementem et Polycarpum ex terminologiae ambiguitate explicatur (p. 406). Hermas vero ostendi, quam periculosum sit ex usu terminorum „πρεσβύτεροι, προϊστάμενοι, προηγούμενοι“ in plurali adhibitorum de episcoporum collegio coniecturam facere (p. 337). Didache, licet de pluribus episcopis loquatur, cum tamen ad plures ecclesias destinata sit, non potest ut argumentum contra episcopatum monarchicum afferri. Dein licet Ignatius et Consitutiones de pluribus episcopis loquantur, tamen nemini dubium esse potest

quin et Ignatius et Constitutiones episcopatum monarchicum admiserint (p. 281 nota). — Act. XX. 17, 18, et Philem. I. 1, de diversarum regionum episcopis intellegenda videntur esse (p. 406, 149 sq.).

Adsunt et positiva e saec. I. argumenta, quibus episcopatum monarchicum inde a prima ecclesia adfuisse efficitur. Nam iam apud s. Paulum indicia quaedam sunt: in primitiva ecclesia chr. etsi plures fuissent presbyteri, personas singulares peculiari officio pastoralis ornatos exstitisse. Huiusmodi fuit: *σύζυγος*, Phil. IV. 3; Archippus in ecclesia Colossensi, Col. IV. 17 (p. 144 sq.); Corinthiacus Stephanus (p. 132, 128). Dein continuus usus in epistolis pastoralibus in singulari termini: *ἐπίσκοπος*, dum termini *πρεσβύτεροι* et *διάκονοι* in plurali adhibentur, optime episc. monarchico explicatur (p. 236 sq., cf. 256, 260 sq.; 407).

Quae argumenta, licet ex se ad assentiendum non cogant, vim tamen ac robur ex comparatione cum Ignatii epistolis accipiunt, quae epis. monarchicum, initio saec. IIⁱ. exstitisse argumento sunt. Etenim si episcopi monarchici origo ex unius presbyteri super alios elevatione ac iurium cum aliis presbyteris communium usurpatione repetitur, pugnam adfuisse necesse est, quae, si fuisset, documentis innotesceret. Cuius tamen pugnae nec apud Ignatium nec in prioribus documentis ullum vestigium inveniri potest. Insuper Ignatius episcopatum monarchicum ut aliquid constans, universale, antiquum exhibet: immo ipsa eius dogmatica in intimo nexu cum episcopatu monarchico esse cernitur (p. 407 sqq.) Quare iam diu ante Ignatium episcopatus monarchici institutionem absolutam esse dicendum est (p. 408, 146).

9. In ultimo capite *M.* de ecclesiae christianae autonomia disputat, atque ecclesiam numquam „suprematiam“ proprie dictam habuisse demonstrat. Quod gentilium et judaicarum institutionum in ecclesiam influxum attinet, solus exterior, si documenta christiana atque ipsarum institutionum natura spectatur, admittendus est.

10. Quaedam de ipsius auctoris methodo. Qui de primae ecclesiae formatione et temperatione quaerit, duplici ratione procedere potest. Vel enim scriptorum, qui hac de quaestione egerunt, opiniones recensentur atque quid solidi et certi sit, statuitur; vel singula documenta analysi subiciuntur ex iisque conclusio deducitur. Auctor altera via, utpote securiore, procedit. Singulis documentis perlustratis, iisque et inter se et cum historicis relativi temporis eventibus, comparatis, suam sententiam statuit.

Alterum, quod auctori laudi venit, illud est, quod ipse secus atque alii Russorum theologi, maxime dogmatici, posito hierarchicorum graduum substantiam esse a Christo Jesu institutam, progressum quendam atque externarum rerum ad ipsos momentum admittere non dubitat.

Praeterea *M.* aliorum scriptorum, qui de prima ecclesiae forma scripserunt, opera perlustravit eorumque studiis atque conclusionibus usus est.

11. Quaedam tamen animadvertenda videntur. Secundum *M.* in primis ecclesiae christianae exordiis, presbyteri (seniores) etiam non ordinati in disciplina tuenda, in evangelizatione atque in custodienda

fide apostolorum vices gerebant (p. 45). Confusa quoque sunt, quae *M. Jac. V* 11, 15. explicans dicit (p. 61—67).

Praeterea opera catholicorum, maxime Dunin-Borkowskii, facile hac in re principis, inspicere neglexit. Nominatus enim scriptor non solum opus proprium et plurimas commentationes de primae ecclesiae forma composuit (cf. Die neueren Forschungen über die Anfänge des Episkopates, Freiburg im B. 1900; Die Interpretation der wichtigsten Texte zur Verfassungsgeschichte der alten Kirche, Z. f. kath. Theol. 1903, I., II.; Studien zur ältesten Litteratur über den Ursprung des Episkopats, Hist. Jahrb. 1900, S. 221—224) sed etiam methodum atque praecepta, quae in ecclesiasticae formae primordiis enarrandis servanda essent ducibus: Rubino, Mommsen, Herzog, Ed. Meyer, Willems, proposuit atque explicavit (cf. Methodologische Vorfagen zur urchristlichen Verfassungsgeschichte Z. f. kath. Theol., 1904, II., 1905, I. — Die Methode bei Erforschung alter Institutionen (Z. f. k. Th. 1905, II.).

M. s. Ignatium nec de episcoporum successione, nec de nexu, quo omnes ecclesiae constringantur, quidquam loqui existimat. Qua ratione id dicere potuerit, minime intellegitur saltem de episcoporum successione (cf. 304). Idem argumentationes Ignatianas non tam theologicis, quam polemicis, immo et privatis rationibus niti statuit (p. 313).

Eius sententia ordinaria ecclesiae potestas i. e. hierarchia a charismatis eo differebat, quod illa (hierarchia) necessaria, haec (charismata) libera erant; — quare fideles cum charismatica potestate, prout placuit, consentire vel dissentire poterant (p. 158 sq. et passim). Qua scriptoris sententia quoad primam eius partem clariora invenimus apud Bruders, qui ait: „Sonach antwortet Clemens im J. 96 auf die Frage nach dem Unterscheidungsmerkmal zwischen Amt und bloß charismatischen Vorzügen dahin, daß auf Amtsbefugnisse nur der Anspruch hat, auf den die äußere Sendung übertragen wurde.“ (Die Verfassung der Kirche bis zum J. 175. n. Chr. Mainz, 1904; S. 80) cf. Brudersii caput quod sequitur, ubi B. ostendit eandem differentiam in omnibus documentis christianis occurrere (cf. 81 sqq.).

Quae non obstant, quominus scriptoris opus et ob ipsam methodum. et ob operum perlustratorum copiam atque criticas in eadem animadversiones, et ob multas quaestionis illustrationes, quae rei, de qua agitur, novam lucem affundunt, — laudemus omnibusque hac quaestione occupatis, quam maxime commendemus.

M. Haľuščyňskyj OSBM.

Bulgarica.

M. S. Drinov: Съчинения (Съчиненія). **Opera** (іздава Българското Книжовно Дружество въ София подъ редакцията на Профес. В. Н. Златарски). Том I. (Трудове по Българска и Славянска история). София, Държавна Печатница 1909. 688. р. + X.

D. societati Sophiensi, quae eius opera edit, multos annos prae fuerat. Quae primo operum volumine ea quae de rebus Bulgarorum et Slavorum, altero quae de rebus ecclesiae Bulgarorum de moribus litteris et sim. scripsit, tertio reliqua colligi voluit. Insunt praeter alia haec capita in I. vol.:

Otec Paisij, negovogoto vrĕme, negovata istorija i uĕenicitĕ mu. De Paisio hieromonacho, scriptore Bulgarico saec. XVIII., cuius opera, etsi in iis doctrinae nonnihil desideratur (hausta enim sunt e fontibus haud idoneis), tamen magni momenti sunt ad litteras Bulgaricas. Commentatio scripta est a. 1871.

Južnye Slavjane i Vizantija v X. věkĕ. Commentatio scripta russice a. 1875. Praeter alia agitur de patriarchatu Bulgarico instituto, de Bogomilis seu Manichaeis Bulgaris (p. 443—448), quos negat tales fuisse, quales eos adversarii effinxerint, eosque magnopere vexatos (cum etiam in re publica novis rebus studerent) valde propagatos esse dicit; de quodam Bogomilorum conventu saec. XI. Anna Komnena quaedam memoriae prodidit; tempore Nicephori Botaniatae (1077—1087) conventus, cui praeerat Dobromir cum Peĕenĕgensibus et Polovecensibus necessitudines iniit. Similes conventus in Macedonia a militibus rei christianae adversus Mahumedanos propugnatoribus inventi sunt, quorum praesidium ceperunt. Bogomilorum vis erat aliqua adversus byzantinismum; nec tamen omnes byzantinismi adversarii bogomili erant.

O někotoryh trudah Dimitrija Homatiana, kak istoričeskom materialĕ. Etiam hanc commentationem *D.* Russico sermone scripsit (a. 1894). Maxime agitur de huius archiepiscopi litteris ad Gregorium Camonam, ad Ioannem Plytum, ad episcopum *Κροῶν*, ad Stephanum Nemaniĕ, ad Manuelem Comnenum Ducam, de Apologia episcopi (oppidi) Serbiae (in Macedonia) ad Germanum patriarcham, de tractatu de iure hereditario. Unde eum usque ad 1234 (circitei) archiepiscopatum tenuisse colligit.

A. Špaldák.

Croatica.

Dr. *Svetozar Riĕig*, **Povijest i pravo slovenštine u crkvenom bogoslužju sa osobitim obzirom na Hrvatsku** I svezka od 863—1248 (Historia et ius linguae Slovenicae in liturgia ecclesiastica Croatiae praesertim respectu habito tomus I. ab anno 863—1248) Zagrabiae 1910. Pr. cor. 3-20, p. 224 + X.

Magni revera momenti opus, cuius primum tomum ad manus habeo.

Quoniam litterae Slovenicae a Constantino philosopho inventae ab eiusque fratre Methodio propugnatae et propagatae sunt, aptissime auctor clarissimus ab his verbis incohat: Clavem ad cognoscendas litteras Slovenicas et praecipue Slovenicam linguam liturgicam historiam Cyrilli et Methodii nationis Slavicae apostolorum esse statuens eorum

vitam singulaque facta, recentissimis etiam scriptis non neglectis enarrat.

Rostislaus Moraviae princeps ad Michaellem III. imperatorem fidei christianae praedicatores postulaturus nuntios misit, qui ad opus hoc magnum perficiendum Constantinum philosophum eiusque fratrem Methodium elegit. Constantinus litteris Slovenicis inventis voluntati imperatoris obsecundat, et Moraviam ingressus liturgiam Slovenicam introducit, clero Germanico illi frustra obsistente.

Sancti fratres a Nicolao I. papa Romam vocati sed ab Hadriano II. eius successore propter sancti Clementis, quas secum ferebant, reliquias honorificentissime recepti sunt. Constantinus ritu Latino sed pro ritu Graeco episcopus eiusque discipuli presbyteri et lectores ordinati sunt. Verum Constantinus morbo consumptus supremum diem obiit Romaeque in sancti Clementis basilica summis cum honoribus sepultus est. Cum vero nec Methodius reverteretur, Kocel Pannoniae, ut eum papa remitteret, per nuntios postulavit. Hadrianus ergo II. tradens ipsi litteras apostolicas „Gloria in excelsis Deo“ incipientes eumque magnis facultatibus legati a latere imbuens ad Kocelum direxit. Qui deinde rationibus ecclesiasticis et politicis postulantiibus Romae episcopus consecratus est, sede illi metropolitana Syrmienti assignata. Mox captivatus et in ius vocatus et condemnatus a iudicibus, quibus non licuit, ad summum pontificem appellavit, qui cum eos Romam citasset, venire non sunt dignati. Quapropter Paulum episcopum Anconitanum legatum in Germaniam misit, qui Methodium e captivitate liberaret et in praelatos tanti facinoris reos ius diceret. Cui simul iniunctum est, ut eidem Methodio lingua vulgari sacra peragere penitus interdiceret. Archiepiscopus vero non oboedivit, iure remonstrationis usus, sed etiam deinceps slavice celebravit non tantum ritum Graecum observans sed etiam Latinum.

Methodio remonstranti nihil respondens papa liturgiam Slavicam approbavit, sed postea complures fabulas novas de eo audiens, praesertim cum iam Svatopluk princeps clero Germanico obsecundans de eius orthodoxia dubitaret eius remonstrationem insufficientem esse cognovit et tali famae auditum praebuit. Quapropter anno 879 ei exprobrans eum Romam in iudicium vocavit.

Triplex fuit causa citationis: quaestio de orthodoxia, de liturgia Slavica et an iuste metropolita constitutus sit. Quoad primam se iuxta sententiam ecclesiae occidentalis, Spiritum sanctum a Patre Filioque procedere, quae expressio ab ecclesiae Graecae modo loquendi *διὰ τῆς φύσεως* modaliter tantum differt, tenere Methodius confessus est. Quoad secundam Joanni VIII. ita persuasit, ut non solum liturgiam Slavicam confirmaret, sed etiam eadem lingua orationes et ritus fieri iuberet. Quoad tertiam vero causam Methodius papam aegit, ut Wichingum, quem ecclesiae Nitriensi episcopum praefecit, una cum clero nationis Germanicae ipsius iurisdictioni subiceret. Quapropter etiam Methodio capitula quaedam dedit Svatopluk tradenda, fors collectionem Angilramni, quibus qualiter adversus clericos et episcopos procedendum

statuebatur vel Pseudoisidori, quem respiciens Joannes VIII. in episcopos Methodii hostes ius dicebat (pag. 74 sequ.).

Neque Svatopluk princeps cum effectu suae accusationis contentus erat, eo minus Wichingus eiusque factio. Praesertim episcopus Nitriensis nec a taeterrimis incriminationibus abhorruit, favente sibi principe. Quales fuerint, indicare non possumus, quoniam Joannis papae VIII. epistula de 23. Martii 881 eas obiter tantum tangit, neque caput 12 vitae Methodii accuratius de eis refert. Litterae tantum, quas diximus, iniurias — Methodio vix in Moraviam ingresso illatas esse narrant, quae Wichingum causam primariam fuisse aperte docent. Ex verbis illarum „neque aliae litterae nostrae ad eum directae sunt, neque episcopo illi palam vel secreto aliud faciendum iniunximus et aliud arte faciendum decrevimus“ Wichingum litteras quasdam supposititias, instructiones quae cum Methodio datis minime consentiebant continentes Svatopluk tradidisse noster auctor iuste concludit, imo hic episcopus nequam ad molestias metropolitae suo faciendas iureiurando se pontifici obstrinxisse asserere non dubitavit. Ioannes papa Methodium verbis scripturae sacrae (Iac. 1, 2. Rom. 8, 31) consolatur eique se, cum ille reversus fuerit, causam eorum legitimo fini traditurum Wichingique enormia crimina iusto iudicio correpturum promittit.

Verba epistulae „cum Deo duce reversus fueris“, quae ego de Methodii reditu Romam interpretatus sum, Dr. Ritig de itinere ipsius in Bulgariam ad Michaellem principem exponit, nam „Constantinopolim proficisci ibique suae orthodoxiae documenta quaerere non potuit, quoniam si a patriarcha Constantinopolitano rehabilitatus esset, multum ex hoc detrimenti capisset neque fieri potuisset, ut in cura Moravorum in posterum operaretur, principe una cum incolis Romae adhaerente“. Methodius nequaquam Constantinopolim, certissime vero in Bulgariam iter conficere potuit, quam propositionem e capite legendae Bulgaricae ex una et e capite 13 vitae Methodii, quod de ipsius itinere Constantinopolitano agit, probare se posse auctor noster autumat. Neque enim, ait, ut Methodius e Moravia Constantinopolim usque proficisceretur, imperator postulare potuit, sed cum iam in Bulgaria degeret, invitatus imperatorem facile adire valuit. Hoc tempore etiam iuxta caput 16 suae vitae Hungarorum regem visitavit.

E Bulgaria et Constantinopoli reversus, finem vitae suae appropinquare sentiens opus suum litterarium ad finem perducere contendit, sicuti capite 15 eius vitae narratur. Sacram scripturam novi et antiqui testamenti exceptis tamen libris veteris foederis deutero-canonicis e Graeco idiomate, dein patericum et nomocanonem vertit, et cum Gorazdum presbyterum suum in throno archiepiscopali successorem nominasset, praenuntiato dominica palmarum mortis suae die 6. mensis Aprilis anni 885 defunctus in ecclesia sua metropolitana sepultus est.

Nunc itaque Svatopluk princeps, quantum in eo fuit, adversus metropolim Slavicam agere coepit. Wichingum enim Romam misit, qui Gorazdi loco thronum metropolitanum ascenderet, cui vero non omnia bene successerunt. Summus enim pontifex Slavicam quidem liturgiam

interposita excommunicationis sententia interdixit, Methodium haereticum pronuntiavit, neque hac in causa sententiam definitivam tulit, sed Gorazdum Romae audiendum citavit; ergo Wichingus metropolita Moravorum non statim constitutus est, qualem eum interpolatae ab eo Stephani VI. litterae dicunt. Etiam verba in clericos inobedientes comminativa ab eo interpolata sunt.

Complures causae sunt, cur Stephanus VI. Wichingus aures praebuit. Primo Photius tunc temporis summam auctoritatem potestatemque adeptus est. Deinde Romani pontifices a diuturno iam tempore principes Germanos in turbis Italicis auxilium sibi laturos speraverunt. Neque ergo mirum, quod Stephanus VI. summus pontifex Wichingi sententiae assensum praebuit, praesertim cum eum a Moraviae principe fulciri videret. Nunc opportunum fuit, Moraviam Francorum potestati ecclesiasticae subdere, secus timendum fuit, ne Methodii discipuli Photii doctrinae adhaerentes Byzantinae se iurisdictioni subicerent. Pontifex iamiam credidit, Methodium et non Svatopluk principem una cum Wichingo turbarum in Moravia exortarum causam fuisse, persuasum habens, Pannoniae archiepiscopum quoad doctrinam de sancti Spiritus processione a Photii partibus stetit et doctrinam catholicam Romanam reiecit.

Methodium nec in fine vitae suae Photii dogma secutum esse annotare auctor superfluum censet. Nam apostolum nostrum sicut symbolo vocem Filioque addere non permisit, ita etiam de sancti Spiritus processione doctrinam cum sanctis patribus ecclesiae Romanae explicuisse Ioannis VIII. litterae anni 880 probant. Clerum Francorum, qui symbolo vocem a septem conciliis oecumenicis non traditam inseruit, non leviter vituperavit. Quamvis nequam dubitandum, quin Methodius de sancti Spiritus ab utroque processione orthodoxe tenuerit, tamen Wichingi assertio, Methodium propter vocem Filioque symbolo insertam Francorum clerum excommunicationis sententia perculisse, reicienda non videtur.

Stephanus VI. liturgiam Slovenicam in suis litteris et in communitario iisdem fere verbis categoricis prohibet, excepto quod in litteris excommunicationis poenam minatur. Ex quo locus omni dubitatione excepta authenticos auctor iuste colligit. Huius edicti severissimi ratio non nisi summi pontificis intima persuasio fuit, Methodium quoad dogma haereseos et quoad liturgiam periurii reatum incurrisse. Cui accedit, Stephano Ioannem VIII. anno 879 ipsam prohibuisse, non incognitum remansisse. Quaestio de Methodii successore Romae quidem definienda statuitur. Wichingo vero, ne Gorazdus Romam ire possit, prohibere contigit, non enim frustra in extrema epistula Stephani constitutum, clericos inobedientes et contumaces excommunicari et a regni Moraviae finibus excludi debere. Pulsis itaque cum Gorazdo presbyteris aliisque clericis Slavorum Wichingus Methodii cathedram ascendit.

Methodii discipuli in Bulgaria discesserunt, ubi hierarchi Graeci cum suo clero liturgia Graeca usi operaverunt. Clemens primo fidem christianam praedicans libros conscripsit, a Symeone vero rege episcopus

Dembicae nominatus est, a Velica fluvio saepius Velicensis dicitur, cuius cathedra non est alia, quam metropolis Achridana. Cum suis collaboratoribus litterarum Bulgaricarum aetatem auream constituit. Proh dolor sicut litterae Graecae huius temporis etiam eorum labores a genio populi prorsus alieni et non intellegibiles erant, quapropter Bulgari haeresin Bogomilorum, quae ipsorum intellectui magis arridebat amplexi sunt.

Methodio adhuc in vivis existente liturgia Slovenica in Croatiae regionibus introducta est, quaedam enim earum partes eius regimini ecclesiastico suberant, imprimis quae Posavina dicitur cum titulo sancti Andronici universoque districtu ad metropolim Sirmiensem olim pertinente. Nullum ergo dubium, quin Methodii discipuli Croatis septemtrionalibus fidem christianam praedicaverint, unde liturgia Slovenica in Dalmatia inter Croatas qui Albi vocantur propagata est. Verum nec in Moravia et Pannonia penitus extincta est. Constantino enim Porphyrogeneto imperatore testante Slavi etiam ad Croatas confugientes complures presbyteros secum ducebant. Croatiae quidem baptismo a Roma suscepto saeculo nono inter Romam et Constantinopolim ancipites haeserunt. Branimiro dein regnante, excepto districtu metropolitano Spalatensi, ad oboedientiam ecclesiae Romanae redierunt. Quo schismatis tempore Theodosius episcopus Nonensis Romae consecratus a iurisdictione metropolitanae Spalatensis exemptus est. Hic prima radix diuturnarum litium, quas postea episcopatus Slavicus cum metropolita Latino habuit, qui interea ad pacem ecclesiae Romanae redierat.

Ioannes enim X. (914—928) cognita Methodii doctrina (disciplina) missae linguae Slovenica celebrandae, anno 925 metropolitam Spalatensem una cum eius suffraganeis ac Tomislao rege, ut missa lingua Latina et non barbara Slavica celebraretur, etiam atque etiam admonuit, et missis Ioanne Anconitano et Leone Praenestino episcopis legatis synodum Spalatensem convocari fecit, quae candidatis Slavicis ordines conferri et presbyteros Glagolitis, non concessa a summo pontifice licentia speciali celebrare vetuit. Verum Gregorio episcopo Nonensi appellante canon 10 de liturgia Glagolitica per pontificem suspensus est.

Eodem modo etiam alia in synodo Spalatensi anno 928 celebrata actum est, sed an idem Gregorius episcopus decreto eius obtemperaverit, nobis traditum non est. Anno 1059 in synodo Spalatensi praesidente Maynardo cardinali iterum decretum est, ne quis in posterum slavice celebraret, neve candidati Slavici nisi Latine didicissent, ordinarentur. Attamen quamvis decretum hoc a Nicolao II. et Alexandro II. successore eius confirmatum esset, liturgia Glagolitica penitus non interiit. Etenim ipsi episcopi Latini ne Croatarum populus ipsis subiectus spirituali auxilio privaretur, presbyteros Glagolitas suo idiomate officium peragere permiserunt, et liturgia Glagolitica asylo invenit, ubi nec synodorum Spalatensium decreta quidquam valere erunt, neque summorum pontificum vetita observabantur.

Clarissimus auctor deinde de liturgia in genere et de eius origine loquitur. Liturgiam in ritu non in lingua consistere statuit.

Quando vero de liturgia Slavica sermo fit, non ritus sed lingua respicienda est. In ecclesia aevi antiqui et medii ius liturgicum nullum extitisse neque legem liturgicam codici insertam esse docet.

Sanctum Cyrillum linguam Slavicam in ritum Graecum introduxisse censet, Methodium vero, fontium respectu habito, etiam in ritum Romanum, quin tamen ritum Graecum omnino neglexisset. Clerus etiam Methodianus utrumque ritum alternatim usurpabat. In Croatia quidem Neretva et Vrbas fluvii utriusque ritus fines constituerunt. Dioecesis Bosnensis primo ritum Graecum observabat, advenientibus vero monachis Dominicanis Latinum paulatim recepit.

Slavorum apostoli in lingua Slovenica introducenda primo tempore auctoritate accepta a patriarcha Constantinopolitano, postea etiam apostolica sede Romana fulti esse videntur. Confirmatio Hadriani II. et Ioannis VIII. legem particularem liturgicam constituit, quae in Methodii legati pontificii potestate fundatur.

Lingua Slovenica in liturgia praeter ius ecclesiasticum progressus permagnos fecit. Lex vero particularis liturgica, quam supra dixi, Stephano VI. liturgiam Slavenicam penitus prohibente abrogata et extincta est, quamvis enim falsis Wichingi informationibus insistat, vis legis omnino illi deneganda non est. Lex est universalis, nec tantum pro Moraviae regionibus lata. Liturgia Slovenica in Croatia speciatim praeter voluntatem superiorum ecclesiasticorum introducta, per ius consuetudinis, ex parte per viam conniventiae territorium suum conservabat et ampliabat, tandem praescriptione iuris valorem obtinuit.

Ab anno tandem 1248, quo Innocentius IV. summus pontifex Philippo episcopo Segniensi Latino origine tenus, cuius universa dioecesis litteris Glagoliticis utebatur petenti eodem idiomate celebrare permisit, nemo dubitat, quin liturgia Glagolitica legitima sit. Idem Innocentius IV. Daniele Russorum principe postulante, Russiae presbyteris ut panem fermentatum consecrare aliosque ritus, qui fidei catholicae non obviant (ergo etiam usum linguae Slavicae in sacris) observare lege speciali lata die 3 Maii anni 1246 expresse permisit.

Opus clarissimi nostri auctoris magni momenti esse dixi. In prima quidem parte (caput I.—VIII.) Francisci Račkii aliorumque virorum doctorum auctoritati innixus legendas quas Pannonicas vocant singulaque earum data fide digna esse asserit. Multas theses proponit, quarum viri critici examen instituere debent. Sententias aliorum profert, deinde sibi permultum confisus Catonis ἔπος πτεροέν „Ego vero censeo“ usurpans, quid ipsi de singulis rebus videatur, dicit, vix unquam solidis argumentis sententiam ipsius probantibus propositis.

Historica vel potius, si mavis, critica operis pars, quamvis permultas theses novas afferat, si verum dicere licet, minus mihi fundata videtur. Altera vero (caput

IX.—XVI.) in qua summa operis consistit, quae eius liturgicum et canones nec non decretales summorum pontificum exponit, stilo eleganti perspicuoque subtiliter exarata est: pro hac operis parte clarissimo auctori gratulari liceat.

Unum alterumve tamen mihi minus placet. Dr. Ritig Methodium mox Graeco mox Romano ritu celebrasse aliasque functiones peregrisse affirmat, quod vix aut ne vix quidem credere possum. Quisquis enim more ecclesiae Romanae celebrat, totam vitam suam iuxta leges Romanas instituat necesse est. Idem etiam de ritu Graeco valet. Quae ex causa Methodium nostrum quoad ritum, si barbara voce uti licet, utraquistam fuisse, minime admittendum censeo, neque enim apostolum nostrum hodie ecclesiae Romanae leges, cras vero Graecae, quae a Romanis eo iam tempore non parum differebant, observasse cogitare possum.

Alio loco (pag. 73) scribit auctor noster: „Difficile dictu, quid per privilegium archiepiscopatus intellegendum sit? Forsan totus eius honor archiepiscopalis omniaque iura ei adhaerentia, quae Methodius in sua consecratione ab Hadriano II. recepit. Huc etiam character metropolitae Pannoniensis tamquam pontificii legati a latere. Cf. Snopek, List Hadriana II., str. 15 seq.“

Citato vero loco quid per privilegium archiepiscopatus Methodii sit intellegendum, prolixius disserui et collatis Ioannis VIII. epistulis quas in Methodii causa anno 879 scripsit cum celeberrima ipsius bulla Industriae tuae anni 880, id quod praeterius commune hoc in documento conceditur, liturgiam scilicet Slovenicam, huius privilegii partem, quae dicitur, integram esse probare studui, quod Dr. Ritig nulla huius meae hypotheseos mentione facta omnino negat. Etenim pag. 202 ita loquitur: „Hadriani et Ioannis confirmatio non habet privilegii characterem, sed legis.“ Suae enim opinioni, Hadriani, quae in Methodii vita legitur, epistulam omnino integram ac fide dignam esse, insistens ipsam et quoad argumentum et quoad formam litteris, quae in curia Romana scribebantur, correspondere docet.

Quos iam ante tria lustra in tractatu de ipsa Hadriani II. epistula lingua Bohemica scripto collatis Gregorii Magni aliisque ipsius Ioannis VIII. litteris defectus detexi, hic proferre longum est. Mihi enim constat, auctorem vitae sancti Methodii singularum epistulae sententiarum ordinem logicum invertisse, verba nonnulla, quae in originali inveniri nullo modo potuerunt, ipsi inseruisse, immo, quod maxime dolendum est, verba Hadriani II. quibus liturgiam Slovenicam directe approbavit, de industria omisisse. Argumenta minime spernenda in tractatu, quem in Sborník velehradský tom. VI. publici iuris feci, pag. 78 et sequ. invenies.

Quoniam vero e datis epistulae Hadriani II., quae non integra in sua primitiva forma et lingua nobis conclu-

dere minime licet, eum lege lata de liturgia Slovenica eam in Methodii districtu introduxisse, e bulla Industriae tuae eum tale privilegium eidem dedisse docui, quod Ioannes cognitis a Methodio rationibus anno 880 apostolicae suae auctoritatis praecepto confirmavit et in perpetuum Deo iuvante firmum manere statuit. Insuper inferius in lingua Slovenica Christi Domini nostri praeconia et opera enarrari, hoc est eadem lingua, prouti locum iam anno 1897 explicui, liturgiam sacram celebrari expressis verbis iussit, vel quod idem est, ut cum Dre Ritig loquar, legem particularem de liturgia Slovenice in terris eiusdem idiomatis celebranda tulit. Novo ergo praecepto opus fuit, ut Svatopluk principi eiusque optimatibus missa idiomate Latino celebraretur, ita ut quod alibi de iure communi fiebat, ipsis per quoddam privilegium liturgia Latine celebraretur.

Nonnulla quidem hic et in aliis commentariis adnotavi, nihilominus tamen eximium opus clarissimi auctoris etiam atque etiam legendum pro mea mediocritate optime commendandum esse censeo.

Kroměříž, 12. Maii 1911.

Fr. Snopek.

Vrhbosna. Praeest Dr. Ivan Dujmušić. Sarajevo. 1909. Pg. 396. Pret. 10 Cor. *Ivan Jablanović: Srpski patrijarhat i bulgarski eksarhat u Turskoj.* (De patriarchatu Serborum et de exarchatu Bulgarorum in imperio Turcico.) Fasc. 2.

Anno 1870 post diuturnas pugnas imperium Turcicum agnovit exarcham Bulgarorum in finibus suis. Hoc exemplo fretus Novaković, rei politicae in Serbia dux, proprium Serborum in imperio Turcico patriarcham constituere conatur, idque restituto vetere patriarchatu Ipecensi (Peć), qui anno 1348 sub auspiciis Romani Pontificis constitutus anno 1460 primum et 1766 iterum suppressus est. *J.* argumentis allatis conatus Novakovicii reprobatur.

Msgr. Dr. *Karlo Horvat: Razvitak papinske kancelarije od najstarijega doba do Inocenta III.* (Historia cancellariae Sedis Apostolicae ab antiquissimis temporibus usque ad Innocentium III.) Fasc. 9—16.

H., Rector collegii s. Hieronymi Romae complures annos degens, optimam notitiam scrinii et bibliothecae Vaticanae acquisivit, cuius fructus haec quoque commentatio est. Quattuor partibus constat. In p. 1. de regestis et formularibus s. sedis antiquissimis agitur. Forma mutatioque regestorum exemplis allatis illustratur, specialis vero cura „Libro Diurno“ seu „Diurno Pontificum“ impenditur. P. 2. de signis praecipuis documentorum Sedis Apostolicae usque ad IX. saec. loquitur, prouti sunt intitulatio, inscriptio, salutatio, narratio, dispositio, comitatio, benedictio, datum et subscriptio. P. 3. de documentis summorum Pontificum a saec. IX.—XII. adhuc exstantibus ac de eorum notis palaeographicis disserit. Parte hac multa continentur de nomine documentorum („bulla“), de materia, modo scribendi, sigillo, subscriptione, forma etc. — P. 4.

de personis scrinio s. Sedis addictis seu notariis ab antiquissimis temporibus usque ad Innocentium III. loquitur.

Ivan Jablonović: Patrijarhi i patrijaršije katoličke crkve. (De patriarchis et patriarchatibus ecclesiae catholicae.) Fasc. 11—12, 15—16.

Primo loco scriptor diligenter in originem patriarchatum antiquae Ecclesiae inquirat, eamque in suprema potestate s. Petri invenit. Secundo loco patriarchas veteres seu magnos enumerat eorumque iura determinat. Tertio et ultimo loco patriarchas recentiores seu minores recenset non solum catholicos sed etiam orthodoxos, qui neglecto proprio fine artioris unitatis ecclesiasticae unitatem disruperunt imperioque civili subiecti sunt.

Dr. Fran Binički: Novi silab pape Pija X. (De novo syllabo Pii Papae X.) Fasc. 5—8, 10, 13—16.

Delineata causa, ansa ac fine syllabi *B.* singulas res ordine explicat afferens ubique falsas doctrinas Loisyanas.

O. Urban Tališa: Euharistija u II. i III. vijeku crkve i netrijezna kritika. (De doctrina ecclesiae catholicae saec. II. et III. de ss. Eucharistia eiusque adversariis.) Fasc. 18—19.

In commentatione doctus scriptor quaestionem explicat, utrum doctrina Christi de ss. Eucharistia tempore procedente philosophiae auctoritate mutata sit, uti Harnack asserit necne.

Dr. Mato Končar D. J.: Što se ima uraditi za promicanje unije? (Quid agendum sit, ut unio ecclesiarum promoveatur.) Fasc. 19—20.

Magna dexteritate *K.* numerum gravitatemque impedimentorum unionis delineat. Gravissimis impedimentis alienationem animorum adnumerat, quae tamen paulatim minui videtur; exemplo sunt ecclesia orthodoxa Atheniensis, conventus archaeologicus anni 1906, faustus eventus laborum Solov'evii in Russia. Cum primatus quoque Summi Pontificis praecipuum impedimentum unionis constituat, theologi catholici huic praeprimis doctrinae illustrandae dare operam debent, utique veritate duce. Iis, quibus unio periculum propriae constitutionis ecclesiasticae videtur esse, historia duce demonstrandum est, Sedem Apostolicam optimum esse verae libertatis iuriumque acquiritorum propugnaculum. Vis veritatis et piarum precum omnia impedimenta removebit.

Dr. Svetozar Ritig: Solovjev i Hrvati. (De relationibus Solov'evii ad Croatas.) Fasc. 20—21.

Praelectio habita in II. conventu Velehradensi et in actis eiusdem conventus typis expressa.

J. Louriček.

Fran Plevnjak: Prilozi za kulturnu poviest hrvatskog svećenstva. Rad svećenstva na školsko-prosvjetnom polju. (Additamenta ad historiam animi cultus a clero Croatico promoti. **Cleri de scholis litterisque**

promovendis merita.) Zagrabiae 1910. Pg. VIII. + 500. Pret. 6.60 Cor.

Ecclesia catholica fidelem populum quovis tempore non solum religionem verum etiam litteras artesque humanas edocebat, iure merito mater litterarum scholarumque exinde nuncupata. Quae ubique reperiuntur, ea etiam in regionibus Croaticis fuisse, praesens liber testatur. Diligens scriptor, qui nuper praemature vita functus est, in animo habebat omnem cleri Croatici operam libris exponere, et eam quam aiunt socialem et politicam et litterariam; in praesenti tamen libro de solis litteris scholisque promotis loquitur.

Initio libri *P.* refert, quinam primi fuerint Croatarum magistri, quales primae scholae et a quibus institutae (23—69). Deinde historia seminarii Zagrabiensis, Segniensis et Diacovarensis enarratur simulque externa cleri Croatico educandi collegia celebria describuntur, inter quae „Collegium Germanico-Hungaricum“ Romae, „Collegium Illyricum“ Bononiae, „Collegium Croaticum seu Napulianum“ Viennae, „Collegium Illyricum Lauretanum“, „Seminarium Centrale“ Pestini, „Pazmaneum“ et „Augustineum“ Viennae. Uniuscuiusque historia breviter conspicueque exponitur (69—100). Deinde copiosa ordinum religiosorum in scholis litterisque promovendis opera adumbratur. Opera haec ex multis gymnasiis et academiis a religiosis institutis et administratis (Zagreb, Lepoglava, Varaždin, Osijek, Požega, Rijeka, Križevci, Ruma, Bjelovar, Senj, Karlovac) elucet (100—149).

A p. 150—489. *P.* merita cleri Croatici saecularis in scholis instituendis, regendis, donandis, in disciplinis artibusque liberalibus promovendis, quattuor partibus enarrat. Parte 1. tempus ut aiunt „regenerationis Croaticae“, 2. vero tempus quod appellatur „absolutismi“; parte 3. legem de scholis ab an. 1874, 4. denique legem de scholis ab an. 1888 et quae eam consecuta sunt tractat.

Scriptoris meritum est, quod ex variis libris, et commentationibus editis et nondum editis industria et diligentia magna vitas, res gestas litteras plurimorum sacerdotum qui in Croatia proprie appellata ultimo saeculo fuerunt et de scholis ac disciplinis aliquo modo meruerunt collegit. Saeculum XIX. tam copiose et diligenter tractatum est, ut vix quisquam alicuius nominis ex iis, qui ante 1880 ordines sacros susceperunt, omissus sit. Libro plurimae imagines sacerdotum et collegiorum insertae sunt. Methodus exponendi omnino positiva est seposita omni disputatione polemica.

Liber, etsi fontes non indicantur neque doctrinae speciminis exhibendi causa scriptus est, historiae tamen ecclesiasticae particulari notabile incrementum affert, utpote qui primus hujus speciei sit.

Dr. Kam. Dožkal.

Relatio de conventu.

In praeparando tertio conventu Velehradensi magnae difficultates inde ortae sunt, quod viri docti ad quaestiones in conventu explicandas litteris invitabantur. Ex quibus nonnulli sero, alii ambigue, multi nihil responderunt — neque ante eorum responsa alii commode invitari poterant. Ita factum est, ut illud, quod hac de re a conventu II. decretum erat, effectu careret.

Modestia, qua hucusque utebamur in studiis nostris vulgo commendandis, servata, omnes tamen, quorum intererat, e nuntiis ab ephemeridibus allatis de conventu futuro certiores fieri poterant. Orthodoxis, quorum multi studia nostra in suspicionem vocabant, data opera paucis expositum est, eadem ipsis probanda esse.*) Praeterea libelli missi sunt omnibus, qui vel prioribus conventibus interfuerant, vel his rebus studere existimabantur.

Convenerunt autem circiter ducenti viri, quorum nomina, quantum colligi poterant, hic enumerantur:

Ant. V. Adam, katech., Pardubice

Joseph Allonti, missionarius dioecesis Thessalonicensis, fundator Sororum Ss. Euchar.

Anonymus ex Hungaria.

*) Kolokol 1911 No. 1491 (16/III): Почему недоверіе у православныхъ къ Велеградскимъ съездамъ? Они занимають обыкновенно въ этомъ дѣлѣ слѣдующую точку зрѣнія: такъ долго должно не доверять, какъ долго не будетъ съ совершенною точностью объяснено, къ какому определенному, конкретному единению христіанъ на этихъ съездахъ стремятся. Но въ чемъ же здѣсь сущность дѣла? Участники на Велеградскихъ съездахъ могутъ быть православные, могутъ быть католики, никто не исключенъ и не ограниченъ, почему количество той или другой стороны зависеть отъ ихъ воли. У обѣихъ сторонъ разное мнѣніе, какъ осуществить воссоединеніе. Одни думаютъ, что православные должны сдѣлаться католиками, другіе думаютъ, что римская церковь должна сдѣлаться православною. Но обѣ стороны сходятся въ томъ, что разъединеніе плохое, пагубное дѣло, которое должно прекратиться. Въ эти три мнѣнія не могутъ быть вмѣстѣ правдой. Слѣдовательно, какое-нибудь изъ этихъ мнѣній ошибочно. Должны ли мы сначала прослѣдить, которое мнѣніе о способѣ соединенія вѣрно и уже послѣ только стремиться къ соединенію? Я думаю, что это по малой мѣрѣ не необходимо для нашего условія, хотя необходимо для дѣйствительнаго соединенія. Но положимъ, что на самомъ дѣлѣ такъ; все такъ и тогда слѣдовало бы по крайней мѣрѣ усердно стараться выяснитъ, что вѣрно насчетъ способа воссоединенія церквей, причемъ знающіе наилучшій къ сему путь должны убѣждать несогласныхъ съ своимъ мнѣніемъ. Но какимъ способомъ это убѣжденіе возможно? Научнымъ путемъ! Пусть это достаточно: все же на-

Anonymus Petropolitanus.

Celsissimus D. Dr. Fr. S. Bauer, archiep. Olomucensis.

Cyrill Bilík, nadační kaplan, Mor. Budějovice.

Dr. Mirko Boić, bogoslov, Zagreb.

Dr. Ivan Borković, Rector Ecclesiae S. Hieronymi, Romae.

Dr. Jos. Breitenbach, prof., Kroměříž.

Tom. Bufk, farář, Rejstýn na Šumavě.

Al. Bukowski, prof. theol. dogm., Widnawia, Siles. Austr.

Jos. Cejpek, farář, Noslava.

Dr. Čarneckij, prof. theol. v eparh. liceě v Stanislavově.

Ant. Čihal, koop. v Horní Rudě.

Marko Čunko, bogosl. Zagreb.

Ioann A. Davidovič, nastojatel' Preobraženskoj Cerkvi v L'vově ot-
poručnik Obščestva im. sv. Ioanna Zlatoustago v L'vově.

Vincenc Dědek, farář, Sebranice (Br.).

Deutsch Jarosl., bohosl., Praha (Těšňovice u Kroměříže).

Dr. Kamillo Dočkal, nadstojnik nauka u nadb. sjemeništu, Zagreb.

Ant. Dokoupil, koop. Kvasice.

Frant. Dolanský, tajemník Matice Cyrillo-Met., Olomouc.

Stefan Donarovycz, dec. et par., Borynyči.

Dr. Dorožynski, catech. gymn., Leopoli.

Dr. Jos. Dosoudil, prof. arc. gymnasia, Kroměříž.

Arnošt Dostál, far. Veřovice.

prelát Drápalík, opat z Nové Říše.

I. Drašar, far., Lipůvka (Drásov).

Drbohlav Jos., boh., Hradec Král.

Msgr. Dr. Lad. Dvořák, c. k. dv. kaplan, direktor Frintanea ve Vidni.

E Dymrak, bogoslov zi L'vova.

Dr. Frant. Ehrmann, prelát a kanovník, Olomouc.

Karel Fadrus, prof., Zábřeh nad Mor.

звѣрно было бы полезно, если бы въ этомъ развѣскаиваніи обѣ стороны со-
сдѣшались; при этомъ многое бы оказалось непрочнымъ изъ того, что одна
сторона представляетъ незыблемымъ, а многое очевидное другимъ было бы
принято вѣрнѣе. Однимъ словомъ, познаніе правды было бы этимъ суще-
ственно облегчено! Но какется мнѣ, что это познаніе только, тогда было
бы морально возможно, если бы мы вѣрнѣе указаннымъ инке путемъ.
Почему? То, что кто-нибудь согласенъ съ нашимъ мнѣніемъ и свою ошибку
признать, это есть психологическій актъ, который зависитъ отъ точныхъ
психологическихъ условій. Мы не должны этимъ психологическими элемен-
тами пренебрегать, думая убѣдить отвлеченными доводами. Такъ на самомъ
дѣлѣ этого не бываетъ. Поученіе должно быть доступнымъ способомъ
представлено. Два человѣка, которые другъ друга ненавидятъ, никогда вза-
мно не признаютъ свою ошибку, исключая, что эту ошибку можно до-
казать математически. Но если оба противника другъ друга любятъ, тогда
соединеніе скоро возможно и навѣрно осуществится. Такимъ образомъ
все доказываетъ то, что должно привѣтствовать учрежденіе, которое такія
мѣры принимаетъ. Такъ долго не довѣрять этому учрежденію и оставить
его до тѣхъ поръ, пока оно измѣнитъ свою сущность и перемѣнится въ
исключительно конфессіональное, о которомъ ясно, къ какому опредѣлен-
ному единенію оно стремится,—это значить сложить руки, и со сложен-
ными руками ожидать отъ Бога, къ чему Онъ желаетъ нашего содѣяствія,

Dr. K. Farský, katech., Praha-Vršovice.
 Leonid Fedoroff, Lvov.
 Alois Filip, farář ve Štítné na Válsé.
 Jan Flašar, farář, Vlčnov.
 Foltýn, farář, Holič.
 Štefan Fridrichovský, administr. z Veľkých Bošian, Uhry.
 Karel Frydrych, katecheta, Krnov.
 Jan Gabmayer, farář, Dalešice.
 Frant. Gája, katech., Zábřeh n. O.
 Hieromonachus Sofronius Gasisi, Albanus ex laura Grottaferratensi.
 Frant. Gebauer, koop. v Běhařovicích.
 Frant. Géduš, far. v Lipovci.
 Ant. Guidovec, theologus, Labaci.
 Emilian Gorčyňskyj, theol., Lemberg.
 Dr. Alphonso Greco, praelatus curiae Romanae et caeremoniarius
 in Vaticano.
 Dr. Franc. Grivec, professor, Ljubljana.
 Dr. Julius Hadzsega, professor studii biblici in Ungvár.
 Juraj Hanževački, bog., Zagreb.
 M. D' Herbigny S. I., Paris.
 Aug. Horák, novokněz z Topolné.
 Hornáček Pavel, far. v Uníně, Uhry.
 Jak. Hrabinský, coop., Zborovica.
 Dr. Fr. Hrachovský, katech., Kolín.
 Baltazar Hříva, kaplan v Napajedlích.
 Dr. Tomáš Hudec, prof. boh., Brno.
 Jakub Hudeček, exposita v Huštěnovicích.
 Fr. Husička, farář v Černotině.
 Pavel Hristov, Assumptionista Bulgarus, hegum. de Mostratli in Turcia.
 Martin Chudoba, kapl., Kopřivnice.

хотя оно и самое ничтожное. Всякое недоверіе, которое способно препятствовать нашему участию, несомненно должно основаться на какомъ нибудь подозрѣніи зла, которое бы могло насъ застать. Въ этомъ случаѣ, какое зло бы это было? Развѣ прельщеніе деньгами, достоинствами или ласкательствомъ? Боюсь, что, когда я это (ради полноты) пропущу, то, можетъ быть, меня будутъ въ этомъ русскіе упрекать, что ихъ вѣру я считаю за столь непрочную. Или насиліе? Но Велеградъ находится въ цивилизованномъ государствѣ. Или клевета или оскорбленіе чести? Противъ этого они бы, вѣроятно, еще зацѣпились; и наконецъ, какаѣ изъ этого бы была польза для другой стороны? Достаточно прочесть «Труды второго велеградскаго богословскаго съезда, изданныя въ Москвѣ 1911 г.» Но, можетъ быть, безуспѣшность нашего участія насъ отталкиваетъ? Тогда если у кого-нибудь лучшее предположеніе относительно стремленія къ воссоединенію церкви (говорю о стремленіи, а не о молитвѣ и вздыханіи), пусть онъ покажетъ намъ этотъ лучший путь по сравненію съ тѣмъ, что можетъ быть сдѣлано на съѣздѣ велеградскомъ. — Но пока нѣтъ ничего лучшаго, каждое стремленіе въ этомъ отношеніи, хотя намъ и кажется, но человѣчески, безуспѣшнымъ, должно почитаться за не безуспѣшное стремленіе къ этой цѣли и полагаться въ числѣ условій къ тому, что увеличиваетъ Богъ. Ибо отъ насъ зависить не успѣхъ, но успіе. Надѣюсь, что эта наша точка зрѣнія исключаетъ поводъ всякаго подозрѣнія. (См. «Колоколъ» № 1472.)

- Jos. Chytil, farář v Bránkách.
 Iščak Andreas, stud. theol., Innsbruck.
 P. Antonín Janda, professor, Kroměříž.
 Adolf Jašek, katech., Kroměříž.
 Al. Jašek, bohoslovec (Ol.), Dol. Studynky.
 Fr. Jemelka, katech., Val. Meziříčí.
 Pavao Jesih, bogosl., Zagreb.
 Martin Jugie, Assumptionista, Constantinopoli.
 Vinko Jurković, bogosl., Zagreb.
 Alois Kalmus, nadační kaplan, Vyškov.
 Caesar Kayser, procurator Assumptionistarum, Dinsheim in Elsass.
 Antonín Keller, kapl., Letovice.
 Fabián Keppert, far. Lipov (Hroz. Lhota).
 Dr. Josef Klapetek, prof. kn. arc. gymn., Kroměříž.
 Jos. Klečka, koop., Fryšták.
 Josef Klos, koop., Pítn.
 Msgr. Klug, caeremoniarius, Olomouc.
 Polyeuktos Kmiť, professor gymn., Drohobyč (Halič).
 Viliám Kolář, ref., Čchovice.
 Ant. Kolísek, koop., Vel. Karlovice.
 Dr. M. Končar, Viennae IX, Canisiusgasse 16.
 Jar. Konečný, far. Vel. Újezd.
 Kossielek, farář v Łaće, Prus. Slezsko.
 Theofil' Th. Kostišn, kandidat duhovnogo sanu Arhieparhii L'vovskoj.
 V Kotrch, probošt z Roudnice.
 Jan Kouřil, far., Rataje.
 Ed. Krajnák, prof., Prešpurk.
 Ioannes Králiček S. I., Slovacus, Travnici.
 Frant. Krčma, koop., Kvasice.
 Dr. Petrus Krypiakiewicz, catech. gymn., Leopold.
 Frant. Křeháček, boh., Olomouc (z Březové).
 Gilbert Cyrill Křikava, C. R. Praem., farář, Mladé Bříště u Humpolce
 Otokar Kubát, I. koop. v Karlíně Č.
 Dr. Jan Kubíček, prof. univ., Olomouc.
 Kučera Jan, bohosl., Praha (Týn nad Vltavou, Čechy).
 Hynek Kuhn, koop. v Pitarné, Rak. Slezsko.
 Ludvík Kuksa, kaplan, Trnávka.
 Alois Kusala, farář, Dolní Bečva.
 Method Kvetomyl z Uhorská (Kecskemét).
 Josef Kyselka, canonicus, Vyšehrad.
 Josef Lakota, far., Nemotice.
 Karel Látal, koop. v Skřípově.
 Josef Lepka, bohóslovec, Brno.
 Petr Lička, koop., Mladěnov.
 Dr. Gregorius Litwinowicz.
 Lopčina Vasilij, okončennyj bogoslov iz L'vovskogo general'nago
 seminarija.
 Ivan Krst. Lovriček, predsjudnik „Zbora duhovne mladeži zagrebačke“.

- Msg. K. Lysý, Buchlovice.
 Dr. Nicolaus Malyniak, par. e dioec. Premysl. Galic.
 Karel Mensinger, farář, Hronov (d. Kr. Hrad.).
 Ant. Mlčoušek, řed. kůru v Koryčanech.
 Frant. Mokraš, kapl., Marian. Hory.
 Tomáš Motálek, bohoslovec, Hradec Král.
 Dr. Titus Myškovskij, profess. universitatis, Leopold.
 Dr. Frant. Nábělek, prof. gymn., Kroměříž.
 Richard Němčák, prof. Buchlovice.
 Ig. Němec, katecheta, Zábřeh n. O.
 J. Fr. Němeček, redaktor Hlasu.
 Ignát Nepustil, farář, Zlín.
 Neuzil Innocenc, kapl. u sv. Magdal., Brno.
 Dr. Joannes Nevěřil, c. k. prof. rel., Uh. Hradiště.
 Dr. D. Njaradi, rektor grkokat. sjemeništa u Zagrebu.
 Dr. Innocenc Obdržálek, far., Bílovice.
 Jos. Ocetek, far. v Hevlíně na Dyji.
 Frant. Okrouhlický, děkan, Kopidlno.
 A. Ostrčilík, S. I., Sv. Hostýn u Bystřice p. H.
 Páleník Jos., koop. na dov., Velké u Strážnice.
 Aur. Palmieri, O. S. A. Roma.
 Praelat Dr. Ig. Panák, farář u sv. Michala, Olomouc.
 Šebastián Páral, far. v Pozořicích.
 Bedřich Pátek, koop., Louka u Znojma.
 Dr. Jos. Pazman, Canonicus Ecclesiae Colleg. S. Hieronymi Romae,
 o. prof. theol. mor. in universitate regia Zagrabiæ etc., delegatus
 Excell. archiep. coadiut. Dr. Ant. Bauer Zagrab.
 Vincenc Pecháček, far., Újezd.
 Pechuška Fr., kapl., Hostivař.
 Josef Pejška C. Ss. R. Obořiště.
 Jos. Peksa, farář, Jaroměřice.
 Reverend. Dom. Abbas Arsenius Pellerini e laura Grottaferrata (Roma).
 Jos. Pilát, bohosl. Praha (Tatouňovice u Benešova Č.).
 Ferd. Plachý, far. v Trčicích.
 A. Pospíšil, far., Fryčovice u Brušperka.
 Fil. Pospíšil, far., Kopřivnice.
 Frant. Pospíšil, spirituál kněž. semináře, Olomouc.
 Dr. Jan Pospíšil, kanovník prelát, Olomouc.
 Potáč Karel, bohoslovec, Brno.
 Emil. Procházka, prof. nábož., Brno.
 Jos. Rampulla, kaplan, Vel. Pavlovice.
 P. Ant. Rejzek, Velehrad.
 Miroslav Ripecký, stud. theol., Lemberg.
 Dr. Rostworowski, profess. universitatis Krakov.
 Ioannes Samsa, prof., dioec. Labacensis.
 Alfons Sauer, prof., Uh. Hradiště.
 Nikola Segedi, grkokat. župník, Petrovci (Hrvatska).
 Dr. Jan Schneider, kap. děkan, Kroměříž.

- Ferd. Schubert, far. v Pruchné.
 Josef Skopal, far., Žitovice.
 Frant. Slepíčka, koop. v Březolupech.
 Smolík Franciscus C. Ss. R. Červenka na Mor.
 Snoj Andreas, Slovenus, Labacensis.
 F. Snopek, archivář, Kroměříž.
 Sopúch Ant., far. z Bratřejova.
 Fr. Stelè, Vídeň.
 Robert Stračka, far., Koryčany.
 Dr. Ant. Cyr. Stojan, probošt a posl., Kroměříž.
 Jaroslav Streit, novokněz, Studnice.
 Václav Strmiska, farář, Provodov u Luhačovic.
 Tomáš Strupek, kaplan v Semilech Č.
 J. Stryhal S. I., Hradec Králové.
 Dr. Georgius Suba, Capellanus Suae Sanctitatis ad hon., assessor
 S. Sedis Consistorialis, professor theologiae, delegatus Exc. Rev. D.
 episcopi munkacsensis r. g.
 Frant. Světlík, red. „Našince“, Olomouc.
 Rev. Dom. Epiphanius Šanov, episcopus Thessalonicae et vicarius
 apostolicus Macedoniae.
 Vincenc Ševčík, děkan a poslanec z Černé Hory (M.).
 Ign. Šidlík, koop., Hluk.
 Josef VI. Síma, boh., Praha.
 Dr. Janko Simrak, duhovnik u grčkokat. sjemeništu, Zagreb.
 P. Ad. Špaldák S. I., red., Praha.
 Doc. Jan Šrámek, poslanec, Brno, bisk. seminář.
 P. Frant. Šrom, koop., Prostoměřice.
 Josef Šťastný, far. z Rozsoch (Bystřice).
 Kašp. Stojdl, prof. paedagogii, České Budějovice.
 Theo. Štrommer, koop., Těšnovice.
 Jos. Stříž, vikář, Olomouc.
 RR. D. Dr. Fr. Šulc, prof. theol. Hradec Králové, za nejd. bisk. Král.-
 Hrad.
 Prokop Šup, ř. sv. Ben., Rajhrad.
 Trdan, prof. Slovenus.
 Leonard Turdy, Assumptionista.
 Jan Urban S. I., Kraków.
 Rudolf Urban, novokněz z diec. Br.
 Metod Ustičkov, bulg. monach., professor in Fanaraki (Constantinop.),
 Turcia Asiat.
 Fr. Vaculík, kanovník, Kroměříž.
 Vincenc Vaněk, koop., Uherský Brod.
 Alois Vojanec, zámecký kaplan v Židlochovicích.
 Fr. Ser. Vojta, k. a. vikář a farář, Zlíchov u Prahy.
 Leontij Woronin, journalist, S. Petersburg, Newsky 153.
 Antonín Votoupal, boh., Brno.
 Ant. Vrtička, bohoslovec, Hradec Král.
 Jan Vychodil, assessor a děkan z Choliny.

Jos. Vychodil, farář, Oujezd u Luhačovic.
 Jos. Vyvlečka, vikář, Olomouc.
 Dr. Fr. Závrbký, kaplan u sv. Mořice, Olomouc.
 Ig. Zavřel, far., Přerov.
 Josef Zika, Ord. Crucig. delegatus, Hödnitz.
 Zimola Karel, koop., Vážany.
 Frant. Žaluda, farář v Dalečíně (Jimramov).

F. V. 27. Iulii h. 2³⁰ post meridiem invocato in ecclesia Spiritu sancto et animis bohémico cantu (Veni Creator a Chmelíček composito, Hvězdy dvě z východu a Křížkovský) delectatis Msg. Dr. Stojan, praepositus capituli Kremsiriensis, praesentes salutavit.

„Magno, inquit, gaudio affectus saluto tertium conventum unionisticum in locum ss. Cyrilli et Methodii sacrum congregatum. Utinam adimpleatur in hoc III. conventu proverbium illud: Omne trinum perfectum! In studiis nostris finem semper respicientes omnia evitabimus, quae impedire nostros conatus possunt. Excludimus omnem politicam, omnes quos vocant „panslavisticos“ conatus, excludimus qualemcumque formam modernisimi et, exemplar priorum conventuum Velehradensium, quorum formam et spiritum omnes noverunt, secuti sincere in opus sanctissimum incumbemus. Deus det nobis intercedente B. Maria V et ss. Cyrillo et Methodio incrementa.“

Quae praefatus proposuit, ut Celsissimus archiep. olomucensis dr. Fr. Bauer, protector conventus appellaretur, ut Excellentissimus ac Illustr. D. Andreas Szeptycki, metropolita Galiciae r. g., morbo, quominus huic conventui interesset impeditus, honorarius praeses constitueretur; item ut Illustrissimus ac Reverendissimus D. Šanov, episcopus Thessalonicensis, honoris causa praesideret; porro, ut praeses, qui res conventus regeret, ipse proponens crearetur, cui ut negotium gerentes adiungerentur RR. DD. Špaldák, Fedoroff, Jašek.

Quibus rebus approbatis Celsissimus ac Reverendissimus Protector verba fecit.

„Laudetur Iesus Christus! Illustrissimi ac reverendissimi Domini, per dilecti fratres mei sacerdotes! Qua episcopus loci omnibus Slavorum gentibus pretiosissimi, utpote sanctorum Cyrilli et Methodii vestigiis sacrati praeprimis meum esse puto salutare vos, qui et dolore de Slavorum in re sacra scissione pulsati et studio reunionis eorum acti ex dissitissimis regionibus huc convenistis, ut unusquisque pro modulo suo conferat ad exsequendas illas communis nostri pastoris preces, quibus aeternum Patrem suum precatus est, ut sit unum ovile et unus pastor et ut omnes unum sint. Quapropter salvete, et iterum dico: salvete! Dum autem saluto vos, nihil magis exopto atque efflagito, quam ut Spiritus S. intercedente beatissima virgine Maria et ss. apostolis nostris Cyrillo et Methodio, mentem vestram illuminet, animos vestros confortet, numerum vestrum adaugeat, consultationes ac studia vestra dirigat et ad felicem exitum maturime perducatur. Dixi.“

Post haec Illustrissimus D. Šanov haec fere dixit:

„Excellentissimi et reverentissimi Domini et spectatissimi auditores! Nos omnes, qui gratia Dei in hoc conventu collecti sumus, venimus quacere illa media scientifica, moralia, practica et opportuna, quae ad unionem ecclesiarum restituendam valide deservire queant. Omnes itaque, Domini illustrissimi, conatus nostros publicos et privatos sub auspiciis B. V. Mariae ac ss. apostolorum Cyrilli et Methodii ponamus. Hi, qui ex Macedonia profecti purissimam fidei lucem ad Moravos attulerunt, nostri etiam protectores sunt et nobis obtinebunt, ut nobilem finem, quem nobis proposuimus, paulatim consequi possimus. Hic noster finis ad tria reducitur: ad unitatem in catholica fide, ad caritatem in dissensionibus, quae ad ritum et disciplinam tantum pertinent, ad bonum exemplum et orationem. Finis autem, ait Apostolus, caritas de corde puro et fide non ficta, a quibus quidam aberrantes conversi sunt in vaniloquium. Omnia itaque nostra plena esse debent spiritus ecclesiae, cuius spiritus spiritus Domini est, a quo tantum inspirari debemus in omnibus dissertationibus et deliberationibus nostris. Perspectum mihi est, vos omnes posse sincere Paulo dicere: nos sensum Christi habemus. Idcirco certus sum, hunc Christi sensum ex omnibus in hunc conventum collectis, quorum et anima una efformatur, spirantem omnia caelestia charismata ad bonum et aeternam salutem nostrorum Slavicorum fratrum necessaria obtenturum esse.“

Tertius locutus est Reverendissimus D. Arsenius, abbas cryptoferratensis:

„Una Vobiscum, Excmi Domini, RR. Patres Catholicae fidei Ecclesiae profitentes, in ritibus orientalibus adservandis ferventes, unanimiter erga Orientalis Ecclesiae dissidentes fratres in caritate sentientes, eodem quo Vos ut Christi preces et vota, ut omnes unum sint compleantur desiderio fragrantem, Venerabilis Coenobii nostri Cryptoferratensis S. P. Basilii asseclae in hoc spectabili tam eximiorum Patrum conventu repraesentari laetantur et gaudent, et per me ac per confratrem meum Sophronium Vos, Venerabiles Patres, omnes Cryptoferratenses monachii salutant et Dei auxilia, fructumque cumulatum labores vestros allaturos esse adprecantur.

A Nilo Rossanensi sanctissimo viro e Graeca gente nato et catholicae orientalis Ecclesiae filio, Monasterium Cryptaeferratae conditum antequam Orientalis Ecclesia ab unitate dominica divelleretur, eo tempore quo orientales ritus in unitate fidei et caritatis quamplures Italiae regiones, ipsamque Romam exornabant, nunc unum prope suam sanctissimam aeternamque sedem Ecclesia Romana habet; tum veluti monumentum orientalium Ecclesiarum dignitatis tum veluti divinae Providentiae, quae sanabiles nationes fecit, pignus quod et animum Summorum Pontificum in adlaborando ut regnum Christi ubicumque terrarum in unitate restauretur, et spem sustineat quod tandem aliquando fiat unum ovile et unus Pastor.

Et Coenobio nostro, tot tantaque passo, decies saecularis existentia a Deo mirabiliter largita in bonum Ecclesiarum Orientalium, ut operam demus nobis suadet, cui accedit et exemplum Patrum nostrorum, qui nonnulla a Romanis Pontificibus mandata pro Ecclesiis orientalibus explevere, tum eorundem Pontificum paterna sollicitudo in iuribus Coenobii tuendis, in ritibus servandis.

Ex quo factum est, ut omnibus orientalibus eniteat sanctitatem eorum rituum et Ecclesiae Orientalis disciplinas et consuetudines integras in eis Romanam Sedem custodire ac tueri: Et merito; haec omnia unitati fidei minime adversantur, immo dum ornamento Ecclesiae Christi ipsa sunt, fidei catholicae divinam unitatem adfirmant; prout ipsemet Leo XIII in sua admirabili pontificia Bulla „Orientalium dignitas“ auctoritate amplissima adseruit et confirmavit.

Proximis vero hisce temporibus ut Monasterium nostrum causae Unionis sese magis ac magis devoveret, studium ac sollicitudo aucta sunt. Ex his integritas sacrorum rituum orientalium omnino restaurata, diligentia submovendi omnia, quae dissidentium fratrum sive scandalo sive admirationi favere possint, in rebus liturgicis ordinandis praesertim in ἀκολουθίαις ad genuinam formam revocandis sedula investigatio: et ipsa monastica Constitutio ad praecepta et regulas S. P. Basilii proprio modo adaptata, et ad usus orientalis Ecclesiae quo fieri potuit modo revocata, Summo Pontifice Leone XIII auctoritate suprema sua adprobante. – Huius repristinati vigoris initium fuit S. Iosaphat Unionis Martyris sollemnis in Sanctorum numerum adscriptio. E coenobio enim nostro tanta gloria Ieromartyri invicto promota fuit tum studiis, tum opere, tum stipe. Et repristinati vigoris semperque crescentis pro sancta Unione adlaborandi extrema monumenta sunt et Typographica Orientalis officina in Coenobio nostro fundata, et Periodicum „Roma e l’Oriente“ institutum, quod dum dissidentes fratres caritatis et veritatis stimulis ad unitatem revocare studet, Romae et catholicis latinis pariter, quae ad orientales Ecclesias spectant subministrare, ut sive ipsi in memoriam revocent sive et agnoscant et discant non omnino frustra conatur. Quod opus Vobis, RRmis Patribus, omnibusque Orientalibus sive nobiscum consentientibus in fide sive dissidentibus fervide commendamus ea praecipue causa, quia et in Graeco monasterio, et prope Romanam Sedem ipsum extat, quo fieri potest, ut Coenobium illud multiplicis actionis in bonum Ecclesiarum Orientalium activum centrum non immerito, omnibus adiuvantibus, evadere possit.

Haec de Monasterio nostro Cryptoferratensi in memoriam brevi expositione reduxi, ut Vobis patefiat quo animo, qua mente, quanta laetitia Velehradiensium Conventuum operam admiremur et quo eandem ferventissimo plausu prosequamur. Inter enim hos fraternos conventus et Coenobium saeculare nostrum maxima est convenientia. Unum desiderium, unum votum, unum propositum, una adlaborandi cum caritate voluntas, una in adlaborando constantia: agitur enim de causa tot tantisque rationibus quam maxime laboriosa, et quam plurimi temporum circumstantiis adiuti aut tamquam desperatam despiciunt aut sive ignorantia sive malitia plus minusve adversantur.

Ultero igitur ad Congressum istum convenimus, et nobis ac nostro Monasterio perillustris est gloria una cum Vobis Sanctae Unionis invictis propugnatoribus minimam operam saltem cum praesentia nostra Vobis praebere, ita ut una simul et proposita renoveantur et studia multiplicentur, et nostris dissidentibus fratribus novum testimonium demus quanto affectu, qua caritate illos omnes in unitate Christi et Ecclesiae suae amplecti desi-

deremus: et quanta diligentia et cura ut quam primum regnum Christi inter omnes adveniat nihil intentatum viribus collatis a catholicis relinquatur.

Hanc unitatem interim spectantes et in quantum est nostri operibus et votis eam maturantes adprecor, ut acceptare dignemini Votum quod huic tertio Velehradensi Congressui submitto; cuius executionem unitatis in fide praecursorem futurum esse speramus.

Quod votum est:

Desideratur aliquod monasticum Institutum (potissimum Graeci ritus) cui munus attribuat, traditionibus liturgicis et vetustis monumentis diligenter et sanâ criticâ perpensis, unicum, tum quoad preces tum quoad caerimonias Euchologii textum redigendi, ita ut sublatis omnibus quae ritus integritati aut proprietati adversantur omnes Ecclesiae ritum Graecum sectantes, unitatem et uniformitatem habeant in sacris peragendis et in omnibus iis quae ad cultum divinum spectant.

Hoc votum senatui Academiae Velehradensis deliberandum demandatum est.

Quo facto telegramma Excell. metropolitanae Andreae „morbo detenti“ lectum et responsum conventus a Celsissimo Protectore propositum ei missum est.

Deinde lecto telegrammate R. D. Goeken, parochi, („Confirmet hoc Deus, quod operatus est in nobis“), qui se conventui excusavit, R.D.Dr. Fedoroff legit, quae ille composuerat et conventui miserat quaerens „*Possitne fieri unio inter ecclesiam Romano-catholicam et Orientalem.*“

Quibus lectis R. D. Spaldák pro R. P. Claeys Bouuaert exposuit „*Quae sint psychologicae condiciones concordiae eorum, qui inter se de doctrina contendunt, restituendae.*“

Postea partibus conventus deliberaturi constitutis theoretica, cui R. P. Palmieri praeesset, et practica, quam Msg. Stojan moderaretur, spatium semihorae ad recreandos animos interpositum est.

Hora 5³⁰ pars theoretica convenit. Tum R. P. Palmieri hoc modo orsus est:

Praeter lectiones, ut fructus habeatur ex nostro conventu, necesse est tractentur quaedam quaestionēs particulares. Huiusmodi quaestiones necessariae sunt, ut penitus cognoscamus theologiam orthodoxam et, praesertim quod cuilibet liberum est verbum, maxime conferunt ad progressum scientiae et ad nostrum scopum. Quaestiones nostrae his diebus diligenter tractari incipiuntur et conventus Velehradenses haud minimam habuerunt partem in hoc progressu. Dantur quaestiones de theologia generali et has tractavimus in dogmatico opere nostro. Sed praeter hoc opus multae quaestiones particulares sunt, quae a viris doctis et eruditis, qui adsunt, tractantur. Inter huius modi opera satis habeo afferre praeclara studia de B. Mariae V. immunitate a peccato originali, quae R. P. Jugie scribit; datur praeterea praeclarum opus de Vladimiro Solov'ev, quod R. P. d'Herbigny scripsit; datur aliud opus, quod nunc R. P. Salaville absolvit, quod est de epiclesi;

de satisfactione P. Bukowski scripsit. Huiusmodi opera clarissime demonstrant nostros conatus praeclarum fructum tulisse. Sed, ut melius huiusmodi quaestionum intimam naturam cognoscamus, necesse est, quasdam quaestiones particulares familiari modo tractemus.

Prima quaestio proponitur de methodo tractandi quaestiones theologicas controversas atque inculcatur: protestantium modo non esse argumentandum. Quam exponet R. D. Fedoroff, qui ut Russus et propter studia sua optime cognoscit has quaestiones.

Tum A. D. Dr. Fedoroff *protestantium modo non esse argumentandum* his verbis explanavit:

Quaestio a me proposita est, ut aliquo modo enucleemus theologis orthodoxis, quam male iis sit, protestantico modo argumentari contra ecclesiam catholicam. Abhinc 40 60 annis in omnibus seminariis Russorum etiam latine inter se loquebantur alumni, quia habebant catholica manualia latino diomate conscripta, studia igitur aliquo modo characterem catholicum habebant. Sed postea versus 1860, cum seminaria in Russia reformari coepta sunt, superiores seminariorum et synodus petropolitana censuit valde periculosum esse, si seminaristae Russici libros catholicos in manibus haberent. Quare ex illo tempore malebant eos studere libris protestantium, ut haberent arma contra ecclesiam catholicam; neque enim tum eorum studia ita evoluta erant ut nunc. Quo factum est, ut non solum in seminariis, sed etiam in academiis spiritus ille protestanticus in dies cresceret. Brevi etiam Russici scriptores, ut Homjakov, Samarin, intellexerunt magnum illorum studiorum periculum, quia Russi, cum se ad sententias protestantium inclinarent, paulatim semet ipsos vulnerabant. Sumebatur enim aliquod argumentum contra ecclesiam catholicam, etsi hac ratione corruebat traditio, quod commune est ecclesiae catholicae et orthodoxae dogma. R. P. Palmieri in ultimo opere suo optime hanc rem illustravit; eius tentamen est singulare, pauci catholici hoc argumentum primis labris attigerunt. Necessarium igitur mihi videtur esse hoc periculum theologis orthodoxis a catholicis quam apertissime ostendi, id quod variis modis fieri potest. Ostendamus illis studiis protestanticis labefactari fundamenta theologiae ipsorum; velut cum in doctrina de gratia et de peccato originali, ut se aliquo modo distinguant a catholicis, verterunt se ad systema baiianum, ut Matulewicz ostendit in libello de doctrina Russorum de statu iustitiae originalis. Quam maxime autem ostendamus iis quam perperam sequantur protestantes, cum ut impugnent v. g. primatum Romani Pontificis, explicent eventus illos historicos primorum saeculorum et etiam ss. patres et illos summos pontifices, qui ab iis sancti habentur, tractent modo omnino protestantium proprio. Ut exemplum afferam, ostendendum est iis hoc modo: si ita procedunt, tacite agnoscunt, ecclesiam suam quae antiquitus erat pars ecclesiae universalis, per longum tempus fuisse in communionem cum illis patribus occidentalibus et illis pontificibus Romanis, quos nunc putant haeretica protulisse; tum autem contra talem haeresin ubivis diffusam orientalis ecclesia nihil conclamabat. Similiter, ut quaedam argumenta de epiclesi sua vi privent, accurrunt ad criticam protestantium, etiam rationalistarum. Quae cum ita sint, theologo catholico, qui contra orthodoxos scribere volunt, primum fontibus studeant oportet, ex quibus illi argumenta contra ecclesiam catholicam sumpserunt, libris protestantium, ut

R. P. Palmieri in libro, quem scripsit, observavit. Hoc modo facile nonnullis persuadebimus, ita orthodoxis argumentandum non esse. Magnum certe emolumentum est, si ostenditur iis vel esse arma abicienda vel, si iis uti velint, protestantium principia esse amplectenda. Multi sunt, qui hoc ultimum certe non facient. Ergo iam aliqua ratio est, unde propius accedatur ad ecclesiam catholicam.

Ad haec R. P. Palmieri quaedam adnotavit:

Permitto mihi quasdam observationes. Dicitur protestantium modo non esse argumentandum. Protestantium methodus in hoc praecipue consistit, quod negat traditionem patrum et scripturam acceptat. Sed videntur mihi orthodoxi theologi etiam illi, qui liberales sententias proferunt, nullo modo hac protestantium methodo uti. Quapropter potius loquendum esse puto de solo influxu protestantico. Dictum est ab anno 1860 minui influxum aut usum linguae latinae in theologia russica. At iam multo ante a. 1860 exul facta est ex russicis seminariis. Manualia catholica initio saeculi XIX in usu fuisse. At contra mihi videtur esse, quod Antonius, Silvester, alii, qui 1805. 1826 manualia theologica orthodoxa ediderunt, innixi sunt scriptoribus protestanticis. Omnis schola theologica Russorum a Theophane Prokopovič, qui nihil aliud expressit quam protestanticas sententias Gerardi et Callisti, profecta est. Quod dictum est theologos orthodoxos in doctrina de gratia sequi protestantes et declinare a catholicis verum est. At non agitur solum de baianismo; theologiae catholicae exprobratur etiam quod infecta sit pelagianismo, sicut praedicat Běljaev. Etiam de quaestione primatus, in qua orthodoxos sententias et methodum protestantium sequi dicitur, quaedam adnotanda sunt: Eadem sunt argumenta in theologia orthodoxa nova atque in antiqua: eadem, quae protestantes adhibuerunt argumenta, semper in usu fuerunt: verba Scripturae ad primatum pertinentia perperam explicabantur, testimonia patrum in sensum a scriptoribus catholicis diversum trahebantur. Quapropter non videntur mihi theologi orthodoxi sequi methodum protestantium, sed dicendum est: 1) propter magnam copiam librorum, quibus protestantes abundant et 2) propter neglectam a Russis theologiam speculativam nostra aetate protestantes influxum exercent in theologiam orthodoxam, tamen hic influxus nunquam tantam vim habebit, ut illud, quod vitale est in theologia orthodoxa et vinculum cum catholica doctrina, destruat. Nam supremum principium theologiae orthodoxae est: praeter Scripturam datur alter fons: theologia patristica. Verum est Theophanem Prokopovič hoc negasse, solam Scripturam admisisse. Sed etiam eius discipuli, ut Silvester, hoc reiecerunt. Datur igitur influxus protestanticae theologiae, sed non datur usus methodi.

Ad haec R. D. Fedoroff respondit:

R. P. Palmieri theologos Russorum primatum ita tractare existimat, ut influxum subeant, methodum protestantium non sequantur. Sed satis est inspicere opera a Lebedev conscripta, qui de divisione orientalis ecclesiae ab occidentali et de conciliis oecumenicis exponit, ubi s. Leonem M. omnino ut merum hominem tractat, non proprio Marte, sed re a scriptoribus protestanticis petita. Aliud opus prof. Myšcyn de evolutione dogmatum tempore conciliorum oecumenicorum plenum est sententiarum haustarum e fontibus protestanticis et sequitur rigorosam methodum protestantium liberalium ita,

ut aliquos sanctos patres non modo non honorifice tractet sed carpat, ut protestantes facere solent. Tales scriptores non admittunt amplius pragmatismum theologicum, maxime cum agitur de ecclesia et Romano pontifice. Ibi nihil aliud vident nisi luctam historicam neque ss. pontifices aliter tractant uam ut meros homines. – In doctrina de gratia catholicos ab orthodoxis accusari etiam pelagianismi verum est; at hoc non exclusi. – In manualibus Silvestri et aliorum nego adhibitos esse solum auctores protestanticos. Velut Silvester allegat etiam s. Thomam, Bellarminum, Petavium, alios, etsi non ita sicut ii, qui exeunte saec. XVII et ineunte XVIII fuerunt, velut Demetrius Rostoviensis, qui fere solum catholicos auctores adhibebat. Quae de influxu priore protestantium dicta sunt fortasse distingui possunt: etiam s. XVII -XVIII in lucta illa inter Graecos catholicos Ruthenos ac Polonos et inter Russos iam videri potest, quomodo Russi orthodoxi argumenta sua petant a protestantibus; sed ibi non potest videri influxus perpetuus; petunt ideo tantum, ut respondeant difficultatibus; sed contra nunc evasit hoc iam quasi principium, ut more protestantium catholicis respondeant; velut in doctrina de gratia, quae naturalisticae explicationi appropinquat. Deinde theologi nonnulli, cum ex Germania revertuntur, ubi instituuntur in universitate protestantium, non solum sentiendi et loquendi modum illorum secum afferunt, sed etiam illorum principiis imbuti sunt. Si verbum methodi non placet, fortasse dicant esse inclinationem, instinctum, quo feruntur, ut more protestantium nobiscum agant. Quod linguam latinam attinet fortasse non ita bene expressi quid sentiam. Modo „officiali“ iam antea sublata erat; sed remanebat in usu privato, velut in discursibus, qui latina lingua scribebantur et ab alumnis pronuntiabantur in sessionibus. Etiam hi discursus tandem sublatis versus a. 1890 sicut et studium linguae latinae valde diminutum est. Quare si non possumus loqui de methodo protestantica, acsi nunc a Russis recepta sit, tamen quod teneo est: inveniri inclinationem more protestantium argumentandi, quae invasit nostris temporibus.

R. P. Jugie haec animadvertit:

Hanc controversiam facile posse componi puto: In ecclesia russica adsunt, qui methodum protestanticam sequuntur. et adsunt, qui magis catholicae fidei appropinquant. Non adest magisterium ecclesiasticum et sunt ibi quasi tot sensus quot capita. Ideo cum loquimur de theologis Russicis, non possumus loqui in globo; sunt magnae differentiae inter eos propter magnam libertatem quam habent de rebus theologicis loquendi. Quod dixit R. P. Palmieri de influxu protestantico s. XVIII. verum est; credo minorem esse nunc quam saec. XVIII. et initio s. XIX. Nunc enim habemus praeter protestantizantes etiam catholicizantes.

Ad haec R. P. Palmieri respondit:

Tota causa videtur esse haec: methodus protestantica est negatio traditionis. Atqui non datur ullus theologus Russus, qui andeat typis mandare opus, ne latenter quidem, ubi illud principium neget. In corde illi quidem sunt protestantes, sed de hac re non possumus iudicare.

Tum R. P. d'Herbigny haec monuit:

Fortasse quaestio clarior fiet, si distinguemus varia genera theologica: vel agitur de exegesi vel de dogmatica. Puto multos sequi methodum prote-

stantium in exegesi; item in critica patrologiae; indicio est quod multi professores in Russia nunc de dogmate non curant, sed solum de expositione exegetica vel patristica; et sic sequuntur methodum protestanticam non antiquam sed recentem. Etiam ii, qui dogmatis student, potius quam ad aliquid firmum stabiliendum nitantur, methodo protestantium utuntur, quae destruit. Sed nunc pauci student dogmatis.

Post haec acrius disputatum est.

R. P. Palmieri: Sed haec, inquit, dicenda sunt de provincia exegetica et patristica. Sed ne in his quidem scriptis unquam negant traditionem.

Tum R. P. d'Herbigny: Sed silentio praetereuntes ea quae necessario sunt e traditione explicanda, efficiunt acsi traditio non sit; cum de modo argumentandi protestantice in variis disciplinis loquimur, animadvertendum est etiam exegesin esse disciplinam theologiam; in ea autem methodus protestantica magis elucet.

Ad haec R. P. Jugie addidit: Si de influxu protestantium in dogmaticam agitur, non possumus eum influxum restringere ad solam dogmaticam disciplinam, sed ad omnes disciplinas theologicas pertinebit. Nam apud Russos quid in theologia dogmatica habetur nisi compendia aut aliqua opera specialia, ubi positivo modo aliquod dogma tractatur. Ut opiniones eorum theologicas cognoscamus, quaerendum est etiam in exegeticis ethistoricis libris.

Tum R. P. Palmieri: Hoc dixi, inquit, : speculativa theologia non datur.

Quare? inquit R. P. Jugie. Propter pericula, quae imminent ex his rebus tractandis. Cum sit protestans in corde non potest scribere dogmaticam et negare infallibilitatem conciliorum. Sed cum leguntur opera eius exegetica vel historica, bene perspicit lector eum protestantica sentiendi ratione esse imbutum.

Ad haec R. P. Palmieri: Tota quaestio videtur mihi esse de verbis. Praefero ut loquamur de influxu theologiae protestanticae non de methodo protestantium, saltem in theologia dogmatica.

Tum R. D. Fedoroff: Volo, inquit, hoc animadvertere: optima videtur esse distinctio R. P. d'Herbigny. Theologi Russorum aliquando sequuntur protestantium methodum vel se positivo modo inclinantes ad protestanticam sentiendi rationem vel nihil dicendo de traditione, ubi dicendum. Sed si R. P. Palmieri insistit in hoc, quod numquam negatur a Russis principium traditionis, nuper denuo editum est opus, quod multum divulgatum est in Russia, celeberrimi professoris Tarëev, de fundamentis religionis christianae, ubi traditionem omnino negat, nec solum traditionem sed etiam ullam partem scripturae, quae sit extra quattuor evangelia, esse fontem religionis christianae.

R. P. Palmieri: Tarëev nunc iam non est professor.

R. D. Fedoroff: Sed influxum habet.

R. P. Palmieri: Videndum, quomodo iudicet ecclesia: Synodus Petropolitana iudicavit opus Tarëev non esse orthodoxum. Sed etsi ecclesia non iudicasset, ex uno non potest iudicium in genere fieri.

R. D. Fedoroff: Sed si ipse unus ausus est rem proponere clare et aperte, multi hoc faciunt alio modo: tacent omnino de traditione, ubi est necessarium eam afferri; velut in exegesi multo maiorem vim tribuunt disquisitionibus historicis et aliis quam patristicis.

R. P. d'Herbigny: Nonne influxus protestantismi magis sentitur in Graecia quam in Russia? Ibi maior libertas, maximus influxus.

R. D. Fedoroff: Diomedes Kyriakos!

R. P. Jugie: Graeci parum student dogmatis; unum compendium de theologia dogmatica est compositum; professores sunt plus minus protestantes. Sed de influxu protestantismi in ecclesia graeca non est ita timendum: non curant de his rebus. Aliud est in Russia.

R. P. Palmieri: Dicendum credo: Desiderandum est, ut in theologia polemica nos ipsi ostendamus methodum protestanticam esse contrariam doctrinae orthodoxae; debemus iis ostendere, dum more protestantico contra nos argumententur, destruere eos principia sua.

R. D. Malinjak: Facta non fingenda sed probanda sunt. Hic multum dictum est sed parum concrete et antiqui scholastici hoc scite dicebant: latet dolus in generalibus, nihil perfectum nisi in particulari. Et hic de particularibus admodum parum allatum est. Deinde scholastici dicebant: Distingue et bene docebis: distinguendum inter academias et doctores: in Russia sunt academiae, quae admodum inclinabant ad catholicismum, aliae vero versus protestantismum. Talem distinctionem facientes non erimus iniuriosi in ecclesiam russicam. Notemus auctores et locos et videamus utrum protestanticam rationem sentiendi exhibeant an solum minus exacta locutio adhibeatur.

Post haec R. P. Palmieri conclusit: hanc rem esse in votis et transitum est ad illud: *diversitatem inter systemata et dogmata esse ostendendam*, quod sic exposuit R. D. Fedoroff:

Ob brevitatem temporis solum hanc rem notare volo: apud theologos orthodoxos nonnumquam confunditur systema cum dogmate catholico. Cum agitur de gratia et praedestinatione et de illa lite, quae inter duas scholas: Jesuitarum et Dominicanorum intercedit, has sententias tractant ut expressionem dogmatis catholici. Quare illi, qui favent magis systemati Dominicanorum ecclesiam catholicam pelagianismi accusant uti Dominicani hoc crimine Jesuitas accusare consuerunt. Illi, qui magis favent systemati S. J. ecclesiam catholicam calvinismi accusant. Proinde, ut res magis enucleetur, ostendendum nobis est, in ecclesia catholica liberum esse in rebus, quae ab ecclesia definitae non sunt, loqui; id quod illi aegre intellegunt.

Ad haec R. P. Palmieri animadvertit:

Sed haec non solum theologis Russis exprobranda sunt, sed etiam occidentalibus, qui inter se pugnantibus varia systemata pelagianismum vel calvinismum vocant. Russi haec eadem sumunt e catholicis.

R. P. Jugie monuit:

Dicendum mihi videtur haec non fieri in genere: aliqui theologo Russi confundunt systemata et dogmata, alii non confundunt.

R. D. Fedoroff utrique occurrit:

Discrimen est inter catholicos inter se proeliantes et orthodoxos pugnantibus cum catholicis. Illi sententiam suam non putant esse dogma definitum, hi sententiam theologorum pro dogmate habent et ipsi ecclesiae ascribunt, non scholae soli. Praeterea licet sint etiam orthodoxi, qui optime intellegunt

hanc distinctionem, confusio aliorum, qui rem non intellegunt vel intellegere nolunt, adeo excrevit, ut etiam in manualibus theologiae polemicae, quibus Russi in seminariis utuntur, eiusmodi capita iam ponantur ut discrimen inter orthodoxos et catholicos, velut de peccato originali. Igitur systema et dogma confundunt.

Cum iam sero esset, aliae quaestiones in posterum dilatae sunt.

* * *

Postero die, hora 6. sacro sollemni celebrato, h. 8. conventum salutaverunt R. ac magnif. D. Dr. Jos. Pazman (qui 1. nomine ordinarii sui Exc. D. Posilovič, qui ut conventum iuvaret, centum coronas*) donavit, et eius coadiutoris Ant. Bauer, 2. nomine collegii professorum Zagrabiensis facultatis theologiae Francisci Josephi Imperatoris, 3. nomine societatis catholicae [Hrv. kat. kasino] Cels. Protectorem et Exc. metropolitam Andream omnesque socios laboris, eorum amorem et zelum laudans, salutavit atque omnia caelestia dona, maxime fructum conatibus respondentem conventui exoptavit) et Msg. Dr. Šulc (qui ut ordinarii sui, ep. reginohradecensis Dr. Jos. Doubrava delegatus, cuius benedictionem conventui detulit quemque simul excusavit, atque etiam nomine collegii professorum seminarii reginohradecensis largam benedictionem conventui apprecatus de Bohemorum, ad quos Fratres thessalonicenses venerunt, munere ac momento in unione ecclesiarum praeparanda Dominum enim regere nationes verba fecit.)

Postea R. D. Malinjak legit *de ecclesia Russa-orthodoxa a Ruthenis adiuvanda et quid hac in re sit sperandum et desiderandum.*

A lectione R. P. Palmieri interim abstinendum esse Msg. Stojan dixit, cum materia sit ea, ut audientium animos nimis defatigaret; eam tamen typis mandatum iri in Actis conventus.**} Quarendum sibi ille proposuerat *num doctrinae catholicae de satisfactione iuridismus esset obiciendus.*

Post R. D. Malinjak R. P. Jugie legit *de precibus pro ecclesiarum reconciliatione fundendis.*

Animorum recreandorum causa lectae sunt postea salutationes conventui missae.

Conventum salutarunt litteris:

Em. Leo cardinalis Skrbenský, princeps archiepiscopus pragensis, epist. et teleg. (excusat se).

Exc. archiep. zagrab. coadiutor Dr. Ant. Bauer (excusat se).

Exc. archiep. Albae Iulijensis (Blasii) Victor Mihályi (excusat se).

*) R. D. J. Vychodil mille, prael. Pospíšil mille, Celsiss. Protectoribus milibus coronarum conventum donarunt.

**) In epistula 5'X missa P. Palmieri scribit: „De illa dissertatione nihil amplius habeo. Melius est, si non edatur, eo magis, quod valde displicuerunt mihi novae quaedam tendentiae.“

- Exc. episc. ragusinus Iosephus.
 Exc. episc. brunensis Paulus (excusat se).
 Exc. episc. segniensis Rochus (excusat se).
 P. Matthaeus Kordum O. F. M. episc. electus antibarensis et primas Serbiae (Sebenici).
 Ant. Papp, protonotarius apost., vicarius episc. munkácsensis (excusat Exc. episc. munk. Iulium Firczák).
 Jos. Šnidaršič, Vicarius generalis (excusat Illustr. D. Rochum Vučić, episc. segniensem et modrušienssem).
 RR.D. Wołoszyński pro Consistorio episc. Premisliensis (excusat Exc. episc. Constantinum Czechowicz).
 Capitulum segniense et modrušiensse (Praepositus segniensis: Šnidaršič, modrušiensis Cvetko; canonici Lorbek, Vidas, Vršič, Crnobrat; consiliarius Kugler; prof. Dr. Starčević).
 Collegii Germanici et Hung. alumni (Ios. Matocha archidioec. olomuc., Jan Ševčík archidioec. olom.; Stjepan Sakač archidioec. zagrab.; Georg Hofmann archidioec. bamberg.; Petar Brandt; Andr. Živković dioec. bosn. syrm.; Boh. Petrželka dioec. brunensis).
 Katolický národní klub (Hruban, Kadlčák).
 Krainburgenses: Koblar decanus; prof. Dr. Fr. Perne; E. Rakovec; Sitar (excusant se).
 Kružok sv. ap. Pavla sacerdotum Olescensium.
 Luhačoviensium thermarum hospites: Ludv. Kirsch, prof. ve Znojmě; Ant. Faltýnek, kaplan v Pípeřích u Turnova; Kašp. Štöidl, catech. česk. paedag. v Č. Budějovicích; Al. Hlavinka; Karel Král, farář v Lužci; Jos. Barták, děk. v Uh. Ostrohu; P. Frant. Hoppe Ord. Crucig. farář v Praze; Dr. Fr. Teplíček, far. v Břestě; P. Gerard Pospíšil O. S. B. farní administr. v Orlové, diec. vratisl.; Ig. Milčinský, kaplan v Dobrovici, diec. litom.
 O. Minorum provincialatus, Zara (excusat se).
 Posonienses: F. Juriga, F. Skyčak, Fl. Romanek.
 Singuli: F. J. Antl, parochus americanus, Thermis Carolinis
 Dr. Bocian, Leop. (excusat se)
 Nicolaus Ma Dobrecich, parochus Cetinii, Montenegro.
 Alexander Dombrovski, s. theol. magister, periodici lithuanici „Dran-gija“ moderator (excusat se)*)

*) Ex eius epistula haec afferimus: Proh dolor hoc anno gravibus negotiis impeditus Congressum Velehradensem adire corporaliter non potero, quamquam animo omnibus in Congressu Velehradensi unioni Ecclesiarum adlaborantibus intime unitus esse non cessabo. Volvens enim memoria praeclarum Christi mandatum, „ut omnes unum sint“, Christianismi unitatem semper censeo esse illud „unum necessarium“, quod Christus expresse docuit, quod tantopere desideravit, quodque a Patre suo caelesti ardenti oratione imploravit. Unde quod plures in mundo christiano divisiones oriri conspicio, eo major mihi videtur unionis Ecclesiarum necessitas. Nam si omnia ad maiorem Dei gloriam a nobis facienda sunt, certe christiani, uti Christi non divisi sequaces, semper studere debent, ut et ipsi per fidem uniti una voce et uno corde laudent et confiteantur suum summum Pontificem, Regem et Prophetam, Christum Dominum. Etenim Christum unam Ecclesiam τὴν Ἐκκλησίαν instituisse voluisse et firma fundamenta personaliter posuisse, vix est hodie inter Christianos non modernistas qui id neget. At cum Deus ordinarie agere in mundo non soleat nisi per ho-

prael. Gerzabek, Kramsach in Tirol (excusat se).
Vas. Goeken, parochus.
M. Halašičký O. S. B. M. (Zakopane)
Dr. Hohnjec (Marburg)
prael. K. Jaenig, Praga, Skalka (excusat se)*
prof. Dr. Janežič, praeses Apostolatus Slovenici
Ks. J. Londzin (Wien, Reichsrat)
Kolisek (Blansko) (excusat se)
Juljen Kozak, Innsbruck, Maximilianstr. 28 (excusat se)
P. Iacobus Kukliński Rector C. R. Viennae III Rennweg 5 (excusat se)
prof. Dr. Lukman (Marburg)
Jan Motl, farář, Velhartice
Dr. Leon. Puciała, Roma, Colleg. Germ. (excusat se)
Grigorij Račinskij, predsédatel' religiozno-filosofskago občestva pamjati
VI. S. Solov'eva (excusat se)
Rihar decanus Litiæ (Carnioliae)
P. de Rosière, secrétaire du Conseil Central de Lyon (excusat se)
protoier. Ryžkov, Thermis Carolinis (excusat se)
Dr. K. Slavik, prof. bohosl., Č. Budějovice (excusat se)
Fr. Stadler, parochus, Gross-Wetzdorf
Ks. Jan Stefanowicz, Leipzig, Alexanderstr. 15, IV
Dr. Basilius Suciū, Blasii (excusat se)
Dr. Ottoc. Tauber, catech. Friburgi in Helv.
prael. Dr. Jos. Tumpach
Dr. Jos. Vajs, kaplan v Týně (Praga) (excusat se)
Ig. Wurm (Olomouc)
prof. Dr. V. Zapletal O. P. (Friburgi)

Horum salute nuntiata prof. Dr. Šimrak legit *de impedimentis unionis graeco-orientalium cum sede romana in regno Croatiae et Slavoniae*.

Postea Msg. Dr. Stojan Celsissimo Protectori abituro gratias egit et ut favorem suum in conventus velehradenses conservaret,

mines, et cum tali pacto in Ecclesiae aedificatione partes haberet non solum omnipotentia divina, sed etiam fragilitas humana, idcirco non defuerunt causae, quae praeclearam Ecclesiae Christi ideam sensim sensimque obscuraverant occasionemque haud raro dederant quam plurimis iisque dolendissimis discordiis divisionibusque. Unde iis qui hisce divisionibus tollendis ac pristinae unioni restaurandae operam dant, ante omnia incumbit onus solvendi fundamentale christianismi problema, videlicet — Quid est Ecclesia iuxta mentem Christi? Estne illa ens quoddam in esse, absolute perfectum, nulla ulteriore perfectione egens, semper in eodem statu permanens, adinstar cuiusdam petrae immobilis absque ulla vita et incremento, aut quoddam corpus mysticum, realem vitam habens et abundantius habens — et proinde ens simul in esse et in fieri, nondum omnibus numeris absolutum, sed qua tale continuo ad „aetatem plenitudinis Christi“ sensim sensimque progrediens, uti duplici principio — statico et dinamico subiectum. Quodsi haec ultima consideratio vera esse agnosceretur, inquirendum erit ulterius, quid adhuc Ecclesiae desit, ut illam supradictam aetatem plenitudinis Christi assequi queat? Quae sunt viae ad hanc plenitudinem ducentes, quaeque historica, canonica, dogmatica aliaque obstacula hanc

*) Plura hic quoque conventui scripsit. Quae ut minus apta omittenda esse RR. aep. Ordinariatus pragensis indicavit.

rogavit totusque conventus eum salutavit. Ipse Cels. Protector conventum valere iubens haec dixit:

Illustrissimi Domini ac praecari omnes, qui hic praesentes estis. Prima verba mea ad vos erant verba salutationis; salutavi vos ex intimo corde et magno cum gaudio. Verba quae nunc proferre volo, pronuntio cum quodam dolore. Discedendum est mihi ex hoc conventu, quia praesentia mea necessaria est Olomucii, ubi, prout scitis, paratur maximus conventus catholicorum ex Bohemia, Moravia, Silesia - eorum, qui sunt linguae bohemicae. Conventus hic proxime incipiet et die Assumptionis finem habebit. Discessurus e toto pectore et ex intimo corde gratias innumeras ago omnibus, qui conventum huncce tertium unionisticum praepararunt, qui ad eius, ut puto, non inanem exitum adlaborarunt et qui parati sunt in futuro quoque adlaborare. Inter media ad finem audivimus esse praecipue preces, quas pro hoc eminenti fine faciemus ad Deum et per varias congregationes, variis modis, variis locis Deum precabimur pro felici exitu. Inter haec media nominatus est etiam Apostolatus ss. Cyrilli et Methodii. Eum in finem Apostolatus suo tempore creatus est maxima opera praesentis Msg. Dr. Stojan - ut inter Slavos quoad regionem dissitos unio tandem instituat. Apostolatus hicce, diffusus iam per aliquot dioeceses, consistit in oblationibus, attamen maxime in precibus ad B. Virginem et ss. Apostolos nostros. Propterea loquor de hac re, quia Apostolatus etiam variis facultatibus a Sanctitate sua instructus est, quibus sacerdotes possunt devotionalia varii generis benedicere; et heri accepi prolongationem huius facultatis iterum ad triennium. Bene congruit hoc medium nobis commendatum cum suis facultatibus, quae studium et zelum imprimis in sacerdotibus excitant, ne unquam a precibus desistant pro fine tam eximio.

His dictis omnes praesentes ad conventum universalem catholicorum Bohemorum olomucensem invitavit et momentum eius explicavit. Benedictione impertita discessit.

Hora 11 pars de quaestionibus in agendo positis deliberatura convenit.

Ac primum R. P. Špaldák proposuit, ut *in propositis exsequendis ab ipso conventu ordo aliquis statueretur*, quid primum,

plenitudinem retardantes aut plane impediens. En, ni fallor, quaestiones praecipuae et solae, a quibus plane pendet successus in suscepto a vobis praeclaro Christianae unionis restaurandae labore. His quaestionibus feliciter solutis, reliqua omnia sua sponte adicientur. Et e contrario hoc fundamentali problemate, uti decet, non dilucidato, grandis Congressuum Velehradensium labor inutilis et vanus remanebit. Et reapse, quomodo unio Ecclesiarum perfici poterit, si ipsius Ecclesiae conceptus alius est apud orientales orthodoxos, alius apud occidentales protestantes, alius denique apud nos catholicos. Immo etiam inter ipsos theologos catholicos nondum viget plena atque perfecta hac in re unitas, cum fere unusquisque eorum alias atque alias in suis tractatibus definitiones Ecclesiae proponat. Prae tanta Ecclesiae definitionum varietate, maxime apud heterodoxos, labor, dicatus aedificationi Ecclesiae venturae, plenitudini aetatis Christi plenius respondentis, nonne similis erit labori eorum „filiorum hominum“, qui turrim babelicam construere conabantur? Quapropter, ut Congressuum Velehradensium laudabiles conatus felici coronentur fine, mea opinione, iterum iterumque recurrendum est ad illud supradictum fundamentale problema: Quid sit Ecclesia? Quae sit eius natura, notae, jura etc. Estne possibilis vera Ecclesiae definitio, nullo habito respectu historiae, orientalis orthodoxismi, occidentalis protestantismi etc.

quid post esse exsequendum. Nam non omnia eiusdem momenti esse et facile fieri posse, ut ea, quae maximi momenti essent, neglegerentur, si omnia exsequi vires collegii delegatorum superaret. Hoc propositum sine disceptatione approbatum est.

Deinde prof. Dorożynskij proposuit, *ut nostrorum conatuum ac laborum fructus, quos ad id temporis adepti essemus, i. e. reales condiciones, sub quibus nostra quidem sententia unio inter Occidentem et Orientem ad finem perducere posset, in unum colligerentur et una cum litteris ad id consilium accommodate confectis, singulis ecclesiis orientalibus mitterentur atque ab iis peteretur, ut quid hac de re sentirent, aperirent.* Quod propositum hac ratione explicavit:

Quattuor anni praeterierunt ex eo tempore, quo quaestio Ecclesiarum unionis scientificis disputationibus in Velehradensibus conventibus tractata est. Reapse per exiguum esse videtur illud spatium temporis, si cum eo comparatur, quod necessarium est, ut haec tam gravis quaestio ad finem perducatur ac decernatur; ut Ecclesiarum discidium pluribus saeculis factum est, ita pluribus quoque saeculis opus esse videtur, ut eadem uniantur. Nihilominus tamen, ut posteriores labores nostri meliores ac maiores fructus ferant, iam hodie disquiramus necesse est: 1° qui sint ad id temporis nostrarum contentionum ac laborum fructus, 2° possintne Velehradenses conventus areopagus existimari, qui viam inveniatur atque monstretur ad unionem Orientis et Occidentis ducentem?

Quod priorem, quam posuimus, quaestionem pertinet, affirmative respondendum est. Quod Actis primi et secundi Velehradensis conventus probatur, in quibus ratione scientifica nec non vero cum caritate ac tolerantia omnia illa quibus Ecclesia orientalis et occidentalis inter se discrepant plus minusve explicata sunt quin etiam definitae condiciones allatae sunt, sub quibus unio cum Ecclesiis orientalibus fieri possit.

Quod vero posteriorem, quam supra protulimus, quaestionem attinet, non sine quadam dubitatione affirmative respondendum esse puto.

Iam unionis definitio desiderat, ut non una sed duae partes proportionalem in modum repraesentatae illas condiciones discutiant, sub quibus unio inter eas fieri possit, ut non una sed utraque pars viam quaerat, quae ad unionem perducatur. Iam vero primo conventui interfuerunt catholici, orthodoxi aberant; in secundo conventu catholicorum numerus fuit 180, orthodoxi vero aderant solum duo iique non ex Russia sed e Germania; hodie sumus circiter 200, ex altera parte — nullum videmus theologum! Qua de causa quid aliud Velehradenses conventus reapse esse videntur, nisi catholicorum congressus, qui de unione orientalium sine orientalibus disputant, de iis sine iis deliberant? (Orator deinde queritur neminem ex Russia venisse quia haec res impedimento est, quominus maior fructus ex conventibus capiatur. Praeterea queritur in invitandis theologis ad conventum solum Russorum habitam esse rationem, alias ecclesias orientales esse neglectas. Pergit autem sic exponere).

Ex eo, quod *solum* Russiam adhuc respeximus, multa alia mala secuta sunt. Etenim non recte intellecti sunt conatus laboresque Velehradensium conventuum, qui Ecclesiarum unionem spectant. Audita sunt opiniones

quae falso nostram actionem explicant, non modo orthodoxorum, sed etiam quod maxime dolendum est catholicorum. Sic e. gr. in russica ephemeride „Strannik“ ex anno 1909. scriptum est, Velehradenses conventus finem sibi unicum proposuisse mutuam Slavorum necessitudinem, unionem autem modo medium esse, quo ille assequendus esse putetur; aliae ephemerides plenae sunt adhuc admonitionum et opinionum, Velehradensium conventuum finem praecipuum esse, orientales in ritum latinum convertere; sacerdos catholicus in polonica ephemeride „Świat“ ausus est contendere, nos panslavismum promovere et Slavos russificare nobis proposuisse (!).*) Quae omnes criminationes cum ab Excellentissimo Praeside secundi conventus satis refutatae sint, supervacaneum est de illis plura disserere, potius ad rem ipsam transeamus.

Etsi verum est, post casum Constantinopolis maxime respiciendam esse in decernenda unionis quaestione Russiam, cui Sołov'ev partem arbitri destinavit, tamen illud negari non potest, omnem, rerum Russiae ecclesiarum peritum, fateri oportere, donec russicae nationi ibi nulla sit potestas in rebus conscientiae suae decernendi, tam diu defuturam esse ibi gravissimam condicionem ad quaestionem unionis diiudicandam necessariam, quia non edictis imperii, sed „corde creditur ad iustitiam“ (Rom. 10, 10)!

Nolumus fratres nostros caros accusare eoque minus, quod hic absunt, silentio tamen praetermittere nonnullas res non possumus, quae historia nituntur: a. 1839 sublata est unio Bresciensis; a. 1878 adductus est noster graeco-catholicus episcopus Chelmensis, ut episcopalem sedem suam relinqueret vi, quae ultimum unionis propugnaculum evertit; accedit, quod etiam ad hoc tempus Russi ex protestanticis fontibus catholicismum noverunt, in quibus vox veritatis odio obtunditur. Vox clarissimorum virorum ut Gagarini, Galicini, Solov'evii, qui Ecclesiam suam solum per unionem cum Roma renasci posse opinabantur, fuit illius „clamantis in deserto“ (Marc. 1, 3).

Nonnulli occidentales putant quidem, vocem illorum primorum unionis praekonum haud irritam fuisse, immo vestigia in magno imperio reliquisse, nam permultae illustriores familiae russicae ad catholicismum se applicaverunt. Haec autem opinio opinio erroris est, nam illae familiae, postquam in catholicismum transierunt, non retinuerunt orientalem ritum suum, sed eum in latinum mutaverunt huius vero ritus mutationes, quae extremis temporibus persaepe fiunt in Russia in amplioribus ordinibus, apud nos in Galicia in ordinibus inferioribus, ideae unionis non usui, sed detrimento sunt, quoniam fortasse etiam invitos imperitos ad illam falsam opinionem perducunt, unionem nihil aliud esse nisi conversionem in latinum ritum. Nihil autem nocentius est in decernenda Orientis unionis quaestione, quam omnia experimenta aut studia in ritum latinum converti. Quod optime Summi Pontifices intellexerunt, cum edicerent: „volumus ut omnes catholici, sed non latini fiant“, aut „Oriens Orientalibus“, id quod manifeste expressum est

*) Alius sacerdos catholicus in libello polonica lingua scripto „Na Rusi galicyjskiej schyzma się gotuje“, quem libellum rever. auctor dedicavit „catholicis et orthodoxis patribus tertii conventus Velehradensis“ (!) aperte dicit: finis catholicae propagandae non unio debet esse, sed conversio orthodoxorum in latinismum.

in constitutione Leonis XIII. de orientalibus Ecclesiis de die tricesima Novembris 1894. anni.

Forsitan futurum concilium ecclesiasticum in Russia, quod animos eorum omnium, qui reformationem Ecclesiae russicae necessariam existimant, magna spe replet, fundamentum ideae unionis ponet sed antequam id fit, satius esse opinor nostros scientificos fraternaeque caritatis plenos conatus ac labores non ad septentriones, sed ad orientem, non ad unam, sed ad totum numerum Ecclesiarum orientalium dirigere. (Iamque ostenso numero ecclesiarum orientalium et commercio inter ecclesias concludit:).

Forsitan Velehradensium conventuum vox scientiae, caritatis pacisque facilius perveniat eo, ubi praeclari illi Ecclesiae graecae sancti propugnatores vixerunt et operati sunt ut Athanasius M., Basilius M., Gregorius Nazianzenus, Ioannes Chrysostomus eo, ubi ad Domini sepulcrum primus martyrum sanguis profusus est eo, ubi Paulus et Barnabas super paganismi ruinas christianismum fundaverunt (Antiochiae) eo, ubi primum vita monastica floruit (in Aegypto). Ubi vincula unionis intercisa sunt, ibi facillime illa rursus copulari possunt

Quam ob rem propono, ut nostrorum conatuum ac laborum fructus, quos ad id temporis adepti sumus, i. e. reales condiciones, sub quibus nostra quidem sententia unio inter Orientem et Occidentem ad finem perducere possit, in unum colligantur et una cum litteris ad id consilium accommodate confectis, singulis Ecclesiis orientalibus mittantur atque ab iis petatur, ut, quid hac de re sentiant, aperiant.

Uti vita religiosa, ita etiam scientia theologica in Oriente non obmutuit, quod nonnulli fieri volunt. (Hoc amplius expositum est).

Qua de causa sperare possumus fore, ut Ecclesiae orientales nostros conatus ac labores scientificos pro dignitate aestiment et responsa dent gravia, quae futuris Velehradensibus conventibus viam monstrent, qua cedentes, id quod sequimur, assequamur, ut nos melius cognoscamus et intellegamus et ut tandem reconciliatio concordiae inter nos fiat! Concordiae enim gratia omnia fiant, non polemicae. Namque ut res politicae et diplomaticae nunquam veri propugnatores et fautores sunt christianismi Ecclesiaeque amici, ita etiam polemica nunquam ad exoptatum finem ducit. „Omni polemicae ut dicit professor Ehrhard inest aculeus, qui vulnerat; in omni polemica respicit una pars se ipsam, alteram autem excludit, quo facto saepius id profert, quod dissociat, quam quod separatis commune est.“*) „Extremum igitur est tempus verbis eiusdem auctoris uti nobis liceat ut in polemicae locum (servatis servandis) theologia mutuae cognitionis et concordiae succedat“.

Si hoc modo altera pars, i. e. omnes Ecclesiae orientales invitabuntur, ut una nobiscum labores suscipiant et operi huic adlaborent, quo facilius quaestio de Ecclesiarum unione solvatur, fundamentum solidum Velehradensibus conventibus dabitur, quo facto et quaestio ipsa novam et fructuum plenioram viam ingredietur, qua discordia inveterata leniri vel etiam tolli poterit!

De hac re nonnihil disceptatum est. Postquam is qui rem proposuerat idem brevius explicavit animadversum est a R. D. Ernesto Dostál conventum non habere auctoritatem aptam ad definiendas condiciones unionis ecclesiarum, neque ex parte catholicorum, neque ex parte orthodoxorum. Sed Msg. Šulc nostrum esse cogitare et discutere ac rem discussam auctoritati proponere docuit. Praeterea R. D. Fedoroff proponebat, ut potius tota Acta in Graecum versa singulis ecclesiis orientalibus mitterentur et ut interrogarentur quid censerent non de condicionibus statutis sed de hoc motu Velehradensi. Id aliis quoque placebat (Jugie). Alius rem post IV. conventum ad id apte praeparandum facilius fieri posse censuit. Sed postquam R. D. Dr. Dorožynskij fructus aliquos priorum conventuum variis locis iam collectos esse, velut in Velegradskij Věstnik, ostendit et pro voce conditionum (ecclesiis proponendarum) dici posse scientificas disquisitiones explicavit, a maiore conventus parte approbatum est quod ipse proposuerat.

Tertius R. D. Fedoroff proposuit, *ut verterentur in Russicum non solum Acta Velehradensium conventuum sed etiam libri, quibus opiniones eorum praeciudicatae tollerentur et ut in exsequendis conventus decretis hoc primum ad effectum perduendum curaretur.* Explicato rei momento concessit pauca ab occidentalibus scripta esse modo omnino apto, ut si in Russicum verterentur, orthodoxis persuaderetur, sed saltem ea, quae sunt, velut Sintherni commentationes vertenda esse. Totum hoc sine disceptatione approbatum et postea a conventu generali Academiae Velehradensis id fieri iussum est.

Reliqua proposita in posterum tempus dilata sunt.

*

Post meridiem h. 2 lectum est a R. P. Meth. Ustičkov *de ecclesia bulgarica cum ecclesia romana catholica reconcilianda.*

Cum finivisset, status conventus generalis Academiae Velehradensis habitus est. Ac primum lectum est a secretario Academiae de rebus ab ea usque ad id tempus gestis:

De Academia Velehradensi.

Ut centrum et scientificum institutum nostris conatibus conderemus, propositum Dr. Grivec conventus II Velehradensis, comprobavit atque statuit ut constitueretur Academia Velehradensis, docta societas ad studia ecclesiae orientalis graecoslavicae concelebranda.

Consilium a secundo congressu electum leges Academiae Velehr. ad exemplar scientificae societatis, quae vocatur Görresgesellschaft, composuit curavitque, ut hae leges a gubernio Austriaco approbarentur.

Anno elapso praesidente msgre Dr. Stojan iuxta suas leges Academia instituta est ea condicione, ut quae in statutis minus recta vel apta viderentur, a III. conventu Velehradensi corrigentur vel emendarentur et ut con-

silium et primum collegium interim electum suo munere usque ad III. congressum fungeretur, a quo denuo membra consilii et collegii eligantur.

Hucusque A. V. nullum socium honorarium, decem conditores, sex ordinarios, qui una pensione 250 cor. solverunt, quadraginta septem ordinarios, „qui uno quoque anno duodecim coronas pendunt, atque quadraginta duos adiutores habet.

Egimus atque ad finem perduximus cum iis, qui tenebant atque edebant Slavorum litt. theologicas, ut proprietates Aae Vs fierent. Placuit, ut titulus commentariorum „Slavorum litterae theologicae“ in novum „Acta Academiae Velehradensis“ mutaretur.

Academia Velehradensis hucusque edidit Acta II. conventus Velehr., quae sociis conditoribus et ordinariis anno elapso gratis mittebantur, opus a Franc. Snopek compositum, „Konstantinus Cyrillus et Methodius, die Slavenapostel“ atque primum fasciculum primi voluminis Nomenclatoris a Rev. P. Palmieri concinnati.

Deinde praeter nonnullas voces sermones latini (studium rei, consilium, quae nonnullis obscuriores videbantur, quam studium de re, senatus) in controversiam vocatae sunt §§ 4. 7. 8. legum Academiae Velehradensis. In § 4 pro sociis adiutoribus benefactores tantum admittendi visi sunt, ne in suffragiis colligendis difficultates orerentur. In § 7 iura consilii desiderabantur. Nam etsi e condicione doctrinae in studiis Academiae Velehradensis propriis exhibitae colligi possit consilii esse dumtaxat de doctrina et de ratione studendi iudicare, tamen res exprimenda est. Vel sic, magis autem, si alia quoque iura, ut iudicandi de rebus agendis, iis concederentur, illud probandum esse non videbatur eligi eos in perpetuum. Maxime R. D. Šrámek urgebat facile mutatis condicionibus mutari etiam studia virorum doctorum neque naturam humanam constantem esse. Alii mediam viam proposuerunt (Dr. Zavřel), ut dimidia pars in perpetuum, dimidia ad tempus deligeretur. Tandem res ita componi posse videbatur, ut munus consilii committeretur viris in perpetuum deligendis, sed in § 9 mutaretur modus deligendi collegii praesidentis; non esse deligendum a viris in consilium delectis ex ipsis. Sed cum diu in utramque partem de hoc loco mutando disputatum esset, R. P. Ostrčilík suavit, ne leges mutarentur antequam singulis sociis litteris indicaretur quid mutandum esse videretur rationesque clare simul exponerentur, ut omnes rei momentum intellexerent et deliberare possent. Hoc propositum conventui placuit. Simul etiam § 26 complendam esse et de iis, quae academia editura esset, commendandis auctoritati ecclesiarum deliberandum esse significatum est.

Consilium cum collegio praesidenti interim constitutum est ex praeside Exc. metropolita Andrea, eius vicario Msg. Stojan, secretario R. D. Jašek, arcario R. D. Hříva ac RR. DD. Dr. Bocian, Dr. Dočkal, Dr. Fedoroff, Dr. Grivec, M. d'Herbigny,

Dr. Hrachovský, M. Jugie, Dr. Nábělek, A. Palmieri, Dr. Pazman, A. Špaldák, Pr. Sup, Dr. Tumpach, ass. Vychodil, Dr. Zdziechowski.

His rebus decretis conventus generalis Academiae Velehradensis finitus est.

* *

H. 5 conventum est ad deliberandum de reliquis propositis, quae ad res in agendo positae pertinebant.

Ac primum actum est de proposito R. D. Fedoroff, quod his verbis comprehenderat: „*ut quarto conventui interfuturi iam nunc incipiant studere omnes uni eidemque quaestioni controversae ita, ut omnia, quae ab adversariis afferuntur, quam accuratissime perscrutentur et saltem tres vel quattuor lectiones ea de re habeantur*; propono autem quaestionem *de thesauro meritorum*, de qua et historica et dogmatica et liturgica pars propriis lectionibus exponantur“. Ad rem R. D. Em. Dostál proposuit, ut singulae partes huius quaestionis tractandae antea determinarentur et singulis conventuris ex utraque parte, litteris exponerentur. Id quod R. D. Grivec consilio Academiae committendum esse censuit. Omnia haec a conventu approbata sunt.

Deinde R. D. Grivec proposuit, ut statueretur *non esse opportunum* commentarios, qui inscribuntur *Velegradskij Věstnik edi*. Sententiam suam sic exposuit:

Velegradskij Věstnik prodit Pragae quater in anno fasciculis sat parvis, lingua russica cum transcriptione latina. Fundatum est ad divulgandam ideam unionis. Ac saepe quidem dicitur hanc editionem esse rem privatam nihil commune habentem cum nostris conventibus. Sed quandam connexionem cum Velehradensibus conventibus iam nomen eius indicat et materia confirmat. Mihi certe videtur esse inopportunist V. V. edi. Inopportunist edi illud inter Bohemos; nam potius Bohemicum esset necessarium; nam agitur de rebus, in quibus accuratissimae expressiones adhibendae sunt, quod lingua russica apud Bohemos fieri non potest. Ii tantum, qui bene iam callent linguam russicam, omnia recte intellegere possunt. Inopportunist esse puto V. V. etiam quia nobis saepe obiciuntur suspiciones panslavismi; imprimis a Polonis saepe V. V. reprehensus est. Praeterea inopportunist est transcriptio latina. Qui callere vult linguam russicam, necessario cyrillicas litteras noscere debet; ergo illo modo solum „dilettantismus“ quidam fovetur, qui in re nostra vitandus est. Porro considerandum est Russos et alios orientales cyrillicam in magno honore habere, quod in unione promovenda maxime attendendum est. Nam cyrillica cum ritu slavico intime coniuncta est. Accedit quod V. V. est quasi „concurrentia“ contra *Вѣра и Жизнь*, quod folium Petropoli editur et ab hoc anno multo perfectius adornatur.

Ad haec responsum est a R. D. Stryhal:

Contra hoc primum dico: V. V. desiderio R. D. Šauer de Augenburg a primo conventu Velehradensi approbato edi coeptus est et iam tribus milibus exemplarium diffunditur ideoque re vera aliquem influxum videtur posse habere. Deinde quod attinet ad illam obiectionem de lingua russica,

certe, si iam volumus propagare hanc ideam unionis, maxime etiam inter studiosos, quae lingua alia aptior est quam russica? Voluerunt quidam, ut omnibus linguis slavicae scriberetur; sed hoc potius esset aliquod genus panslavismi. Ceterum, si V. V. in panslavismi suspicionem vocatur, ne discere quidem russicam linguam licebit. Sed, si nos volumus excitare desiderium unionis et Russi sunt maxima pars eorum, qui conciliandi sunt, optimum est, si russica lingua scribitur et sic multa possunt edi, quae aliquando russice edenda sunt. Quodsi magis scribitur pro occidentalibus, tamen non sunt ipsi Russi excludendi a lectione, praesertim cum sic iis pateat, quidquid de nostris studiis occidentalibus proponimus et sic suspicio omnis praevenerit. Et quod attinet ad litteras cyrillicas, latinae litterae in nostris regionibus certe aliquo modo est aptior via ad addiscendam linguam russicam; etsi litteras cyrillicas discere et iis legere re vera facilimum esset, tamen commodius semper videbitur occidentalibus legere russicum litteris latinis et minus abhorrebunt a difficultatibus linguae discendae. Ceterum ipsi Russi non abhorrent ab hac re, sed quidam professor universitatis petropolitanae etiam se obtulit ad scribendos articulos in V V.

Alius, R. D. Fedoroff, alias rationes attulit contra propositum:

Istud, quod nomen Velegradskij Věstnik putatur excitare opinionem de coniunctione huius folii cum conventibus Velehradensibus ac si eorum nomine scribatur et sententiae in eo prolatae eorum auctoritate nitantur, non videtur firma ratione niti. Certe plus non significatur hoc nomine nisi V. V. eadem studia sequi quae sequantur conventus Velehradenses. Deinde dictum est etiam „cyrillicam“ coniecti aliquo modo cum ritu ob eamque rem, si latinae litterae praeferrantur, oriri posse suspicionem aliquam contemptus ritus orientalis. Sed distinguendum est inter cyrillicam civilem et ecclesiasticam, quae res omnino diversae sunt. Si a cyrillica civili abstinemus, quae solum in Russia a Petro M. viget, nemo offenditur. Neque illud adduci possum, ut credam V. V. esse aliquam „concurrentiam“ cum Вѣста и Цѣстнь. Scopus enim huius folii omnino diversus est. В. и Ц. Russis tantum destinatur, V. V. Slavicae occidentalibus. De suspicionibus vero illis, quas Poloni movent, nihil dicendum est: semper existent, nisi folium polonica lingua scribatur, ut Swiat Slawianski. Itaque non video seriam causam desistendi ab edendo V. V. Praeterea allatum est Bohemis opus esse folio Bohemico. Gaudebimus, si omnibus linguis Slavorum occidentalium unionis studia divulgabuntur. Sed Bohemicum folium, cui R. D. Jašek praest, habet scopum proprium, item nostrum. Neque de illa re timendum est, quod aliquae voces in hoc folio parum intellegentur: non agitur de rebus magni momenti. Scopus enim folii non est edere res, quae destinantur theologis doctissimis, sed tantum, quae omnibus pateant. Nihil igitur nocet, si quis linguae russicae minus peritus aliquam vocem cum alia commutabit. Neque „dilettantismi“ crimen videtur esse iustum; quia certe, qui vult serio studere, non folio aliquo contentus erit, sed grammaticam consuet. Sed folium hoc iuvat aliquo modo illos, qui non habent tempus Italiae faciendi. Itaque mihi videntur rationes allatae omni vi esse destitutae.

Sed denuo allatae sunt quaedam difficultates:

Si praeter bohemicum folium „Apoštolát“ videatur esse aliud edendum elegantius scriptum et viris eruditis destinatum, aptius videtur bohemicum esse quam rassicum. Ex alia parte tractatio de unione est magni momenti. Pulcherrimi articuli eduntur et tamen non prosunt, quia sunt res quae accuratissime intellegi debent nec possunt ab omnibus. Quod ad illam transcriptionem attinet, qui vult discere rassicam linguam, necessario debet etiam novisse cyrillicam. Qui tantum obiter callet, inutilis est in nostra re. Non est distinguendum inter cyrillicam civilem et ecclesiasticam. Cyrillica est cyrillica: serbica magis distat ab ecclesiastica et tamen acerrime eam defendunt. Si nos optamus, ut etiam linguam rassicam discant, qui studiis nostris occupantur — commendemus illis folium Вѣра и Жизнь: omnino concordat cum decreto primi conventus ut edatur folium catholicum rassicum in Russia. Sunt nonnulli defectus in hoc folio, sed non tanti sunt quanti in folio V. V.

De hac re R. D. Ern. Dostál censuit:

Haec res non pertinet ad conventum. Iam dictum est esse editionem prorsus privatam. Non est declarandum esse organum Academiae vel conventuum et si editor Kotrba*) edere vult hoc folium, non possumus eum impedire.

Idem R. D. Jašek sensit.

Disceptationem clausit R. D. Fedoroff:

Etsi V. V. editur a privata typographia, quam non possumus impedire, tamen agitur de me et R. D. Špaldák, qui folium adornamus. Nolumus sane aliquid facere, quod noceat ipsi rei, quod a conventu non iudicetur esse prudens. Itaque quod obicitur de erroribus vitandis, quos legentes folium V. V. rassica lingua scriptum committere possint, concedo de unione loqui oportere cum magna praecisione et diligentia. Non autem agimus directe de unione, sed tantum declaramus res, quae aliquo modo possunt occidentalibus Slavis aperire indolem orientalium, non de unione disputamus, sed de excitando studio unionis solliciti sumus. Ut in Russia ipsa edatur aliquod folium, sicut statutum est in primo conventu, certe omnibus placet. Nihil repugno, ne etiam Вѣра и Жизнь commendetur exceptis quibusdam naevis, de quibus iam cum redactore et cum aliis collocutus sum sicut neque bohemicum folium R. D. Jašek improbo. Tantum rogo, ut V. V. in sua pace relinquatur: nihil contra unionem fit in hoc folio, neque speciem alicuius mali invenio. Scio certe etiam in Russia praeter aliquam inanem reprehensionem a Troickio factam omnes alios cum benevolentia hoc folium excepisse. De litteris cyrillicis addendum est in America quaedam folia ruthenica etiam latinis litteris edi.

Hoc modo re undique perpensa propositum approbatum non est.

Post haec proposita R. D. Jugie de *precibus ad unionem impetrandam fundendis* exposita et tractata sunt. Proposuit:

1) „ut precatio pro cessatione schismatis omnibus Christi fidelibus orbis catholici commendetur. Membra conventus in diariis

*) Ab hoc anno iam non editur a V. Kotrba sed a „Češsko-slavjanskaja akcionernaja tipografija“ Praga-I. 186, quae res iam ante conventum mutata erat.

publicis et periodicis articulos conscribant ad animos excitandos, ut huic devotioni sedulo incumbant. Statuta Apostolatus Sanctorum Cyrilli et Methodii inter Slavos, statuta Archiconfraternitatis B. Mariae V. in caelos assumptae in aliis regionibus, magis ac magis publicentur ac divulgentur, ut fideles iis piis sodalitatibus nomen dent.“

De hac re Msg. Kyselka sapienter monuit cavendum esse ne videremur ignorare preces faciendas de unione universae ecclesiae iam commendatas esse summa romani pontificis auctoritate, a Leone XIII., qui mandavit, ut in omnibus ecclesiis catholicis ante festum Pentecostes preces publicae fierent. Sed, ut R. D. Schneider bene intellexit, nihil aliud volebat R. P. Jugie, nisi ut etiam plures preces, quae non fierent iussu sed ultro, commendarentur.

De conatibus instituendi Apostolatum ss. Cyrilli et Methodii in Bohemia hac occasione dixit R. P. Křikava:

Pro regno Bohemiae est triste, quod in Bohemia nondum introductus est Apostolatus ss. Cyrilli et Methodii. Iam in coetu generali catholicorum, qui Pragae celebratus est, summo applausu a populo acceptum est propositum de hac re. In reginohradecensi dioecesi in publico folio ordinariatus res commendata est, ut singuli parochi habeant licentiam introducendi. Ego introduxi neque ullam difficultatem habui in hac re. Si in nostra dioecesi facultas data est, facio hanc propositionem, ut conventus unionis roget illustrissimos ordinarios Bohemiae, ut in suis dioecesibus introducant Apostolatum ss. Cyrilli et Methodii.*)

De modo, quo propositum R. P. Jugie exsequi possimus R. D. Kotrch proposuit, ut libellus meditationum componeretur, ut populus per mensem Iulium meditari et deliberare posset de vita ss. Apostolorum.

Postea R. P. Jugie legit alterum propositum: „2) Haec devotio praecipue ordinibus religiosis, qui vitae contemplativae ad dicuntur atque aliis piis institutis proponatur ut maxime collatura ad Dei gloriam et salutem animarum“.

Etiam hoc propositum RR. D. Kyselka et post eum R. D. E. Dostál aliter intellegi posse atque probandum esse videretur monuerunt. Non enim „via officiosa“ rogandos esse ordinum religiosorum superiores; si sua sponte nos iuvaturi essent, bene futurum esse; ne nos aliis molesti essemus.

R. P. Ostrčilík prudentissimum consilium dedit: „Breviarium saepissime ad hanc intentionem nos huc congregati offeramus“.

R. P. Jugie deinceps cetera proposita legit:

„3) Cum inter cultum ss. Cordis Iesu, cuius ardentissimum desiderium est, ut omnes christiani unum sint, et deprecationem pro Ecclesiae unitate affinitas maxima existat, omnibus sodalibus plurimarum confraternitatum sub nomine Sacratissimi Cordis erectarum commendetur devotio nostra. Praecipuis moderatoribus is-

*) Responsum Msg. Stojan praesidentis RR. aep. Ordinariatus pragensis omitti iussit.

tarum confraternitatum Acta huius tertii conventus mittantur quantum fieri potest, ut ipsi in periodicis confraternitatum atque in earum piis conventibus ad hanc devotionem sodales suos adhortentur“.

4) Quamvis multa spiritalia beneficia illis qui preces pro Ecclesiarum reconciliatione effundunt, Ecclesia iam concesserit, maiora a Summo Pontifice petantur.

5) Resumatur votum secundi conventus, quod est Conventus exprimit desiderium, ut omnes sacerdotes unionis amicissimi in utraque Ecclesia, saltem semel in mense missam celebrent ad tollendum schisma cum pari intentione (saltem secunda); simul instruatur populus, ut accedat cum eadem intentione ad communionem.

6) Non solum catholici, sed etiam Orientales dissiti ad deprecandum pro ecclesiastica unione invitentur. Non desunt sane in Ecclesia separata homines pii qui sincere finem discidii ecclesiastici peroptant. Ii omnes nobis se socios addant in orando.

7) Votum exprimat conventus ut in Litaniis Lauretanis addatur haec invocatio: Mater ecclesiasticae unitatis ora pro nobis.

8) Libelli precum conscribantur in omnibus linguis Europaeis, qui excellentiam supernaturalem huius devotionis vivide repraesentent.“

Haec proposita omnia approbata sunt.

Item illud, quod iis addidit R. D. Grivec: ut conventus desiderium exprimeret, ut summus pontifex ss. Cyrillum et Methodium speciales unitatis et omnium operum ad hanc rem pertinentium patronos eligeret.

Postremo agebatur de re, quae a quibusdam orthodoxis Bulgaris proposita est, quam R. D. Fedoroff explicavit:

Cum hoc anno morarer in Oriente duo viri magnae auctoritatis non rogabant modo sed obsecrabant, ut conventus Velehradenses efficerent, ut aditus alumnis orthodoxis, maxime Bulgaris, pateret in nostra seminaria et universitates theologicas. Candide dixi iis nos non posse dare theologis Bulgaris titulum doctoris theologiae, sicut iis dant universitates protestanticae, quia doctor noster iurare debet in fidem catholicam. Illi tamen mihi dixerunt se non velle, ut alumni titulos acciperent, sed ut haberent educationem christianam. (Plausum est) Valde igitur gaudeo, quod conventus hoc propositum ita benigne excipit. Sed supplico, ut unusquisque RR. DD. pro hac re faciat quidquid facere possit.

Expositis difficultatibus, quae ad rem spectant, approbatum est propositum: *Aditus clericorum orthodoxorum ad aliquod seminarium et facultatem theologicam catholicam patefaciendus est; et haec cura ponatur secundo loco in exsequendis decretis.* Atque commissum Academiae Velehradensi est, ut omnia facienda curaret, quae fieri possent.

Hoc modo ea de quibus agendis deliberandum erat absoluta sunt.

Postridie 29/VII. h. 3 legit R. P. Uristov *De Pantcleimonis monachi bulgari, ad ecclesias inter se reconciliandas momento*. Post eum R. D. Dr. Hadzsega exposuit *de discrimine inter sententiam theologorum orthodoxorum et s. Io. Chrysostomi de primatu s. Petri*.

Post has lectiones tractata est dilata quaestio *de sanctis Russorum*, quam exposuit R. D. Fedoroff:

De hac quaestione egimus aliquo modo iam in I. conventu; sed tum admodum platonice res tractata est. Nunc primum velim, ne surgant difficultates male intellecta quaestione, declarare, me nolle suggerere RR. DD. ut instituat aliquod collegium determinandorum eorum, qui ex sanctis Russorum sancti agnoscere possint. Hoc pertinet ad ecclesiam. Dico hoc, quia in primo conventu a quibusdam obiectum est, acsi vellemus definire qui essent declarandi sancti, qui non essent.

Etiam a saeculo XIV cum ecclesia russica iam formaliter abalienari ab omni communione cum ecclesia catholica coepit, usque ad hunc diem apud Russos sancti inveniuntur. Iam vero non solet existimari extra ecclesiam catholicam posse esse homines qui eximia virtute excellant, qui sanctitatem habeant in gradu heroico (ut ss. Franciscus Seraph., Fr. Salesius, Vincencius Ferr.) Sed tamen velim ratio habeatur alicuius, ut ita dicam, circumstantiae, propter quam sancti ecclesiae russicae non sunt tantummodo boni homines in bona fide versantes. Habent enim etiam sacramenta omnia, quae nos habemus et ideo Dominus mihi videtur noluisse eam ecclesiam relinquere sine gratia sua. Frequentatio sacramentorum et alia media spiritualia, quae ecclesia orthodoxa conservavit, permittere mihi videntur, ut existant in ecclesia russica quidam viri, qui sanctitatem habeant. Quodsi ita est, omnino necessarium mihi videtur esse nos in eam quaestionem incumbere, ut enucleetur qualis haec sanctitas sit et quomodo a nobis apprehendi possit. Studia de sanctis in genere, sicut omnes scitis, optime excolta sunt a PP. Bollandistis. Sed ibi de sanctis Russorum unus Martinov exposuit idque non satis ample. E saeculo XVII habemus aliquod opusculum monachi ordinis s. Basilii Kulčynskij, qui hanc rem tractavit. Sed nemo alius pennam sumpsit, ut de hac re scriberet. Videtur autem huius rei tractandae summa esse necessitas.

Nunc velim tantummodo aliqua proponere de methodo in hac re servanda. Primum dicendum est, in Ecclesia russica non esse tales processus canonizationis quales apud nos; fere nihil est, si comparatur cum eo, qui fit in ecclesia catholica. Quare colligi oportet diligentissime quae pertinent ad sanctos Russorum non tantum ex „officialibus“ foliis de processu canonizationis, sed ubicumque sunt. Multa, quae de sanctis Russorum narrantur omni fundamento destituta sunt et magna proinde cautela adhibenda est. Sed contra, ne labatur quis in alteram partem credens omnia quae narrentur de iis esse falsa. Habemus documenta et monumenta historica, e quibus cognoscere possumus sanctitatem. Ut exemplum afferam, P. N. Nilles in Calendario utriusque ecclesiae dicit Alexium metropolitanam XIV. fuisse catholicum tantum propter eam rationem, quod ordinatus est a patriarcha constantinopolitano, qui eo tempore Romae iunctus erat. Sub hoc metro-

polita ut eius sacerdos et amicus s. Sergius, hegumenus radonežiensis, vitam degebat, cuius fama totam Russiam pervasit, ut inveniri vix possit domus Russorum, ubi hic sanctus non quam maxime colatur. Eius reliquiae in Sergievo-Troickaja lavra conservantur, de quibus etiam miracula narrantur. Attuli hoc tantum exemplum. Sed sunt aliae quoque reliquiae, quibus fieri dicuntur miracula. Etiam hic cautissime est procedendum, quia nonnumquam vel ficta vel omnino falsa sunt, qua de re in „reglamento“ Petri M. mentio facta est, sed etiam talia, quae videntur esse vera. Quae cum ita sint, omnibus, qui in haec studia incumbunt, omnia aequa lance perpendenda sunt. Si tale studium modo serio instituetur, maximum illud impedimentum removebimus de sanctorum russicorum cultu retinendo. Ut de hac quoque re aliquid dicam, scimus in Gallia quidem Carolum M. et Brunegildam et aliquos alios sanctos ab ecclesia catholica solum pro regione gallica esse agnitos. Fortasse possunt quidam sancti Russorum hoc modo coli sicut hi gallici, fortasse haec erit ratio rem componendi. Attendendum est non posse nos quidem hic nomine ecclesiae agere, nullam enim in hac re auctoritatem habemus; sed velim tantum ii, qui studere volunt quaestioni de sanctis orientalibus, habeant ante oculos quae dixi. Fortasse roganda est Societas Iesu, ut societati Bollandistarum, inter quos sunt qui Russice sciunt, proponat, ut dent operam peculiarem sanctis Russorum.

De hac re multum disputatum est.

R. P. Křikava: Si historiam ecclesiasticam investigamus, invenimus etiam exempla catholicorum, qui saltem aliquo tempore stabant a parte antipapae et re vera erant sancti. Ergo etiam illi Russi, cum non essent coniuncti cum papa, poterant esse vere sancti, quia non erant haeretici, versabantur solum in errore (ignorantia inculpabili). Itaque non puto esse tantum impedimentum, quominus agnoscantur.

R. P. Jugie: Oportet exempla afferri de hac re.

R. P. Palmieri: Vincentius Ferrerus.

R. P. Jugie: Sed tum non potest equiparari sanctis russicis. Tempore schismatis occidentalis populi christiani dividebantur quoad papam, nesciebant, ubi esset verus papa, sed in Russia non est eadem res.

R. P. Křikava: Non eadem, sed similis.

R. P. Palmieri: Aliquid veri est in opinione P. Jugie: distinguendus est error personalis et error doctrinalis; sanctus ille agnoscebat romanum pontificem ut caput ecclesiae, sed nesciebat, quis esset caput; in sanctis russicis error erat de doctrina. Sunt inter eos tales, ut Alexander Nevskij, qui diserte reiecerunt primatum. Si error est doctrinalis, non pertinet illud exemplum ad rem.

R. D. Fedoroff: Concedo in illa parte non posse comparari s. Vincentium Ferr. cum sanctis russicis. Sed ex alia parte tales sancti, ut Alexander Nevskij reiecerunt, non dixerim primatum „scientificum“ consideratum, sed potestatem summi pontificis. Sed sunt sancti, qui in bona fide erant: nullam notionem de dogmate catholico habebant; a communione cum catholicis abstinebant, sed propter rationes futiles: haeresis iis videbatur esse quod catholici postquam ederunt in mensa, iisdem in vasibus canibus cibos apponerent. Talibus rationibus futilibus tum deterrebantur, ne catholicos ut

christianos agnoscerent; non habebant notionem dogmatis nec dogma tunc erat pro orientalibus satis evolutum.

R. P. Palmieri: Admittendum est in plurimis fuisse bonam fidem relate ad doctrinam catholicam. Sed etiamsi de bona fide certitudo acquiri potest, necesse est praeterea institui examen gradus heroici virtutum. Ibi est magna difficultas. De omnibus fere sanctis usque ad s. XVI. documenta historica fere omnia deficiunt. Quinquaginta sunt sancti Russorum et inter eos septem tantum mulieres et ex his una Russa et etiam ea est dubia. Omnes sancti russici analysi psychologicae subiectae sunt a scriptore quodam in Voprosy filosofii i psihologii ita, ut ad gradum heroicum sanctitatis statuendum nullum fere fundamentum habeatur ex iis documentis, quae habemus. Non possum omnia exempla afferre, sed est tam severa analysis, ut credam sanctitatem russicam maximae partis sanctorum quodam defectu laborare.

R. D. Fedoroff: Semper illi, qui huic quaestioni studere volent, difficultatem habebunt in documentis: pauca sunt; quaedam sunt edita, multa nos latent. Multa invenire possumus apud veteroritualistas, quae fere omnia nos adhuc latent; cum vulgata erunt maiorem habebimus lucem, ut sanctorum Russorum virtutem diiudicare possimus. Illa commentatio a R. P. Palmieri allegata acriter conscripta est et eo consilio, ut sancti Russorum in luce obscuriore appareant. Poseljanin contra collegit innumera documenta ultimis temporibus, non de Russis antiquis, sed solum de sanctis Russis s. XIX, quos enumerat plus quam viginti sex. Sintne sancti magna est quaestio. Sed tamen quaedam documenta sunt, modo „officiali“ etiam comprobata, quae minime sunt spernenda. Denuo repeto: difficultas est in defectu documentorum; sed non talis defectus est, qualem R. P. Palmieri credit. Aliqua possunt revera bona exhauriri.

R. P. Palmieri: Opus a Poseljanin editum non vitas sanctorum sed virorum virtute praestantium exhibet; unus Seraphimus sanctus habetur; alii sunt episcopi, inter quos Filaret moscoviensis, qui etiam dogmatice contra ecclesiam catholicam procedebat, et de cuius virtutibus etiam in Russia dubitatur. Quapropter opus illud, magis oratorium quam scientificum, non dat veram ideam sanctitatis russicae: non loquimur de viris piis, qui certe exstant ut ultro concedimus, sed de sanctis colendis.

R. D. Kmit: Poseljanin, cum agat de viris virtute eminentibus s. XIX, alium non potuit tractare sanctum nisi Seraphimum. Utrum reliqui habuerint gradum heroicum necne ad nos pertinet, ut examen instituamus.

R. D. Fedoroff: Non tantum de episcopis sed etiam de monachis agit Poseljanin, velut de Ambrosio Optin, de Amphilochio, de aliis, qui doctrinam ecclesiae ignoraverunt. Et licet ipse documenta sua non notet, scimus congeriem materiarum eum prae manibus habere. Attuli hunc librum ut exemplum eo consilio, ut ostenderem, si saec. XIX, cum iam difficillima esset apud Russos bona fides, tamen inventi essent homines admodum pii, quos ipsi Russi credunt futuros esse sanctos, eo magis saeculo XIV, cum bona fides apud omnes fere esset, tales homines fuisse.

R. P. Palmieri: Hoc nemo negavit. Sed maior difficultas est de sanctitate probanda. Et quod dicitur scriptor ille in Voprosy fil. i psih. voluisse deturpare sanctos Russorum: certe documenta inspexit, quae iam collecta sunt.

R. D. Fedoroff: Nullo modo inspexit documenta veteroritualistarum.

R. P. Palmieri: Sed fons potissimus sunt opera Macarii moscoviensis et Demetrii rostoviensis; etiam Barsukov multa collegit.

R. P. Jugie: Debemus distinguere inter sanctitatem supereminentem, quae est quasi nota ecclesiae et sanctitatem ordinariam, quae potest inveniri in hominibus, qui in bona fide versantur. Apud dissidentes numquam invenimus similes virtutes: Deus certe non dat.

R. P. Palmieri: Hanc sententiam non possum simpliciter accipere. Revera scimus inter Russos inveniri viros eximiae virtutis. Ut exemplum afferam, Seraphimus sex annos mansit in silentio; tres annos quolibet die mille prostrationes faciebat. Sunt exempla, quae stilitarum tempora in memoriam revocant. Huiusmodi adhuc existunt: prope Moscoviam, ni fallor in Betania, sunt monachi, qui tam asceticam vitam gerunt, ut etiam apud nos raro inveniat. Sed nescio, utrum huiusmodi exercitatio ascetismi possit haberi pro nota eximiae sanctitatis necne.

R. P. Jugie: Exercitationes asceticae non constituunt plenam sanctitatem. Veteres ascetae, quos ecclesia colit, non sunt canonizati proprie, sed permittuntur coli. Ecclesia est infallibilis in canonizatione, sed non est, ubi tantum tolerat cultum.

R. P. Palmieri: Sicut permisit cultum veterum ascetarum, potest permittere cultum sanctorum Russorum. Utique quaestio solvenda est ab ecclesia. Apud Ruthenos sunt quidam sancti russici, quorum cultus toleratur ab ecclesia. Non agitur tantum de ascetis; sunt etiam signa naturalia sanctitatis. In processu, quem fecit synodus de sanctitate Seraphimi, afferuntur 126 miracula. Haec non debemus omnia reicere acsi sint falsa. De veritate eorum quaestio est instituenda.

R. P. Jugie. Miracula sunt numerosiora. Legi etiam miracula de sancto, quem Russi volunt canonizare. Aliquod opusculum 244 miracula enumerat, et cum aliquis vult cognoscere, in quo consistant: consolatio spiritualis, quam aliquis orando hunc sanctum obtinuit, affertur. Deest scientifica investigatio. Credo, si instituetur scrutatio talis sicut de sanctis catholicis, nullum verum miraculum invenietur.

R. P. Palmieri: Ioasaf, de quo ista miracula narrantur, ad s. XVII. pertinet. Seraphim mortuus est s. XIX. Quapropter respectu documentorum comparari non possunt.

R. D. Schneider: In Lourdes discrimen fit inter miracula et mirabilia instituto rigoroso examine de factis non consuetis. Ut nos possimus aliquem ut sanctum colere, debemus certo scire, ipsum firmum stetisse in veritate et omnem possibilitatem erroris in fide excludere, ne ex hoc cultu exemplum malum procedat in periculum religionis. Sed, puto, nos etiam abstinere debemus a reiciendo cultu inter populum russicum, qui est bona fide; si inde spiritualement aliquem profectum accipit, habeat. Sed abstinere debemus ne nos ipsi eos ut sanctos recipiamus.

R. P. d'Herbigny: Puto: canon sanctorum non est series electorum. Et cum ecclesia aliquem inscribit canoni sanctorum, vult eum proponere ut exemplum et propterea vult, ut examen de fide fiat, deinde de spe et caritate. Propterea de confessoribus maxima difficultas est. Sed de illis, qui propter fidem christianam a Tartaris et Mohamedanis necati sunt, fortasse fides et

heroica virtus admitti potest. Quod dictum est de documentis apud veteroritualistas asservatis, paucissima puto inveniri. Ante 15 dies feci excursionem ad centrum veteroritualistarum in Bělaja Krinica. Petii a monachis laicis, ubi bibliotheca esset; responderunt se nescire.*) Postea e sacerdotibus quaesivi; nihil dixerunt esse nisi libros liturgicos; „quia non indigemus aliis nisi liturgicis libris.“ Tota religio eorum est in conservanda vetere liturgia. Puto etiam in Russia paucissima inveniri posse.

R. D. Hadzsega: De sanctis in sensu catholico est vana quaestio. Ipsa sola habet ius canonizandi. Nos non possumus propagare cultum sanctorum Russorum, sed quendam honorem propagare inter homines possumus.

R. D. Dostál: Propositum est de materia inquirenda de viris, qui coluntur a Russis et de possibilitate eorum cultus. Puto hoc propositum accipiendum esse: materia inquiretur sicut Bollandistae eam inquirent. Non omnes, quorum vita narratur apud Bollandistas, sunt canonizati. Sunt tentamina, ex quibus progrediente tempore quaestio elucescet.

Hoc propositum transmissum est consilio Academiae velehradensis.

Postea Dr. Nábělek, ut laicorum pro religione certantium interpres, orationem luculentam habuit, qua, ut utriusque, occidentales et orientales, in unum certamen coniungerentur summopere esse desiderandum et enitendum docuit.

Cum perorasset, Msg. Stojan rogavit, ut qui in conventu IV. aliquid exponere vel quaestiones proponere vellent iam ad finem mensis mai a. 1913 scripta sua praesidio mitterent et gratiis actis et praesentibus et iis, qui conventum salutaverant et qui de fructibus eius bene merituri essent, conventum conclusit his verbis: „Deus confirmet quod operatus est in nobis intercedente B. Maria V. et intercedentibus ss. Cyrillo et Methodio.“

A. Špaldák et L. Fedoroff.

Conspectus litterarum ad Academiae studia pertinentium.

Al. Bukowski S. I. Die Genugtuung für die Sünde nach der Auffassung der russischen Orthodoxie. Paderborn. Schöningh 1911. Pr. 6 Mk. „Forschungen zur christlichen Literatur- und Dogmengeschichte“ IX. Heft 11.

In hac dissertatione dogmatica *B.* erudite atque obiective proponit doctrinam de satisfactione pro peccato, quam sive russica ecclesia in libris symbolicis i. e. Confessione Orthodoxa P. Mogilae, Confessione Dosithei et Catechismo Philareti profitetur sive theologi in operibus suis tradunt atque defendunt. Materiam tractandam, quae cum compluribus dogmatibus intimo nexu cohaeret, scriptor in 4 capita dividit. Doctrinam russicae orthodoxiae *B.*

*) Ablata est.

haurit e fontibus ipsis, quos et accurate allegat et serio perpendit. Inter libros symbolicos et inter ecclesiam romano-catholicam in hac re, si ea quae de purgatorio docet excipis, et res minoris momenti negleguntur, viget consensus.

In I. cap. proponitur doctrina Russorum orthodoxorum de primaria satisfactione Christi. Recentiores theologi russici quaedam elementa licet secundaria e placitis protestantium hausta introduxerunt uti de duplici oboedientia Christi; Christum in passione et morte obiectum irae Dei fuisse atque inferni cruciatus perpassum esse. Quae ab his theologis adversus catholicam doctrinam afferuntur, non afferrentur, si opera scriptorum catholicorum subtiliter scripta novissent. (Ut exemplum afferam, Světlov, qui est ex optimis theologis dogmaticis Russorum unum librum allegat ut fontem, ex quo catholicam depromit doctrinam „Das Lehrbuch der kath. Religion für die oberen Klassen der Gymnasien von Dr. Wappler“ et praeterea unum locum S. th. S. Thomae, quem accuratius non indicat p. 38...) Quae Světlov de ethico momento atque de caritate Dei in opere redemptionis plenius agnoscenda postulat, eiusmodi sunt, quorum et catholici theologi rationem possent habere maiorem. — Christum pro peccatis generis humani satisfactionem obiectivam vere praestitisse omnes theolog orthodoxi solo Sergio (pg. 24.) excepto pro dogmate certissimo habent.

In II. cap. explicatur doctrina de satisfactione secundaria i. e. ab ipso peccatore praestanda. Hoc cap. in duas subdividitur sectiones, in quarum prima agitur de necessitate satisfactionis ad iustificationem obtinendam, in secunda deinde de necessitate satisfactionis post obtentam iustificationem vel de momento atque fine epitiमारum i. e. operum a confessario peccatori paenitenti et confitenti impositorum. 1. Quamquam libri symbolici qui vocantur (cf. AAV VII. p. 32—33) vocem satisfactionis in doctrina de dispositione ad iustificationem obtinendam necessaria reiciunt, nihilominus tales a iustificando postulant actus, in quibus vera satisfactio cernitur. Theophanis autem Prokopović (a. 1711—16) conatus qui opinionem de sola fide iustificante introducebat, theologi orthodoxi summo consensu recusaverunt. Quae recentiores theologi contra doctrinam catholicam afferunt, falsa nituntur opinione, catholicos enim actus ad iustificationem disponentes solis facultatibus naturalibus tribuere vel eam in actionibus omnino externis ponere putant. Vocem satisfactionis etiam hi theologi Světlov excepto recusant, sed a iustificando actus qui sunt satisfactorii postulant. Unus Sergij necessitatem satisfactionis negat (pag. 81).

2. Inde a medio saeculo 19. quaestionibus inter orthodoxiam russicam et ecclesiam romano-catholicam controversis quaestio de momento et fine epitiमारum annumerari coepta est. Theologi orthodoxi Macarium secuti omnes fere A. Mal'cev excepto (p. 112) negant peccatori paenitenti poenas vindicativas a Deo vel ab ecclesia imponi Remissionem peccatorum in paenitentiae sacramento

non esse plenam admittunt — etsi quid peccatis remissis remaneat accuratius non definiunt simulque dignos fructus paenitentiae vel a iustificato postulant ad plenam remissionem peccatorum. Qui paenitentiae fructus non putantur esse opera poenalia, quibus poenarum reliquias peccator luat, sed medicinales tantum esse existimantur, quibus in peccatore excitetur vel intensior fiat contritio. Recentissimi theologi orthodoxi quamlibet satisfactionem a iustificato suscipiendam reiciunt. Tales aperte discrepant a libris symbolicis; confessio enim Dosithei non solum actus internos (contritionem) sed etiam actus externos *ἐκανοποίησις* appellat et in catech. Philareti epitimias consistit, ut iniustitiam luant peccati, dicitur.

In III. Cap. delineatur polemica rus. orthod. contra doctrinam rom. catholicam de satisfactione per indulgentias complenda. Indulgentias impugnare coepit Macarius (p. 117) rationibus dogmaticis et historicis, illud potissimum urgens poenis temporalibus iustificatos non affici ad iniurias ulciscendas. Post Macarium theologi orthodoxi indulgentias oppugnant rationibus ab eodem petitis. Recentissimi theologi contra indulgentiarum in ecclesia catholica usum proferunt fabulas iam pridem refutatas (velut Malinovskij cf. p. 137 n. 1) quin etiam calumnias e corrupta et deformata doctrina sana confictas (Vinogradov, Titov). In libris symbolicis et apud theologos antiquos indulgentiae, etsi quin earum in ecclesia catholica usus orthodoxis notus fuerit, dubium non est, quaestionibus controversis non adnumerabantur.

In IV. cap. explicatur, quid russ. orthodoxia sentiat de doctrina romano-catholica statuente satisfactionem posse compleri per poenas in purgatorio toleratas. Quid Russi orthodoxi de purgatorio doceant (cf. Sl. I. th. II 158—160) exponere accurate difficillimum est. Libri enim qui symbolici vocantur in hoc capite multum inter se differunt. Ceterum ne illi quidem, qui in concilio florentino ecclesiae orientalis vice fungebantur, in hac re consentiebant eorumque modus loquendi de sorte, quae animas post mortem subsequitur, obscurus erat. Constat autem orthodoxos omnes credere animas a corpore separatas a vivis adiuvari posse ita, ut a) nonnullae animae, quae ad caelestem beatitudinem statim non admittuntur, hanc, antequam de earum fortuna in perpetuum decretum sit intercessione vivorum consequi posse existimentur; ut b) hae animae caelestem beatitudinem non obtineant nisi vivi intercedant, cum ipsae per se neque agere quicquam neque pati possint quod ad sortem suam mitigandam conferre possit. Satispati animas posse theologi orthodoxi vel diserte negant vel se non concedere indicant.

2. Unde cum ad quaestiones subtiliores accedunt, quibus animabus et quomodo haec vivorum intercessio prosit, investigaturi, in diversas abeunt partes. Plures confessionem Dosithei secuti intercessione eorum tantum animas adiuvari putant, qui antequam mortui sunt omnibus mortalibus peccatis sincere doli-

erunt. sed dignis paenitentiae fructibus ea perfecte non expiaverunt; tamen sunt, qui intercessionem etiam eorum animas iuvare putent qui cum mortalibus peccatis decesserunt, dummodo peccati in Spiritum s. commissi rei ne sint. Cui intercessioni vis impetrandi, quantum Dei misericordia commovetur, tribuitur.

3 De statu animarum, quae a caelo per aliquod tempus arcentur, orthodoxi etsi consentiunt igne materiali eas non puniri, tamen sententiae variantur. Modo enim antequam perfecte liberentur eadem in condicione atque damnati putantur esse, modo sors earum a damnatorum sorte prorsus differre — etsi locum inter caelum et gehennam medium esse negatur. Quem animarum statum quidam theologi aperte medium appellant.

4. Locus, in quo animae liberandae commorantur, apud theologos orthodoxos generatim hades dicitur Cui voci varia sententia subicitur. Alias significat idem atque gehenna, sedes damnatorum. Alias, ut apud plurimos theologos sedem in plures partes divisam, ubi omnes animae in caelum non admissae commorantur, cuius pars, in qua animae liberandae sunt, hades ipsa quoque vocatur. Nonnulli autem theologi has diversam et a caelo et a gehenna sedem habere in qua purgentur, existimant. Apparet igitur theologos orthodoxos cum ecclesia rom.-catholica de purgatorio in eo consentire quod animas quasdam antequam ingrediantur in caelum poenis per aliquod temporis spatium affici atque posse a vivis adiuvari statuunt. Discedunt autem a catholica doctrina, cum his poenis ullo modo satisfieri aut ad introitum in caelum animas disponi negant et solam intercessionem vivorum ad patefaciendum caelum valere dicunt. Quod animas liberandas materiali igne puniri negatur, nihil quod catholico dogmati adversetur statuitur, cum ecclesia de natura poenarum purgatorii nihil definierit.

Ex argumento dissertationis copiosissimae apparet scriptorem multum studii et diligentiae ad rem subtiliter et accurate tractandam simulque sine ira et studio exponendam adhibuisse. Methodus, qua *B.* utitur est omnio ea, quae doctrinae propria est, genus dicendi moderatum et quietum; non tamen illud quod iam saepe desideravimus contigit, ut unde dissensio oreretur, data opera explicaret, cum psychologice rationes in hac re minime negligendae sint. Cf. *Acta II. conv. velehr.* p. 9—10. Tamen speramus non nihil profuturum esse hunc librum ad opiniones praeiudicatas diluendas ad errores in doctrina catholica interpretanda commissos corrigendos et ad veritatem plenius cognoscendam.

Dr. R. Špaček.

Revue de l'Institut Catholique de Paris. 1908. 1909.

J. Bousquet, La Renaissance de l'Église grecque catholique dans l'Empire ottoman: l'Église grecque-hellène. 1908 p. 345—372.

J. Bousquet, Quelques études récentes sur la liturgie byzantine. 1909 p. 265—271.

A. Gratieux, Un poète slavophile A. Khomiakoff. 1909 p. 148—179.

The Journal of Theological Studies IX.—XI. (No 32—48) Oxford 1908—1911.

J. H. Hardt, Cephas and Christ IX p. 14—41.

F. E. Brightman, The Historia Mystagoga and other Greek Commentaries on the byzantine Liturgy IX p. 248—267; 387—397.

C. Kuetes, Ordination and Matrimony in the Eastern Church. I: XI 348—400; II: 481—513. Ascetismi studium apud christianos paulatim incrementa cepit. Post concilium Nicaenum contra Eustathianos, qui sacerdotem maritum spreverant similiter ac media aetate Gregorio VII ecclesiam gubernante (p. 353), synodus Gangrensis a. 342 decrevit en. 4: *εἴ τις διακρίνοιτο παρὰ πρεσβυτέρου γεγαμηκός, ὡς μὴ χεῖραι λειτουργήσαντος αὐτοῦ προσφορᾶς μεταλαμβάνειν, ἀνάθεμα ἔστω*. Concilium Carth. II. (389) voluit episcopos, presbyteros, diaconos *ἐγκρατεῖς εἶναι ἐν πᾶσι* et *γυναικῶν ἀπέχεσθαι*. Quibus a. 401 subdiaconi additi sunt. Exponitur deinde quid de hac re ss. Patres senserint, qui caelibatum commendabant; quid potestates civilis (Iustinianus Nov. VI 5: XXII 42: CXXIII 12 statuerit; quid in Nomocanone XIV tit. de canone Africano indicetur; quid concilium Trullanum decreverit. Quibus rebus expositis agitur deinceps de digamia (Apost. c. 17: Trull. c. 3), de matrimonio inito cum vidua vel dimissa (Apost. c. 18: Trull. c. 3): de marito uxoris turpiter viventis (Apost. c. 18: Neoc. c. 8); de matrimonio intra gradus prohibitos contracto (Apost. c. 19; Trull. c. 26), matrimonio cum serva inito (Apost. c. 18). Postremo in priore parte quaeritur de nuptiis iis qui sacerdotes facti sunt interdictis, etsi postea sacerdotium remiserint, seu de impedimento matrimonii, quod ex „ordine“ nascitur. Altera parte de episcopis exponitur. Primis temporibus virtus sola quaerebatur in iis, qui ordinandi erant; quae rarior erat in iis, qui caelibes erant. Sed consuetudine haec res paulatim mutata est. Quod quidam afferunt (Gregorium patrem (Gregorii Naz. „theologi“) et Synesium, ut probent etiam quarto saeculo episcopos uxoribus suis usos esse, nihil efficiunt. Neque enim constat Gregorium theologum (Carm. XI de vita sua 511 et 512) natum esse, postquam pater eius ordinatus sit (325 exeunte aut 326 ineunte: Or. 18, 12). Synesium autem exsecutum esse, quae 409 fratri scripsisset, nemo docuit. Iustinianus, minus disciplinae quam rei familiari ecclesiae providens (to protect the financial interests of the Church p. 491) episcopos fieri non posse statuit, nisi *οὐδὲ γαμετὴν οὐδὲ παῖδας τις ἐξ αὐτῶν ἔχει* (Nov. CXXIII 1). Concilium Trullanum tamen non vetuit episcopos nisi *σπουδαίῳ ταῖς ἰδίαις γαμεταῖς* (en. 12). Leo VI. legem civilem cum canone conciliavit, impedimento prolis sublato. Cum variae dubitationes ortae essent in explicando canone Isaac Angelus patriarchis et episcopis consultis 1187 decrevit ne quis episcopus fieret, cuius uxor ab eo separari noluisset. Episcopo consecrato uxor monacha fieri debet nec ad maritum reverti aut alii nubere potest. Exponitur deinde de episcopis e monachis faciendis. Additur conspectus patriarcharum Constantinopolitanorum (usque ad 1453), in

quo de unoquoque indicatur fueritne antequam consecraretur, laicus an clericus et quod munus ecclesiasticum gesserit.

Edm. Bishop, Liturgical Comments and Memoranda X 592—603. De epiclesi contra Buchwald.

Stimmen aus Maria Laach 1909—1911. Bd. 76—81.

C. A. Kneller S. I., Der hl. Irenäus und die römische Kirche 76. 402 ad 421.

C. A. Kneller S. I., Das Papsttum auf dem ersten Konzil von Nicäa 77, 503—522.

H. Bruders S. I., Die Andacht zur Person Jesu Christi in geschichtlichem Überblick bis zum Beginn der Herz-Jesu-Andacht 77, 373 ad 382.

C. A. Kneller S. I., Kritische Schwierigkeiten in der Apologetik 78, 486—498 (De scriptura s. primatus teste).

Historische Zeitschrift (Sybel-Meinecke) M. u. B. 102—107 (1909 ad 1911).

W. Norden, Prinzipien für eine Darstellung der kirchlichen Unionsbestrebungen im Mittelalter 102, p. 277—303. (Contra Joh. Haller, qui opus Nordenii „Das Papsttum und Byzanz“ aestimaverat).

Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques. III (1909). Kain.

A. Gardeil, Le développement du dogme p. 447—469.

A. M. de Poulpiquet, Essai sur la notion de Catholicité. p. 17-36.

F. Cabrol, Le Canon Romain et la Messe p. 490—524. (IV: Consécration et Épiclesse: 510—517).

Revue Bénédictine 1909—1911.

De Meester, Études sur la théologie orthodoxe. III Le péché originel. 1909, 81—92; IV. La Providence de Dieu 1909, 371—383.

J. Chapman, The contested Letters of Pope Liberius. 1910, 22—40; 172—203; 325—351. Liberium negat lapsum esse. Neque agnovit id unquam neque revocavit; imperator aliter egisset. si lapsus esset. Liberius non potuisset tanta severitate animadvertere in semi-arianos a. 366; debuisset paenitentiam agere certam et publicam; secretum eius peccatum manere non potuit; sed cum utrimque inimicos habuerit — Arianos, Felicianos, et res fuerit suspicionis plena mirum non est, si quid eiusmodi crimini ei vertentur. Hilarius eum defendit. Ambrosius eum sanctum fuisse testatur. Rufinus eum lapsum esse nescit. Epiphanius eum *μακαρίτην* appellat etc.

J. Chapman, Prof. Hugo Koch on St. Cyprian. 1910, 447—464 De primatu.

M. d'Herbigny, Sur le second Qui sunt undique dans le texte d' Irenée, III, 3. 1910, 103—108. Irenaeum III 3. 2, ubi illud de primatu occurrit, scripsisse coicit scriptor: *ὅτι ἐπισκόπων ὄντων* *κα* loco verborum. quae nunc leguntur iterum: ab his qui sunt undique. In qua coniectura illud minus probatur. quod interponitur

--ils sont onze. Tantae duritatis exempla apud Irenaeum quaerenda et afferenda videntur fuisse. Cur non liceat coicere scriptum fuisse ἐπὶ τῶν ἀπὸ Πέτρου? Antea fortasse legebatur *πρωταχού*, sub ea vero voce ἀπὸ Που — nonne etiam hac ratione fieri potuit. ut librarius verba mutaret?

A. Š.

Libri recentiores*)

- J. Bilz*, Die Trinitätslehre des h. Joh. v. Damaskus. Paderb. Schön. 1909.
Lepicier, De stabilitate et progressu dogmatis. Roma 1909.
Ferd. Cavallera, Le prétendu schisme oriental de 343 à 398. 1909, p. 15 (seorsum expressa commentatio e *Nouv. Revue théologique*). Contra Turmel.
Darrell Stone, A history of the Doctrine of the holy Eucharist. T. I. London, Longmans, Green and Co. 1909 XII+410 (p. 133—192 de theologia orientali a saec. VI—XX de hac re).
Martin Grabmann, Die Geschichte der scholastischen Methode. I. Bd. Freib. i. B. 1909 XIV+354.
L. Dennefeld, Der alttestamentliche Kanon der antiochenischen Schule. Freib. i. B. 1909 VI+94. 2:60 M. (rec. H. Bruders in *Zk.Th.* XXXIII [1909] 734).
R. Engdahl, Beiträge zur Kenntnis der byz. Liturgie. Berlin 1908. 149 pag., 6 M. (rec. Berl. philol. Woch. XXIX [1909] N. 45; *Byz. Z.* XIX [1910] 543—6; *Echos d'O.* XIII [1910] 54).
Joh. Dräseke, *Analecta Byzantina*: 1. Die sprachlichen Schwierigkeiten der kirchlichen Verständigung zwischen Morgen- und Abendland. Nach Johannes Bekkos. 2. Johannes Bekkos wider Nikolaos von Methone. Wandsbeck 1909 (Progr. gymn.).

.....

Miscellanea.

In canonia Siloënsi (Želiv) O. Praem. in Bohemia de conatibus unionis inter ecclesiam orientalem et occidentalem restituendae rogatus a suo Abbate Rmo. Perill. ac Ampl. D. Salesio Ios. Roubíček in conferentia pastoralis die 22. Novembris, (quae collationes pastorales ex decreto Capituli Generalis O. Praem. anni 1908 quovis mense instituuntur) eiusdem Ordinis canonicus regul. Gilbertus Cyrillus Křikava exposuit, qui interfuerat II. et III. conventui velehradensi.

.....

*) Hic nominantur solum ii libri, de quibus iam non referemus.

LITTERAE THEOLOGICAE SLAVORUM.

Conspectus singulorum operum recentium.

Bohemica.

František Pohunek, Antika a křesťanství. (Antiquitas et lex christiana). Praga 1910 (V. Kotrba) p 116. 1·25 cor.

Liber hic editus est in Vzdělavací knihovna katolická, ubi edi solent libri, qui etsi populariter scripti sunt, tamen ad doctrinae laudem aspirant. Etiam hic liber speciem praebet hausti e fontibus doctrinae, verum eum salis accurate scriptum esse dicere non possum. Titulus scriptorem comparare voluisse priscarum gentium mores cum lege christiana indicat. Qua re suscepta primum definiendum erat, quid docere scriptor vellet; idque per partes exsequi debebat. Quod cum *P.* neglexisset, factum est, ut non intellegamus, cur nonnullae res exponantur, velut cur mulieres antiquas specula habuisse narretur. Res non videntur ab ipsis fontibus repeli, eorum autem, quae de iis scripta sunt, exigua unius generis pars adhiberi; nam ex rerum antiquarum scriptoribus solus fere Velišský consulitur, alia ab apologetis (Dupanloup, Weiss, Döllinger) petuntur. Loci, qui afferuntur, accurate non indicantur, etiam paginis omissis. Studio nostra defendendi abreptus Romanorum Graecorumque mores corruptos nimis praedicat, re non ab omni parte considerata. Neque solum perperam intellegit seu explicat (velut de servorum sorte —; quam morte meliorem fuisse scriptorem non puto negare; licuerat autem hostes occidere, qui vita donati servi facti sunt; quos pro hominum ad vitia proclivitate saepe sceleratissimos evasisse constat [Cf. Becker³-Rein, Gallus II 145]; neque quid domini crudeles fecerint, refert, quorum crudelitate humanitas aliorum non refellitur; potius leges romanae reprehendendae erant, quod nimium permisissent [cf. Fowler, Social life at Rome in the age of Cicero. 1909 p. 223], per quas tamen etiam redemptio servorum licebat [Becker-Rein 142-3]), verum etiam falso aut indiligenter refert (velut p. 62 de matrimonii romani firmitate [cf. Blümner, Die römischen Privataltertümer 362]; p. 60 de pudicitia Lacedaemoniorum [cf. Schoemann⁴-Lipsius I. 269]; p. 57 de hetaeris Graecorum [Schoemann⁴ I 563]; p. 61 de uxoris romanae et graecae condicione [Blümner 364; Fowler 143; Friedländer, Darstellungen aus d. Sittengeschichte Roms⁸, I 474 etc.; Schoemann⁴ I 558-9]; de servorum condicione [Schoemann⁴ I 367—8; Becker³-Rein 139]; p. 12 de peregrinis;

quae de Platonis aliorumque turpitudine feruntur, p. 58 pro certis habentur [cf. Michelis, D. Philosophie Platons I 57—58]; cur p. 71 illud Catonis, quod p. 64-5 allatum est, non adhibetur?). — Si *P.* nihil aliud docere voluit nisi quod p. 83 dicit, religione neglecta mores labi, satis multa collegit, nonnulla supervacanea e priscae pietatis temporibus addidit, etsi non nihil intactum reliqui. Sin ei in animo erat virtutem ab hominibus antiquis, graecis et romanis sive necessario sive casu alienam fuisse docere, res ei non contigit. Illud autem mihi quidem scriptor debuisse sibi proponere videtur (ut argumentum cum titulo — quamvis ambiguo — conveniret), ut efficeret, neque antiquis religionibus neque legibus neque mente divinitus non instituta, quam quidem apud antiquos (inter quos etiam Laotse aliique recensendi sunt) inveniamus, christianos mores cultumque compensari posse. Id quod sine maxima diligentia fieri non potuit. Ceterum, si, quae p. 11—12 scripta legimus, consideramus, scriptor nihil nisi mores antiquitatis describere voluisse videri potest, et bonos et malos, sicut rerum antiquarum scriptores. Sed hac ratione certe liber aestimari non potest. Quae cum ita sint, quoniam defensio rei non plane bona, si non noceat, saltem non prosit, maior videtur diligentia fuisse adhibenda. Tamen ad Macharii poëtae, nomini christiano infensissimi, commenta refutanda tanta doctrina opus esse non videtur.

Julius Košnář, O svatém Václavu a vývoji úcty svato-václavské. (De sancto Venceslao eiusque cultus sacri incrementis.) Pragae 1910, sumptibus V. Kotrba. Pag. 116. Pret. 1'30 Cor.

Optimis auctoribus — non tamen fontibus manuscriptis — usus *K.* eleganter exponit in prima parte libri sui de s. Venceslao infante, adulescente, rege, sancto homine, martyre. Pars altera cultum sancto Venceslao ab antiquissimis temporibus habitum summatim describit. 28 imaginibus personarum, ecclesiarum, statuarum, reliquiarum aliorumque documentorum ad cultum s. Venceslai pertinentium ea, quae exponuntur, illustrantur.

A. Š.

Slovacica.

Slovenské Pohľady. Ročník XXVII—XXX 1907—1910. Turčiansky sv. Martin.

Dr. *Ivan Zoch*, Krtišský glagolský pergament XXVII 19—26 Fragmentum quoddam glagoliticum editur.

Pavel Sochtůň, Staré kostolné rúcha v cirkvách ev. dolno-trenčianskeho kontubernia. De sacris vestimentis quarundam ecclesiarum Hungariae slovacicae XXVII 52—62: idem, hornotrenčianskeho kontubernia: 351—359; 521—530.

Fr. V. Sasínek, Politika sv. Štefana XXVII 580—586. De s. Stephani consiliis in re publica administranda.

Fr. V. Sasínek, Sv. Gerard, biskup a mučeník. XXVIII 24—35; 89—99.

- Fr. V. Sasinek*, Grécky diplom sv. Štefana XXVIII pag. 152—160. S. monachas in monasterio S. B. M. vesprimensi iam ante s. Stephanum adfuisse existimat, documentum eorum a Simone episcopo „sensualiter“ tantum esse renovatum.
- Fr. V. Sasinek*, Sobor nitrianský XXVIII 218—223; 285—290. De nitriensis monasterii s. Hippolyti quod Sobor vocatur origine.
- Fr. V. Sasinek*, Ešte raz o liste sv. Vladislava XXVIII 449—452. De epistula s. Ladislai regis Hung. a. 1087.
- Fr. V. Sasinek*, Diplom sv. kr. Štefana z roku 1001. XXVIII 610—620.
- Fr. V. Sasinek*, Tie naše legendy o sv. Štefanovi. XXIX 163—169; 291—302; XXX 35—44; 87—96. De legenda minore, maiore, Hartvicii de s. Stephano rege Hungariae exponitur.
- Fr. V. Sasinek*, Krestanstvo v Pol'sku. XXIX 480—494. De Polonia ad Christum conversa exponitur; quid s. Adalbertus egerit, qui ritus in Bohemia eius temporibus fuerit, de Dobravka, de monasteriis pragensibus, de Arone monacho etc.
- Fr. V. Sasinek*, Bulla pápeža Silvestra? XXIX 558—567 663—668. In Silvestri II. epistulae, s. Stephano regi Hungariae missae veritatem inquiritur; quam falsam esse tenet, Karacsonyi sententias corrigit.
- Fr. V. Sasinek*, Náboženstvo sv. Štefana XXX 164—177. De ritu, lingua liturgica, de necessitudine cum romano pontifice, quae sanctus Stephanus probaverit et secutus sit exponitur.
- Fr. V. Sasinek*, Legenda o sv. Imrichovi. XXX 291—300. De iis, quae de s. Emmerico narrantur; quando composita sint etc.: quando sanctus ille adulescens natus sit.
- Dr. Dušan Makovičký*, Vychádzka do Duchovského monastiera. XXX 519—525. De russo monasterio.
- Fr. V. Sasinek*, Sv. Vladislav, král' uhorský. XXX 525—533; 611 ad 624; 726—753.

A. Š.

Polonica.

Libri anno 1910 editi.

- Wl. Leon Antoniewicz*, Klasztor franciszkański w Krośnie. Lw. 1910. K 350.
- Bisk. Władysław Bandurski*, Jadwiga, święta królowa na polskim tronie. I.—III. Kraków 1910. 18 K.
- Cz. Bogdalski*, Święta Kalwarya Zebrzydowska. Z 30 ryc. Krak. 1910 str. 263.
- J. Brzeziński*, Nowy dekret stolicy św. o proboszczch. Kraków. 1910. K 150.
- Dr. Czarnecki*, Medycyna pastoralna.² Skład gł.: Księgarnia św. Wojciecha w Poznaniu (rec. Dr. med. Gantkowski in Mies. kośc. 1910 tom. IV p. 330).
- Dr. Marcin Dragan*, O filozofii dziejów św. Augustyna. Krak. 1910 str. 39. K 1.

- Ks. *Karol Felis*, T. J., Ostatnie dziesięciolecie archeologii chrześcijańskiej. Kraków 1910
- Ks. Dr. *Fr. Gabryl*, Filozofia przyrody. Kraków. G. Gebethner i Sp. 1910, K 9—.
- Dr. *Tad. Garbowski*, Święty Franciszek z Assyżu w świetle filozofii przyrodniczej. Krak. 1910, str. 64, K 2— (e Przegl. polski).
- Nat. Gąsiorowska*, Historia zakonów w Polsce. Warsz. 1910.
- Ks. Dr. *Gerstman*, Miscellanea pastoralne. Lwów. 1910. Gubrynowicz i Syn. Str. 101. (rec. ks. E. Gryglewicz in Mies. kośc. 1910 t. III. 492—3).
- Ks. Dr. *J. Górka*, Dziewica orleańska. Tarnów 1910.
- Ks. Dr. prof. *Tadeusz Gromnicki*, Forma zawierania zaręczyn i małżeństw według dekretu „Ne temere“ z uwzględnieniem prawa austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego. Kraków 1910. K 7·60.
- Ks. *Charszewski*, Moderniści — Modernizanci — Antymoderniści — Nasi i obcy. Liber, antea in commentariis vilnensibus „Słowa i czyny“ editus, auctus. Sumptibus R. D. Boleslavii Skarzyński. 127 pag. Płock 1910.
- Dr. *A. Chybiński*, Materyały do dziejów krol. kapeli rorantystów na Wawelu. Część I. (1540—1624). Kraków 1910. Friedlein K 2.80 (rec. Z. Jachimecki in P. pl. 1910, 232 4).
- Ks. mag. theol. *Hel. Aut. Jakubowski*, Chrystus. Jego żywot, mesyanizm i bóstwo. Krak. 1910. str. 297. 4 K.
- Fr. Klein*, Kościół OO. Dominikanów w Tarnopolu i jego restauracya. Krak. 1910, str. 28. (E Rocznik krakowski XII; rec. F. Kopera in Kw. h. 1910, 629).
- Ks. *P. Kulwiec*, Przewodnik pracy społecznej. Druk J. Zawadzkiego w Wilnie 1910. 154 str. (rec. ks. A. Lisiecki in Mies. Kośc. t. V p. 149—150).
- Ks. *Jan Kurezewski*, Kościół zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju. Cz. II. Wilno 1910. 3 r. 381 pag.
- Ks. *A. Kwieciński*, Zarys Apolegtyki. Warszawa 1910 str. 155. (Compilatio).
- Ks. *Teofil Łękarwski*, Katedra przemyska wraz s kościołem filialnym N. Serca P. Jezusa. Przemyśl. (1910) 85, tab. XLII. K 4·40.
- Cec. Lubieńska*, Sprawa dyssydencka na sejmie 1766. (Progr. Ursul. in Kołom. 1909/10 3—34).
- Ks. biskup *Pelczar*, Masonerya.² Lwów. Zienkowicz i Chęciński 1910. 5 K. (rec. in Mies. kośc. 1910 t. IV p. 519—20).
- St. Podworski*, Krótka historia kościoła i klasztoru Br. Mniejszych w Kalwaryi. 1910 str. 20.
- P. Popiel*, Leon XIII i papiestwo w objawach zewnętrznych. Krak. 1910 (!solum in involuero! Liber est e Przegl. polski seorsum expressus a. 1904) Sumptibus scriptoris.
- H. Romanowski*, Wstęp do ekonomii społecznej chrześcijańskiej. Warsz. 1910. 3 rub.
- Luc. Rydel*, Królowa Jadwiga. Pozn. 1910 str. 338.

- Ks. *Ant. Siuda*, Sw. Stanisław w świetle Galla-Kadłuba i Wojciechowskiego. Kraków 1910. str. 94.
- W. Sobieski*, Polska a Hugonoci po nocy św. Bartłomieja. Krak. 1910 str. 231. K 4.—.
- Ks. Dr. *Szydelski*, Archidiecezja lwowska na synodzie w r. 1641. Lwów 1910, str. 184. 3 K. (rec. ks. Dr. Kantak in Mies. kośc. 1911 t. VI p. 76—77).
- Ks. Dr. *Antoni Szymański*, Poglądy demokracji chrześcijańskiej we Francji (1892—1907). Poznań 1910. Księg. sw. Wojciecha. M 0-60.
- Tomkiewicz*, Zabytki sztuki u Karmelitanek w Krak. 1910. Krak. str. 22 (e XII. Rocznik krakowski).
- Ks. *T. Trzeciński*, Katalog rękopisów biblioteki kapitulnej w Gnieźnie aż do początku wieku XVI. Poznań 1910. M 2-50.
- Ks. Dr. *K. Wais*, W obronie scholastyki. Lwów 1910 str. 35 (De Twardowskii libro: O filozofii średniowiecznej).
- Ks. *St. Wysocki*, Seminaryum zamkowe w Krakowie. Jego dzieje i ustrój. Lwów, Gubrynowicz i Syn 1910 XVII 331 str. (rec. ks. Dr. R. Bączkowiec C. M. in Mies. kośc. 1910 t. IV p. 223 9).
- Dr. *Jan Zubrzycki*, Styl nadwiślanski jako odcień sztuki i średniowiecznej w Polsce. Krak. 1910 str. 210, rys. 238. K 12.—. J. Š.

Dr. *Michał Żmigrodski*, **Przegląd historii sztuki w Polsce. Conspectus historiae artium in Polonia.** Kraków 1911, Spółka wydawnicza polska. I. Text p. 275 II. Ryciny i tablice (Imagines et tabulae) fig. 266. Pret. 10 Cor.

Liber hic exstitit ex lectionibus, quas scriptor iam aliquot annos habere solet in „Cursibus superioribus mulierum, qui nomine Dr. A. Baraniecii Cracoviae celebrantur“. Non historiam artium in Polonia, sed huius propositi qualemcumque conspectum, via et ratione ordinatum praebere vult et praebet scriptor. Magnam ignorantiam artis monumentorum, quae in patria servantur, tollere vult, maxime in iis, qui student litteris in scholis mediis et superioribus.

Propositum exsequitur his capitibus: Tempus ante artem romanicam; tempus transitus; tempus artis goticae; (in hoc capite inter alia de vi, quam artium cultores Bohemi tempore Caroli IV. in artem polonicam exercebant loquens, de copia imaginis B. M. V. „z Brasławia w Czechach“ loquitur, Zbraslaviam ut puto significans), tempus renascentis artis antiquae; saeculum XIX., cui maiorem partem dat, quam ceteris quae diximus temporibus.

Artem, quae dicitur religiosa, plurimis locis respicit. Inter alias operis virtutes est perpetua comparatio operum artis, quae in Polonia servantur, cum monumentis optimis aliarum terrarum, quod et in textu et in imaginibus cernitur. Desiderari vix potest in conspectu quod omissa est explicatio rerum e diversorum saeculorum diversis studiis, quamquam occasio saepe aderat (vides crucem illam pulcherrimam in fig. 136). Cum hic conspectum praebet scriptor aliqua quoque opera sua allegat, quae huic

proposito inserviunt: Krótki zarys Historji sztuki, [Kraków 1911 p. 2000 Pr. 16 Cor.]; eiusdem magnum opus plures tomos continens: „Historia sztuki“, „Przegląd Archeologii do historji religij“, „Lud Polski i Rusi obrzędy weselne“, alia.

Haec alia scripta sunt testimonio, eum, de quo paucis diximus, librum, quamquam stilo scriptus est fere populari, omnibus, quae via et ratio postulat, satisfacere, et externis satis prodesse posse. Addi tamen potuit index nominum et imagines perfectius exprimi.

J. Vraštil.

Młarya z Pragi, Chrześcianie ewangeliczni. Nowa sekta w Warszawie. Kraków 1911 p. 19. (*Christiani evangelici.* Nova secta Varsoviae.)

M. Cihlarz, Pragensis, Mariavitarum res optime cognovit. Quos, cum falsa de eorum moribus studiisque divulgarentur, defendebat. („Tak samo i Marjawitom słusznie zarzucić można, że ciężko pobłądzili przeciwko karności kościelnej lecz dlatego dawać wiarę wszelkim choćby najpotworniejszym krążącym o nich pogłoskom, takim jak rozpusta, wyzysk i t. p. brudy szezyc jest oszczerstwem“. Myśl Niepodległa 1907, Nr. 16). Sed cum a potestate ecclesiastica repulsi contra eam in studiis perstitissent, eos, etsi excommunicationem iniuste factam esse eosque excusari (cf. Wiadomości 1907 No. 5) existimabat, cum catholica hierarchia reconciliare pro viribus conabatur. Quorum duces cum initio nulli rei nisi pietati augendae operam dantes plurimorum animos commovissent, postea, cum pecuniam quam plurimam ad sectae suae gloriam externam, colligere studerent populum pium adversarium habuerunt. Quod cum ks. Żebrowski animadvertisset, publica errorum suorum confessione facta populum maxime commovit. Verum successu corruptus etiam longius a Roma suos ducebat. Societatem enim cum baptistis Russorum (quorum Utrennjaja Zvězda Petropoli editur, studiisque honestatis pietatisque divulgandis dat operam) inire volebat. Atque certe novum indidit suis nomen: christianos evangelicos; alia autem negat et in Malinovskium aliosque culpam transfert. Pulcherrime monet eum *M.* p. 18: „A jednak dawniej, szczerem pragnieniem jego było naprawić lud, który żaden postęp duchowego i poprawy moralnej, pełen nadziei zwrócił się do niego: lecz poprawa ludu nie uda się jemu dla tej samej przyczyny, dla której nie udaje się Xx. Maryawitom. Tego powodzenia Bóg nie udziela nigdy tym, którzy od własnej odstąpili poprawy. A on odstąpił i zamiast ze swego wpływu korzystać, by prąd garnącego się do niego ludu od siebie zwrócić ku Bogu i pełnieniu Jego Woli, — popularność swoją zapragnął wyzyskać dla siebie: moralnem kuglarstwem swoim, powstrzymuje lud od tego, czego lud ten na wpeł świadomie pragnie i u niego szuka.“

Kwartalnik historyczny. Organ Towarzystwa historycznego. Wydaje Aleks. Semkowicz. Lwów. Rocznik XXII (1908)—XXIV (1910).

A. Brückner, Co sądzić o „Żywotach Cyryla i Metodego“ XXII 1—15.

Judw. Kolankowski, Sprawy polskie przed Stolicą apostolską w okresie rewolucyi religijnej w Niemczech. Z powodu L. Pastora *Gesch. d. Päpste.* tom IV cz. I. i II. XXII. 321—343

Majer Balaban, Przegląd literatury historii Żydów w Polsce 1899—1907. XXII 496—524.

Winc. Zakrzewski, Projekt prymasa Łaskiego z r. 1516 przeniesienia z Prus do Włoch Zakonu niemieckiego XXIII 154—160.

Prof. Tad. Wojciechowski, Plemię Kadłubka 1—26, W. defendit se a suis criticis, idque non sine quodam successu. Quod illi obiectum est, non genuinis cum usum esse verbis, sed corruptis, prorsus refutat. W verba Galli ex editione Bandtkiana attulit, „Non debuit christianus in christianos peccatum quodlibet corporaliter (non „turpiter“ ut falso scriptum est in Sl. l. th. V 137 vindicare“, illaque sic interpretatus est: „non debuit christianus (rex) in christianum (episcopum Stanislaum) peccatum“ etc... Interpretatio haec ob internas rationes electa ipsa nunc comprobata est, nam signa palaeographica codicum saeculi XIV.: „xpc in xm“ revera legenda sunt „christus in christum“, id quod ex imaginibus a prof. Krzyżanowski ibidem editis apparet. Hoc modo historica interpretatio prof. Wojciechowski recta dicenda est. Gallus episcopo Stanislaeo „traditionem peccaminosam“ tribuit, sed nulla praebet indicia, quibus genus „peccati“ cognoscere possimus. Constat autem corpus Sti Stanislai iam post decem annos (1089) honorifice in cathedram montis Wawel translatum et sub altari maiore conditum esse. Kadłubek saec. XII. de eo ut martyre loquitur. De vero cultu et martyrio traditione spectata dubium esse nequit.

Prof. Wojciechowski sententiam suam corrigit et aperte dicit, se nihil statuere nisi „ex chronicis Galli Stanislaum sanctum fuisse demonstrari non posse omnesque eiusmodi conatus irritos esse habendos, concedit autem nos ob eam rem de cultu Sti Stanislai sollicitos fieri non debere.“ At nemo certe ex solis Galli chronicis hoc probare posse sibi videtur.

St. Krzyżanowski. Na marginesie Galla XXIV p. 27—35.

Mar. Łodyński, Węgry lennem Stolicy Apostolskiej XXIV p. 36—65 De Hungaria Sedi Apostolicae obnoxia.

Mar. Łodyński, Opat Gotfryd i biskup Chrystyan. Kilka uwag z powodu rozprawy Emila Metznera p. t. Die Identität des Abtes Gottfried v. Lekno mit Christian, dem ersten Bischof von Preussen. Graudenz 1906. XXIV p. 98—120,

Wład. Semkowicz, Nieznane nadania na rzecz opactwa jędrzejowskiego w XII w. XXIV p. 66—97

Jan Friedberg. Zatarg Polski z Rzymem w czasie wojny trzynastoletniej. XXIV p. 422—467. De bullis Calixti III Refrigescente caritate. Pii II Nihil tam cordi nobis. Propter devotionem aliisque documentis ad res Poloniae pertinentibus exponitur.

Wł. *Konopczyński*, Do charakterystyki biskupa Sołtyka z powodu prac. Kaz. Rudnickiego. Biskup Kajetan Sołtyk 1715—1788. 1906 i Adama Skalkowskiego Biskup Sołtyk w zbiorze „Cześć imienia polskiego. Lwów 1908. XXIV 468—494. *E. Matzel.*

Miesięcznik Kościelny (Unitas). Pismo duchowieństwa archidiecezyji gnieźnieńskiej i poznańskiej. (Editura prof. Dr. Wł. Hozakowski.) Rocz. II. tom III. IV Zeszyt 13—24. Poznań 1910.

Adolf Pitynek, Działalność socjalna prawem i obowiązkiem duchowieństwa. III 1—17. Sacerdotibus et ius et officium esse de societate bene merendi.

Dr. *Tadeusz Trzeciński*, Męczennicy w pierwszych wiekach chrześcijaństwa. III 18—26 179—189: 270—281. De trium primorum saeculorum martyribus.

Alfred Einke, Morfologia scholastyczna w świetle dzisiejszej atomistyki. III 27—39. Scholasticorum de forma et materia opinionem conciliare conatur cum atomismo. Illam confirmari putat et unitate materiae magis magisque a naturae investigatoribus patefacta et convenientia vitae rerum naturae: at haec non formae, sed leges, ideae divinae, quibus omnia reguntur, efficiuntur sive sunt in rebus sive super eas, illa vero potius ad naturam alterius partis rerum creatarum (Cone. Lat. IV c. 1) cognoscendam valet.

St. Adamski, Stowarzyszenia Katolickich Towarzystw Robotniczych w obrębie archidiecezyji gnieźnieńskiej i poznańskiej. III 40—43. Numeris illustratur status societatum operariorum in Poznania.

Maurycy Paciorekiewicz, Z psychologii niewiary. III 89—99. Cur haec aetate animi a christiana religione aversi sint.

Dr. *St. Zegarliński*, Nowy obrońca Marxa. III 100—112. De Marxio a W. Hohoff (Die Bedeutung der Marxschen Kapitalkritik. Paderb. 1908) defenso.

Mich. Szuca, Kilka uwag o transformizmie. III 165—178. De Miwartii et Wassmanni opinionibus et quid Słowacki poeta in hac re senserit.

Karol Michalski, C. M., Episkopat i Prezbiterat w Piśmie św. Nowego Testamentu. III 245—269 325—346 423—442.

Józ. Gorzał, Gorzkie żale. III 289—295. De canticis antiquis de passione Domini, unde et quando orta sint etc.

Dr. *St. Zegarliński*, Zapatrywania, J. Duns Scota na własność III 347 ad 358; 459—471. Quid Duns Scotus de iure proprietatis senserit.

Dr. *Kaz. Lubecki*, Chrześcijański mistrz piękna. III 372—383. Quae sit Augustini opinio de pulchro.

Dr. *Fr. Gabryl*, Teorya Darwina w świetle paleontologii. III 443—458. Darwinii opinionem minime confirmari palaeontologorum inventis.

Leon Rankowski, Sprawa obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej na sejmie rozbiorowym w Grodnie 1793 r. IV 1—13. De imagine B. M. V a. 1793 Castochovia Varsoviam non translata.

Dr. *Antoni Prumbs*, Sobór trydencki a istota łaski uświęcającej. IV

- 14—25; 159—165. Refertur de Hefneri libro „Die Entstehungsgeschichte des Trienter Rechtfertigungsdekretes. Paderb. 1909.“
- J. M. Giżycki*, Siedziby Karmelitów Trzewickowych na Litwie i Rusi. IV 26—42; 132—158. Exponitur de omnibus sedibus, quas Carmelitae aliquando habuerunt in Lituania et in Russia.
- Kaz. Cwikliński*, Codziennie czynności kapłana a prawo cywilne. IV 43—46. Quid legibus civilibus postuletur a sacerdotibus in sacris faciendis accepto stipendio et sim.
- Wacł. Gieburowski*, Pieśń „Bogurodzica“ w świetle dotychczasowych badań. IV 93—123. Quid de cantico „Bogurodzica“ (s. XIV) erutum esse videatur.
- Wł. Służalek*, Nauka cerkwi rosyjskiej o karze doczesnej i epitymii IV 124—131. Quid theologi Russorum de poena temporalis et de epitymia sentiant. Nova non afferuntur.
- Euzebiusz Stateczny* Zak. Br. Mn., Św. Franciszek z Asyżu na tle swojego wieku i społeczeństwa. IV 166—177; 265—276; 379.
- Dr. Fr. Gabryl*, Darwinizm a stanowisko Kościoła katolickiego IV 252 ad 264; 366—378 Nec ea quae de origine vitae nec quae de origine hominis doceat ecclesia refutari probatur. Nobis plus esse efficiendum videtur, non ab ecclesia, sed a theologis in natura rerum investiganda, quam scriptor videtur existimare, ut alias monimus (de non defendendo solum ecclesiae dogmate sed explicando, de naturae studiosis non monendis tantum ne dogma negent, sed instruendis. Sl. l. th. IV 207).
- W. Gadowski*, Sakrament pokuty w wychowaniu IV 385—397 479 ad 492. Quomodo catecheta et confessarius sacramentum poenitentiae ad educandorum mores corrigendos conservandosque adhibere debeant.
- Dr. Michał Peckowski*, Ks. Mikołaja Cichowiusza T. J. „Wizerunek nieprawdy aryańskiej“ IV 277—290; 455—467. De Cichovii libri contra socinianos scripti e litteris polemicis saec. XVII prompti scriptore et argumento exponitur.
- Józ. Koterbski*, Polacy a kult Świątych Polskich IV 291—302. Quomodo Poloni sanctos suos colant.
- Euzeb. Stateczny*, „Sillon“ we Francyi 433—443. De M. Sanguineri opinione. A. Š.
- Eos.** Roczn. XV—XVI 1909—1910.
- T. Sisko*, O rękopisach mów św. Grzegorza z Nazyanzu w bibliotekach włoskich. Cz. II: XV 83—81. Praeter italicos codices refertur etiam de moscoviensibus, vindobonensibus, monachiensibus etc.
- G. Przychocki*, Watykańskie rękopisy listów św. Grzegorza z Nazyanzu wraz z dodatkiem odnoszącym się do historii studyów nad św. Grzegorzem. XVI 100—136. De epistularum sancti Gregorii Nazianzeni codicibus manuscriptis vaticanis et quanti aestimata sint eius scripta a posterioribus.

Kwartalnik Litewski. Petersburg 1910. Rok I (edendis his commentariis praest. Jan Obst).

- Wł. *Zahorski*, *Obraz N. M. P. Ostrobramskiej w Wilnie*. I p. 19—33.
(De imagine B. M. V saec. XVI. descendente picta) (rec. in Zap. Ševč. 1910 I 198).
- Marek Gozdawa*, *Mozyrz. De ecclesiis, monasteriis, scholis*
Idem, *Kimbarówka* IV 25—41 (De monasteriis Cisterc. saec. XVIII).
- M. Godlewski*, *O kardynalacie Stanisł. Sierzeńcewicza* II 13—23;
III 51—59; IV 13—25 etc.
- M. Gozdawa*, *Wspomnienie o Pijarach Witebskich* str. 89—110.
- W. Zaborski*, *Kościół św. Mikołaja w Wilnie*.
- Z. Dunin-Kozicki*, *Sezątki kalendarza Franciszkanów wileńskich XV w.*

Krytyka 1908—1910 Miesięcznik poświęcony sprawom społecznym nauce i sztuce. Kraków, ul. Stachowskiego L. 14.

- Dr. *H. Biegeleisen*, *Aryanie polscy* (na podstawie rękopisu Sz. Morawskiego, nie ogłoszonego w jego książce: *Aryanie polscy*. Lw. 1907) 1908, n. 3 (268—273); 4 (366—373); 6 (550—558).
- Hel. Kozicka*, *Religia w nauczaniu i wychowaniu* 1909 n. 2. 114—119); n. 3 (154—158.) *Libera schola, quae vocatur. defenditur*.
- Dr. *W. Miklaszewski*, *Kobieta wyzwolona a miłość*. 1908 n. 1 (41 ad 46); n. 5 (449—454).
- Dr. *Stan. Kelles-Krauz*, *Problemat seksualny* 1910 n. 1. 3 (p. 142 ad 148).

Prąd 1910.

Z. Fedorowicz, *Ewangielja w zyciu społecznym*. (Czerwiec).

Biblioteka Warszawska 1910.

K. Ostrowski, *Początki odrodzenia katolicyzmu w Anglii*.

Przegląd historyczny. Dwumiesięcznik naukowy, wydawany przez Towarzystwo Miłośników Historji w Warszawie. Tom. VI—VII (1908) Warszawa (Krakowskie Przedmieście 5).

- Aleksander Brückner*, *Cyryl i Metody*. VI 295—305; VII 159—168.
- Fel. Just. Gajsler*, *Stosunek podania Gallusowego o Piaście do legendy o św. Germanie*. VI 143—154. *Legenda de Piasto (Gallus) comparatur cum legenda S. Germani*.
- Ks. *Michał Godlewski*, *Ostatnie pragnienie Stanisława Sierzeńcewicza-Bohusza*. VI 83—99 *De Stanislao archiep. mohileviensi. qui usque ad mortem gallicanus mansit*.
- Rom. Plenkiewicz*, *Opactwo cysterskie w Wąchocku* VI 13—32. *De monasterio cisterciensi a. 1179 fundato quod „Cella-Mariae” (Camina Minor) vocabatur* (23. filia Morimundi).
- M. H.* *Ostateczny koniec Aryan polskich*. VII 84—92.
- Ant. Prochaska*, *Z życia biskupa Przemyskiego (Aleksandra Trzebieńskiego)* VII. 75—83; 204—211.

Roczniki Towarzystwa przyjaciół nauk poznańskiego. 1906—1907 (tomus XXXIII et XXXIV) Poznań 1907—1908:

K. Kantak, *Kronika Bernardynów Bydgoskich* p. 1—333.

St. Trąpczyński, O życiu i działalności Fabiana Sarneckiego, malarza wielkopolskiego XXXIV 233—245.

Nikodem Pajzderski, Kościół na Zdzieżu pod Borkiem. XXXIV 247-271.

I. Warmiński, Kilka nowych kart z życia Andrzeja Frycza, zwanego Modrzewskim XXXIV 273—316.

Przegląd Powszechny 1910, Tomus CV—CVIII, Cracoviae.

Ks. *Jan Rostworowski* T. J., *Evolucya dogmatu w modernizmie* (tom. CV, pag. 1—16). *Scriptor absolvit materiam inchoatam in tomo utroque proximo. Cum ibi notionem revelationis omnino aliam quam modernistae defendunt, statuisset, nunc monet, se verba „evolutio veritatis revelatae, historia et evolutio dogmatum“ intellegere tamquam veritatem logicam, quae sit cognitio veritatis; revelationem sensu obiectivo intellectam nullo modo crescere neque mutari posse. Ostendit, modernismum, qui evolutionem sibi soli vindicaverat, evolutionem dogmatum sustulisse; cum affirmaret, ea quae sunt revelationis, nulli omnino mutationi subiecta esse; ea, quae in fide christiana se evolvunt, non esse revelata, et quantum se evolvant, tantum recedere a caractere divino fierique magis naturalia et humana. Allegat verba Tyrelli quae huc pertinent. Contra quae demonstrat, naturali cuidam commixtioni (zrośnięcie) veritatum, quas revelatio praestitit, cum veritatibus, quas philosophia praebet, acceptam referri evolutionem dogmatum sensu catholico. Ecclesia accuratius determinans, quaecumque potuit, novam formulam, evolutione hac acquisitam, dogma fidei esse credidit, nequaquam interpretationem humanam, ideoque per os conciliorum et Pontificum Romanorum has formulas credendas proponere non dubitavit.*

Ks. *Fryderyk Klimke* T. J., *Książka o kwestyi kobiecej*. (pag. 17.—30.) (Liber de quaestione muliebri.) *Commendatur altera editio libri P. Augustini Rössler C.SS.R. „Die Frauenfrage vom Standpunkte der Natur, der Geschichte und der Offenbarung“, qui totam quaestionem hanc sub respectu iuridico, oeconomico, paedagogico e quaestione de matrimonio pendere asserit.*

Ks. *Leonard Lipke* T. J., „*Civitas Dei*“ w epoce Karola Wielkiego. („*Civitas Dei*“ tempore Caroli Magni.) *Walka z lichwą (Pugna cum usuris iniustis). Tom. CV, pag 49—65. In hac parte longae commentationis, ex proximis tomis notae, exponitur, quae Carolus Magnus contra usuram fecerit; p. 347—361 Wielkie gospodarstwa rolne, (De latifundiis maioribus). Agriculturae reformator Carolus M. duas res spectabat, alteram: incrementum reddituum regis — quod ortum est ex incremento uberrimi fontis — agriculturae; alteram: magna latifundia fieri debebant contra quaedam civilis cultus. Tom. CVI, pag. 62—74: Wielkie gospodarstwa rolne i handel. (Latifundiorum vis in commercia). Tom. CVII. p. 81—97 Handel i sprawy monetarne (Commercium et res monetaria). Tom. CVIII. p. 229—248: Teorye kościelno-państwowe św. Augustyna i pisarzy wczesnego średnowiecza. (Theoriae ecclesiasticopoliticae sancti Augustini et scriptorum aetatis mediae ineuntis.)*

Perscribitur vis „Civitatis Dei“ S. Augustini aliorumque eius librorum in eccles.-politicis res mediae aetatis. Praeter s. Augustinum magnam hic vim exseruerunt scripta papae Gelasii I. (cum alia, tum tractatus IV. et litterae ad Anastasium imperatorem datae.) (Commentatio haec magnam eruditionem prae se ferens anno 1910 nondum est finita.)

Ks. *Karol Feliš* T. J., Ostatnie dziesięciolecie archeologii chrześcijańskiej. (Ultimum archaeologiae christianae decennium.) Tom. CV pag. 160—178, 331—346; Tom. CVI p. 41—50.

F. recenset monumenta christiana vetera, his annis revelata: Romae sacrae „coemeterium ad Nymphas“, antiquissimum Romae templum (B. M. V. dicatum), basilicam „S. Maria Antiqua“ in foro apud Palatinum, „cryptam Marci et Marcelliani“ qua detecta Marucchi topographiam Romae subterraneae mutavit, „cryptam Damasi“ a Wilperto detectam, arcana cryptarum ss. Felicis et Adacti a. 1904 revelata, catacumbas sub basilica s. Agnetis a. 1902 inventas: ignotum antea coemeterium christianum e IV. saeculo, in via Latina repertum. Deinde alias Italiae partes simili modo lustrat, in Austriam transit, basilicam Aquileiensem adhuc circumfodi narrat, basilicam patriarchae in civitate Grado casu inventam esse dicit, similiter basilicam s. Hermagorae in Valle Longa in Istria, ubi lipsanoteca reperta est eburnea, pulchrior inter alia vetera christianae artis opera. Similis lipsanoteca reliquiarum cuiusdam Apostoli Saloniae in confessione basilicae in coemeterio apparuit. A. 1906 in propinqua civitate Spalatensi apud palatium Diocletiani crypta christiana e saec. VI. inventa est — primum his locis christianorum vestigium. Similis crypta a. 1900. Clano prope Ragusam inventa est. Mogentiae in Germania inventae sunt multae reliquiae sculpturarum et inscriptionum veterum christianorum. quae multum conferunt ad epigraphicam christianam. Similiter perstringuntur monumenta in Chersoneso. Constantinopoli. in Asia Minore. Syria. Palaestina. Aegypto. ubi Hadrumeti a. 1903 primae maiores in Africa catacumbae inventae sunt, quarum 117 galeriae cum 7300 sepulchris usque ad a. 1907 detectae sunt. Item binae christianae necropoles inventae sunt in civitate Antinoë, similiter Carthagine, ubi inventa sunt plus quam mille fragmenta inscriptionum et imaginum christianarum.

In vasta regione Lybia a. 1906 in Karm Abum inventus est locus peregrinationibus sacris in Oriente apud christianos veteres post Ierosolyma celeberrimus, basilica s. Mennae. Pag. 331—346 lactum incrementum litteraturae de archaeologia christiana depingitur. Palma traditur duobus tomis Iosephi Wilpert, Die Malereien der Katakomben Roms. (1903.) Commemoratur continuatio celeberrimi operis Rossii Roma Soteranea cristiana (Nuova serie); primus fasciculus (1909) datus est coemeterio Domitillae. Novissimus liber Iosephi Wilpert inscribitur: Die Papstgräber und die Cäciliengruft in der Katakombe des hl. Kallistus (1909). Multa nova affert ad explicanda singula monumenta huius coemeterii. Descriptionem doctrinae plenam nacta sunt coemeteria christiana Siciliae, quae in multis dissimilia sunt Romanis. in postumo opere Iosephi Führer († 1903): „Die altchristlichen Grabstätten Siciliens“

quod a. 1907 Victor Schultze edidit. A Siculis haud longe abesse coemeteria christiana insulae Melitae ostendit Albertus Mayr breviori libello: „Die altchristlichen Begräbnisstätten auf Malta“ Celebrerrimus vir archaeologus Kaufmann simili materiae commentationem dedit: „Ein christliches Pompeii in der lybischen Wüste“ (1902). Describit necropolim, cui nomen est El-Baghôuât, horae spatio distantem ab urbe El-Kargeh.

Ultimo tempore multam operam navavit christianae Aegypto director musei a Petro M. Petropoli instituti, Vladimirus Bock, cuius postumum opus „Materiaux pour servir a l'archéologie de l'Égypte chrétienne“ a. 1901 Smirnov lingua russica et gallica edidit. Libellus hic, quamquam parvus est, secundum peritos (ut Kaufmann in opere nuper allato) idem momentum habet ad architecturam aegyptiacam, quod primi libri clarissimi Rossi ad artem Romanam attulerunt.

Africae describenqae serviunt hi libri: August Audolent, „Carthage romaine“ (1901), monographia amplissima. Totius Africae christianae imaginem praebet doctissimi P. Henrici Leclercq O. S. B. liber: L'Afrique chrétienne (duo tomi, altera editio 1904). Magni quoque momenti est alter tomus operis: Stephanus Gsell, Les monuments antiques de l'Algérie (Parisiis 1901.)

Iuvat quoque mentionem facere catalogi mille monumentorum veterochristianorum musei Britici, qui totidem fere imaginibus ornatus est, ita ut sit adiumentum haud spernendum viris doctis. Hic liber inscribitur: Dalton, Catalogue of early christian antiquities and objects from the christian east in the department of british and medieval antiquities and ethnography of the British Museum. (Londini 1901.) Artem copticam complectuntur duo catalogi musci Cahirensis: viri docti Angli Crum, Coptic monuments (Cairo 1902) et professoris Vindobouensis Strzygowski: Koptische Kunst (1904). De arte coptica agit etiam liber: Gayet, L'art copte (Parisiis 1902).

Alium catalogum edidit a. 1906 Iosephus Wittig: „Die altchristlichen Skulpturen im Museum der Deutschen Nationalstiftung am Campo Santo in Rom“ Aliam viam ac rationem sequitur opus Graeveni: Frühchristliche und mittelalterliche Elfenbeinwerke (Series I, 1898, e muscis anglicis; series II, 1900, ex italicis). — Libellum P. Henrici Grisar S. I. „Die römische Kapelle „Sancta Sanctorum“ und ihr Schatz“ (1908) praecessit Laueri liber „Le Trésor du Sancta Sanctorum“ (Par. 1907). Inter auxilia archaeologiae christianae principem locum obtinet „Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie. Hoc opus summi laboris inde ab a. 1903 edunt Benedictini Angli.

Inter manuales quos dicunt libros archaeologicos ultimi decennii numerandi sunt: Marucchi, Éléments d'archéologie chrétienne. (Tres tomi, Romae 1900 sqq.); Dom H. Leclercq Manuel d'archéologie chrétienne. T. I. et II. Parisiis 1907; Kaufmann, Handbuch der christlichen Archäologie, Paderborn 1905; P. Syxtus O. C. R., Notiones archaeologiae christianae, disciplinis theologicis coordinatae. I. II. Romae. Ad synthesim quandam adspirant monographiae: Pelka, Altchristliche Ehedenkmäler, 1901; de imaginibus B. M. V. agunt: Venturi. La Madonna. Svolgi-

mento artistico delle rappresentazioni della Virgine. 1900; Jameson, *Legends of the Madonna as represented in the Fine Arts*. 1903; Munz, *Iconografia della Madonna*. 1905. De imaginibus Nativitatis Christi Domini: Dawson, *Christmas. Its origin and associations*. 1903.

De figura staturae Christi Domini agebant: French, *Christ in Art*, 1900; Bayliss, *Rex regum*, 1902; Dobschütz, *Christusbilder*, 1900; Weiss-Liebersdorf, *Christus- und Apostelbilder*.

In fine commentationis refert scriptor sententiam Strzygowskii (ex libris: Byzant. Denkmäler, I—III; Orient oder Rom; Hellenistische und koptische Kunst in Alexandria; Kleinasien etc.), artis christianae cunas in Oriente ponentem, cum viri docti Vindobonenses Wickhoff et Riegel originem eius Romae vindicaverint, Kraus vero Aegypto, maxime Alexandriae.

Ks. *Fryderik Klimke, Darwin i jego dzieło*. (Darwin eiusque studia). Tom. CV pag 313—330, Tom. CVI pag. 51—61.

Elegans lectio publica, 22. februarii 1910 in atrio Copernicano universitatis Cracoviensis habita momentum Darwini ad res naturae investigandas definit. Monet, iam S. Augustinum sublimem illam cogitationem de evolutione edixisse, cum affirmaret, totam cosmogoniam esse constantem evolutionem e „rationibus seminalibus“ Post saecula Nicolaus Cusanus, Giordano Bruno, Descartes, Kant, Laplace, Locke, Hume, Schelling, Hegel suis disciplinis cogitationem illam suo quisque modo adaptaverunt, cogitationem dico abstractam, nullo modo peritiae innixam. Empiriae hypothesin hanc Darwin superstruxit noto opere „On the origin of species“ (1859). Tum vitam, tum genesim huius libri, tum vim eius in animos et studia pulcherrime narrat scriptor, immutationem doctrinae eius ipsiusque impugnationem (cum aliorum, tum Alberti Fleischmann, professoris geologiae in universitate Erlangensi, qui quondam a Darwini partibus steterat, botanicorum Naegeli et Reinkei, maxime vero Wiegandii, viri accuratissimo opere clarissimi, porro clarissimi Caroli Ernesti von Baer, philosophi Eduardi Hartmann, Iesuitae Wasmann, virorum doctissimorum de Vries, Driesch, Strassburger, Hertwig, aliorum).

Bene distinguendum est inter opinionem evolutionis et opinionem darwinianam de selectione naturali, quam viros vere doctos „ad acta“ posuisse constat. Cogitatio evolutionis ipsa uberrimos fructus in variis disciplinis tulit, quod verum Darwini meritum est, cum novarum disciplinarum origo sit cogitatio illa divulgata, cum omnes regiones sentiendi et agendi permeaverit. Dolendum tamen urgeri eam ibi quoque, ubi desunt, quae necessaria sunt ad eam extruendam, quod factum est in „erroribus logicis et haeresibus metaphysicis“, quas statuerunt Haeckel, Spencer, Hartmann, Nietzsche, alii.

Inter viros doctos catholicos vel saltem fide sincera et profunda imbutos a partibus evolutionis stant: G. Waagen, qui primus evolutionem ad palaentologiam applicavit, petrographus C. A. Lossen, clarissimus vir zoologus e congregatione Lazaristarum A. David, palaentologus et botanicus O. Heer, geologus F. A. Quenstedt, physiologus A. G. Volkmann, botanicus Alex. Braun, Americani Dana et Gray, physicus anglicus Lord Kelvin et geologus Ch. Lyell, palaentologus Gallus A. Gaudry,

professor univ. Graecensis J. Ude, Nestor catholicae philosophiae in Germania C. Gutberlet, notus myrmecologus E. Wasmann S. I. Nemo utique horum virorum doctorum defendit absolutum evolutionismum metaphysicum, qui nostro tempore inter vires doctos, fidei christianae abalienatos, multos sectatores habet et in religione pantheismum vel monismum profitetur, qui principiis causalitatis et rationis sufficientis adversatur, et notioni „absoluti“ repugnat, ad quam evolutionistae quoque volentes nolentes pervenire debent.

Ks. *K. Czaykowski* T. I., *Z powodu dzieła księdza Chotkowskiego. Aestimatur et commendatur primus et secundus tomus magni operis: „Historya polityczna Kościcła v Galicyi za rządów Maryi Teresy. Kraków 1909. Tom. I, pag. XXIII, 444; tom. II., p. XI, 532. 8' (Polititica historia ecclesiae in Galicia imperante Maria Theresia. Tom. CVI, pag. 9—25.)*

Tad. Stan. Grabowski, *Dr. Matija Murko i jego dotychczasowa działalność naukowa. (Dr. Matthias Murko et quae ad doctrinam usque ad haec tempora contulerit). Tom. CVI. p. 26—40, 206—227.*

Clarus professor litterarum slavicarum Graecii in Styria a. 1908 Lipsiae sumptibus Amelangianis edidit in serie „Die Litteraturen des Ostens in Einzeldarstellungen“ partem „Geschichte der älteren süd-slavischen Litteraturen“, quod opus multa, ut natura rei fert, de litteris theologicis Slavorum meridionalium affert. In quaestione de S. Cyrillo et Methodio non exhaustit scriptor, quae viri docti ultimo tempore ad rem scripserunt (Brückner, Potkański, Snopek, Hýbl). Digna quae hic commemorantur sunt, quae contra opinionem Vondrákii, aliorum, dicit Murko de legendis e vita s. Cyr. et Meth. Grabowski appellat opinionem Dris Murko „unam ex parte philologiae slavicae bene confirmatam.“ Ex ipsa dicendi arte Murko iudicat, utramque legendam non posse ab eodem scriptore ortam esse, sed unam s. Cyrillo, alteram Clementi, Methodii discipulo, tribuit, quem Vondrák scriptorem: utriusque legendae esse putat. Frustula „Freisingensia“ Murko, laudante professore Máchal, quaedam dialectica slovenica continere putat, cum Vondrák ibidem slovacica et croatica inveniat. In alio opere cyclico: *Die Kultur der Gegenwart, ihre Entwicklung und Ziele*, herausgg. von Paul Hinneberg, I. Teil, IX. Abt., Teubner, Leipzig 1908, p. VIII et 396, cui parti inscribitur: *Die osteuropäischen Literaturen und die slavischen Sprachen*, von Brückner, Jagić, Máchal, Murko, aliis, scriptor, de quo loquimur, brevem, sed solidam partem explevit, historiam litteraturae Slavorum meridionalium, l. l. pag. 194—145. Maximum opus Dris Murko erit „*Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slavischen „Romantik“*“, cuius primus tomus — alii nondum editi sunt — inscribitur: „*Die böhmische Romantik*“ (Graecii, Styria 1897.)

E ceteris scriptis nostra intersunt: commentatio bibliographico-critica de Vatroslavo Oblak (slovenice edidit Slov. Matica in VI. tomo „*Knezove knjižnice*“ 1900, p. 73; germanica editio, brevior: V. Oblak, *Ein Beitrag zur Geschichte der neuesten Slavistik*, Wien 1902 (Hölder). p. 62. Oblak enim studiis dialecticis innixus eam quae vocatur „hy-

pothesin Pannonicam“ Kopitari et Miklošičii, sustulit, linguam palaeoslaviam in Pannoniae finibus collocantium, eique novam opinionem „bulgaricomacedonicam“ opposuit, quam hodie omnes viri docti profitentur. — Litteras bohemicas Murko commentatione „Johannes Huss als Reformator der lateinischen Schrift“ (*Στρομáταις*, Grazer Festgabe zur 50. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner, 1909) tractavit. Digna quae afferantur sunt etiam: „Zapadna epistola o nedelji v južnoslovanski književnosti“ (Zbornik u slavu V. Jagića 1908, p. 725), „Die slavische Liturgie in Adria“ (Österr. Rundschau 1905, 17. Heft.).

Ks. *Czaykowski* T. I., *Trzechsetny jubileusz Bonifratrów w Krakowie* (Jubilaeum trecentorum annorum Fratrum Misericordiae Cracoviensium. (Tom CVI, p. 144—158.) Merita et labores christianae caritatis huius ordinis per tria saecula aegrotos curantis perscribuntur.

Ks. *Jan Rostworowski* T. J., *Ważne odkrycie na polu starochrześcijańskiej literatury*. (Magni momenti documentum ad litteras palaeochristianas pertinens nuper inventum.) Tom CVI p. 288 ad 310. Tom. CVII, p. 328—349.

Celebritatem adepta est his annis quaestio de „Odis Salomonis“ quae vocantur, quod monumentum Rostworowski se litteris tribuere christianis titulo commentationis indicat contra Harnackium, qui illud a Iudaeis profectum esse existimat. interpolationem tantum christianis relinquens. Oblivioni has „odas Salomonis“ eripuit vir doctus Anglus J. Rendel Harris libro edito: „The odes and psalms of Salomon, now first published from the syriac version.“ Cambridge 1909.

„Odae Salomonis“ est corpus poematum argumenti sacri, quae in usum privatum suum et aliorum fidelium pius poeta primo tempore christiano cecinerat. Carmina haec adeo pulchra et sublimia sunt, tantumque ad cognoscendum conferunt spiritum et dogmaticas notiones veteris Ecclesiae, ut eorum cognitio, ut Harnack quidem opinatur, maioris momenti sit ad litteras palaeochristianas illustrandas. quam inventa celebris *Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων*.

In libello „Ein jüdisch-christliches Psalmbuch aus dem ersten Jahrhundert“, Leipzig 1910, Harnack dicit: „Die Indifferenz gegenüber dem geschichtlichen, öffentlichen und vulgären Ausdruck beider Religionen, ist um einen Grad erträglicher und verständlicher, unter der Voraussetzung des jüdischen Charakters unserer Oden.“ Tenuisse esse argumenta Harnack ipse videtur sentire, cum scribit (l. l. p. 98.): „Trotz der Evidenz (!), mit der sich christliche Interpolationen ausscheiden lassen, stellt sich doch immer wieder der Argwohn ein, ob nicht doch die Mehrzahl ganz wesentlich christlich ist.“ Rostworowski tum interioribus, tum externis criteriis opinionem Harnackii refutat.

Momentum documenti huius Harnack ideo exaggerat, ut aliquomodo fulciat suam de magna distantia, inter „Christum synopticum“ et „theologiam Ioannis“, opinionem. Cum vero „Odae Salomonis“ ut Harnack ipse fatetur, testimonio sint, fuisse aliquam scholam sacram iudaicam, modo concipiendi et dicendi Ioanneo imbutam, Harnack eas appellat „eine der bedeutendsten Vorstufen des Urchristentums“, (L. l. pag. 99.)

„Problema“ quarti evangelii nunc omnino absolutum esse Harnack videt: Sobrius, simplex Christus synopticorum et mysticae litterae Iudaicae, quales sunt „Odae Salomonis“, — hanc putat esse historicam originem qua Christus deus esse creditus est.

Contra haec somnia criticae protestanticae momentum „Odarum“ Rostworowski in eo ponit, quod in iis clarissima forma inveniuntur dogmata de Trinitate, de Incarnatione, de personae Christi unitate, de opere redemptionis et gratia, eius fructu, de B. Mariae virginitate. Maioris momenti est testimonium „Odarum Sal.“ in quaestione de quarto evangelio. Viro docto catholico fontes eius non sunt quaerendi, quia ei persuasum est, fontem hunc esse hinc Christum historicum, illinc sublimem mentem et contemplationem s. Ioannis Ev. Quamquam non possumus non videre, s. Ioannem, si cum aliis evangelistis comparetur, aquilae instar elevari ad apicem eorum, quae animus christianus cogitat et sentit. Atque ob id ipsum grata venit omnis memoria e primo saeculo christiano, quae propior est cogitandi et dicendi modo s. Ioannis et quae hoc modo ostendit, quartum evangelium minus singularem locum in christianis litteris eius temporis tenere. Cuicumque saeculi eius decennio tribuendae sunt „Odae Salomonis“, semper argumento erunt, quam facili naturalique modo sine ulla reclamatione mentes christianae s. Ioannis theologiam susceperint; hoc vero interioris evangelii huius veritatis, testimonium est, quod ostendit, religionem christianam non vi externa, sed ipso doctrinae sibi propriae argumento summum contemplationis theologicae et mysticae fastigium conscendere, in quibus habitant cum s. Ioannes tum poëta „Odarum Salomonis“

Quid multa? Monumentum hoc non luce protestantica, sed catholica — sicut omnia priora — prima tempora christiana illustravit, ut praeco Christi veri Dei, qui de caelo descendit et homines in caelum levat, non vero Christi, sobrii et cotidiani hominis, qui terram solum perlustrat neque quidquam de caelo dicere potest. Et hoc est ultimum emolumentum „Odarum Salomonis“ inventarum, polemicum dico, contra illorum commenta critica, qui ultimo saeculo antiquissimas litteras christianas falsas esse dicebant. Cum multa monumenta illius temporis, quae nuper nota facta sunt, catholicis contra rationalistas suffragentur, Harnack ipse anno 1897 in libro „Chronologie der althristlichen Litteratur“ (tom I, pag X) dicere coactus est: „dass wir in der Kritik der Quellen des ersten Christentums in einer rückläufigen Bewegung zur Tradition begriffen sind.“ Post decem annos, quamquam amici quoque in hac causa eum impugnabant, confidentius affirmavit: „dass die Kritik in die Irre gegangen ist und dass die Tradition Recht hat.“ (Lukas der Arzt, 1907, Vorrede. III.)

Ks. *Ludwik Rudnicki* T. I. Kurs instrukcyjny o sztuce kościelnej. (Institutio de arte ecclesiastica), Tom. CVI, p. 342—354. Ante saeculum Viindobonae edicta severiora proponebantur, quae splendorem cultus divini tollebant et materiam suppellectilis liturgicae praecipiebant, quae artis monumenta pulcherrima e claustris sublatis et e parochiarum receptaculis auferebant, aurum stanno, vitro, ligno compensantes ad colendum Deum Eucharisticum... Decreta haec, multis

locis Vandalorum more ad effectum perducta, artem christianam quantis detrimentis affecerint, in dies melius cognoscitur. Laudandi igitur sunt conatus, quos ad eam artem conservandam ab eodem imperio nostris diebus fieri videmus. Fructus eorum sunt institutionis cursus qui ad fovendam a clero artem christianam his annis habentur, Vindobonae a. 1908 et 1909, Cracoviae 1910, cuius acta hac commentatione traduntur, eodem anno Olomucii et Tridenti, a. 1911 Brunae, alibi.

J. Vraštil.

Ruthenica.

Dr. *Vas. Mascjuh*, Церковное супруже право. (Cerkovnoe supružje pravo.) **Ecclesiasticum ius matrimoniale** speciali ratione habita iuris graeco-catholicae provinciae Haliciensis, autocephalarum Ecclesiarum orientalium, item praescriptionum Austriae et Hungariae per Drem Basilium Masciuch, suppl. professorem iuris canonici penes graeco-cath. episc. theolog. Institutum Premisliae 1910. XVI+671 pag.

Hoc opus, utpote litteratum et accurate concinnatum cum rationi (theoriae) tum usui (praxi) convenienter accommodatum, exquisitum complectens apparatus theologicum, quam maximam meretur probationem, in 9 ephemeridibus huius provinciae magna cum vi suo tempore enuntiatam. Praeterea adfert illud gravia praescripta orientalis Ecclesiae et rara ad finem allegata historica, haud exiguo auctoris sumptu deprompta documenta. Quod opus eo maioris est momenti, cum in suo genere unicum reperiatur; siquidem praedecessores Dris Masciuh, munere professorum iuris canonici antea functi, in praelectionibus pro alumnis plurimum iuri canonico Sim. Aichneri innitebantur, cuius ruthena translatio usque adhuc apud nos quidem viget, quin prelo unquam fuerit divulgata. Cui incommodo occursurus Dr. Masciuh ultimis 8 annis (1903—1910) operam dedit, ut diligentia ferrea rem hanc planius pertractaret — in praesenti quidem solum ius ecclesiasticum matrimoniale; posthac reliquae quoque partes edentur, peracta demum nova codificatione universi iuris ecclesiastici ex iussu Suae Sanctitatis Papae Pii X.

Prot. Dor. Michael Ludkiewicz.

M. illud sibi proposuit, ut studiosis ruthenis et sacerdotibus qui in cura animarum sunt constituti librum quo ius matrimoniale ecclesiae catholicae accuratissime tractaretur componeret.

Totum opus tres in partes dividitur tresque appendices illis adnexas habet. In parte prima, brevi introductione praemissa, in qua ipsa notio iuris matrimonialis, eius ratio, materia ostenditur et elenchus operum, quae de eo edita sunt (1—6) exhibetur, de matrimonii definitione sive naturalis sive a Christo ad statum supernaturalem elevati, item de potestate ecclesiae in matrimonium sive fidelium, sive infidelium agitur (23—82). In parte secunda.

expōnitur de matrimonio ineundo, ubi de sponsalibus, de tentanda scientia eorum qui matrimonium inire velint, de matrimonii impedimentis, de sollemnitate, quae ad matrimonium ineundum sive a potestate ecclesiastica, sive civili postulatur, disputatur (83—423). Parte tertia tractatur matrimonium initum, explicatur quid e matrimonio consummato nascatur ipsis coniugibus et liberis, de matrimonio irritō, quomodo ratum fiat, de divortio, de matrimonio secundo (444—496). Sequuntur appendices. Prima — de matriculis et earum imprimis apud Ruthenos forma et usu (497—537). In secunda appendice diversa specimina testimoniorum vel libellorum petitionumque quibus in causis matrimonialibus opus esse solet exhibentur variis linguis: ruthenica, polonica, germanica, gallica, anglica, hungarica (537—567). Appendix tertia bullas Romanorum Pontificum, encyclicas praesulum ecclesiae graeco-catholicae Galiciensis, quasdam leges ecclesiae orientalis de matrimonii sacramento, instructiones congregationum romanarum et legum imperii austro-hungarici decreta continet. (567—671.)

Haec omnia utilia sane sunt, nec minus utile est quod a scriptore de iure matrimoniali ecclesiae orthodoxae quaeritur, ubi occasio datur. At hic desiderium nostrum exprimimus, ut a clarissimo scriptore accuratius de iis explicetur. Nam unam vel aliam opinionem theologorum orientalium, sive graecorum sive russorum recensere non est satis, sed, quod praecipuum est, momentum pro variarum quaestionum, quae graeco-catholicos spectant, solutione indicandum est, quod nisi fit, ea quae scriptor affert, licet optima sint, frustra afferuntur. Hoc maxime apparet in capite quo de divortio agitur (§§ 97—100 pp. 478—490); nam nihil de theologorum Russorum et Graecorum argumentis, quibus divortium probant, dicitur. Quae res in commentariis nostris saepe exposita est.

Tamen etiam theologis orthodoxis opus hoc commendamus, in quo doctrinam catholicam de matrimonio via et ratione expositam invenient.

Dr. Leonini.

Записки наукового товариства імени Шевченка. Zapysky naukovoho tovarystva imeny Ševčenko. (Edendis praest M. Hruševs'kyj) R. XVIII—XIX. t. LXXXVII—XCVIII (1909/10. 1910/11.

Vol. Birčak. Візантійська церковна пісня і Слово о полку Игореві XCV p. 5—29; XCVI p. 5—32 De Byzantinis cantionibus ecclesiasticis.

Bohd. Bučyns'kyj. Студії з історії церковної унії II. Митрополит Григорій. III Місцілів лист. LXXXVIII p. 5—22; XC pag. 5—24. De rebus ad historiam unionis ecclesiasticae pertinentibus.

Myh. Zubryc'kyj. Деканальні і парохіяльні бібліотеки перемиської єпархії XC p. 119—136. De bibliothecis parochiarum diocesis peremyslensis. Myh. Zubryc'kyj, Причинки до історії руського духовенства в Галичині від 1820 до 1853 p. LXXXVIII pag.

118—150. Ex historia cleri galiciensis a. 1820—1853 quaedam promuntur.

Jur. Knyf, Причинки до історії руського духовного семінаря у Львові від. 1837—1851 р. XCI 151—158. Historia russici seminarii ecclesiastici Leopolitani a. 1837—1851 illustratur.

Ic. Kreves'kyj, Галичина в другій половині XVIII ст. Огляд нових видаць. XCI 33—94. De libris Chotkowskii, Tokarzii, al.

Vjač. Lypyns'kyj, Аріянецький соїтник в Києвлі на Волині в маю 1638 р. (Причинок до історії аріянетва на Україні) XCVI, 41—57. De Arianis Parvae Russiae.

Inhalt der I—LXXXVI Bände der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg (Jahrgang I—XVII). tom. LXXXVII, p. 233—246. Multa iam edita sunt hic, quae ad theologicas disciplinas pertinent. *I. Franko* exposuit de Barlaam et Ioasaph (t. VIII. IX. X. XVIII. XX); de s. Clemente et Russorum de eo legendis (quid de eo constet, de reliquiis eius inventis, de cultu eius in Moravia et Russia etc.) (t. XLVI. XLVIII. LVI. LIX. LX, LXVI. LXVIII). — *A. Lotoc'kyj* de consistoriis cathedralibus in Russia parva et alba saec. XV et XVI (t. IX); de re familiari cleri saecularis Ukrainae et Russiae s. XVIII. (tomus XXI). — Dr. *Anton Prochaska*, de ritu ruthenico in Polonia, cum adnotationibus Mich. Hruševskyi (t. XXX). — *M. Hrušev'skyj* de clero rurali s. XVI (t. XXXIV); de kioviensibus miniatis imaginibus psalterii aep. Egberti Trevirensis (t. XLIX); de Onisphoro Divočka metropolita (t. LXXIV). — *V. Hnatjuk* de legendis codicis chitarenis saec. XVIII (t. XVI). — *A. Suško* de Benedicto Herbest, unionis ecclesiasticae a. 1596 quasi duce (t. LIII. LV LXI); de iesuitis in Poloniam inductis (LVII. LVIII). — De carminibus spiritualibus Ruthenorum Hungariae (t. XLVI. XLVII. XLIX). — *Ar. Kryžanov'skyj* de Basilianis (t. LVII). — De synodo provinciali acta Varsaviae a. 1561 (t. LIX). — *I. Krypjakevyč* de parochi cuiusdam catholici ritus graeci qui saec. XIX ascendente in dioecesi cholmensi fuit, vita ab ipso conscripta (t. LXXIII). — *V. Ščerbakov'skyj* de formis ecclesiarum lignearum in Ukraina (tom. LXXIV). — *Konst. Šyroč'kyj* de crucibus sepulchralibus in Ukraina (t. LXXXII). — *Bohdan Bučyn'skyj* de rebus ad historiam unionis ecclesiasticae pertinentibus (LXXXV p. 21—42; LXXXVI pap. 5—30).

Записки Украин. Наук. Тов. в Києві, IV VI.

V. Bučyn'skyj, Змалаця до унії руської церкви з Римом в роках 1498—1506 IV, p. 100—136; V, 61—87; VI, 5—53. De unione ecclesiae Russicae cum Roma.

V. Rozov, Українська шкільна драма „Успеніє Богородиць“ De dramate de Deiparae dormitione, quod conscriptum esse coicit a Demetrio rostoviensi. A. Š.

Russica.

Prof. *Vl. Kerenskij*, **Что раздѣляло и раздѣляетъ восточно-православную и западную старо-католическую церкви?** Qua re separabatur et separatur nunc ecclesia orientalis orthodoxa ab ecclesia occidentali, quae vetero-catholicorum vocatur. Хар'ков, anno 1910, pp. 146 in 8", pr. 1 rub.

Relationes inter ecclesiam orthodoxam et ecclesiam „vetero-catholicorum“ statim postquam haec ab ecclesia catholica sese separavit, coeperunt et usque ad praesentem diem durant, at, propter differentias dogmaticas, inter utramque ecclesiam adhuc vigentes, carent aliquo prospero successu. Inter doctos orthodoxos, qui res controversas enucleare atque impedimenta removeere nituntur prof. Kerenskij primum fortasse obtinet locum. Multa iam de quaestione illa conscripsit, tamen modo contrario atque Kirëev et Světlov, acerrimi vetero-catholicae sectae defensores, se gessit. Etsi ipse quoque ut haec cum orthodoxa ecclesia coniungatur vehementer desiderat, tamen defectiones dogmaticas vetero-catholicorum non celat ostenditque illos paulatim versus protestantium sententias declinare.

In introductione (p. 1—8) causas illas detegit, cur nondum inter utramque ecclesiam unio ad effectum pervenerit. Causam principem ostendit esse contagionem illam protestantium, qua vetero-catholici aliquando etiam nolentes afficiuntur, ut cum liberos suos propter pecuniae inopiam in academiis artium protestanticis educare coguntur.

Differentias, quibus vetero-catholici ne uniantur ecclesiae orthodoxae impediuntur, scriptor ad quinque capita revocat: differunt enim a) in doctrina de Spiritus Sancti processione etiam a Filio, quod vetero-catholici saltem ut „theologumenon“ admittunt (9—70); b) in doctrina de SS. Eucharistia, ubi vetero-catholici paulatim ad protestantium decreta se convertunt cum realem transsubstantiationem donorum panis et vini vel verbis ambiguis velant vel etiam aperte negant (70—97); c) item in doctrina de ecclesia, quam invisibilem tantum esse dicunt, neque unam esse veram ecclesiam agnoscunt, sed omnes ecclesias, quae se nomine Christi appellant, gratia ad homines salvandos pari modo valere putant (97—119); d) item capite IV *K.* ostendit sanctorum imaginum et reliquiarum cultum apud vetero-catholicos defecisse (119—140); e) ultimo denique capite eos carpit, quod doctrinam de confirmatione male intellexerint eius necessitatem negantes (140—144). Tamen in brevissima conclusione (144—148) spem se non deficere ait sectam vetero-catholicorum destinatum esse, ut electos Occidentis homines in sinum orthodoxae ecclesiae perducatur.

Si argumenta spectes, haec vel nihil novi continent (ut de Spiritus Sancti a solo Patre processione) vel (quae contra protestantium commenta diriguntur) ea sunt, quae in operibus theologorum catholicorum inveniuntur. Praecipuum operis *K*-ii mo-

mentum pro occidentalium studiis in hoc est, quod relationes inter Synodum petropolitanam (vel potius collegium a Synodo constitutum) et vetero-catholicos theologos enarrat easque examini subicit.

De confirmatione *K.* rem male videtur intellexisse. Verba quibus vetero-catholici in catechismis suis utuntur ut significant non adeo stricte esse necessarium sacramentum confirmationis fidelibus, nullo modo haeresin sapiunt. Agitur enim de necessitate absoluta huius sacramenti ad salutem adipiscendam. Nam illud discrimen inter sacramenta necessaria ad salutem et non necessaria est, quod sine illis homo salvari nequit sine his potest. Velut puer baptizatus, etiamsi sine confirmationis sacramento morietur, salvabitur. Ita etiam homo adultus, si quibus causis impeditus est quominus sacramentum confirmationis acciperet. Ad augendum vero statum gratiae sacramentum hoc omnino necessarium est ideoque minime neglegendum. En quid illud catechismi vetero-catholicorum velle sibi videtur.

Dolendum sane est scriptorem operam oleumque perdere cum vetero-catholicis disputando: qui malo fato in barathrum protestantismi se praecipitant neque quicquam commune cum vera ecclesiae orthodoxae doctrina habent. Id quod utriusque ecclesiae theologos inter se propius coniungit nihil aliud est nisi commune contra Ecclesiam Romanam parum intellectam odium. Nec quisquam catholicus est qui non miretur scriptorem doctissimum dicere posse, ut exemplum afferam, catholicos Summum Pontificem vi dogmatis de infallibili eius magisterio loco Ipsius Dei posuisse (145). Eiusmodi dolenda sunt, non refutanda.

Čtenija v imperatorskom občestvě Istorii i Drevnostej Rossijskih pri moskovskom universitetě. 1908—1910.

- G. N. Šmeler*, Iz istorii Moskovskago Uspenskago Sobora. 1908, I. II. pag. 214 + V (Ex historia ecclesiae Mosquensis B. M. V. assumptae).
Pis'ma Moskovskago mitropolita Leontija (Lebedinskago). Soobščil N. N. Ogloblin. 1908 II p. 9—50. (rec. M. Zalžnjak in Zap. Ševč. XCIV p. 206—8).
N. I. Serebrjanskij, Očerki po istorii Pskovskago monašestva 1908 III ad IV 580 + IV + VI pag.
A. A. Titov, k bytovoj istorii Rossii v XVII—XVIII vv. 1908 III p. 22—40 Epistula hegumenae ad archimandritam Iacobum (monast. uglicensis); Arsenii Macěvič, metrop. rostoviensis mandatum: cancellariae jaroslaviensis decretum a. 1761 consistorii novgorodensis decreta a. 1783.
M. N. Speranskij, Serbskie spiski knig istinnyh i ložnyh 1908 III p. 41—45. Novuš index librorum bonorum et malorum (apocryphorum) editur, russicae originis.
V. I. Sava, Iz dnevnika masona (1775—1776) Al. Jak. H'in) 1908 IV 1—15.
V. I. Sava, Litery ordena V K. 1908 IV 15—16. De signis litterarum latomorum.

- N. A. Solov'ev*, Sarajskaja i krutickaja eparhii. Vyp. 4-j 1909 I, pag. II + 294 + II.
- M. N. Speranskij*, Serbskoe žitie Litovskij mučenikov. 1909 I pag. 48. Děla, kasajuščijasja nastroenija cerkvej v Sibiri v 1641—5 gg. 1909 I 27—33,
- S. A. Bělokurov*, Jurij vo Križanič v Rossii. Vyp. 3ij: dopolnitel'nye dokumenty 1641—1658 gg. 1909 II 28 pag.
- E. E. Golubinskij*, Prepodobnyj Sergij Radonežskij i sozdannaja im Troickaja lavra. 1909 II, III, VI + 424 pag., 20 tab.
- M. N. Speranskij*, Slovo Ilii trudoljubivago. 1909 III 13—22. Editur haec oratio, de qua v. Zbornik u slavu Vatroslava Jagića, Berl. 1908, 299—303, e codice saec. XIV.
- V. I. Savva*, Ob odnom iz spiskov žitija patriarha Nikona. 1909 III 13—22,
- A. S. Lebedev*, Věroispovědnoe položenie armjan v Rossii do vremeni imper. Ekateriny II (vključitel'no) 1909 IV 26 pag.
- S. T. Golubev*, Otzyv o sočinenii svjašč. N. K. Špačinskago „Kievskij mitropolit Arsenij Mogiljanskij i sostojanie Kievskoj metropolii v ego pravlenie (1757—1770 gg.) 1909 IV 5—27.
- V. I. Savva*, Sočinenie XVIII věka protiv episkopov 1910 I 35 pag. Pugnae albi cleri cum nigro monumentum editur.
- N. N. Ogloblin*, Iz bytovej istorii XIX věka. 1910 I p, 1—34. Inter alia quae parochus pagi „uniiatorum“ a. 1836 de rebus suis scripsit eduntur p. 4—7,
- N. P. Popov*, Sobranie rukopisej Moskovskago Simonova monastyrja, 1910 II, VIII + 214. Codices sunt omnes fere recentiores (XVIII ad XIX saec.) (rec. On. Trebin in Zap. Ševč. XCVI 203—205).
- V. I. Rězanov*, Iz istorii ruskoj dramy. Škol'nyja dějstva XVII—XVIII vv. i teatr iezuitov. 1910 II, III pag. 344.
- D. V. Skrynčenko*, Sinodik 1) Sluckago Svjato-Troickago monastyrja. 2) Grozovskago Ioanno-Bogoslovskago mon. 3) Djatlovickago Preobraženskago mon. 1910 III 1—7.
- A. A. Pokrovskij*, Petr Velikij i Stoglav 1910. III 7—11.
- S. I. Smirnov*, Razbor izslėdovanija G. N. Šmeleva: Iz istorii Moskovskago Uspenskago sobora. M. 1908:1910 III 18—32,
- V. I. i G. I. Holmogorov*, Istoričeskie materialy o cerkvaľ i selaľ XVI—XVIII vv. Vyp. 11oj: Verejskaja, Dmitrovskaja i Troickij votčín desjatiny. — 1. Verejskaja desjatina 1910 IV, VIII + 122 pag.
- M. I. Sokolov*, Slavjanskaja kniga Enoľa pravednago. Teksty, latinskij perevod i izslėdovanie 1910 IV, IV + 109—182 + 167. E codice saec. XV editur; diligentissime de huius libri vi quaeritur.

Izvěstija imperatorskoj akademii nauk VI. ser. tom II—V 1908 ad 1911.

- V. N. Beneševič*, Molitva otcov Nikejskago pervago vselenskago sobora. II. p. 730—74, Precatio concilii Nicaeni I editur.
- V. N. Beneševič*, Sinajskij spisok otcov Nikejskago pervago vselenskago sobora II. p. 281—306. Nomina patrum concilii Nicaeni I.

eduntur e codice Sinait. graec. 1117, saec. XIV paucis additis de huius catalogi vi et origine.

- I. A. Džavaĥov*, Istorija cerkovnago razryva meždu Gruziej i Armeniej v načalě VII věka II. p. 433—446; 511—536. De schismate inter Georgiam et Armeniam saec. VII ineunte orto.
- V. N. Beneševič*, Otryvok grečeskoj liturgii v latinskoj transkripcii. K istorii Sinajskago monastyrja IV p. 1233—1244.
- N. Ja. Marr*, Nadpis Epifanija, katolikosa Gruzii. (Iz raskopok v Asii 1910 g.) IV 1433—1442.
- N. Ja. Marr*, Gruzinskija pripiski grečeskago Evangelija iz Koridii V p. 211—240.
- V. V. Latyšev*, K žitijam svjatyh Theodora Tirona V p. 495—500 Quas Delehaye edidit vitas s. Theodori Tironis et s. Theodori Stratil., comparantur cum codice Mosquensis bibliothecae synod. No. 377 qui a Vaticano 1245 paucis differt.
- P. V. Nikitin*, Ioann Karpathijskij i Pateriki. De Ioanne Carpatho episcopo et narrationibus de Aegyptiis anachoretis quae *Γεοργιτικά* vocantur.

Russkaja Starina. Ežeměsjačnoe istoričeskoe izdanie 1908 (tom 133 ad 136.

- E. Andreevskij*, K vospominanijam o vysokopreosvjaščennom Instině, byvšem arĥiepiskopě ĥersonskom i odesskom, 133, 161—178.
- A. Sergėev*, Original'naja rezoljucija aep. Smaragda (Kryžanovskij † 1863) Iz žizni našego duĥovenstva. 133, 450—451.
- Ier. Gurij*, K staťe G. A. Vorob'eva „Veniamin Pucek-Grigorovič, mitropolit kazanskij“ 133, 542—546.
- A. N. Sergėev*, Iz žizni našego duĥovenstva. Vospominanija o Dimitrii (Muretově), aep. odesskom 134, 408—414.
- P. Pirling*, Nazvannyj Dimitrij i pol'skie ariane. 134, 1—10.
- I. Suvorov*, K istorii Spaso-Kamenskago monastyrja (XVII v.) 134, 349—350.
- Raevskij*, Ksendz Kasper Borojskij. ep. plockij. 1802—1885 gg. 134, 422—428.
- A. Nečaev*, Očerki iz istorii Tambovskoj cerkvi. 135, 37—56 559—578.
- P. Pirling*, Timothej Akundinov v Rimě 1648. 136, 4—6.
- A. N. Sergėev*, Zapečatannaja cerkov' Iz žizni našego duĥovenstva. 136, 388—390.
- Tira Sokolovskaja*, Iz aforizmov, masona grafa M. Ju. Viel'gorskago o masonstvě. 136, 311—6.
- P. Pirling*, Vostočnaja ideja Possevina. 136, 563—573.
- Tira Sokolovskaja*, Iz donosov na masonstvo. 136, 683—688.

Cerkov'. M. 1909.

- Bogoslov*, Monastyri i monašestvo v drevnej Rossii i staroobradčestvě. № 26, 812—5.
- Vas. Borin*, Materialy po ikonografii № 29 880—85 № 41, 1241—2 etc. (1908 № 10, 44, 48, 49).

- S. Labzin*, Dětstvo i žizn' Arsenija, episkopa Ural'skago № 37, 1080—1, 42, 1198—1201 etc.
- D. Varakin*, Razsmotrěnie priměrov, privodimyh v zaščitu reform patriarha Nikona. № 49, 1360—2; № 50, 1398—1400; № 51, 1433—36; № 52, 1465—8.
- Šalajev*, Dimitrij, mitropolit Rostovskij i ego tvorenija. № 43, 1219—23; № 49, 1365—8; № 50, 1396—98; № 51, 1427—31; № 52, 1448—71.
- Th. Slesarev*, Materialy po istorii starobrdjadčestva. Selo Gorodišče, Ekaterinoslavskoj gubernii № 43, 1223—27.
- V. Melnikov*, Pereselenie starobrdjadcev, № 49, 1368—70.
- I. Šadrin*, Iz istorii o episkopě Methodii Sibirskom № 50, 1400.
- I. Kirillov*, Suščnost' obrjada. № 51, 1431—1433.
- Muromskij*, Petrovo viděnie. № 52, 1460—2,

Mis. Obozrěnie Spb. 1909 VII—XII,

- S. Rossov*, Upadok katolicizma i popytki ego oživlenija VII 924—952.
- Ierom. Gennadij*, V vertepah peterburgskago sektantstva (Moi nabljudenija za S.-Peterburgskimi šaloputami v 1895—1900 gg.). VIII 1073—90.
- A. I. Almazov*, K voprosu ob izučenii Zakona Božija v sredne-učebnyh zavedenijah. VIII 1091—1106.
- I. Ardašev*, Odstupničeskoe dviženie v Ufimskom kraě posle ukaza 17go aprělja 1905 goda. VIII 1126—41.
- D. Gravianskij*, O bytii Božiem. (Nravstvenno-biologičeskoe dokazatel'stvo) X 1417—36.
- P. Judin*, Sektantskoe izuvěrstvo (Iz nedavnago prošlago Saratovskago raskola).
- Theodosij Kirika*, O hlystovskih „prorokah i „proročicah“ XII 1903 ad 16.
- Vsev. Smirnov*, Pravda o gr. L. N. Tolstom i v svjazi s nej o našem „obščestvė“ XII 1871—1902.

Petr Lebedev, Наука о богослуженіи православной церкви. **Tractatus de liturgia ecclesiae orthodoxae.** Mosquae, an. 1909. Vol. 2 (pp. 154 + 158), in 8° parv.

Liber Moscoviae a. 1895 editus iterum typis exscriptus est sine ulla emendatione. Duas in partes dividitur, quarum prima notiones liturgicas generales, alia speciales continet.

In parte prima scriptor disserit de methodo quam sequi vult, de disciplina liturgica, de operibus maioris momenti, quae ad illam explicandam valeant (1—5). Deinde de vi ipsius officii divini, de eius ad cultum Veteris Testamenti relatione, de historia et progressu cultus christiani, de parte externa officii divini i. e. de praedicatione, de actibus externis ministrorum, de symbolis, exponit, denique ritus necessarios esse in cultu christiano probat (6—47). In capite secundo primae partis de partibus officii divini agitur: de sacramentis, de precibus, de canticis, de S. Scripturae

lectione, de sacra oratione (47—78). Caput tertium continet tractatum de symbolis et — quartum — de ministris (78—88). In capite quinto de rebus liturgicis disputatur: explicantur primum „loca liturgica“ i. e. ecclesiae earumque aspectus internus et aedificandi modus illustratur, deinde scribitur de imaginibus sacris et vestibus (88—128); tum de vasis sacris et suppellectile et de libris liturgicis (128—152).

Secunda pars in tres partes dividi potest. Primum explicantur omnia officia divina publica i. e. negotia, ritus, origo, tempus celebrandi etc. (1—40). Deinde de festis (40—70) et de ieiuniis exponitur (71—102). Ultimo loco scriptor illas actiones liturgicas, quae privato modo fiunt neque omnibus fidelibus applicantur tractat. Tales sunt: modus sacramenta administrandi (102—129) et modus alia negotia ecclesiastica peragendi; separatim explicantur: ritus, quo regibus diadema imponitur, ritus ecclesiae consecrandae, ritus aquae benedicendae, ritus religionem ingrediendi, ritus mortuos sepeliendi et ritus pro iis deprecandi (129—158).

Liber hic, imprimis clericis destinatus, iure meritoque praemio a Synodo petropolitana ornatus est; concinne et clare est scriptus copiaque solidae eruditionis instructus. Praecipue id scriptori laudi vertendum est, quod proportionem in omnibus libri partibus servat neque unam prae alia extendit. Omnem notionem, quae ad aliquam rem vel ritum liturgicum pertinet diligenter perpendit neque in ea enucleanda solum symbolice, verum etiam historice et, ubi opus est, philologice progreditur eamque notionibus theologicis illustrat.

Quaedam videntur esse praecipue commemoranda. Assumptam esse B. Mariam Virginem in caelum etsi scriptor non dicit pertinere ad fidem divinam aut esse rem revelatam, tamen doctrinam ecclesiae orthodoxae semper fuisse candide fatetur: Ecclesia semper tenuit illud (i. e. corpus) in caelum assumptum esse — „Церковь всегда вѣровала, что оно было взято на небо“ — pars. II, pag. 63. Unde etiam festum nomen suum „Dormitionem“ („Успение“, „κοιμησις“) accepit, quia simulatque sepulta est, in caelum transmigravit. „Кратковременное пребывание тѣла Богоматери въ гробѣ и переселеніе Ея душою и тѣломъ на небо и было причиною названія праздника Успеніемъ“ (ibid.) Festum dormitio is B. Virginis diem iam a temporibus antiquis actum esse, IV. saeculo iam pervulgatum fuisse (ibid.).

Etiam scriptoris opinio de „epitimiis“ seu de paenitentis, quae confitentibus peccata a sacerdotibus in sacramento paenitentiae imponuntur, doctrinae catholicae valde favet, cum eum vim satisfaciendi iis tribuere, appareat. Dicit enim definitionem epitimiae ingredi etiam notionem de illis condicionibus, quibus peccator pacem cum Ecclesia componere studet et pristinam cum ipsa communionem restituere. Propterea epitimia dicitur etiam „canon (regula) satisfaciendi“ — „канонъ довлѣтворенія“. Pars. II, p. 112. Epitimia igitur in genere est et continuatio paenitentiae et fructus

verae paenitentiae et peccatorum confessionis. „Такимъ образомъ епитимія вообще есть и продолженіе покаянія, и плодъ, достойный истиннаго покаянія и иновѣданія грѣховъ“ (ibid.). Itaque non videtur *L.* opinari satisfactionem pro peccatis ab epitimiiis alienam esse, id quod complures theologi russici huius temporis negant.

In universum *L.* a studio partium videtur liber esse. Inter opera liturgica primo loco ponit celeberrima illa volumina a Goar, Martène, Assemani, Renaudot et aliis edita. De epiclesi sententiam orthodoxam exponit, sed catholicos non petit (pp. 30—31, pars. II.)

Illis qui liturgiae ecclesiae graecae operam non dederunt, opus censemus esse perutile. Dolendum sane est editores in illo nihil correxisse neque notas necessarias apposuisse, praesertim cum disciplina liturgica et apud Russos et alibi his 20 annis magnopere aucta sit.

P. Mansúrov, Константинопольская Церковь. Очеркъ основныхъ началъ строя ея въ XIX вѣкѣ. Часть I. Центральное управление“ Ecclesia Constantinopolitana. Principia formae huius ecclesiae, quae saeculo XIX tenebantur, designantur. Pars I. De summa rerum. Mosquae, an. 1909, pp. 137, in 8° par. pret. I rub.

In praefatione scriptor, qui per 20 annos in Oriente degebat quid spectet aperit.

In primo capite *M.* enarrat condiciones ecclesiae Constantinopolitanae, quae saeculo XVIII ante novatum illum medio saec. XIX. cuncta administrandi ordinem fuerunt (pp. 7—27). In secundo ostendit in quo statu ecclesia Constantinopolitana fuerit saeculo XIX ante ipsas res melius compositas aperitque causas ordinis novati (27—44). Tertium caput est iam de ipsa emendatione peracta, de legibus patriarchiae, synodi patriarchalis, concilii, quod „mixtum“ appellatur etc. . . (44—66). In capite quarto videmus quomodo res peracta sit, quid rursus mutatum sit (66—86). Denique capite quinto toto certamen illud pro ecclesiae orthodoxae iuribus, in quod exeunte saeculo XIX cum curia rei publicae Turcarum ventum est, exponitur eiusque causae aperiuntur (86—100).

Appendicis instar tria addita sunt capita, quae in „Bogoslovskij Věstnik“ (ann. 1904 et 1905) typis data erant. In quibus scriptor exemplaria quaedam clericorum ecclesiae orthodoxae proponebat. Unum caput inscribitur „Episcopus“ (101—119), in quo genus vitae virtutum plenae Basilii metropolitae Smirnenensis describitur. Aliud „Sacerdos“ inscribitur (119—129), ubi idem de aliquo archimandrita orthodoxo, cuius nomen non aperitur, fit. Tertio capite „Paedagogi“ (130—137), exemplar proponens *M.* de vita rebusque Germani Grigorae qui olim rector erat scholae theologiae Chalkiensis (apud Constantinopolim) narrat.

Exiguus hic liber, a viro, qui condiciones ecclesiae Constantinopolitanae optime novit, et qui a studio partium alienum se praebet, conscriptus, commendandus videtur esse.

У. Е. Макаров. Очеркъ исторіи старообрядчества отъ Никона до нашихъ дней. (Očerk istorii staroobrjadčestva ot Nikona do naših dneĵ.) **Historia veteroritualistarum a Niconis tempore usque ad nostram aetatem adumbratur.** Moscoviae, 7an. 1911, pag. 76 in 8°, pret. 0,45 rub.

Postquam anno illo 1905 in Russia omnium religionum sectatoribus libertas data est cultum proprium exercendi librosque divulgandi, qui eorum doctrinas continent, etiam veteroritualistae opera sua sive vetera sive nova edere incipiunt. Cum non solum historicum opus aliquod, sed etiam manualia deessent, quibus veteroritualistarum discipuli in scholis uti possent, quidam ludimagister, Makarov cognomine, manuale, de quo nunc agendum est, composuit.

Non est scriptori in animo, omnes eventus ordine chronologico dispositos perpendere et illustrare, id tantum spectat ut res praecipuas in historia veteroritualistarum adumbraret easque nexu logico inter se coniungeret. Ita maxima libri pars ipsi ecclesiae veteroritualistarum origini reservatur. Primum igitur de ipso patriarcha Nicone agitur, eius indoles illustratur, deinde disseritur de libris liturgicis ab eo correctis et de aliis rebus novatis; de comitissa Morozova, quae tanquam sancta apud veteroritualistas colitur, quam pro antiquis ecclesiae russicae ritibus, quos Nicon destruxit, martyrium passa est; item de veteroritualistarum duce, clarissimo illo sacerdote Avvakum (Habacuc) eiusque certamine cum Nicone et iis, qui imperio russo praeerant (1—31). Sequitur dissertatio de concilio illo moscoviensi an. 1666—1667, in quo veteroritualistarum doctrinae sollemniter damnatae sunt (31 ad 42) et de vexatione veteroritualistarum, quae inde exorta est (42—51). In reliqua operis parte a scriptore errores ecclesiae orthodoxae (quam veteroritualistae „Niconianam“ vel „dominantem“ — „господствующая“ — vocant) exponuntur et veteroritualistarum varios casus. Hi cum episcopos eorum doctrinis faventes non haberent maximis in angustiis versabantur usque ad annum 1846, quo anno metropolitam Bosniae Ambrosium nomine sibi conciliarunt, qui illis totam hierarchiam restituit. At quidam illum non admiserunt, unde schisma exortum est, quod hucusque apud veteroritualistas viget, quoque in tres praecipuas factiones dividuntur; primum illos, qui restitutam an. 1846 hierarchiam admittunt, ideoque „popóvcy“ („pop“ — sacerdos) vocantur, deinde alios, qui Ambrosium non agnoverunt, sed ecclesiae orthodoxae sacerdotibus, illis, qui eorum societati sese coniungunt, utuntur, unde nomen traxerunt: „běglopopóvcy“ („běglyj“ — profugus), post illos, qui sacerdotium non admittunt, antichristum iam in mundo regnare et verum sacerdotium per eum sublatum esse putantes; tales „bezpopóvcy“ dicuntur. Scriptor cum ad primam factionem pertineat suorum tantum historiam adumbrat, aliquatenus tamen etiam aliarum factionum habita ratione.

Libellus hic ideo alicuius momenti videtur esse, quod est primum tentamen veteroritualistarum pragmatice, si hac voce uti liceat, historiam ecclesiae suae describendⁱ. Usque ad nostram aetatem de veteroritualistis non audiveramus nisi orthodoxos ipsos, qui hoc modo iudices in causa propria erant, iam etiam „altera pars“ audienda est. Ad calcem libri multa opera a scriptoribus ruscis de veteroritualistis atque in genere de ecclesia russica composita commemorantur.

Dr. Leonini.

Bulgarica.

Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина (Издав. българското книжовно дружество въ София). Кн. XXII-XXIII (1906—1907) et XXIV—XXV (1908—1909).

Angel Stankov, Жизнеописание Митрополита Охридско-Пловдивскаго Натанаила (Автобиографични бѣлѣжки) XXV, 1—77. Vita Nathanaelis, patriarchae Achridensis ab ipso scripta. (*1820, †1906).

Jordan Pop Georgiev, Материали по църковната борба. XXII-XXIII pag. 80. XXIV, pag. 1—370. Scriptor negat e libro *T. Burmov*, Българо-гърцката църковна распря, ed. 1902, litis inter ecclesiam Bulgariae et patriarchatum Constantinopolitanum perfectam imaginem colligi posse. Respici ab eo magis ea, quae publica auctoritate gesta sint; alia documenta ei praesto non fuisse. Quare ipse documenta plurima collegit, quibus res illustraretur. Promuntur ex eparchiis Tarnoviensi (№ 1—272), Rusenensi (272—292), Sili-strensi (293—323), Varnensi (324—334), Slivenensi (335—346), Vidinensi (347—351), Kjustendilensi (352—391), Samokoviensi (392—405), ex archivo Pauli archimandritae (hegum. monasterii Lěskoviensis; № 503—528), Neophyti Rilski etc.

S. Jurinič, Иосиф Юраї Шросмаеръ XXII 71 p. De Ios. G. Štrossmajero. archiep. Zagradiensi.

Ju. Trifonov, Унищожаването на търновската патриаршия и замняването и съ автономно митрополитство-архиепископство XXII, 40 p. De sede patriarchali tarnoviensi sublata.

D. Usta-Genčov, Типове отъ орнаменти по нѣкой средновековни църкви въ Велико-Търново. 4 p. De posuillarum ecclesiarum antiquarum tarnoviensium ornamentis.

E. Sprostranov, Бѣлѣжки и пришеки по софимските черкви. XXII 30 p. Quaedam ex historia sacrarum aedium Sophiensium commemorantur. De libris earum etc.

A. Š.

Serbica.

Vesnik Srpske Crkve. Beograd. Petrović. 1909.

Živojan V. Stanković: Srpsko crkveno pojanje, crkveno historična rasprava. (De cantu ecclesiastico in Serbia historico-ecclesiasticus tractatus) 1909 97-105; 169-184.

S. duabus difficillimis quaestionibus nondum tractatis operam dare conatus est. Quarum quaestionum altera est: utrum cantus ecclesiasticus apud nationem serbicum ortus sit ex cantu ecclesiastico graeco. an ex alio fonte. In pagina 98 haec respondet: „Ex omnibus, quae hucusque allata sunt, apparet temporibus s. Savae apud Serbos et Graecos non fuisse solum differentiam in lingua, sed etiam in cantu liturgico. Idem discrimen inter serbicum et graecum cantum fuerat etiam tempore constitutionis rei publicae serbicae. Postremo graecus liturgicus cantus distinguebatur a serbico etiam ab antiquissimis temporibus.“

Postquam *S.* praeterea aliqua argumenta pro sua sententia attulit, de novo affirmat pag. 99: „Discrimen ergo inter cantum (liturgicum) serbicum et graecum omnibus manifestum est idque a summa antiquitate exstabat, id quod certissimo testimonio esto, Serbos a Graecis non recepisse cantum, sed in eo habuisse aliquid proprii, quod cum graeco nullam coniunctionem haberet.“

Propter rei difficultatem mirum non est, quod quae *S.* attulit non possunt dici certa aut firma argumenta.

In vita Savae, magni illius reformatoris ecclesiae, narratur eum dixisse Graecis: „Ego autem, pater, ascendo in superiorem contignationem cum meis fratribus, in mea lingua laudes matutinas perfecturus, tu vero, pater sancte, cum omnibus tuis . . . cantus matutinos ad sepulcrum patris mei canta.“ *S.* vult „mea lingua“ significare idem ac „meo cantu“ quod nullo modo demonstrari videtur posse, etiam si ante haec verba illud „cum fratribus meis“ positum est. Ex hoc loco, si quid demonstrari potest, demonstratur linguarum tantum liturgicarum discrimen, non autem cantus. Quod additur Savam non habuisse vocem, qua cantus discrimen significaret, non probatur. Ex verbis enim allatis intellegitur illum non latere verbum „otpoeti“; quare si voluisset de cantu ecclesiastico loqui, sine dubio similem vocem usurpasset.

Ad alteram quaestionem, de cantus liturgici apud gentem serbicum origine, *S.* respondet „Serbos cantum liturgicum modis cultus polytheistici immutavisse“ (pag. 177). Neque haec pars satis demonstrata est. Sed valde optandum est, ut *S.* hanc rem in fontibus historicis inquirere pergat.

Lj. S. Mitrovič: O socijalizmu (de socialismo) 602—620. *M.* non discutit ipsum systema philosophico-politicum socialistarum, sed solum undique ex sua atque aliorum experientia argumenta contra illud colligit.

M. I. M.: Šta označavaju reči šestopsalma: časti lisovom budut? ((Quam vim habeant verba τοῦ ἐξαψάλμου: partes vulpium erunt?) 620—623.

Psalmum 62 vulgo statuitur Davidem scripsisse, cum eum persequeretur rex Saul. *M.* autem putat occasionem originis huius psalmi fuisse Absolonis seditionem, quia in versu 12. psaltes loquatur de se tanquam de rege: „Rex vero laetabitur in Deo. Pro palaeoslavica voce lisov (ἀλώπηξ LXX) invenitur in textu hebraico שׁעַלִּים a שׁעַל non autem „ijim“

D. Aleksijević: Prilozi za historiju srpske crkve (Quae-

dam historiam ecclesiasticam Serborum illustrantia) 1909, 733—762; 830—837; 923—937; 1910, 36—47; 125—130; 305 ad 313; 544 ad 556; etc. Magna diligentia *D.* varia documenta de noviore historia ecclesiastica Serborum collecta ex lingua graeca in serbicum convertit. Hic labor utilis erit iis, qui linguam graecam ignorant.

Богословски гласник, часопис за православно богословску науку и црквени живот (Bogoslovski glasnik, časopis za pravoslavnu bogoslovsku nauku i crkveni život. Srijemski Karlovci) Praeco theologicus, commentarii theologicae doctrinae et vitae ecclesiasticae orthodoxorum. 1909, 1910. l. XV.—XVIII.

D. R., Prilozi za historiju crkvenog govorništva u Srba Prota Grigorije Lukačik. (Additamenta ad historiam eloquentiae sacrae apud Serbos. De sacerdote Gregorio Lukačik). XV, 3, 161—174. Inspectis documentis historicis breviter describitur vita huius sacerdotis, qui tanquam parochus Aradensis bonusque pastor sibi concreditorum fidelium per suam eloquentiam permagna bona animabus attulit.

Ćirilica i austrijske vlasti (De litteris Cyrillicis sub imperio Austriaco XV, 3, 190—210) ab eodem scriptore *D. R.* fortasse compositum. Extremis lineamentis tantum describitur historia litterarum cyrillicarum apud Serbos et Valachos a temporibus emigrationis Arsenii Črnović, patriarchae Ipecensis. Non parvum momentum in hac quaestione affert consilium Illyricae et Bohemico-Austriacae camerae de dictionario Ioachimi Stulii, quod consilium *R.* descripsit.

M. Grujić, Iz naše prošlosti o drugom braku sveštenstva. (De secundis nuptiis sacerdotum antiquis temporibus apud Serbos vetitis) XV, 4, 241—255. Antiquis temporibus severissime prohibebat ecclesia orthodoxa secundas nuptias sacerdotibus. Iam in poenitentiariis saeculi XIV. et invenitur: „Bigamus non est dignus ad altare accedere vel ei servire“ E saeculo septimo decimo et octavo decimo nota sunt praecepta, quibus sacerdotes post mortem primae uxoris monasterium ingredi iubebantur. Episcopi severissime urgebant hoc praescriptum, cuius rei multa sunt exempla. Quin etiam fide coniugali non praestita ab uxore sacerdotes non parvam poenitentiam peragere debebant. Tandem imperium Austriacum 1777 prohibuit hunc procedendi modum.

Dimitrije Petrović, Prilog istoriji monastira Lepavine (Additamenta ad historiam monasterii Lepavinensis (XV, 5, 356—363). *P.* inspectis documentis historicis vult respondere, quis hoc monasterium aedificaverit atque constituerit et quo tempore hoc factum sit. —

K. Seper, Kad pri sklapanju braka nastupi kolizija izmeđju privole dece i roditelja, moželi se valjan brak sklopiti (Utrum validum sit matrimonium, si defuit consensus parentum) XV, 5, 381—384. *S.* hoc negat et cum eo omnino consentiunt canonistea orientales *N. Milaš*, (Pravoslavno crkveno pravo. Zadar 1890. 551) et *J. Zhishman* (Eherecht der orientalischen Kirche. Wien, 1864, 616 ss.).

aliqua absoluta indelebitate percussit. Hanc fidem etiam nunc confitebor“ (ib. 325).

Pro hac sententia affert V. rationes. Primum locum tenet conclusio quaedam theologica: „ut iam discipulis in gymnasiis et lyceis nostra theologia dogmatica explicatur, docemur gratiam divinam non agere necessario (absolute); in studiis autem theologicis dictum est nobis gratiam non ita agere, ut ei resisti non possit. Unde colligebam neque gratiam in sacramento ordinis collatam indelebilem esse“ (ib. 326). Ad rem confirmandam allegat etiam episcopum Silvestrum, qui acceptam gratiam dicit posse permanere, augeri, sed etiam plane exstingui. „Quae si valent“ — inquit V. — „generaliter de gratia, debent etiam de speciali gratia, quae per impositionem manuum confertur, valere. Ergo ea sine dubio augeri, sed etiam exstingui et amitti potest: non est indelebilis“ (328).

Accedit altera ratio ex persuasione ecclesiae. Quae persuasio patet ex gradu deiectione indignorum sacerdotum, qui per hunc actum rediguntur „in statum laicorum“ et subiecti sunt perpetuae atque absolutae deiectioni ex suo statu. Secundum canonem 21. sexti oecumenici concilii sacerdotes gradu deiecti amiserunt gratiam — *τῆς χάριτος ἐκπεπλώκασιν*. „Itaque cum scirem, inquit V. — ecclesiam potestate et iudicio suo personas, quibus collata sit gratia sacerdotalis, certis rebus commissis in statum laicorum detrudere, qui non habeant neque habere possint illam gratiam; ac praeterea cum scirem ecclesiam hac occasione clare loqui de amissa gratia, credendum erat mihi et etiam credidi gratiam sacerdotalem non esse indelebilem“ (326). Ne perfectissima quidem paenitentia acta, neque moribus eximie correctis posse unquam huiusmodi sacerdotes potestate in ordine collata quicquam perficere. Discrimen inter eos et alios lapsos laicos hoc intercedere, quod illi gratia sacerdotali neque perficere quicquam, neque eam iterum accipere possint, his autem eadem gratia conferri possit (ib. 327). — Tertium argumentum sumit scriptor ex S. Scriptura. „S. Paulus apostolus Timotheo, homini consecrato scribit resuscitandum esse (*ἀναζωοποιεῖν*) donum Dei, quod per manus impositionem acceperit (2. Tim. 1, 6). Idem s. apostolus, ubi Thessalonicenses monet: spiritum nolite exstinguere, postulat ab iis, ut noverint eos, qui laborent inter illos et praesint illis in Domino et moneant illos (1 Thess. 5, 12), i. e. ut noverint laborem suorum sacerdotum, ad quos illud de spiritu monitum referri potest“ (pag. 328, 329). Ad confirmandam hanc doctrinam scriptor praeterea affert epistolam s. Pauli ad Timotheum primam (4, 14) atque rursus inculcat gratiam per impositionem manuum collatam exstingui omnino posse, non esse necessariam, indelebilemque, sed conferri cum exceptione et posse exstingui.

Post haec magno labore nititur hic theologus ostendere fontem, unde episcopus Silvester illam de indelebili gratia sententiam hauserit. Cum s. Augustino, Gregorio theologo, Ioanne Chrysostomo omnino recte Silvestrum iudicare ad valide conficienda sacramenta in subiecto ordinis non requiri probitatem. Omnino comprobandum esse, quod quaerat, utrum

sacramentum ordinis repeti possit, necne, et cum s. Augustino (Contra epist. Parmen. lib. II. c. 13. n. 28) statuatur in hac re idem, quod de sacramento baptismi. Hic inveniri fontem sententiae eius de indelebili gratia. Ex doctrina enim s. Augustini effici sine ullo dubio sacramentum ordinis repeti non posse, sed aliam esse omnino quaestionem de indelebitate; quam s. Augustinum illo loco docere nolle. „Quid ille (Augustinus) dicit? Videas hoc. Baptismum nemo amittere potest, ergo neque sacerdos. Sed cum sacerdos baptismum amittere non possit, non magis potest amittere ius baptizandi alios! Haec est sententia eius verbis subiecta. Quibus ex verbis etiamsi concludi potest sacramentum baptismi exstingui non posse, non potest item concludi gratiam sacerdotalem, sed solum ius baptizandi adimi non posse. Quae res bene distinguendae sunt“ (XV, 332). Sed si Silvester ex hoc loco s. Augustini non potuerit concludere gratiam exstingui non posse, restare ei alia verba eiusdem doctoris ecclesiae in altero contra epistolam Parmeniani lib., cap. XII. n. 28., ubi eius doctrina de indelebili gratia sacramenti ordinis omnino clara sit. Quae verba Augustini V. negat esse causam, quae ad statuendam illam doctrinam sufficiat eamque argumentationem satis esse ineptam. Magni huius doctoris antiquae occidentalis orthodoxiae sublimes de gratia sententias ecclesiam non potuisse semper sequi (331.)

Post haec de s. Augustini doctrina verba V. magnum errorem, commissum esse dicit, quod sacramentum ordinis eiusque character cum sacramento baptismi comparatus sit. Quo facto facile potuisse concludi: eodem modo ac baptismum etiam sacramentum ordinis indelebile esse. Sed omnino aliam esse rationem, propter quam sacramentum baptismi et aliam rationem, propter quam ordo repeti non possit. Baptismum propterea non repeti, quod eo homo de novo gignatur, fiat filius Dei, coheres Christi; baptismum propterea repeti non posse, quod sit signum mortis ac resurrectionis Christi, quia eo abstergeantur omnia peccata ante ipsum facta et peccatum originale. Neque sacramentum ordinis repeti posse, sed nullo modo inveniri posse easdem huius rei rationes, quas in sacramento baptismi. „Sed in s. sacramento ordinis, inquit V., homo neque gignitur, neque moritur cum Christo. neque cum eo resurgit, neque in hoc sacramento liberatur a peccato originali. Accedit quod cum sacerdos labitur, in perpetuum suo ordine movetur, nunquam potest denuo sacerdos fieri“ (335). Causa igitur, propter quam sacramentum baptismi repeti non potest, est ipsa eius vis et efficientia, quam supra commemoravimus; quodsi quaeritur, cur sacramentum ordinis iterari non possit, „causa ponenda est in lapsus foeditate, quo angelus Dei — sic enim appellantur sacerdotes — ad extremum incapax factus est muneris angelici gerendi, quod ecclesia ei iam nunquam debet nec potest committere. In hoc, ut ita dicam, posita est vera causa, unde oriatur, ut s. sacramentum sacerdotii iterari nefas sit. Indidem apparet summum discrimen, quod inter baptismum et manuum impositionem intercedit, quamquam utrumque sacramentum est et utrumque homini aliqua consecratione confertur“ (ib. 335). Denique scriptor concludit: „Gratia indelebilis neque invenitur, neque inveniri potest, cum Deus amorem exhibeat, qui opera sua aestimet, ergo etiam libertatem, quam creaturis suis dedit“ (ib. 336).

In iisdem commentariis „Bogosl. Glasnik“ uou multo post l. XVIII, 4, pag. 241—250 V. mutat suam explicationem et fontem sententiae episcopi Silvestri iam negat esse b. Augustinum, sed librum qui symbolicus vocatur et qui apud Kimmel (Monumenta fidei ecclesiae orientalis Ienae 1850, I, 425—487) „Dosithei confessio“ inscribitur. Qua occasione V. magno impetu invehitur in libros, qui symbolici vocantur, quos auctoritate fontis fidei in ecclesia orthodoxa carere dicit.

Ad haec omnia dicenda videntur esse haec:

Etiam V. vi et claritate verborum s. Augustini convictus professus est eum aperte et sine ullo dubio indelebilem characterem ordinis docuisse. (Contra epist. Parmeniani l. 2, c. 13, n. 29, 30 (M. 43, 70—72).

Iam constat b. Augustinum in controversia cum Donatistis ducem fuisse catholicorum. Nomine omnium, totius ecclesiae per occidentem et orientem diffusae Donatianis bellum intulit atque acerrime contra eos pugnavit. Doctrinam de indelebili characterem ordinationis non ut suam proponit, verum doctrinam ecclesiae explicat.

Sed fingamus s. Augustinum aliquid novum docere voluisse. Ubi sunt reclamaciones, ubi dissensiones? Inter omnes certissime constat antiquam ecclesiam abhorruisse a novanda doctrina atque eiusmodi conatus haereticorum esse tenuisse. Augustinus igitur non sua lingua loquitur, sed lingua totius ecclesiae, non suam profert fidem, sed fidem societatis catholicae, ab antiquissimis temporibus conservatam.

Sed omissis his omnibus, quaerere possumus: Unde igitur ecclesia *occidentalis*, de qua non est dubium, quin hanc doctrinam semper professa sit, (addi potest autem etiam: unde ea pars ecclesiae orthodoxae Russorum, quae veteroritualistarum seu palaeodoxorum nomine significatur), undenam, quaeso, illa doctrinam de indelebili „gratia“ seu potius characterem sacramenti ordinis hausit? Alius fons indicari non potest, nisi traditio ab apostolicis temporibus semper in ecclesia permanens, cuius traditionis testis est s. Augustinus. Sed temporibus huius patris concordia, et consensio summa inter orientales et occidentales florebat. Ergo saeculo V. haec doctrina communis erat orientali et occidentali ecclesiae.

Causa, ob quam tria sacramenta baptismi, confirmationis, ordinis repeti nequeant, potest esse vel voluntas Dei vel ipsa rei natura. „Quare hae duae propositiones: Haec sacramenta repeti nequeunt; ergo imprimunt characterem, si spectantur absolute et abstracte, non ita nequeunt, ut secunda intelligatur necessario sequi ex priore. At si spectantur, ut nobis ex traditione innotescunt, prior propositio ita enuntiarari debet: Haec sacramenta ex sua natura propter ontologicam consecrationem, quam producunt indelebilem, repeti non possunt. Quod si ita enuntietur, ex ea legitime infertur: Ergo imprimunt characterem“ (Hurter, Compendium theol. dogmaticae¹⁰ [Oniponte 1900] III, n. 27). Profecto ratiocinatio humana per se sola hic omni vi caret, et omnino quaerendum est in fontibus revelationis. Ex quibus nulla circuitione usi intellegimus non esse aliunde repetendum, quod ea sacramenta iterari non possunt, nisi a characterem indelebili, signo inextinguibili, quod animae imprimitur.

Quam ob rem sententia V qui ex eo, quod aliquod sacramentum

iterari non possit. negat colligi posse indelebilem eius characterem, omnino reicienda est.

Si non fallimur, V. sola ratione conatur decidere, cur sacramentum baptismi et ordinis repeti non possint et tum ex diversitate rationum, quae in his duobus sacramentis inesse ei videntur et earum, quae ordinis propriae sunt, argumentum sumere. Fortasse hoc modo cogitat: Etsi baptismus characterem non imprimeret, eum tamen iterari non debere aliis ex rationibus, quas assignat s. Augustinus loquens de nota militari vel de characterе ovibus impresso itemque s. Ephraemus et s. Basilius; velut primum, quia est ianua in ecclesiam, in quam semel ingressus non potest amplius ingredi; deinde, quia baptismus ad delendum originale peccatum institutus est, quod est unicum; post, quia est signaculum foederis et per illum vita aeterna promittitur; denique quia est regeneratio; ergo sicut homo corporaliter nascitur semel, ita spiritualiter semel renascitur; ergo inde, quod repeti non possit, male infertur, eum characterem imprimere. — Sed nulla ex allatis rationibus est firma; nam primum Ecclesiae ianua, quae rite baptizatis aperitur, iisdem factis apostatis ac desertoribus, si reverti velint, rursus aperienda est, orthodoxorum sententia per paenitentiam tantum, sed cur non dicunt adversarii per baptismum novum? Deinde: Qui ad baptismum fide accedit, ab originali non mundatur, non commoritur Christo, non regeneratur, nec tamen rebaptizatur, cum resipiscit. Tum: Tale foedus ac vitae aeternae promissio etiam Eucharistia est; ac tamen potest saepius repeti. Quarto: Saepe potest homo spiritualiter mori; cur ergo non renasci per baptismum, sicut per paenitentiam. Sane quotienscumque peccatum mortale homini remittitur, naturae divinae consors regeneratione efficitur. Cf. Wireburgenses, de sacr. in gen. n. 98. — V. propterea sacramentum ordinis repeti non posse existimat, quod angelus Dei — sacerdos ex suo sublimi statu nimio lapsu delabitur. Sed, quando aut ubi id, quaeso, revelatum est, ubi s. scriptura, ubi ss. Patres, hanc rationem commemorant? Nonne, in traditione semper character indelebilis inculcatur et haec sola ratio ut quae sufficiat et vera causa sit, ad explicandum, cur sacramenta repeti non possint, affertur? Rationem vero a V. allatam nullius esse momenti non est difficile ostendere. Ex sola rei natura apparet non posse demonstrari sacerdotem, qui suo statu ex-ciderit et, ut ponitur, ordinem amiserit, incapacem esse sacramenti ordinis iterum suscipiendi. Sin voluntas divina consideratur, non aliunde nisi ex fontibus revelationis demonstranda est. Ubi omnino alia ratio affertur. Ergo quominus hoc sacramentum repeti possit, impeditur characterе indelebili.

Universa ecclesia omnibus illis decretis, quibus sacramentum ordinis repeti vetat, fidem suam de indelebili „gratia“ sacramentali professa et contestata est. Videamus, ecqua alia ratio commemoretur huius usus quam characteris impressi aeternitas. Canon apost. 68 (67) hoc praeceptum continet: „Si quis episcopus aut presbyter aut diaconus secundam ordinationem acceperit ab aliquo, deponatur et ipse, et qui eum ordinavit, nisi ostendat ab haereticis ordinationem se habere; a talibus enim baptizati et ordinati neque fideles, neque clerici esse possunt“ (*Σύνταγμα*

*τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων ὑπὸ Γ. Α. Ῥάλλη καὶ Μ. Πότλη [Αθήνησιν 1852] II, 87). Zonaras in commentario suo ad hunc canonem varias affert rationes, ob quas secunda ordinatio peti possit. Ex quibus una: „ἢ ἀποστὰς τῆς ἱερωσύνης τυχόν, αὐθις ὡς ἐξ ἄλλης ἀρχῆς χειροτονεῖται“. Balsamon addit ad eundem canonem: „Ὁ καθ' οἰονδή-
*τωα τρόπον δις χειροτονηθεὶς ἐπὶ τῷ αὐτῷ καὶ ἐνὶ ἱερατικῷ ἀξιώματι, καθαιρεῖται, καὶ οὐ μόνον αὐτός, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐν εἰδήσει τοῦτον χειρο-
 τονήσας“, Aristhenes autem: „Ὁ δευτέραν χειροτονίαν δεξιόμενος ἐπι-
 σκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ὡς δοκῶν τὴν πρώτην βδελύσασθαι, μετὰ τοῦ
 χειροτονούντος καθαιρεῖται“ (Syntagma ib).**

Concilium oecumenicum Nicaenum canone VIII decernit: „*Περὶ τῶν ὀνομαζόντων μὲν ἑαυτοὺς Καθαροὺς ποιε, προσερχομένων δὲ τῇ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἔδοξε τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ, ὥστε χειροθετουμένους αὐτοὺς μένειν οὕτως ἐν τῷ κλήρῳ“* (C. J. von Hefele, Conciliengeschichte² I, 407; Syntagma op. cit. II, 133). Idem praeceptum renovavit synodus Romana (386) canone VIII contra eodem Novatianos (Hefele II, 45). Nonne his omnibus illud confirmatur quod a s. Augustino didicimus?

Sed quidnam de motis suo ordine sacerdotibus tenendum est? Vučković, ut iam vidimus, ex hac re „gratiam“ sacerdotalem exstingui posse concludit. Ius canonicum orientale triplicem vel potius quadruplicem poenam personarum consecratarum distinguit: *παράκλησιν* (admonitionem), *ἀφόρισμον* (excommunicationem), *καθάριεσιν* (gradus deiectionem), anathema. Causae sacerdotis ex ordine movendi in can. Apost. enumerantur hae: si quis sacerdos loco vini et panis aliam materiam in sacramento eucharistiae offerat (3); si episcopus aut presbyter pertinaciter uxorem suam obiciat (6); si iidem curas saeculares suscipiant (7); si paschae diem ante vernalis aequinoctium cum Iudaeis celebraverint (8); clericus fideiussionibus inserviens (20); si absciderit semetipsum (23); si in fornicatione aut furto captus sit (25); si quis episcopus aut presbyter aut diaconus dimissus iuste propter certa crimina ausus sit attrectare ministerium olim sibi commissum (29); si iidem pro pecunia suam dignitatem obtinuerint (30); si civili potestate usi ecclesiam obtineant (31); praeterea confer canones 32. 37. 42. 44. 45. 46. 47. 49. 50. 51 etc.; conc. Ancyran. can. 10. 14. 18; Neocaesar. 1; Antioch. 1. 3. 4. 5. 13; oecumenici IV 2. 18. 27; Trull. 3. 4. 5. 9. 11.

Itaque multae causae enumerantur, propter quas clericus gradu deiciendi sint, et aliae insuper sunt, propter quas anathemati traduntur. Consecratus, qui hac poena punitur, omnia iura et privilegia amittit, quae secundum triplicem ecclesiae potestatem possidebat, ius offerendi, docendi, pascendi, ut in canone 26 concilii Trullani enuntiatur, ubi sacerdoti, qui vetitum matrimonium iniit, praescribitur ne ullo officio sacerdotali fungatur; idem enuntiatur in 8 canone concilii Neocaesarensis. — Alter huius poenae effectus consistit in eo, quod nomen clerici, qui ab ordine movetur, e catalogo sacerdotum deletur (*ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ καταλόγου*), in quem tempore consecrationis relatum est. Id canones Apost. 9, 62 et alii praescribunt. Tertius effectus situs est in eo, quod nulla prorsus iura in ecclesia habet et eatenus omnino laicis par est. Canon apost. 62

statuit: Si quis clericus propter metum humanum Iudaei vel gentilis vel haeretici negaverit siquidem nomen Christi, segregetur, si vero nomen clerici, deponatur; si autem paenitentiam egerit, ut laicus recipiatur — *μειανοήσας δὲ ὡς λαϊκὸς δεχθήτω* (Hefele op. c. I, 819). Canonem eodem modo explicant Zonaras, Balsamon, Aristhenes (Syntagma op. c. II, 80, 81). Sacerdos ab ordine movetur in perpetuum nec unquam potest obtinere honorem et officium, quod antea habuerat, quamvis magna paenitentia et emendatis moribus se commendet. Si hac ratione laude dignus evadit, non est in eum tam severe animadvertendum, sed tamen semper tractandus est tanquam vir laicus (N. Milaš, Pravoslavno crkveno pravo — ius ecclesiae orthodoxae [Zadar 1890] 467).

En, exempli gratia aliquos canones enumeravimus, — multi alii afferri poterant — mentionem fecimus gradus deiectionis et anathematis, sed nusquam ne verbum quidem invenimus de amissa „gratia sacerdotali“, nusquam negatur in sacerdote vel alio clerico dimisso inesse characterem, sacramentum sacerdotale. Canones solum poenam disciplinarem significant et quis, quaeso, ex hoc concludere potest characterem sive „gratiam“ posse extinguī? Etiam ius occidentale canonicum, etiam omnes occidentalium canonistae loquuntur de sacerdotibus munere privandis ac dimittendis et anathemate feriendis, etiam occidentales Romani catholici agnoscunt omnes illos huius poenae effectus, quos orientales, sed nulli eorum in mentem venit, ut propter hoc a sacerdote exauctorato sacramentum inexstinguibile abiudicaret. Nulla sane est repugnantia inter duas res, quas docet et exercet ecclesia, quarum altera est: sacramentum ordinis imprimit signum indelebile ita, ut sacerdos semper maneat sacerdos; altera: sacerdos vel alius clericus propter gravissima crimina dimittendus, ut laicus tractandus vel anathemati tradendus est. Si recte ratiocinari adversarii dicendi essent, profecto similiter ex hoc, quod Deus aliquem propter gravia peccata gaudiis caelestibus privavit, concludere possemus delebile esse baptismum in eo, quia prius erat filius Dei et postea est filius diaboli, neque ullum ius habet aut habere potest, quamdiu in statu gravis peccati est, perveniendi in caelum. Ergo omnino evanuit character baptismi.

Sed V. in medium profert canonem 21 concilii Trullani. Cuius verba sunt haec: „Οἱ ἐπ' ἐγκλήμασι κανονικοῖς υπεύθυνοι γινόμενοι, καὶ διὰ τοῦτο παντελεῖ τε καὶ διηνεκεῖ καθαιρέσει υποβαλλόμενοι, καὶ ἐν τῷ τῶν λαϊκῶν ἀπωθούμενοι τόπῳ, εἰ μὲν ἐκουσίως πρὸς ἐπιστροφὴν ὀρῶντες ἀπειθοῦσι τὴν ἁμαρτίαν, δι' ἣν τῆς χάριτος ἐκπεπτώκασι, καὶ ταύτης τέλεον ἀλλοτρίους ἑαυτοὺς καθιστῶσι τῷ τοῦ κλήρου κειρόσθωσαν σχήματι. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο αὐθαιρέτως αἰρήσονται, καθάπερ οἱ λαϊκοὶ τὴν κόμην ἐπιρρεφέωσαν, ὡς τὴν ἐν κόσμῳ ἀναστροφὴν τῆς οὐρανίου ζωῆς προτιμήσαντες“ (Syntagma II, 352). Quae quid sibi velint, patet. Rei canonicorum criminum, qui in perpetuum et immutabiliter loco suo moti atque in statum laicorum redacti sunt, si paenitentiam fecerint et a peccato se abruperint, propter quod exciderant e gratia, tonderi possunt, sicut alii sacerdotes; sin alios se praebuerint, laicorum modum in hac re sequi debent. V. argumenti loco sumit verba: ἐν τῷ τῶν λαϊκῶν ἀπωθούμενοι τόπῳ τῆς χάριτος ἐκπεπτώκασι. Sed

illo loco nihil aliud dicitur, quam quod in aliis multis canonibus dictum est; in hoc autem significatur sine dubio sacerdotem privari gratia, privari maximo bono, sed non sequitur privari eum caractere sacramentali. Amittere gratiam sanctificantem, amittere haec tanta iura sacerdotii sine dubio est privari *τῆς μεγίστης χάριτος*. Quod apud Aristhenem hunc canonem explicantem invenitur: *τῆς χάριτος ἐστερήθη*, eodem modo interpretandum est (Syntagma II, 354).

V. suam sententiam etiam verbis S. Scripturae probare conatur; affert enim 1 Tim. 4, 14; 1 Thess. 5, 19; 2 Tim. 1, 6. Duobus epistularum ad Tim. locis *χάρισμα* seu gratiam, quam Apostolus praecipit a Timotheo non neglegi sed resuscitari, eam intellegendam esse. „quae collata ipsi fuerat ad bene exsequendum munus episcopale“ docet Estius (In 2 Tim. 1, 4). Sciendum enim est, „nomine charismatum apud Apostolum non officia seu gradus ecclesiasticos intellegi, sed dona quaedam ad utilitatem aliorum spectantia: velut dona sapientiae, scientiae, linguarum, interpretationis, exhortationis, prophetiae, miraculorum, cuiusmodi enumerat 1 Cor. XII. Quae quidem esse poterant etiam in eo, qui in gradu alicuius officii, seu potestatis nondum esset constitutus“ (Estius. In 1 Tim. 4, 14). Etsi enim Timotheus ordinari in episcopum non debuerit, nisi talibus donis ornatus, quemadmodum ipse Paulus c. 3. praescripsit, tamen in eo totum hoc genus charismatum episcopo necessarium confirmatum et auctum est, neque id sine augmento principii vitae supernaturalis, utpote quod ad bene sancteque exsequendum munus episcopale plurimum conferat.

Sed ut ad tertium veniamus locum, 1 Thess. 5, 19 s. Paulus ibi quaedam praecepta subicit, quae magis ad ecclesiae praefectos specialiter, quam ad universam plebem pertineant. Quod praecipit de spiritu non extinguendo, s. Augustinus ep. 23 ad Bonifacium sic intellegit: Spiritum s. ne exstinguite, quantum in vobis est. Nam ille exstingui non potest; sed extinctores eius merito dicuntur, qui sic agunt, ut extinctum velint. Adducit autem locum similem ex epist. Cypriani de lapsis, ubi dicit, infantes ad idola a parentibus attractos, amisisse quod in baptismo acceperant. Amiserunt, inquit Augustinus, quantum attinebat ad scelus parentum, cum gratia baptismi parvulis nihil peccantibus non posset auferri. Chrysostomus autem et alii plerique per Spiritum s. metonymice charismata eius accipiunt, i. e. ea Spiritus s. dona, quae dantur ad aliorum utilitatem, cuiusmodi multa enumerantur 1 Cor. 12. Qui commentarius haud dubie congruit cum iis, quae sequuntur. Respicit autem Apostolus praecipue ad ea dona, quorum usus erat in conventibus fidelium, ut sensus sit: Nolite prohibere, quominus quisque proferat in medium id, quod a Spiritu s. accepit: sive ut linguis loquatur, sive ut eas interpretetur, sive ut annuntiet occulta mysteria, sive ut scripturas exponat: haec enim prohibere. esset Spiritum s. in donis suis extinguere. Cf. Estium in h. l. Apparet igitur nullo modo hunc locum afferri posse ad probandam sententiam scriptoris.

His rebus consideratis satis manifestum est valde erravisse scriptorem. cum gratiae resisti posse tenens urgensque gratiam sacerdotii extinguere posse sibi persuaserit. Si sacramento ordinis solum gratia

gratum faciens, sive ut s. Augustinus loquitur. Spiritus Sanctus conferretur. omnino haec valerent, sed sacramentum ordinis habet alium effectum huic antecedentem, qui vocatur signum indelebile, character, qui si deesset, neque gratia gratum faciens vel si quid aliud peccato exstingui ponitur vi sacramenti suscepti resuscitari posset. Dr. J. Šimrák.

Externa de Slavici.

- E. J. Kitts*, Pope John XXIII and Master John Hus of Bohemia. London 1910. 12 sh. 6 d.
J. Martinu, Die Waldesier und die husitische Reformation in Böhmen. Wien. Kirscht 1910. 6 M.
O. v. Riesemann, Die Notationen des altrussischen Kirchengesanges. X + 108. L. (Breitkopf u. Härtel) 1909.
K. Völker, Der Protestantismus in Polen, auf Grund der einheimischen Geschichtsschreibung dargestellt. L. (Hinrichs) 1910. 6 M.

Nuntii procurationis.

Socii Academiae accipiunt:

Snopek, Konstantinus-Cyrillus	pro 6 Cor.
Palmieri, Theologia dogmatica orthodoxa t. I.	pro 15 Cor.
Acta Academiae Velehradensis ab anno, quo quisque nomen dat,	gratis.
Acta Conventum Velehradensium, ab anno, quo quisque nomen dat, gratis (latina vel russica).	

Pro aliis veneunt:

Snopek, Konstantinus-Cyrillus u. Methodius	pro 10 Cor.
Palmieri, Nomenclator v. I, f. I	pro 6 Cor.
Acta Academiae Velehradensis a. VI.	pro 6 Cor.
Acta I. Conventus Velehradensis	pro 4 Cor.
Acta II. Conventus Velehradensis	pro 8 Cor.
-

De »quinivertice ecclesiastico corpore« apud S. Theodorum Studitam.

Postquam perspicuas sancti Theodori de primatu Romano declarationes in lectione ad secundum Velehradensem Conventum facta exposui*), haud abs re erit breviter nunc inquirere quomodo Studita consideret corpus Christi quod est Ecclesia.

Observandum est primum non adeo pressum dicendi genus ab Orientali noni saeculi monacho exigendum esse atque a scholasticis Occidentalibus hodierni temporis theologis. Sic nullam ex professo datam definitionem Ecclesiae in eius operibus invenies. Haec autem opera perlegenti facile apparebit ipsum magis instituisse ideae paulinae de mystico Christi corpore quam notioni societatis visibilis et monarchicae, licet haec ultima notio ex eius dictis de Romano Pontifice luce clarius pateat.

Ecclesia est corpus Christi mysticum, cuius caput invisibile Christus est, quem specialiter repraesentant quinque summi patriarchae: Romanus, Constantinopolitanus, Alexandrinus, Antiochenus et Hierosolymitanus. Hanc notionem saepe in suis scriptis tradit Theodorus. „Caput est totius ecclesiastici corporis Christus, verus Dominus ac Deus noster“, inquit in epistula ad Thomam patriarcham Hierosolymitanum anno 821 scripta**). Unumquemque vero ex his patriarchis „divinum et sacrum caput appellat“***); quin immo una vice, non quidem sine aliqua nimia adulatione, sanctum Nicephorum Constantinopolitanum sic alloquitur: „o divine et supreme sacrorum capitum vertex“†) cum alibi pluries dicat Romanum Pontificem esse divinissimum omnium caput, primum apostolicum caput Ecclesiae universae etc.††), Romanamque

*) S. Salaville, Quae fuerit Sancti Theodori Studitae doctrina de Beati Petri Apostoli deque Romani Pontificis primatu, in opere „Acta II Conventus Velehradensis“, Pragae, 1910, p. 123—134.

**) Κεφαλῆς δηλαδὴ οὔσης τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔλου σώματος Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν. Epist. lib. II, 121; Migne, P. G., t. XCIX, col. 1397 A.

***) ὦ θεία καὶ ἱερά κεφαλῆ., col. 1397 D.

†) Αὐτὸς δὲ, ἡ θεία καὶ κορυφαία τῶν ἱερῶν κεφαλῶν ἀκρότης. Epist., II. 79. col. 1318 C.

††) Ὡς θειοτάτη τῶν ἔλων κεφαλῶν κεφαλῆ. Epist., I, 33, col. 1017 C.

Ecclesiam esse verticem Ecclesiarum Dei*). Ad hunc vel illum ex his quinque patriarchis scribens, ait Theodorus se esse ipsius membrum, ratione scilicet mystici corporis Christi quem patriarchae repraesentant. „Membra tua sumus“, scribit ad Thomam Hierosolymitanum: „Quandoquidem fideles omnes corpus sunt Christi, et membra ex parte.“**)

Quodsi vero Studita illud corpus nuncupat quinivertex ecclesiasticum corpus, *πεντακόρυφον ἐκκλησιαστικὸν σῶμα****), aut etiam quinivertex potestatem Ecclesiae, *πεντακόρυφον κράτος τῆς Ἐκκλησίας*†), non ideo putandum est eum considerare Ecclesiam ut quamdam oligarchicam societatem. Illae enim expressiones, sicut et praecedentes, nihil aliud significant in operibus Studitae, meo saltem iudicio, nisi unitatem catholicitatemque corporis Christi quod est ecclesia. Hoc facile demonstratur ex ipsis Theodori scriptis. Si enim, exempli causa, in epistulis ad Orientales patriarchas, notioni corporis mystici insistit, ratio est se exhortari velle alias Ecclesias ad compatiendum malis Ecclesiae Constantinopolitanae. „Conveniebat sublimium sedium antistites... fraterno animo commoveri, manum pro veritate certantibus compatiendo porrigere. Si quid enim, ait, patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra; sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra; quia nimirum caput est totius ecclesiastici corporis Christus, verus Dominus ac Deus noster“††).

Haec elocutio autem „quinivertex corpus Ecclesiae“ vel „quinivertex Ecclesiae potestas“ semper a Theodoro usurpatur cum agitur de Ecclesia Byzantina quae, sectando haeresim, seipsam avertit ab aliis Ecclesiis ideoque ab ipso corpore Christi. Dum enim iconophili omnes sunt „consentientes apostolicae et universali Ecclesiae“, Ecclesia Byzantina, „segmentum haereticum cui sollemne est et ab aliis frequenter abscindi“ (*αὐτὴ γὰρ ἡ Βυζαντιαία τμημα αἰρετικὸν ὡς εἶθισται αὐτῇ πολλαχῶς τῶν ἄλλων ἀποσχίσεσθαι*†††), „Christo insultans, sancta proculcans, avertit seipsam a quini vertex corpore Ecclesiae“*†). Ex quo apparet quinivertex corpus Ecclesiae idem dicere atque apostolicam et universalem Ecclesiam, nec quaestionem esse de patriarchali pentarchia sensu posteriorum Orientalium theologorum intellecta.

Ceterum Studitam nostrum aliquando modum in dicendo

*) Σοὶ τῆ πρωτίστη ἡμῶν ἀποστολικῆ κερφαλῆ. Epist., I, 34, col. 1025 D.

**) Ἐνωθῆναι ἡμᾶς τῆ κορυφῆ τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ Ρώμῃ. Epist., II, 74, col. 1309 C.

***) Σοῦ ἐσμεν μέλη· ἐπεὶ οἱ πάντες πιστοὶ σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους. Epist., II, 15, col. 1164 C.

†) Epist., II, 63, 64, col. 1280 B, 1281 B.

††) Epist., II, 129, col. 1417 C.

†††) Epist., II, 121, col. 1396 D, 1397 A.

*†) Epist., II, 8, col. 1132 C.

excessisse haud difficulter credam; ita, exempli gratia, cum ad Hierosolymitanum patriarcham haec scribit: »Tu primus patriarcharum, licet quintus numereris. *Σὺ πρῶτος πατριάρχων, κἄν πεντάξοις τῷ ἀριθμῷ.* Ubi enim episcopus animarum ac pontifex omnium natus est, et divina omnia operatus, et passus, et sepultus, ubi resurrexit et vixit et assumptus est, illic suprema omnium procul dubio dignitas est, *ἐνεῖ δηλονότι τὸ ὑπεραιῶρον ἀπάντων ἀξίωμα* (**). Quandam in his verbis assentatiunculam, sit venia verbo, videre nos sinit ipse contextus, in quo Theodorus addit: »Sed de his hactenus, desiderio ac reverentia impulsus loqui ausus sum, *τοσαῦτὰ πόθῳ καὶ τρόμῳ τειόλμηταί μοι λαλῆσαι* (***) Huc adde epistulas Theodori ad quatuor Orientales patriarchas rarissimas fuisse, nempe ad Hierosolymitanum duo, ad ceteros autem unam tantummodo inter eius opera legi; sententiasque in illis expressas valde differre a sentiis quas tradit in epistulis ad Romanum Pontificem missis; immo talis esse generis, ut eadem omnino epistula missa fuerit ad Alexandrinum et ad Antiochenum patriarcham.

Ex his omnibus concludi potest theoriam pentarchiae a Theodoro usurpatam esse solummodo quasi quandam, ut ita dicam, concretam formulam paulinae ideae de mystico Christi corpore, ecclesiasticae unitatis simul et universalitatis, necnon fraternarum relationum quae inter quinque patriarchales Ecclesias esse debent, cum omnes unum corpus constituent, cuius caput Christus est.

Hoc autem non prohibet quominus Ecclesia sit etiam corpus sociale quod, ut tale, strictioribus vinculis copuletur atque in externam unitatem coalescat. Hanc unitatem organicam facit iuridica subjectio erga proprios pastores et praecipue erga Romanum Pontificem, Petri successorem, Christi Vicarium et supremum Ecclesiae visibile caput. Secundam illam considerationem, quamvis non hisce verbis expressa inveniatur in Theodori scriptis, non ideo tamen ab eius mente fuisse alienam demonstrant excerpta quae in lectione mea praecitata IIⁱ Conventus Velehradensis legi possunt. In praesenti sufficiat unum recitare locum quo dicitur Byzantinam Ecclesiam, a quinivertice Ecclesiastico corpore per iconomachorum haeresim avulsam, Ecclesiae Romanae uniri debere et per eam omnibus aliis patriarchalibus Ecclesiis. »Quamvis nuper Ecclesia nostra (Byzantina scilicet) a quatuor patriarchis divulsa, nequidquam praevaricata est. Sed nunc tempus acceptabile, domine Christi amantissime (Michaelem imperatorem sic alloquitur Studita, anno 821), nunc dies salutis: ut reconciliemur nos Christo, ut uniamur nos vertici Eccle-

*) *Διαβρήξασα ἑαυτὴν τοῦ πεντακορῶφου σώματος τῆς Ἐκκλησίας.* Epist., II, 62, col. 1280 B.

**) Epist., II, 15, col. 1161 AB.

***) Ibid.

siarum Dei Romae, et per eam tribus patriarchis: ut unanimiter uno ore glorificemus Deum et Patrem Domini nostri Iesu Christi, cum Filio et Spiritu Sancto.“*)

Licet ergo corpus Christi mysticum in quinque praecipuos patriarchatus distinguatur, attamen Romanus Pontifex ceteris patriarchis certo certius superior est, non honore solum, sed etiam auctoritate et iurisdictione.

Chalcedone.

S. Salaville,
Aug. ab. Ass.

De Conceptione Immaculata B. Mariae Virginis apud Russos, saeculo XVII.

III. De Conceptione Immaculata apud Moscovitas.

In priore articulo¹⁾ ob oculos lectoris complura posuimus testimonia ex quibus liquet Academiam seu potius Scholam Ki-oviensem per totum saeculum decimum septimum Immaculatam Conceptionem Beatae Mariae Virginis ut doctrinam orthodoxam ex professo tradidisse. Probavimus etiam Bělorussos eandem piam sententiam docuisse formulamque quamdam laudavimus, qua sodales alicuius confraternitatis sub titulo Conceptionis Immaculatae in dioecesi Polocensi fundatae Beatae Virgini sine labe Conceptae se dicabant. Apud Orthodoxos huius aetatis usu receptum est hanc fidem Malorussorum et Bělorussorum auctoritati occidentis latino-polonici tribuere; sed, ut diximus, haec ratio non est nisi vanum effugium; quod Moscovitarum de eadem re sententia considerata clarius apparebit.

Saeculo decimo septimo, Moscovitae, qui de sua orthodoxia byzantina gloriabantur bellumque continuum contra Polonos catholicos gerebant, omne quod latinum sonabat exsecrabantur. Diu antequam Graeci de rebaptizandis catholicis decrevissent Latinis ad Orthodoxiam conversis baptismi sacramentum repetere solebant; quem usum synodus Mosquensis anno millesimo sexcentesimo vicesimo habita auctoritate sua confirmavit. Putasne homines qui tantopere ab Occidente abhorrerent ullam doctrinam novam inde profectam libenter amplecti potuisse? Si apud illos sententia de immunitate B. Mariae Virginis a peccato originali recepta erat, nonne iure concludemus hanc non de fonte latino eos hausisse, sed antiqua traditione accepisse?

Atqui litterarum monumentis evolutis comperimus haec duo:
1°. Ante correctos a Nicone patriarcha libros liturgicos (1653—1666),

*) Epist., II, 74, col. 1309 C. Νῦν ἡμέρα σωτηρίας, καταλαργήναι ἡμᾶς Χριστῷ... ἐνωθῆναι ἡμᾶς τῇ κορυφῇ τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ Ρώμῃ, καὶ δι' αὐτῆς τοῖς τρισὶ πατριάρχαις· ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἐνὶ στόματι δοξάζωμεν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, σὺν τῇ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ.

¹⁾ Vide „Acta Academiae Velehradensis“, anno VII (1911) p. 3—15.

Moscovitae eandem ac Malorussi et Bělorussi de sanctitate originali Matris Dei sententiam tenebant. 2°. A tempore Niconis, imprimis postquam ab administratione ecclesiae remotus est, Graeci novam suam opinionem de Beata Maria Virgine ab originali labe expiata, cum Verbum caro fieret, Moscoviae divulgare coeperunt.

a) *De fide veterum Moscovitarum.*

Fidem veterum Moscovitarum de Conceptione immaculata Beatae Mariae novimus imprimis ex doctrina, quam ad haec usque tempora Starověri seu Veteres Credentes, illi saltem qui поповцы vocantur, se profiteri gloriantur. Quam pertinaciter hi antiquis ritibus et disciplinis adhaereant nemo est qui ignoret. Omne novum, omnem Kainotomiam, quam Graeci vocant, prorsus detestantur, et haec fuit causa cur ab Ecclesia niconiana discederent, quia patriarcha libros liturgicos emendare tentaverat. Hi igitur, si dogma de Conceptione Immaculata credere deprehenduntur, certe aliunde illud non sunt mutuati. En autem quae leguntur in legibus monasterii Bělokrinicensis anno 1841 typis mandatis:

„De sanctissima Dei genitrice et semper Virgine Maria sic credimus: Illam Cherubim et Seraphim vere esse sanctiorem caelisque et omni creatura sublimiorem profiteamur, Unum de Trinitate, Christum scilicet Deum nostrum, qui e caelis ad nos descendit et propter nostram salutem est incarnatus, secundum carnem genuisse, ipsamque non tantum nunc, cum gaudet beatitudine, puram esse et immaculatam, sed etiam ante partum, in partu et post partum semper virginem fuisse, et insuper Deum omnipotentem, qui verbo suo, verbo immaculato, caelum hoc corporeum creavit nitidum et omni contagioni impervium, aliquod etiam caelum animatum, purum et ab omni labe immune, Filio Unigenito, Verbo, Domicilium in terra praeparavisse, Dominam Nostram scilicet, omnibus benedictionibus cumulata, Dei Matrem et semper virginem Mariam, quae a fonte puro, purgato et sanctificato ante suam conceptionem vitam duxit.

„Idcirco ipsa sola, Mater creatoris omnium ante omnes generationes praedestinata et a prophetis praedicta non solum nihil de originali labe contraxit, sed etiam semper pura et omni ex parte pulchra ut caelum permansit. De ipsa in Cantico Canticorum Spiritus sanctus loquitur, cum dicit: „Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te (Cant. IV), et ulterius magna cum admiratione exclamat: Quae est ista quae ascendit sicut aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol (Cantic. VI, 9)¹⁾.

Hanc sententiam de Conceptione immaculata non ut opinionem veri similem propugnant Starověri, sed pro certo et neces-

¹⁾ *Subbolin*, Исторія такъ называемаго австрійскаго и бѣлокриницкаго священства, t. I: Учрежденіе раскольнической митрополіи въ бѣлокриницкомъ монастырѣ, Mosqua, 1874, p. XLII. *Gagarin*, op. cit., p. 29—31, 81—83.

sario dogmate habent, cum ecclesiam niconianam non esse veram Christi Ecclesiam probare intendunt, inde quod haec ecclesia privilegium mariale respuit argumentum sumunt. Starovërus quidam, Paulus nomine, in Historia ecclesiastica quam conscripsit et in alio opere quod inscribitur: Brevis collatio inter diversas sectas haereticas, quae Baptismum et ordinem valide administrant, Niconianis crimini vertit, quod Immaculatam Conceptionem negent:

„De Domina Nostra Dei Genetrice non orthodoxe sentiunt nisi ex quo Mater Filii Dei incarnati effecta est. Iuxta ipsos, ante Christi conceptionem, Maria fuit sicut una e ceteris puellis, habens in se, sicut omnes aliae feminae, originale peccatum, a quo tunc demum mundata est, cum Archangelus eam salutarit. Haec doctrina in illorum libro qui dicitur Skrižal exprimitur. Talia autem effluentes Dei genetricis famam laedunt, dum labe originali infectam illam dicunt, perinde ac si Deo vires defuissent ad sibi efformandum in terra caelum animatum ab omni labe immune.“¹⁾

N. Subbotin, illustris ille historiae Raskolis scriptor, hunc locum Starovëri auctoris explicat his verbis:

„Dum doctrinam orthodoxam impugnat Paulus, etiam hoc loco, recens dogma catholicum de Conceptione Immaculata Beatae Virginis, quod magna cum diligentia in aliis suis operibus explicat, omnino se amplecti profitetur“²⁾.

Russico scriptori satis est agnoscere Starovëros cum catholicis de sanctitate originali Matris Dei plene consentire, nec audet dicere illud quod C. Golubëv et alii ad explicandam fidem Malorussorum et Bëlorussorum proclamant, illos scilicet polonicum influxum passos esse. Et revera, ut diximus, sententia huiusmodi omni probabilitate destituta statim appareret, nec ulla veri specie indui posset. Mirum est autem A. Lebedev, qui ante triginta annos perlongam thesim de Conceptione Immaculata composuit, alto silentio doctrinam Starovërorum premere quamvis bene eam noverit ex opusculo P. Gagarini³⁾. Huius silentii causa est quod fides Veterum Credentium explicari non potest modo qui ab Orthodoxis probari possit.

Aliud indicium fidei antiquae Moscovitarum invenimus in libro „Žezl pravlenija“, quem scripsit Simeon Polotskij. Hunc librum approbavit synodus magna Mosquensis anno 1667 habita, cui interfuerunt duo patriarchae graeci. Cum Ioachimus patriarcha Mosquensis Varlaamo Jasinskij scripsisset, ut illum moneret de delendo loco in Cetii Minei Demetrii Tuptalo contento in quo Conceptionem Immaculatam scriptor diserte profitebatur⁴⁾ Demetrius ipse suam sententiam contra patriarcham propugnavit et

¹⁾ *Subbotin*, *ibid.*, p. 457. *Gagarin*, p. 50, 84—85.

²⁾ *Ibid.*

³⁾ *A. Lebedev*, Разности церквей восточной и западной въ учени о Пресв. Дѣвѣ Маріи Богородицѣ. О Непорочномъ зачатіи, Varsoviae, 1881.

⁴⁾ Vide *Acta Academiae loc. cit.*, p. 9—10.

ad Žezl pravlenija illum remisit, ubi idem dogma enuntiabatur¹⁾. Quomodo autem patriarchae orientales hoc opus sua auctoritate munire potuerunt sine ulla intercessione contra latinum errorem explicatu difficile est, nisi admittatur illos librum non legisse, quod omnino verisimile est.

b) Quomodo sententia Graecorum apud Moscovitas invaluit.

Paulum Starovĕrum audivimus dicentem in quodam libro niconiano qui Skrižal vocatur negationem Conceptus immaculatae contineri. Hoc nomen Skrižal idem significat ac vox latina tabulae et vox graeca *πίναξ*. Cum ad emendandos libros liturgicos ad normam graecam patriarcha Nicon procederet, ab orientalibus patriarchis explanationes quasdam rituum et caerimoniarum in sacra synaxi adhibitorum petivit. Et Paisius quidem constantinopolitanus ut viginti septem quaestionibus a Nicone propositis responderet, longam epistolam ad ipsum misit²⁾. Patriarcha autem Hierosolymitanus, qui item Paisius vocabatur, nihil aliud mittendum iudicavit quam commentationem quamdam Ioannis Nathanaelis, scriptoris graeci, qui decimo sexto saeculo fuerat, et anno 1574, opus quoddam sermone populari conscriptum Venetiae ediderat, cui titulum inscripsit: *Ἡ θεία λειτουργία μετὰ ἐξηγήσεων διαφόρων διδασκάλων*³⁾. Hunc librum Paisius hierosolymitanus *πίναξ* nominavit et Moscovitae vocem graecam voce skrižal reddiderunt. Skrižal a synodo Mosquensi anno 1696 habita approbata est, cui plura alia documenta adiunxerunt et ad omnes ecclesias Moscoviae miserunt⁴⁾. Starovĕrus scriptor affirmat, ut iam vidimus, in Skrižal doceri opinionem recentiorum Graecorum, qui Beatam Virginem demum die Anuntiationis a peccato originali purgatam esse putant⁵⁾.

¹⁾ *Šljarkin*, Св. Димитрій Ростовскій и его время. Spb. 1891, p. 238.

²⁾ Vide textum graecum huius epistolae, cum interpretatione russica in Χριστιανское Чтение, 1881, t. I, p. 313–353, 539–578.

³⁾ *Legrand*, Bibliographie hellénique de XVe. et XVIe. siècles, t. I, pag. 201–205.

⁴⁾ *Palmer*, The Patriarch and the Tsar, t. II, p. 416, recensionem omnium documentorum in Skrižal contentorum tradit.

⁵⁾ *A. Lebedev*, in op. cit., p. 109, contendit locum operis *Ioannis Nathanael* in quo Conceptio immaculata negatur ex interpretatione hymni „Ἄξιόν ἐστιν“ a Nicephoro Callisto Xanthopoulo concinnata sumptum esse. Et sane in „ἐρμηνεία εἰς τοὺς ἀναβαθμιούς τῆς ἐκτωίχου παρὰ Νικηφόρου Καλλιστου Ἐανθεπούλου“ a Cyrillo Anastasiade Ierosolymis anno 1862 edita, inveniuntur haec verba, p. 142: Οὐ τοίνυν ἐκ διαφθορᾶς γεγέννηκεν, ἀλλὰ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐπελθόντος αὐτῆ. καὶ τοῦ προγονικοῦ ῥύπου, εἴτε τῶς ἐνήν, ταύτην ἀποκαθάραντος; sed animadvertendum est ex quinque codicibus quibus editor graecus usus est tres existere in quibus is locus desideratur; insuper nullus ex his codicibus saeculo XVIII antiquior est. Adsunt etiam indicia interpolationum satis perspicua. *Nicephorus Callistus* Conceptionem immaculatam videtur docuisse. Scribit enim in sua *Historia ecclesiastica*, lib. I, cap. VII, P. G., t. CXLV, col. 691: Εὐρέθη τοίνυν ἡ μακαρία παρθένος Μαρία ἄξιόν τι καὶ Θεοπρεπὲς τοῦ Λόγου κατοικητήριον, καὶ πρὸ γενέσεως μὲν ἀνατεθειμένη

Locus hic skrižal in quo Immaculata conceptio negatur forte nullam vim in fidem Moscovitarum obtinisset, si Graeci doctrinam suam apud ipsos spargere destitissent. Sed exeunte saeculo decimo septimo accidit, ut auctoritas Graecorum Moscoviae invalesceret. Fratres duo, Ioannicius et Sophronius Lichudae (Лихуды) anno 1689 Mosquam pervenerunt et statim contra doctores Malorussos et Bělorussos ut doctrinis latinis imbutos pugnam inierunt. Nostrum non est hic magnae huius controversiae historiam minute perscribere, cum non de Conceptione Immaculata sed de momento quo Transsubstantiatio fiat, imprimis sit disputatum¹⁾. Attamen saepius per occasionem, lite durante, de privilegio mariali mentio facta est, cum fratres Lichudae, ut genuini Graeci, huic adversarentur, Malorussi vero id tuerentur.

In libro quem Sophronius Lichudes conscripsit: „Dialogi inter professorem graecum et Iesuitam de discrepantiis quae Ecclesiam orientalem inter et Occidentalem vigent²⁾ dogma Conceptionis immaculatae ut decima discrepantia notatur³⁾. Hoc opere motus Ioachimus patriarcha, qui, sicut Nicon Orthodoxiae Graecorum nimis fidebat, in Malorussos animadvertere coepit. In epistula quam ad Varlaamum Jasinskij misit, anno 1689, doctrinam de Conceptione immaculata aperte reiecit et iussit, ut iam diximus, in Ćetii Minei deleri ea quae pro dogmate catholico Demetrius Rostovensis scripserat. Anno sequenti, Mosquam synodum convocavit in qua doctrinae catholicae de forma Eucharistiae sollemne anathema dixit, et opera a Malorussis composita, quae errorum latinorum novitati faverent, in quibus Immaculata conceptio numeranda est, condemnavit.

Adrianus, qui ei successit, haec decreta comprobavit et in latinizantes doctores animadvertere perrexit. Huius iussu, Palladius Rogovskij suam fidei confessionem edidit in qua Conceptio Immaculata ut latinum commentum reicitur⁴⁾. Anno 1699, diaconus Petrus Artemiev, qui catholicam fidem amplexus erat, dum in Italiam una cum Ioannicio Lichuda iter faceret, et praeter alia conceptionem immaculatam Beatae Mariae Virginis publice profitebatur, in exilium missus et in taeterrimo carcere monasterii Soloveč brevi post mortuus est⁵⁾.

Tamen fulmina patriarcharum moscovitarum a Graecis imbutorum fere nullam vim in doctores Malorussos obtinebant. In

Θεῷ, ἐκ μελῶν δὲ γηραλέων καὶ πόρρω τῶν τῆς φύσεως κραμάτων, οἷά τις καρπὸς θεόδοτος, προηγμένη. Inferius, lib. II, cap. XXI, col. 809C, dicit Mariam mortuam esse, quia Dominus Iesus Christus, Filius eius, ipse quoque mortem subierit.

¹⁾ Vide opus *Mirkovič*, O времени пресуществления св. даровъ, Vilnae, 1886.

²⁾ De hac commentatione cf. *Mirkovič*, p. 142—149.

³⁾ *Mirkovič*, p. 146.

⁴⁾ Исповѣданіе вѣры (1699). Cf. *Nikolskij*, Палладій Роговскій in Православное Обзорѣніе. 1863, p. 162—173;

⁵⁾ *Šljapkin*, op. cit., p. 220—222.

Academia Kioviensi Immaculatam Virginis Conceptionem ut doctrinam orthodoxam tradere pergebant magistri. Quin etiam Stephanus Javorskij, qui post mortem Adriani, exarcha patriarchalis sedis creatus est, eandem doctrinam profiteri non dubitavit. Quod ut Dositheus, hierosolymitanus patriarcha audivit aegre tulit et de salvanda Orthodoxia in sancta Russia cogitavit. Eius impulsu, Sebastos Kymenites (1630—1702), qui scholae principali Bucarestianae praeerat, commentationem quamdam conscripsit, cui hunc titulum praefixit: Dogmatica disciplina sanctissimae Orientalis catholicae Ecclesiae complicitens praecipue, haec tria: 1. Quandonam sancta dona in corpus et sanguinem Christi transmutantur? 2. Mater Dei peccatum originale contraxit; 3. Particulae (*μερῶδες*) in corpus et sanguinem Christi non convertuntur¹⁾.

Kymenites iam e vita cesserat, cum opus eius, anno 1703, Bucarestii in lucem editum est. Sine mora Dositheus Mosquam illud misit et Petro magno cum epistula quadam dedicatoria offerendum curavit. Post duos annos Fedorus Polykarpov in Slavonicum conversum hunc librum edidit²⁾, qui non multos lectores videtur habuisse nec magnum momentum ad fidem Moscovitarum immutandam attulisse. Sine dubio Virgo immaculata suos cultores per totum saeculum decimum octavum Moscoviae habuisset, si Theophanes Prokopovič doctrinam Protestantium in theologiam orthodoxam non inseruisset, quae studio discipulorum eius confirmata est.

M. Jugie, Aug. ab As.

De Graecis scriptoribus orthodoxis qui concordiae inter ecclesiam occidentalem et orientalem restituendae studuerunt.

I.

Ante saec. XV.

Etsi litteras Graecorum pervolventem saepe taedere debet eorum, quae adversus Latinos protulerunt, tamen non omnes byzantinae Ecclesiae vindices in Romanam Ecclesiam torvos oculos coiecerunt vel concordiam Ecclesiarum prae viribus aversati sunt. Etiam viri odio inexpiabili Latinos persecuti, mala quae schisma orientale, ad commune Orientis atque Occidentis detrimentum protulit, semel atque iterum doluere. Quo factum est, ut iure meritoque quilibet sincerus rerum pervestigator queat asserere nullam extitisse aetatem, qua *universa* Graecorum Ecclesia a romana sede funditus abstracta permanserit.

¹⁾ Δογματική διδασκαλία τῆς ἁγιωτάτης ἀνατολικῆς καὶ καθολικῆς Ἐκκλησίας, Bucarestii, 1703. Huius operis descriptionem vide in *Echos d'Orient*, t. VIII (1905), p. 262—264, a P. S. Petrides.

²⁾ *Mirkovič*, op. cit., p. 237. *Šljapkin*, p. 216.

Quod ut ostendamus, primum ea testimonia, quibus generatim ipsum schisma deploratur; deinde ea, quibus studium contrarium capita dissensionum augendi Latinosque calumniandi reprehenditur, afferemus.

A.

1. *Theodorus Balsamon.*

Balsamon celeberrimus ille canonista, patriarcha antiochenus, qui „alienos ritus carpendi culpandique prurigine tenebatur“*), hisce verbis schisma conquerebatur: „Adhuc, ut hedera quercui, sic ipse concordiae Papae romani, quasi mordicus inhaereo, et ob separationem illius animo laceror, atque cotidie conversionem ipsius egregiam exspecto.“**)

2. *Ioannes II. metropolita.*

In litteris ad Clementem III antipapam, Ioannes II metropolita claudiopolitanus dolet pessimum daemonem fraternum amorem et consensionem totius orbis dirupisse ac profitetur Latinos haud aliter atque Graecos christianis adscribendos, in paucisque utroque dissidere***).

3. *Georgius Acropolita†).*

Georgius Acropolita (*1217 + 1232), qui in concilio lugdunensi paci restituendae dedit operam, Deflemus, inquit, discidium Ecclesiarum, unaque deflent quotquot ex Latinis nobiliores animo perhibentur ac mitiores. Quid enim iucundius quam cum fratribus coniunctionem habere? ... Quid gratius atque utilius quam cum iis de primatu pietatis contendere? Quid e contrario miserabilius vel tristius quam viros de Christo eadem sentientes ac profitentes intestinis laborare discordiis? . Torquemur igitur ob discidium ecclesiasticum. Membra sumus Christi unique adhaeremus capiti, ac tamen quod intolerabile censeo, discrepantibus favemus sentiis, ad commune viribus unitis non ferimur opus, atque in con-

*) LEQUIEN, *Panoplia*. p. 275.

***) Καὶ ἔτι γὰρ ὡς κισσὸς θρύος, τῆς ἑμονοίας τοῦ Πάπα Ῥώμης ἐξέχομαι, καὶ τῷ χωρισμῷ τούτου τὴν καρδίαν σπαράττομαι, καὶ τὴν καλὴν ἐπιστροφὴν κατ' ἐκάστην παραδοκῶν. — *Meditata sive responsa*, P. G. t. CXXXVIII, col. 1020.

****) Οὐκ οἶδα γὰρ ποῖος δαίμων πικρὸς τε καὶ βασκανος, ἀληθείας ἐχθρὸς καὶ εὐσεβείας, τὰ τοιαῦτα ἐκαινοτόμησε, καὶ τὴν ἀδελφικὴν ὑμῶν ἀγάπην καὶ σύμπνοιαν τῆς ἕλης ἀπέρηξε τῶν χριστιανῶν ὁμηγύρεως, οὐ τὸ καθόλου φημί (χριστιανούς γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ χάριτι ἀνωθεν ἴσμεν, καὶ ἐν πολλοῖς λίαν ἀποδεχόμεθα), ἀλλ' ἐν τισι ἀποσχίζεσθε. PAVLOV, *Κρητιτικαὶ σημειῖαι*, p. 171.

†) De Georgio Acropolita egerunt: OUDIN, *Commentarius de scriptoribus ecclesiasticis*, t. III, Lipsiae, 1722, col. 465—67; FABRICUS-HARLES, *Bibliotheca Graeca*, tom. XII, p. 50—53; DEMETRACOPULOS, Ὁρθ. Ἑλλάς, p. 47—48; KRUMBACHER, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*², pag. 94; 287—288; KEISENBERG, *Studien zu Georgios Akropolites. Sitzungsberichte der königlichen bayerischen Akademie der Wissenschaften*. 1899, t. II, p. 463—558; Id., *Georgii Acropolitae Opera*, t. I, Lipsiae, 1903, pag. III—XXIV; t. II, p. III—XXVI; 31—32.

trarias abimus factiones... Discidium a Latinis profectum Graecos, ut ulcus, contaminavit; ex ambitione in audaciam processit*).

4. *Basilius Achridanus***).

Basilio achridano, thessalonicensi (1154—1759) metropolitae, Adrianus IV litteras miserat, quibus schismatis lugenda discrimina conquerebatur. Ubi inter alia haec dicit: „Ex quo per invidiam hostis antiqui constantinopolitana sedes a sacrosancta romana et apostolica, quod sine lacrimarum inundatione vix famur, Ecclesia seipsam separavit, et hominis inimicus proprium malitiae venenum effudit, et a matris oboedientia liberi secesserunt, unitatisque locum binarius subiit: laborem multum et studium qui nos praecesserunt beati Petri successores adhibuerunt, ut schisma de medio tolleretur, et unitati Ecclesiae, qui se ab ea separarunt, redderentur***). Cui ille (1155) respondit: „Audivimus loquentem, ut patrem, ut pastorem, vel potius archipastorem. Nam quasi pater filios, qui a te abalienati videntur, sub paternos tuos sinus cogis, eorumque sollicitudinem habes: quasi pastor autem, etiam oves errantes revocas; quasi pastorum pastor, pastoralement tuam et divinitus infusam scientiam nos doces ne greges neglegamus, sed totis viribus prospiciamus ut ei quod male se habet sedulo medeamur.“†)

*) Καὶ νῦν ἀποκλαιόμεθα μὲν ἡμεῖς τὸν ὑμέτερον χωρισμὸν, ἀποκλαίονται δὲ, ὡς πειθισμαὶ, τοῦτον καὶ ὑμῖν οἱ εὐγνωμονέστεροί τε καὶ συμπαιθέστεροι. Τί γὰρ χρηστότερον ἢ τερπνύτερον, ἢ ἀδελφούς ἐν τῷ αὐτῷ συνοικεῖν; Τί δὲ χαριέστερον ἢ ὀνησιμώτερον, ἢ τοὺς αὐτοὺς ὁμοφρόνως ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀνταγωνίζεσθαι; Τί δὲ ἀθλιώτερον ἢ ἐλεεινότερον ἢ ἀπορραγῆναι τοὺς ὁμοφρονούντας ἐν Χριστῷ εἰς διχόνοιαν;... Διὰ ταῦτα δὴ τῷ ὑμετέρῳ χωρισμῷ σπαραττόμεθα καὶ τὸ πάθος οὐ διαφέρομεν, ὅτι μέλη ὄντες Χριστοῦ καὶ πρὸς μίαν κεφαλὴν αὐτὸν ἀναγόμενοι τε καὶ συναρμολογούμενοι, οὐκέτι συμπνέομεν τοῖς αὐτοῖς, οὐδὲ εἰς ἓν ἔργον τὸ ἅπαν ζῶμα κινούμεθα, ἀλλ', ἀντιφερόμεθα ἑαυτοῖς εἰς ἑτεροίας πράξεις καὶ ἐναντιούμενας τὸ πλεῖστον μέρος ἐξ ἀντιθέσεως... Ἦρξάτο μὲν ἐξ ὑμῶν τὸ πάθος, κατεβροσκήσατο δὲ καὶ ἡμᾶς καθάπερ ἔρπηθς ἢ γάγγραινα, ἐκ φιλαυτίας ἀρξάμενα καὶ εἰς αὐθάδειαν καταντήσαντα. — Λόγος περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς Λατίνους. DEMETRACOPULOS, Ἐκκλησιαστικὴ Βιβλιοθήκη, t. I, Lipsiae, 1866, pag. 396—397.

**) De vita huiusce theologi byzantini praeclare egit VASIL'EVSKIĬ, Василий Охридскаго, архиепископа (митрополита) Солунскаго, нежданное патристическое слово на смерть Ппринь, первой сурьуги нми. Мануила Комнина (Basilius Achridani, archiepiscopi [metropolitae] thessalonicensis, funebris oratio in honorem Irenae, primae uxoris imperatoris Manuclis Comneni), Vi Vrem, 1894, t. I, pp. 55—76. Pauca de eodem apud PETIT: *Les évêques de Thessalonique*, EO, tom. V (1901), p. 28—29, n. 47. Vide etiam OUDINUM, l. c. tom. II, coll. 1383—84; DEMETRACOPULUM, l. c. pp. 22—23; KRUMBACHERUM, l. c. pp. 88; 466; Прав. бог. энци., t. IV, coll. 203—4.

***) *Epistula a domino Adriano papa Romae missa ad sanctissimum archiepiscopum thessalonicensem, dominum Basilium Achridanum de unitate orientali ecclesia cum occidentali*, P. G., t. CXIX, col. 926—27. Litterae Adriani ac responsio Basilii reperiuntur etiam apud MANSI, t. XXI, col. 795—802.

†) Ἦκούσαμεν λαλοῦντος ὡς πατρός, ὡς ποιμένος, μᾶλλον δὲ ἀρχιεπίμενος. Ὡς μὲν γὰρ πατήρ, καὶ τοὺς ἀπηλλοτριῶσθαί σου δοκοῦντας υἱός, ὑπὸ τοὺς πατρικούς σου κόλπους συνάγεις, καὶ κηδόμενος τούτων διατελεῖς ὡς δὲ ποιμήν, οἷα πρόβατα πεπλανημένα ἀνακαλεῖς ὡς δὲ ποιμένων ποιμήν τὴν ποιμαντικὴν σου καὶ θεο-

Illud imprimis iuvat animadvertere in litteris Basilii Achridani, eum suorum civium iniustas criminationes adversus Latinos aspernatum, fateri e parvis tantummodo causis ortum schisma duxisse ac foveri: in rebus enim maximi momenti plenam vigere consensionem inter utramque Ecclesiam: Est unus qui in utrisque ecclesiis personat sermo fidei, idemque sacrificatur agnus, qui tollit peccata mundi Christus, inter occidentales antistites qui sub tuum principale culmen agunt, et nos qui a sole oriente sublimes Constantino-politana sede sacerdotii accepimus splendorem, etsi parva quaedam offendicula in medio inieriecta nos separarint, et ex uno eodemque spiritu multos fecerint. Quae omnino tollere de medio, et velut lapides, secundum propheticum sermonem, e via proicere, unitatemque Ecclesiarum sine offendiculo constituere, tuae sanctitatis erit*).

Suspiciatus est Pichler Basilium suis in litteris, ac potissimum in iis quae ad primatum romanum spectant, ironice loqui, (*Geschichte der kirchlichen Trennung*, t. I, pp. 289—90). Huic sententiae favent Kattenbusch: Basilius antwortete mit der feinsten Ironie: er will offenbar den Bestrebungen des Kaisers nicht entgegen sein und behandelt die kirchentrennenden Unterschiede wie Kleinigkeiten (*Lehrbuch der vergleichenden Confessionskunde*, t. I, Friburgi, 1892, p. 126) et Vasil'evskij: Не подлежатъ сомнѣнію, что здѣсь все отъ пачала до конца начиная съ похвалы смиренію папы, который сравнивалъ себя съ Христомъ, снѣдшимъ съ насъ для спасенія людей, и ширѣтъ его любви, прошикнуто извѣстною византийскою тонкостью. (*Vi Vrem.*, t. I, p. 63.)

Fateor tamen hanc eruditorum, quos memoravimus, sententiam, haud firmis inniti fundamentis. Omnino enim differt huius ratio scribendi a Basilii Ancyрани et Nicetae Stetati byzantinae ironiae exemplis, quos Vasilevskij ante oculos videtur habere, cum ironiam byzantinam notam esse commemorat. Neque huius epistolae peculiaris natura peculiare ironiae genus ferebat. Nemo enim ironice scribit ita, ut eum a quo legi vult lateat, eum ironice loqui. Quid autem dicere vult, quid consequi Basilius, si ironia utitur? Hoc explicandum et probandum erat iis, qui id statuerunt.

Quare non modo Lequien, *Panoplia*, pp. 310—311, atque

διδακτικὴ ἐπιστολήμην διδάσκεις ἡμᾶς, καὶ τῶν ποιμνίων μὴ ἀμελεῖν, ἀλλὰ πάσῃ δυνάμει προσεῖσθαι, καὶ τὸ κακῶς ἔχον θεραπεύειν ἐπιμελῶς. — *Rescriptum sanctissimi archiepiscopi Thessalonicensis domini Basilii Achridani ad papam romanum dominum Adriantum*, P. G., t. CXIX, col. 929.

*) Καὶ εἰς ἐν ἀμφοτέροις ταῖς Ἐκκλησίαις ὁ λαλούμενος λόγος τῆς πίστεως· καὶ ὁ αὐτὸς ἀμνὸς θύεται, ὁ τοῦ κόσμου αἵρον τὴν ἀμαρτίαν Χριστός· ἐν τε τοῖς ὑπὸ τὴν σὴν τελοῦσαι κερυφαίαν ἀκρότητα, καὶ ἡμῖν τοῖς ἐξ ἡλίου ἀνίσχοντος τοῦ ὑψηλοῦ τῆς Κ. θρόνου δεχομένοις τὰς τῆς ἱερωσύνης αὐγάς· εἰ καὶ τινὰ βραχέα προσκόμματα εἰς μέσον παραρριφέντα διεστήσαν ἡμᾶς, καὶ πολλοὺς πεποιήκασι, τοὺς ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος. Ἄ πάντως ἐξελεῖν ἐκ τοῦ μέσου, καὶ ὡς λίθους τινὰς ἐκ τῆς ὁδοῦ διαρρίψαι, κατὰ τὸν προφητικὸν λόγον, καὶ ἀπρόσκοπον τὴν ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν, καταστήσαι, τῆς σῆς ἀγιωσύνης. — P. G., t. CXIX, col. 932.

Hergenröther, Photius, t. III, pagina 806—807 (similiter Krumbacher quoque, *Gesch. d. byz. Litt.*² p. 88) hasce litteras ob moderationem styli laudant, sed vel infensus Latinis Dositheus conatur Basilium a crimine benevolentiae erga Latinos purgare, aitque sobrie et comiter eum scripsisse ad Romanum Pontificem, spe fretum fore ut suo obsequio pacem iuvaret concordiamque Ecclesiarum: „*Ῥητέον ὅτι ὁ Βασίλειος ὀρθόδοξος ὢν καὶ σοφός, καὶ γράφων πρὸς τὸν Ῥώμης τὰ αἷτια τοῦ σχίσματος, καὶ παρακαλῶν περὶ ἐνώσεως, πρῶτον μὲν ἐξ ὧν εἶπεν ὁ πάπας ἐξ ἐκείνων ἐπεχείρει* δευτερον, *μὴ ἔχων σκοπὸν προφανοῦς ἐλέγχου, ἀλλ' εἰρήνης, ἐπήγει, ἐνεκομίαιζε, καὶ ἐτίμα τὸν Πάπαν* τρίτον, *τὰ καινοτομήματα τῆς ῥωμαικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰς ἐν τῇ ἐπιστολῇ μέμψεις, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τὰς λοιδορίας τοῦ Πάπα κατὰ τῆς Ἐκκλησίας Κ. καὶ τὸ ἀκαινοτόμητον περὶ τὴν πίστιν τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ταπεινῶς ἔλεγε καὶ σωφρόνως, εὖνον διὰ τούτων πάντων σπουδάζων ποιῆσαι τὸν Πάπαν. ἵνα ἴσως ὠφέλεια ταῖς Ἐκκλησίαις προξενισθῆ. Δωδεκάβιβλος, l. VIII, c. X, p. 800; Lebedev, *Очерки*, p. 101—2.*

Neque mirari nos oportet, si hominem orthodoxum non indignari videmus, quod episcopus Romanus se cum Domino comparaverit. Non enim ira movebatur, ut omnia in malam partem acciperet, sed potius studio concordiae restituendae ductus ea sine offensione accepit, uti Dositheum rem explicantem audivimus.

B.

1. Graecorum doctissimi aetate, quam memoravimus, saepe saepius declararunt perperam ad rituum consuetudinumque diversitatem provocari pro schismate tuendo.

5 *Theorianus* philosophus.

Imprimis pulcherrima iuvat verba meminisse, quibus Theorianus, *μαίστωρ καὶ φιλόσοφος*, doctus scriptor byzantinus saeculi XII*) graecos monachos, ne Latinos ob latinas consuetudines odio prosequerentur, monuit. “Vos adhortamur, ut alienum animum a contentionibus habeatis. Hoc enim moris nostri non est, neque Dei Ecclesiae, sed pacem persequi cum omnibus pacem Christi possidentes, qui facit utraque unum; et Latinos ita ut fratres diligite. Recte enim de fide sentiunt, suntque quemadmodum et nos, catholicae atque apostolicae Ecclesiae filii. Quaestiones enim eiusmodi merae consuetudines sunt, quae nihil fidem laedant. Omnia siquidem bona, si in gloriam Dei dirigantur, nihilque sive in Latinorum Ecclesia

*) HERGENRÖTHER, tom. III, pp. 791—792; KRUMBACHER, pp. 88—89. Excerpta epistulae Theoriani, praeter Lequien, ediderunt ALLATIUS, *Exercitationes in Roberti Creyghtoni apparatus, versionem, et notas ad historiam Concilii florentini scriptam a Silvestro Syropulo*. Romae, 1665, pp. 473—74; MAI, *Nova Patrum Bibliotheca*. t. V, Romae, 1849. Nota 2, ad *Constitutiones studitanas*, p. 124; MAI, *Supplementum ad disputationem Theoriani cum Nersete Armeniorum Patriarcha, Scriptorum veterum nova collectio*. t. VI, Romae, 1832, p. 414, nota 2; pp. XXIII—XXVIII. Vide etiam LEQUIEN, *Disseratio damascenica VI, P. G.*, t. XCIV, coll. 405—409.

in usu est, sive apud nos, quod a recto decore sit alienum, habet firmitatem et robur. Sed diviniore consilio et intelligentia constituta sunt. Prudentibus igitur omnia recta sunt, aliis vero scandalum et offendiculum.“*)

6. *Nicetas* archiep. nicomediensis.

Hoc idem tradit Nechites (Nicetas), archiepiscopus Nicomediae, quem Anselmus Havelbergensis testatur, primo dimidio saeculi XII. fuisse „praecipuum inter duodecim didascalos, qui iuxta morem sapientum Graecorum, et liberalium artium et divinarum Scripturarum studia regunt, et ceteris sapientibus tanquam omnibus praeminentes, in doctrina praesunt, et ad quos omnes quaestiones difficillimae referuntur, et ab eis solutae deinceps sine retractatione et pro confirmata sententia tenentur et scribuntur.“**) Sub Ioanne II Comneno (1118—1143), Anselmus, Havelbergensis episcopus***) Constantinopolim se contulit, ibique munere legati defunctus est Lothari II (1125—1137)†), atque in vico qui dicitur Pisanorum, iuxta Ecclesiam S. Irenae, mense aprili, cum Nechite de capitibus inter Graecos ac Latinos controversis disceptavit††). Nechites doluit

*) Καὶ πρῶτον παρακαλοῦμεν ὑμᾶς, φιλονεικίας μὴ καταδέχεσθαι. Ἡμεῖς γὰρ τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν. οὔτε ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. ἀλλ' εἰρήναι μετὰ πάντων διώκειν, ἔχοντες εἰρήνην Χριστὸν τὸν ποιοῦντα ἀμφοτέρω ἐν. Καὶ ἀγαπᾶτε Λατίνους αὐτοὺς ὡς ἀδελφούς. Ὁρθόδοξοι γὰρ εἰσι, καὶ τέκνα τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ὡσπερ ἡμεῖς. Αἱ γὰρ ζητήσεις αὐτῶν συνήθειαι τινές εἰσιν, τῆς πίστεως μηδαμῶς καθαιρούμεναι. Πάντα γὰρ καλὰ, ἐὰν εἰς δόξαν Θεοῦ ποιῶμεν αὐτά· οὐδὲν γὰρ οὔτε τῶν Λατίνων ἐκκλησιαστικῆ συνήθεια, οὔτε ἡμετέρα ἔξω τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πρέποντος εἴληψε καὶ κρατεῖ. Ἀλλὰ θειοτέρου ἔχοντα σκοποῦ καὶ νοήματος. Τοῖς οὖν ἐχέφροσι πάντα ὀρθά, τοῖς δὲ μὴ τοιοῦτοις σκάνδαλόν τε καὶ πρόσκομμα. — Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐν τῇ ὀρινηῇ ἱερεῖς, περὶ τῆς ἐν σαββάτῳ νηστείας, τῆς τε θείας κοινωνίας καὶ περὶ γαμικῆς συζυγίας ἱερέων καὶ περὶ τοῦ μὴ ξηρᾶν τὸ γένειον, *Cod. Vat. Graec.*, 1841, fol. 151—152; *P. G.*, t. XCIV, col. 408.

**) ANSELMUS (Havelbergensis), *Dialogus I*, *P. L.*, t. CLXXX, col. 1141.

***) De eius vita egerunt: RIEDEL, *Bischof Anselm von Havelberg. Gesandter der Kaiser Lothar und Friedrich I zu Constantinopel, nachmaliger Erzbischof von Ravenna*, LEDEBURS, *Archiv für preussische Geschichtskunde*, Berolini, 1832, t. VIII, pp. 97—137; 225—68; SPICKER, *Das Leben und Wirken des Bischofs Anselm von Havelberg*. ILLGEN, *Zeitschrift für historische Theologie*. Lipsiae, 1840, t. X, pp. 3—94; STRERATH, *De Anselmo, episcopo Havelbergensi: dissertatio historica*, Monasterii, 1854; DOMBROWSKI, *Anselm von Havelberg*. Regiomonti (Königsberg) 1880.

†) De legationibus Anselmi in Orientem, qua pollet eruditione disseruit DRÄSEKE, *Bischof Anselm von Havelberg und seine Gesandtschaftsreisen nach Byzanz*. ZKG., Gothae, 1900, t. XXI, pp. 160—85.

††) *Dialogus II*, c. I, *P. L.*, t. CLXXX, col. 1163. Anselmus Constantino- poli moratus est anno 1136, ut DRÄSEKE ostendit, ZKG., t. XXI, p. 167. Argumenta quibus usus est ad Graecos refellendos tanti ponderis visa sunt, ut ea meminerit Nicolaus Methonensis, eaque studuerit refellere: Κεφαλαίων- δεις ἑλεγχῶν τοῦ παρὰ Λατίνους καινοφανοῦς δόγματος, τοῦ ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, DEMETRA- COPULOS, Ἐκκλ. Βιβλ., pp. 359—380; DRÄSEKE, *Nikolaus von Methone*, BZ., t. I, 1892, pp. 458—59. Iussu Eugenii III (1145—1153) anno 1149 Anselmus tres dialogos exaravit, qui obiectiones exhibent Nechitae, ac responsiones ipsius Anselmi, ACHERY, *Spicilegium*, t. I, Parisiis 1723, pp. 161—207; *P. L.*

Latinorum ritus Graecos ex integro haud nosse. Hosce enim si nossent, „non tam facile Latinos calumniarentur, nec in iis tam facile scandalizarentur.“*) De azymis autem loquens, haec habet idem Nechites: „Sicut ex multis purissimi frumenti granis tam azyma, quam fermentata hostia conficitur, et sicut ex multis uvis in unum collectis vinum expressum colligitur; ita ex multis tam Graecorum, quam Latinorum turbis una et concors, et id ipsum sentiens constituatur Ecclesia, ne vel nobis vestrum azyma, vel vobis nostrum fermentum in die Domini fiat damnationis iudicium, dum altrinsecus inde surgimus in contentionem, quod utrisque institutum est ad salutem. Magis enim tam nobis quam vobis timenda est periculosa contentio, quam eiusdem obligationis diversa consuetudo**).

7. Ioannes Cytrius.

Ioannes Cytrius, episcopus *Κύτρου* in Macedonia, qui vixit ineunte saeculo XIII, duo tantum meminit capita controversa: illud Filioque et azyma: Cetera vero, quae ad lectionem Sacrarum Scripturarum, preces ac liturgiam spectant, communia statuit Graecis Latinisque, ac nemini improbanda***).

t. CLXXXVIII, col. Hocce opus inter optimas scriptiones polemicas aetatis, quam mediam vocant, percensent SCHRÖCKH et DRÄSEKE, *ZKG.*, tom. XXI, p. 172. Anno 1155 Anselmus iterum Const. appulit, eaque in urbe moratus, disceptationem de processione Spiritus Sancti habuit cum praecitato Basilio Achridano. Hanc disceptationem quae in col. 28 bibliothecae monac. inscribitur: *Διάλεξις τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Θεσσαλονικῆς κυρ. Βασιλείου τοῦ ἀκριδηνοῦ ἐν τῇ κατ' αὐτὸν ἐκκλησίᾳ γινομένη μετὰ τινος λατινοῦ παρὰ τοῦ Ῥώμης πεμφθέντος πρὸς τὸν βασιλέα κυρ. Μανουὴλ τὸν πορφυρογέννητον*, HARDT, *Catalogus codicum manuscriptorum bibliothecae regiae bavaricae*, t. I, Monachii, 1806, p. 161, typis mandavit Iosephus SCHMIDT, *Des Basilius aus Achrida, Erzbischofs von Thessalonich, bisher unedierte Dialoge: ein Beitrag zur Geschichte des griechischen Schismas*, Monachii, 1901. Veteres graecorum codicum descriptores, ut NESSELIUS, *Catalogus manuscriptorum graecorum bibliothecae caesareae vindobonensis*, t. I, Vindobonae, 1690, Cod. CXCIH, p. 289, nota 1; LAMBECIUS-KOLLARIUS, *Commentarii de augustissima bibliotheca vindobonensi*, t. V, Vindobonae, 1778, cod. CCXIII, col. 88, atque HARDT, *Op. cit.*, t. I, cod. LXVI, p. 396, tradunt hanc disceptationem Basilius habuisse cum Henrico, archiepiscopo beneventano, qui anno 1166 missus est ab Alexandro III (1159—1181) legatus Constantinopolim, SARNELLI, *Memorie cronologiche dei vescovi ed arcivescovi della santa Chiesa di Benevento*, Neapoli, 1691, pp. 97—98, Haec perperam dici ostendit SCHMIDT, Cf. *BZ.*, t. XI, 1902, p. 183.

*) *Dialogus III*, c. 21, col. 1246.

**) *Id.*, c. 20, col. 1245.

***) *Δὸς εἰςὶ προφανῆ καὶ μεγάλα ποιοῦντα διαφορὰν μέσοι ἡμῶν καὶ τῶν Λατίνων· τὸ πρῶτον καὶ μείζον, τὸ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δόγμα· τὸ δεύτερον δὲ, καὶ οὐ τοῦ ἰσού λόγου, τῶν ἁγίων ἢ προσφορά. Ἡ τῆς Γραφῆς δὲ ἀνάγνωσις, τῆς τε Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας, καὶ αἱ προσευχαί, καὶ μελωδίαι, καὶ οἱ θεῖοι νοοί, καὶ αἱ προσκυνήσεις τοῦ τε τιμίου σταυροῦ καὶ τῶν ἁγίων εἰκότων, κοινὰ τοῦτοις εἰςὶ καὶ ἡμῖν. — Ἀποκρίσεις πρὸς Κωνσταντινον ἀρχιεπίσκοπον Δυρραχίου*, RHALLI et POTLI, *Σύνταγμα τῶν ἱερῶν κανόνων*, t. V., Athenis 1854, pag. 404. — Eidem suffragatus sententiae pessimus Latinorum osor Macarius Ancyranus, affirmabat in dogmatis tantum Graecos a Latinis abhorrere, non autem in consuetudinibus vel ritibus sacris. *Διὰ γὰρ ταῦτα (δόγματα) καὶ τῆς*

8. Scriptor Dialogi.

In dialogo polemico qui inscribitur *Διάλεξις συνιεθεισα Γραικοῦ καὶ καρδιναλίων τινῶν ἀπὸ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης περὶ τῆς τοῦ πατρῷου Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου ἐκπορεύσεως*, qui, iudice Hergenröthero sub Manuele I Comneno (1143—1180) exaratus est, declaratur cunctas Latinorum consuetudines tolerari posse: schismatis vero et scandali omnis perennem exstitisse causam additum symbolo illud Filioque*).

9. Quidam apud Symeonem Thessalonicensem.

Hoc idem testatur Symeon Thessalonicensis, qui refert complures e Graecis cunctas in ritibus discrepantias Latinis remissuros fuisse, illud Filioque si e symbolo expunxissent**). Quae cum testaretur Symeon, ut mos est cunctis dissensiones intestinas in Ecclesia foventibus, hosce viros qui moderate de schismate sentiebant, idque convellere studebant, ignorantiae insimulabat, vel eos haec de industria evulgare opinabatur contra veritatem, ut Latinos ad caput praecipuum fidei corrigere valerent, et sic paulatim ad correctionem ceterorum adducere***).

τούτων ἀποδιῶσάμεθα κοινωνίας. Τὰ δὲ ἔθνη μὴ τοσοῦτον βδελυκτὰ ἡγήητέον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἱερωργούμενα. — Κατὰ Λατίνων, c. CII, Τόμος Κατακλαγγῆς, pag. 195. Per transennam adnotamus Allatium huncce locum Macarii Ancyrani tribuisse Ioanni Cytrio, *De Consensione*, col. 1122—1123. In eundem errorem incidit col. 1167.

*) Τὰ μὲν ἄλλα, περὶ ὧν βραχὺς ἡμῖν ὁ λόγος, ὡς μηδὲ κατὰ πολὺ τῷ λόγῳ τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ὀρθοδοξίας λημαινομένων. ἐάσθωσαν· τὸ δὲ τοῦ μελλόντος, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τοῦ παντὸς σκανδάλου καὶ σχίσματος αἰτίων ἢ... τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως παρεντεθεισα προσθήκη. — HERGENRÖTHER, Photius, t. III, nota 813.

**) Τῶν ἡμετέρων τινὲς οὐ πολὺν ἡγοῦνται τὸν περὶ τῶν τοιούτων λόγον, ἀλλὰ περὶ τοῦ συμβόλου μόνον ζητοῦσι τῆς πίστεως, καὶ φασιν, ὡς οἱ τοῦτο μόνον ὀρθῶς ἐβόλοντο λέγειν τὸ ἱερώτατον σύμβολον, οὐκ ἀπεσεῖοντο ἂν αὐτοὺς διὰ τὰ λοιπὰ. *Dialogus*, c. XXI, P. G., t. CLV, col. 109. — Saeculo XV in slavicum idioma translata sunt scripta polemica et liturgica Nili Cabasilae et Symeonis Thessalonicensis, PYPIN, *История русской литературы* (*Historia litteraturae russicae*), t. I, Petropoli, 1907, p. 294. Codices slavici, qui continent scriptiones prioris theologi, recensentur apud SOBOLEVSKIUM, *Переводная литература московской Руси XIV—XVII вѣковъ* (*Opera quae saeculis XIV—XVII versa sunt in Russia Moscovitica*) Petropoli, 1903, pp. 323—24. Vide etiam Описание рукописей Соловецкаго монастыря (*Descriptio codicum manuscriptorum qui asservantur in monasterio insulae Solovkae*), T. I, Kazan, 1881, p. 433. Opera vero Symeonis Thessalonicensis slavice verterunt Euthymius, monachus monasterii mosquensis quod audit *Miraculorum* (Чудовъ), annis 1685—1689; Nicolaus Spatharius, Moldavus; anno 1696; ac Dositheus, metropolita Moldaviae (1671—73; 1675—86) clarissimus inter scriptores romenos saeculi XVII. Vide DINULESCU, *Vieata și scrierile lui Dositeiu Mitropolitul Moloovei, Cernovicii*, 1885. De hisce versionibus pauca tradit RODOSKIJ, Описание 432-хъ рукописей принадлежащихъ с.-петербургской духовной Академіи (*Descriptio 432 codicum manuscriptorum pertinentium ad bibliothecam academiae ecclesiasticae petropolitanae*, Petropoli, 1893, pp. 27—32. De hisce duobus scriptoribus egerunt: OUDIN, t. III, coll. 917—924; 2242—2255; FABRICIUS, t. X, pp. 20—25; DEMETRACOPULOS, pd. 83—84; 80—90; KRUMBACHER², 109—110; 112—113; DRÄSEKE, *Zu Johannes Kantakuzenos*. BZ., t. IX, 1900, pp. 81—82.

***) Οἶμαι, ἀδελφέ, ὡς τοῖς τοιούτοις τῶν ἡμετέρων οὐκ ἐγνωσμένα καθαρῶς τὰ

2. Non desunt tamen scriptores byzantini, qui vel illud Filioque missum faciant, ac primatum iurisdictionis romanorum Pontificum causam dedisse schismati culpent. Iuvat prae ceteris testimonia in medium proferre Nicetae Nicomediensis, et Nili Cabasilae, Thessalonicensis.

10. *Nicetas* Nicomediensis.

Prior de quo iam supra mentionem iniecinus profitetur primatum romanum se non abnuere, quippe cum in antiquis Graecorum historiis de eo iniciatur mentio. Hunc tamen primatum iurisdictionis fuisse expertem statuitur: „Roma eminentissima sedes imperii primatum obtinuit, ita ut prima sedes appellaretur et ad eam de dubiis causis ecclesiasticis a ceteris omnibus appellatio fieret, et eius iudicio ea quae sub certis regulis non comprehenduntur, diiudicanda subiacerent, ipse tamen Romanus Pontifex, nec princeps sacerdotum, nec summus sacerdos, aut quicquam huiusmodi, sed tantummodo primae sedis episcopus vocaretur.“*)

11. *Nicolaus Cabasilas*.

Fusius haec eadem exposuit Nicolaus Cabasilas, qui altero dimidio saeculi XIV non sine moderatione de causis schismatis disseruit. Is discidium Ecclesiarum tribuendum negat esse dogmatum sublimitati, quae humanum captum superant; item Sacrarum Scripturarum sermoni, qui nihil certi statuit de capitibus inter Graecos et Latinos controversis. Absonum est etiam veritati affirmare, schisma ex eo profectum esse quod Graeci sibi vindicarent primatum, ac nollent secundi a Latinis haberi. „Etenim cum Ecclesia romana Graeci de primatu non contendunt, eo minus, quod vetus consuetudo et canones Ecclesiae statuunt romanam Ecclesiam omnium Ecclesiarum antiquissimam“**). Quenam igitur est tam lugendi schismatis causa? Non alia, inquit Cabasilas, nisi quod quaestio controversa communi oecumenicae synodi decreto non sit confirmata; quod eius solutio explicatioque non fiat ex vetere Patrum in hisce negotiis consuetudine partes sumunt, alios vero

παρά Λατίνοις. Εἰ δὲ καὶ τοῦτων οἶδαςί τινα, ἐπεὶ καὶ περὶ τῶν ἀξίμων πλείστα πολλοὶ γράφουσιν, ὡς οὐ θέμις ἀξίωμα προσφέρειν, ἀλλὰ τὰ πλείω οὐκ ἴσασι. Εἰ δὲ καὶ τινὲς εἰσι τῶν εἰδότηων, οἰκονομικῶς τοῦτο λέγουσιν, ὡς οἶμαι, ἐπανορθοῦν αὐτοὺς τῇ καιριωτέρῃ τῇ πίστει βουλόμενοι, καὶ οὕτω κατὰ μὲτρον πρὸς τὴν διόρθωσιν καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιφέρειν. — Ib., col. 109.

*) *Dialogus*. II. c. VII, P. L., t. CLXXXVIII, coll. 1217—1218.

**) Ἔστι τοίνυν, ὡς γε ἐγὼ νομίζω, οὐ τὸ τοῦ δόγματος ὑψηλόν, κατόπιν ἐὼν τὸν ἀνθρώπινον νοῦν... Οὕτε τοίνυν τοῦτο τῆς διαστάσεως αἴτιον, οὔτε πολλῆ μᾶλλον τῆς Γραφῆς λόγος, συντεταμημένος ὢν, καὶ μὴ σαφῶς διαγορευθὼν περὶ τοῦ ζητουμένου... Ἀλλ' οὐδὲ ἕπερ Λατίνοι φασιν, ὡς ἄρα ἡμεῖς... πρωτεῖον ἀντιποιοῦμενοι, οὔτε δεῦτεροι τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς ἀνεχόμεθα δεῖκνυσθαι, ἄρα δὲ διὰ τοῦτο καὶ τῆς εἰρήνης ἀποπηδῶμεν. Οὕτε γάρ περὶ τῶν πρωτεῖον ἡμφισπητήσαμεν πόποτε τῇ Ῥωμαίων Ἐκκλησίᾳ, οὔτε περὶ δευτεραίων ἐ λόγος ἔχον. *De causis dissensionum in Ecclesia*. P. G., t. CXLIX, col. 684—685.

discipulorum instar dicto audientes habere velint*). Duo in Papa consideranda sunt, eum et Romae episcopum esse, ut etiam synodi testentur, et praeterea eum esse primum omnium episcoporum. Prius illud a Petro accepit, alterum vero a sanctis Patribus et piis regibus**). Primatus igitur honoris non reicitur, sed primatus absolutus iurisdictionis, quod concilia oecumenica supervacanea efficeret***). Nisi tollatur hic primatus, remedia, colloquia, legationes nihil inservient: morbus manebit, quamdiu Latini in proposito suo perstiterint†).

Tota igitur controversia, quae Graecos inter ac Latinos exagitata est saeculis XII XV, praecipue vertitur circa primatum Romanorum Pontificum.

3. Hac de causa mitiores in Latinos theologi etiam atque etiam declararunt hosce ut fratres in fide esse diligendos, canonesque violare eum qui eos, perinde ac si ethnici forent, iterum baptizandos decerneret.

11. Scriptor Dialogi.

In eodem dialogo, quem supra attulimus, scriptum legimus: „Absit autem ab orthodoxa Graecorum fide, ut quemquam christianorum in invocatione hagiae Trinitatis baptizatum denuo rebaptizandum putemus, quoniam hoc facere, vel faciendum praedicare, est haereticum esse.. Nequaquam autem eos denuo rebaptizamus, quos prius unctos, et chrismali unctione per manus im-

*) Τοίνυν ἐστὶ τὸ τῆς διαστάσεως αἴτιον; Τὸ μὴ κοινῇ τῆς οἰκουμένης συνέδοι κυρωθῆναι τὸ ζητούμενον, τὸ μὴ προῦναι τὴν λύσιν κατὰ τὰ παλαιὰ τῶν Πατέρων ἐν τοιούτοις ἔθνη. Ἀλλὰ τοὺς μὲν Ῥωμαίους διδασκάλους τοῦ ζητουμένου ἐθέλειν καθέξασθαι, τοὺς δὲ ἄλλους ἐν μαθητῶν μοίρᾳ ὑπακούοντάς ἔχειν. — *Ib.*, col. 685.

**) Δύο γὰρ περὶ τὸν Πάππαν θεωρουμένων, εἶναι Ῥώμης ἐπίσκοπον, ὡς αἱ σύνοδοι μαρτυροῦσι, καὶ ἔτι τὸ πρῶτον εἶναι τὸν ἐπισκόπον· τὸ μὲν παρὰ τοῦ Πέτρου ἔχει λαβόν, τὸ εἶναι Ῥώμης ἐπίσκοπον· τὸ δὲ παρὰ τῶν μακαρίων Πατέρων, καὶ τῶν εὐσεβῶν βασιλέων. *Ib.*, l. 11, col. 701. Ex hac doctrina, iam a prima schismatis aetate deducebant scriptores byzantini iura veteris Romae throno patriarchali constantinopolitano adiudicata esse: Μεταπέπτωκτον τῶν σκήπτρων ἐκείθεν, ἐνθάδε μεταπέπτωκε ἡ τῶν θρόνων ἀρχιερατικὴ τάξις, καὶ δεδώκασιν οἱ ἀνέκαθεν βασιλεῖς τὰ πρεσβεία τῷ θρόνῳ Κωνσταντινουπόλεως. — ANNA COMNENA, *Alexius*. l. I, P. G., tom. CXXXI, col. 153. Vide ALLATIUM, *Exercitationes in Roberti Creygltoni apparatus*, t. I, p. 372-373.

***) Εἰ δὲ τοῦ πάππα δικαστήριον ἰκανὸν ἦν τοῖς τοιούτοις, περιττὸν λοιπὸν καὶ παρέλκον οἱ τοσοῦτοι τῶν μακαρίων Πατέρων σύλλογοι. *Ib.*, col. 688.

†) Θεραπείαι ἐπινοοῦνται μὲν πολλά, καὶ πολλά διαλέξεις, καὶ πρεσβείαι προσκῆται· ἡ νόσος δὲ ἔτι μένει, καὶ μενεῖ γὰρ εἰς αἰεὶ, ἕως ἂν ἑαυτοῖς Λατῖνοι στοιχῶσιν. *Ib.*, col. 689. Opus Nili Cabasilae acute atque erudite refellit Matthaeus CARYOPHYLLES, archiepiscopus Iconiensis Ἀντίρρησις πρὸς Νεῖλον τὸν Θεσσαλονίκη, περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάππα, Parisiis, 1626; ROCCABERTI, *Bibliotheca maxima pontificia*, t. XIV, Romae, 1698, pp. 477—513; P. G., t. CXLIX, col. 729—878; *Dictionnaire de théologie catholique*, t. II, col. 1813—15. Rite animadvertit Caryophylles primatum sedis romanae illud esse caput controversum quod Graeci collatis viribus adoriantur: Τὴν δὲ ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν τοῦ Πάππα μὴ πάντες γινώσκουσι, μὴ φωνῇ παραγράφουσι. — P. G., tom. CXLIX, col. 733.

positionem sanctificatos, et in christiana religione consummatos non dubitamus. Non autem dicitur iteratum, quod ignoratur prius factum*).

12. *Demetrius Chomatianus.*

Ineunte saeculo XIII Theodorum Balsamonem in Latinos in-
vectum castigavit Demetrius Chomatianus, archiepiscopus achri-
danus**), vir iuris canonici peritissimus***). Ipse dolet suos cives
pravo ductos affectu suis scriptis Latinorum doctrinas perperam
reprobasse; quodque de Sancti Spiritus processione a Latinis
traditur, absonum dissentaneumque omni modo coarguerunt: et
multas eorum alias consuetudines ut catholicae Ecclesiae non
convenientes, abominandas reputaverunt et reiecerunt. Nonnulli
tamen benignius rem excipientes, in aliis quidem rebus in eandem
cum iis sententiam descenderunt, duritiem et superbiam cogno-
scentes nationis, et frequentem barbarorum morum contagionem.
In solo autem articulo de Sancti Spiritus processione, nequaquam
adstipulati sunt aut consenserunt†). Balsamonis audaciam in La-
tinis calumniandis censoria signat virgula Demetrius, qui meminit
praeclaros viros eius sententiis refragatos esse, ut nimis duris
atque acerbis††). Tradit Latinorum consecrata azyma item vasa
haec suscipientia, et sacrificio inservientia, et consequenter eorum
stolas, haec omnia ut immunda pollutaque semet non aestimare†††).

Ad quaestionem, sitne piaculum episcopo graeco ingredi in
Latinorum ecclesias et adorare, si ab ipsis invitatus sit, respondet
Demetrius: „Latinorum quidam non omnino a nostris moribus
tam dogmaticis quam ecclesiasticis, differre comperiuntur; et sunt,

*) *Dialogus* III, c. XXI, P. L., t. CLXXXVIII, col. 1247.

**) GOLUBINSKIJ, Краткіи очеркъ, p. 123—124.

***) De eius scriptis optime disseruit DRINOV, О нѣкоторыхъ трудахъ
Димитрія Хомаціана какъ историческомъ матеріалѣ (De quibusdam scriptis
Demetrii Chomatiani, ut rerum historicarum fontibus), Vi Vrem., 1894, t. I.
p. 319—340; II, p. 1—23. Recusa est haec dissertatio in editione bulgarica
omnium scriptionum Drinovi: Съчиненія, t. I, Sophiae, 1909, p. 581—629.
Pauca de eodem tradidere: PALMOV, Новыя данныя къ вопросу объ учре-
жденіи сербскої архієпископіи св. Саввою, въ XIII в. (Nova documenta
noviter reperta quae spectant ad institutionem archiepiscopatus serbici
S. Sabbae, saeculo XIII), НС., 1892, t. I, p. 421—458; GELZER, *Der Patri-
archat von Achrida: Geschichte und Urkunden*, Lipsiae, 1902, p. 11-12; 16-19.

†) Πολλοί τῶν ἡμετέρων κακὸν ζῆλον ὑπερβάλλοντες, συγγράμμασιν οἰκείοις
καθ' ἑαυτοὺς ὡς ἐκφυλον τοῦτο ἀπεσκοράκισαν. Καίμενον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς
ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος τοῖς Λατίνοις δογματιζόμενον, ἀπᾶλλον καὶ ἀπειφαί-
νον παντάπασιν ἤλεγεξαν, καὶ πολλὰ δὲ ἔτι ἕτερα τοῦτων, ὡς τῆ καθολικῆ Ἐκκλησίᾳ
μὴ ἀκολουθοῦντα βδελυκτὰ ἐλογίσαντο. — PITRA, *Iuris ecclesiastici Graecorum
selecta paradigmata, Analecta sacra et classica*, t. VII, Romae, 1891, p. 625.

††) Τῇ τοιαύτῃ δὲ ἀποκρίσει τηλικαῦτα πολλοὶ τῶν ἐλλογιμῶν οὐκ εἶθαντο οἷα πολὺ
ἐχρῶσθαι τὸ ἀπηνέες τε καὶ ἱταμόν, καὶ μὴ προσήκον μέριμναι Λατικῶν τύπων τε καὶ
ἔθῶν. — *Ib.*, col. 729.

†††) Οὕτε τὰ ἱερουργήσιμα παρὰ τῶν Λατίνων ἄξιμα, οὔτε τὰ ὑποδεχόμενα ταῦτα
καὶ ὑπηρετούμενα τῇ τοῦτων ἱερουργίᾳ σκευή, καὶ ἀκολουθίαις οὔτε τὰς ἱερατικὰς τοῦ-
των στόλας, οὔτε τοιοῦτων ἕτερον κοινὰ λογιστέμεθα. — *Ib.*, p. 629.

ut dixerit quispiam, in eo ancipites. Quemadmodum igitur iis reluctari, qui prorsus a nobis dissentiunt, imprimis in dogmate de Spiritus Sancti processione, conveniens est et sanctum, ita in idem cum non talibus, descendere et convenire, non praeiudicabit antistiti, cui credita sit dispensatio conveniens moderatoribus animarum“*). Quare Chomatianus**), haud vetat Latinos Graecorum in Ecclesiis tumulari, et vicissim***).

* * *

Pluribus iam non egemus testibus ut probemus quae ab osoribus byzantinis romanae Ecclesiae pervulgatae sint calumniae, acerbissimaeque ab iis conditae contra Latinos leges canonicae, eas permultorum et quidem clarissimorum virorum suffragiis repulsari ac reici. Conficitur inde causas quibus moti feruntur graeci schismatis antesignani in appetendis Latinis, diverticula potius dicenda.

Adde, quod semel atque iterum perillustres viri schismati ad dicti, postquam capita illa controversa sine partium studio, atque indefesso labore ad trutinam revocarunt, ac penitus explorarunt, suae Ecclesiae sphalmata agnoverunt, ac, missis ambagibus, cum Latinis steterunt. Hosce inter viros satis habeo meminisse Nicephorum Blemmydam, Ioannem Beccum, Manuelem Callecum, Demetrium Cydonium, quibus theologicae doctrinae peritiam nemo sane negabit, quam eorum scripta aperte produnt.

Veritati igitur fucum non fecero, si dixerō ab exordio schismatis usque ad captum a Turcis Byzantium, schisma totam non infecisse byzantinae Ecclesiae compaginem. Viri semper in ea exfiterē qui mala schismatis sunt conquesti, qui concordiam cum Latinis fovendam iuculcarunt, qui dogmata Latinorum interdum profiteri veriti non sunt. Quo factum est, ut schisma characterem *universalem* in graeca Ecclesia nunquam indueret, illudque humanae potius alerent affectiones, quam satis cognita et probata Latinorum ab antiquae fidei dogmatis secessio. A. Palmieri.

*) Τινές τῶν Λατίνων εὐρίσκονται μὴ καθόλου διαφερόμενοι πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς ἔθνη, τὰ τε δογματικά καὶ τὰ ἐκκλησιαστικά. καὶ εἰσιν, ὡς ἂν τις εἶπη, κατὰ τοῦτο ἐπαμφοτερίζοντες. Ὅσπερ τοίνυν τὸ ἀντισκληρύνεσθαι τοῖς ἐπίπαν διαφερομένοις ἡμῖν, ἐξαιρέτως ἐπὶ τῇ δόγματι τῆς τοῦ ἁγ. Πνεύματος ἐκπορεύσεως, καθήκον καὶ εἰσὶν οὕτω τὸ συγκαταβαίνειν τοῖς μὴ τοιοῦτοις καὶ συνέρχεσθαι, οὐ προκρίνει τῷ ἀρχιερεῖ, ὡς οἰκονομίαν πεπιστευμένην καὶ μετερχομένην τὴν πρέπουσαν οἰκονόμοις ψυχῶν. Ib., p. 727.

**) Iuvat hic meminisse nuperrime PAVLOV demonstrasse huiusmodi responsiones canonicas, quae Ioanni ἐκ Κύτρου tribuuntur, huius scriptoris non esse, sed potius Demetrii Chomatiani, aut ex huius scriptis haustas. Кому принадлежатъ каноническіе отвѣты, авторомъ которыхъ считался Іоаннъ, епископъ Кѳтрскій (Cuius sint responsiones canonicae, quorum auctor habebatur Ioannes, episcopus Cytrius), Vi Vrem., tom. I, 1894, pag. 493—502. De Ioanne Cytrio pauca tradit DEMETRACOPULOS, Ὁρθόδ. Βιβλ., p. 34. Vide etiam Πραβ. βογ. εἰμ. t. VII, col. 52.

***) Ἄμεμπτος λοιπὸν ἡ ταψή, τῶν ἐν τοῖς λατινικοῖς ναοῖς ἐνσωριαζομένων χριστιανῶν, ἐπειδὴ κἀκεῖσε ἡ τοῦ τιμίου σταυροῦ καὶ τῶν θείων μορφοματίων ἐστὶν ἀναστήλωσις καὶ προσκόνησις. — RHALLI et POTLI. t. V, p. 404.

Conspectus litterarum ad Academiae studia pertinentium.

Dr. *Anton Ott*, *Die Auslegung der neutestamentlichen Texte über die Ehescheidung*. Münster i. W. 1911 (VIII+304) 7.80 M.

Hoc satis amplo volumine quaestio tractatur amplissima et sententiarum varietate celeberrima de vi verborum „excepta fornicationis causa“ Mt 5, 32 et „nisi ob fornicationem“ Mt 19, 9.

Non omnis litterarum, quae de hac re scriptae sunt, copia adhibita est. Et in indice litterarum et in indice nominum desiderantur etiam maioris momenti nomina, velut Luckock, D. Palmieri, N. Glubokovskij, J. Šimrak. Nisii sententia, quam nos quoque et ali comprobavimus (cf. Sl. l. th. I 160; III 17-18) a scriptore omnino neglecta est. Launoyo excepto generatim aliorum, qui doctrinam Graecorum defenderunt, theologorum scriptis *O. patrum* usus est.

In colligendis antiquitatis christianae monumentis quaedam videntur omissa esse. De usu enim apostolico, de „privilegio Paulino“ quod vocatur, quod ab iis, qui Mt. 5, 32 et 19, 9 divortii copiam dari ei, cuius coniux adulterium commisit, existimant, afferri solet, non exponitur. Canonis Nicaeni (Braun, De sancta Nicaena synodo. Münster 1898, p. 82), quo etiam uxori nubere alii conceditur, nulla fit mentio. Rabulae sententia, quae cum Basilius comparari poterat de pari mulieris et viri conditione, non commemoratur (cf. Bickell, *Ausgew. Schriften der syr. Kirchenv.* S. 237). Ne Basilius quidem satis accurate tractatur (Cf. Sl. lit. th. IV 286-7).

In exponendo canone Tridentino eiusque vi aestimanda (pag. 286), non scriptori sed J. Šimrak (Sl. l. th. IV 305-6) assentiendum videtur esse. In sententiis patrum interpretandis et explicandis, si cum Cigoii comparatur, multo cautius procedit; velut Lactantium, Chromatium, Ioannem Chrysostomum, Asterium concedit divortium permitti existimasse. Tamen nonnumquam dubitandum esse de eius iudiciis censuimus. Imprimis illud, quod e verbis, quibus ab aliquo scriptore generatim divortii copia negatur, concludit certum esse, eum ne adulterio quidem commisso divortium concessisse (pag. 101, „sicher auch der Fall des Ehebruches eingeschlossen“). Simili modo etiam Capitularia Caroli M. Ludovici et Lotarii I. 1, cn. 42 novas nuptias generatim prohibent. Cf. Basil. cn. 77.

In aestimandis interpretationibus earumque rationibus multo melius iudicat quam et interpretes et dogmatici fere solent; nec tamen eius sententia comprobari potest. Augustinus laudatur, quod matrimonii christiani firmitatem a natura sacramenti repetierit (pag. 122); at eius sententia eam esse vim sacramenti, ut coniuges inter se separari non possint nisi adulterio commisso (p. 117) id quod Graeci non negabunt sed ipse negat, non perpendit.

Propria scriptoris sententia haec est: Christus dixit: etiam ibi, ubi tum, cum ea eveniunt, ob quae a Moÿse divortium fieri concessum est, uxorem nefas est dimitti; quisquis enim uxorem dimittit, moechatur. Scriptor non explicat quomodo cum hac sententia componatur separatio a mensa et toro, Equidem Christum hoc loco de separatione eiusmodi locutum non esse (p. 250-1) consentio. At Christum ea de re nos docere debuisse dixeris, si vera est scriptoris explicatio, qua Christi verbis illam sententiam significari existimat. Ea enim ratione condicio eorum, qui uxores ducunt, peior fingi potuisset quam erat; nec eo modo separari coniugibus licere per se manifestum erat.

Ad sententiam suam comprobendam aliasque refutan'tas id potissimum affert, discrimen aliquod significari a Christo inter praecepta Moÿsis et sua. P. 294: Wenn der Heiland . auch hier in einer Antithese ein höheres Gesetz aufstellt und sagt: Wer irgend ausser dem Ervath dabar sein Weib entlässt, der handelt ehebrecherisch, so konnten die Juden das nicht anders verstehen als: Nun ist alle Ehescheidung. auch die bisher wegen Ervath dabar zugestandene, verboten. Denn andernfalls wäre ja dieser Ausspruch ein fader Satz. Hätten sich doch die Juden sagen müssen: Dass die Scheidung aus keinem andern Grunde als dem Ervath dabar erlaubt ist, das haben wir bisher auch festgehalten“. Iam vero interpretes i los, contra quos sententiam suam rationibus munire conatur scriptor, eiusmodi rem neglexisse (velut J. Lightfoot, Horae hebr. et talm. vol. II ad Mt 5, 32 [Oxf. 1859 p. 125] etc.) veri simile non est. Ipse p. 281 affert quae Greve collegit, ut quibus rebus antiqua et nova divortii lex inter se differrent, doceret. Cf. Harless, Die Ehescheidungsfrage p. 8 ss., p. 49 ss. Etiam melius illa commemorare possumus, quae Glubokovskij, cum de Mt 19. 9 exponeret, monuit (Hrist. Čtenie 1895 I 375).

Sed, quod maximi momenti est, ne posse quidem res ita explicari, ut scriptori placet, videtur. Vocem *παρρησιῶς* hoc loco significare posse idem atque etiam („einschliesslich“, „sogar auch“) viri philologi non concedent. Cf. Glubokovskij, p. 5–7, qui rem diligentissime tractavit.

Mt 19 seriem rerum scriptor sibi composuit Marci evangelio adhibito (Mc 10, 10 ponitur post Mt 19, 8; Mt 19, 10–12 ante Mc 10, 13). Ac recte quidem composuerit. At quid sequitur? P. 298 imprimis discipulorum admirationem pro argumento sumit: „Dieses Staunen der Jünger kann nur erklärt werden, wenn sie eine abschlägige Antwort erhielten. Diese muss also in den Worten Jesu liegen: mit dem *μη ἐπι πορνεία* muss eine directe, bestimmt verneinende Antwort auf ihre bestimmte Frage gegeben sein“. Mihi quidem videtur demonstrandum fuisse, quid discipuli interrogaverint. Glubokovskij quidem p. 376 dicit: Ily smuščala sobstvenno učaš muža; o suprugě oni ne zabolilis', smotrija na zakon črez prizmu ravvinističeskijh tolkovaniij

(v děle razvoda evrejskaja žena ne iměla prav, ravnyh s mužem. Ios. Flav. Antiqu XV 7). Ih trevožit isključitel'no, „takovaja vina čelověka s ženou“. Puš' otpušćenie terpimo edinstvenno pri *μολυσία*, i tut nečemu bylo udivljajsja, potomu čto eto mněnie energičeski propagandiroval Šammai i Hristos ego sankcioniruet. Gde tut neobyčnosť porazitel'nago svojstva? No kartina sovsěm měnjaetsja, kol' skoro i *ἐπι πορνεία* nel'zja ženifsja, hotja eto do-zvoljali i Moisej i samye konservativnye rabbi“. Cf. p. 10.

Sed etiam illud negamus, posse verba illa explicari modo a scriptore proposito. Ut taceam grammaticis non probari ab eo quae statuat, negari sane non potest Christum, si illud, quod *Ο.* conicit, dicere voluisset, dicere debuisset: Non, ne adultera quidem inventa (vel dimissa) uxore, marito aliam ducere licet, sed quicumque ex qualibet causa etc. His scilicet verbis apte significatur illa sententia. Verum, discipulis illud interrogantibus responderi: qui uxorem dimittit – id quod ne adulterio quidem ab ea commisso fieri licet etc. ineptum videtur esse nec a philologis concedi potest. Ceterum etiam Pharisaeis dicendum a Christo videtur fuisse: non solum qui ob alias causas sed etiam qui ob adulterium commissum uxorem dimittit etc. si sententia scriptoris verbis subicienda esset. Falli igitur *Ο.* videtur, cum suam explicationem aptiorem esse putat, qua quaestio ad exitum adducatur, quam sententias aliorum.

Ceterum certe gratiae agenda sunt scriptori pro opera in hac quaestione explicanda consumpta, etiam a nobis, qui controversiis tollendis studemus quae theologos ecclesiae orientalis et occidentalis distinent; etsi enim ad hoc ipsum parum contulerit, tamen diligentia studiisque eius usi facilius ad id, quod petimus, pervenire poterimus.

Thomas Lempl, Das Herz Jesu. Eine Studie über die verschiedenen Bedeutungen des Wortes „Herz“ und über den Gegenstand der kirchlichen Herz-Jesu-Andacht. Herausgegeben von Hieronymus Noldin. Brixen 1909 (Tyrolia).

De cultu ss. Cordis Iesu alii alia statuerunt. Plurimi obiectum huius cultus primum ipsum Christi cor carneum esse sumpserunt, ut symbolum vel organum caritatis; velut Albertus a Bulsano (Knoll), Instit. theol. theoret. vol. 3. (Taurini 1854) § 322 (p. 279 ad 286); F. X. Leitner, Ein Wort über den Gegenstand der Andacht zum hh. Herzen Jesu (Freiburg 1874), p. 17 ss.; Th. Schmude, Die Andacht zum heil. Herzen Jesu Christi³ (Wien 1875) p. 45.50; Perrone, De incarnat. p. 2, c. 4, a. 2, prop. 2; A. Riche, Übereinstimmung von Wissenschaft und Glaube in Bezug auf das heil. Herz Jesu (Cleve 1884) p. 45; Joh. Gföllner in Theol.-prakt. Quart. 1899 (LII) 555-564; J.-V. Bainvel, La dévotion au Sacré Coeur de Jésus et in Dictionn. de Théol. III, 273; A. Alvéry in Revue August. 1907 p. 45*) etc. Quorum argumenta N. Nilles, Cor Iesu

*) „Ni les vertus intimes du Christ ni sa personne divine ne s'offrent

divini Redemptoris nostri caritatis symbolum (Oenip. 1872) hoc modo exponit p. 15: 1. Ex decreto s. Congregationis an. 1765, quo primum concessum est festum cum missa et officio: Sacra Rituum Congregatio annuendo precibus episcoporum regni Poloniae et Archiconfraternitatis Urbis, cultum illius Cordis probavit et concessit, pro quo supplicarant oratores. Atqui praedicti episcopi et laudata Archiconfraternitas diserte et signanter postularant cultum et festum „Cordis, non tralaticie sumpti, sed in propria ac nativa significatione accepti, videlicet ut pars est Corporis Christi nobilissima, ut est in se“, quemadmodum legitur in libello supplici n. 32, p. 11. Concessit igitur Congregatio cultum Cordis veri ac materialis. p. 16: 2. Ex officio smi Cordis: Ecclesia illud Cor tamquam obiectum cultus publici ac festi determinavit, de quo, „post maturam deliberationem de probando rite officio“ officium revera concessit. Porro concessit officium, in quo non obiter, sed ex professo agitur de Corde vero et materiali. Determinavit igitur Cor verum tamquam obiectum huius religionis . p. 18: 3. Illum smi Cordis cultum Ecclesia recepit ac „missae officiique concessione ampliavit, qui iam erat per omnes fere catholici orbis faventibus earum episcopis institutus et propagatus . p. 20: 4. Ecclesia illud Cor tamquam obiectum huius festi concessit, ad cuius cultum propagandum B. Margarita testibus minime dubiis divinitus erat electa. Atqui beata haec virgo cultum promovit Cordis veri ac carnei Christi Domini. Symbolum, non organum caritatis esse cor multi diserte docuerunt (velut B. Jungmann, Rigault, A. Riche, J. Bainvel etc.); sane alia multa potius organa caritatis dicenda sunt quam cor.

Sunt qui duplex esse obiectum cultus ss. Cordis statuunt in medio relinquentes, utrum sit primum velut (Andr. Martorell et los. Castella), qui scripserunt *Theses de cultu sacratissimi Cordis Iesu* (Ad sancti Cassiani 1875) p. 54: „Obiectum cultus sacratissimi Cordis Iesu duplex est partiale, unum adaequatum constituens: Cor sc. mysticum seu caritas ipsa Christi et Cor reale seu carneum“.

Alii obiectum primum esse Cor metaphoricum contenderunt, maxime Jos. Jungmann, *5 Sätze zur Erklärung und zur wissenschaftlichen Begründung der Andacht zum heiligsten Herzen Jesu und zum reinsten Herzen Mariae* (Innsbr. 1869) p. 54: Die Andacht zum heiligsten Herzen Jesu richtet sich wesentlich auf ein zweifaches Objekt. Den ersten und hauptsächlichsten Gegenstand derselben bildet das Herz Jesu im tropischen Sinn des Wortes:

directement à la vénération du pieux chrétien. A son tour, le coeur de chair du Rédempteur ne confisque pas à son profit exclusif nos religieux hommages. Il est la voie par où nous passons pour atteindre l'amour. Bref, il est l'objet matériel de notre dévotion, l'amour en constitue l'objet formel, l'excellence qui provoque notre adoration; les autres éléments intègrent ce que nous avons appelé l'objet total, que d'autres appellent l'objet par extension“.

ihr zweiter und untergeordneter Gegenstand aber ist das natürliche Symbol des ersteren, das leibliche Herz des Erlösers. Scilicet cor metaphoricum aliter pingi non potest quam si pingatur cor corporeum, sicut non solet aliter in sermone designari quam vocabulo cordis. Affert verba J. Croiset p. 69: „Ce qu'on prétend est de faire voir, qu'on ne prend ici ce mot de Coeur que dans le sens figuré et que ce divin Coeur, considéré comme une partie du Corps adorable de Jésus-Christ, n'est proprement que l'objet sensible de cette dévotion, et que ce n'est que l'amour immense que Jésus-Christ nous porte, qui en soit le motif principal“. Item verba F. Castagnori p. 74: „Praecipuum enim obiectum huius devotionis est amor immensus Filii Dei...“ Praeterea argumenta sumit e missa Egredimini, ubi nullo loco Cor carneum commemoratur (p. 86) et ex aliis documentis liturgicis. Plurimorum opinionem contrariam hoc modo explicat: „Die katholischen Theologen hatten der Irrlehre gegenüber 3 Sätze zu behaupten: 1. dass das leibliche Herz des Erlösers notwendiger Gegenstand unserer Anbetung sei; 2. dass dieses Organ das natürliche Symbol des Gemüts (der Liebe) und es mithin durchaus begründet sei, wenn die Christenheit demselben vor anderen Teilen des Leibes Christi eine besondere Verehrung widme; 3. dass der h. Stuhl wirklich auch die Verehrung dieses leiblichen Herzens gutgeheissen habe“ (p. 91). „Es ist etwas anderes den Feinden des Glaubens gegenüber beweisen, dass das leibliche Herz Jesu für die zwei Träger der göttlichen und der menschlichen Liebe des Herrn das vollkommen angemessene Symbol, dass die Verehrung dieses Herzens den Lehren der christlichen Religion entsprechend, und vom apostolischen Stuhl gutgeheissen sei, – und etwas anderes die Bedeutung und das Wesen der Andacht zum heil. Herzen, wie sie vom h. Stuhle empfohlen, nach dem ausdrücklichen Willen des Gottmenschen in der Kirche geübt wird, für gläubige Christen erklären. Wer das letztere beabsichtigt, der muss den unsichtbaren Gegenstand der Andacht, als den hauptsächlichsten, primären, an die Spitze stellen, und dann erst die Beziehung des sichtbaren und untergeordneten Objektes zu jenem, sowie seine besondere (absolute) Bedeutung entwickeln.“ P 93.

Post hos Lempl (quem Noldin sequitur) sententiam opere postumo exposuit, qua negatur duo esse cultus ss. Cordis obiecta; unum enim esse et cordis vocabulum et cultus obiectum. P. 223 dicit: „Gegenstand der Andacht ist das Herz Jesu im vollen Sinne des Wortes, demzufolge es das leibliche Herz und das Innere des Herrn in einem erweiterten, aber wahren und eigentlichen Begriffe zusammenfasst. Das Herz Jesu ist also ein aus vielen und verschiedenen Elementen zusammengesetzter Begriff.“ Quam rem huiusmodi argumentis confirmare conatur: P. 201: „Im Evangelium der Messe Miserebitur wird aus Joh. 19 erzählt, wie der Soldat die Seite Jesu mit der Lanze oder mit dem Speer öffnete. Dieser Speer, gegen das leibliche Herz des Herrn gerichtet, sagt es uns fort und fort: Dieses Herz und nicht irgend ein anderes, grund-

verschiedenes, also das leibliche Herz mit Inbegriff des übrigen Innern Jesu, mit Einschluss namentlich seiner vernünftigen Seele ist es, was die Kirche als das „Herz Jesu“ verehrt. Zwei Herzen oder zweierlei Herz Jesu kennt und verehrt die Kirche nicht. Das Herz Jesu war zu der Zeit, als der Speer des Soldaten es verwundete, allerdings tot, der seelische und geistige Teil war von ihm getrennt. Nichts hindert aber den Geist des Betrachtenden, auch wenn er sich gerade in jene Zeit versetzt, das Getrennte mit seinen Gedanken zu vereinigen. Der hl. Johannes Chrysostomus erinnerte sich an das zu Staub aufgelöste Herz des hl. Paulus in Rom und sofort ergänzte sein Geist die Reliquie zum ganzen leiblich-geistigen sittlichen Herzen, das ganze Städte und Völker und Nationen liebend in sich aufnahm, das, weil es so rein war, schon hienieden Gott schaute u. dgl. m. (In ep. ad Rom. hom. 32 M. 60, 679) ... P. 207: Beachten wir, dass die (1899 approbierte) Litanei ein einziges, zwar langes, aber doch ganz einheitliches Gebet darstellt. Der Titel: „Litanei vom heiligsten Herzen Jesu“ ladet zum Lobe und Preise dieses Herzens ein, gewiss eines einzigen Herzens; und der Einladung wird Folge gegeben durch die dreiunddreissigmal wiederholte, gleichlautende Anrufung: „Herz Jesu!“ Darum muss jede Vermutung abgewiesen werden, als ob in irgendeiner dieser Anrufungen ein anderes Herz, oder auch ein weiteres oder engeres Herz gemeint wäre, als in der vorhergehenden. In allen ist vielmehr ganz der gleiche Gegenstand, das gleiche Herz zu verstehen. Da nun dieses Herz mindestens in zwei Anrufungen evident als das leibliche bezeichnet wird „Herz Jesu, im Schosse der jungfräulichen Mutter vom Heiligen Geiste gebildet“, und „Herz Jesu, mit der Lanze durchbohrt“ sonst aber als der Träger des ganzen übersinnlichen, inneren Lebens Jesu geschildert erscheint, so müssen wir schliessen, dass die ganze Litanei einem grossen, aus Leib und Geist zusammengesetzten Herzen Jesu gewidmet ist“.

Quamquam multa quae consideratione digna sunt, libro Lemplicii continentur, haec tamen satis accurate dici non videntur. Sane efficitur eius argumentis cultum ss. Cordis qui ab ecclesia commendatur non esse duplicem diversum cultum, non coli separatim Cor carneum et Cor metaphoricum; sed Cor carneum colitur propter Cor metaphoricum per quandam concomitantiam. Quare Jungmanni sententia, si res praecipua spectatur, praeferenda videtur esse. Quae enim vis in cultu ss. Cordis inesse potest, nisi Cor metaphoricum colitur? Neque origo translationis efficere potest, ut eodem loco habeatur significatio verbi prima et derivata, imago et res.

Scriptor recte negat Cor Christi carneum posse coli ut symbolum; res, quae symboli loco esse possint, non sunt singulares. P. 225: Symbole im eigentlichen Sinne sind Zeichen, die an etwas anderes erinnern, aber nicht natürliche, sondern willkürliche Zeichen. Der Gegenstand, der etwas anderes bezeichnet, muss deshalb als

Zeichen, als Symbol bestimmt und aufgestellt und muss als solches irgendwie gekennzeichnet werden. Damit ein gemaltes oder geschnitztes Lamm Symbol des auferstandenen Heilandes werde, muss es dazu bestimmt und mit einer Siegesfahne versehen werden.“
At non ut symbolum, sed propter relationem ad symbolum (cor pictum vel vocem cordis) Cor Christi carneum colitur, quia ipsum quoque cultu dignum est

Sin quaeritur quid sit obiectum illud primum seu Cor metaphoricum, de hac notione explicanda scriptor optime meruit. Pauci enim ante eum indicaverunt cultum ss. Cordis referri ad „den göttlichen und gottmenschlichen Willen und das ganze innere Willens- und Gemütsleben des Heilandes mit allen seinen Zuständen und Akten“ (Fr. Hattler, Winke, Themen und Skizzen für Herz-Jesu-Predigten. Innsbr. 1904, p. 7) vel, ut ait Jungmann (p. 95): Im tropischen Sinn bezeichnet das Herz „den zweifachen Träger seiner Liebe, den Willen seiner göttlichen und das Gemüt seiner Natur.“

Multis argumentis probare conati sunt scriptores illi, qui Theses de cultu sacrat. Cordis lesu ediderunt, caritatem Christi esse obiectum cultus ss. Cordis: P. 56: 1. Actis sanctae Sedis: a) In epistula S. Pontificis Pii VI ad Riccium episcopum Pistoriensem legimus (29. Iun. 1781): Substantia illius devotionis eo spectat, ut in symbolica cordis imagine immensam caritatem effusumque amorem divini Redemptoris nostri meditemur ac veneremur. b) ex decreto s. Congregationis Rituum a Clemente XIII [1765] approbato: . . . simulque intellegens non aliud agi, quam ampliari cultum iam institutum et symbolice renovari memoriam illius divini amoris, quo unigenitus Dei Filius etc. In hoc decreto approbatur eiusmodi cultus sacrat. Cordis, qui a postulatores exposcebatur . . . Atqui cultus, quem per concessionem missae et officii approbari postulatores exoptabant, referebatur praecipue ad caritatem. Afferuntur autem tria testimonia: *α)* Frigidiani Castagnorii, postulatores causae sub Innocentio XII (a. 1697): Praecipuum enim obiectum huius devotionis est amor immensus Filii Dei . . . *β)* P. Gallifet S. I., postulatores causae sub Benedicto XIII (a. 1726), in libro de cultu sacros. Cordis Dei ac Domini nostri causae sub Benedicto XIII (a. 1726), in libro de cultu sacros. Cordis Dei ac Domini nostri lesu Christi: In festo Cordis lesu amor, quo Cor illud ardebat, est obiectum proximum festi indivisum cum Corde ipso . . . Idem in Novis Observationibus haec addit: Nemo est, qui naturam huius festi paulo attentius perpenderit, qui non intellegat ac sentiat, sub nomine ac titulo Cordis lesu de festo amoris lesu vere ac realiter agi. In hoc enim essentiam Cordis lesu consistere saepius declaratum est. *γ)* In Memoriali episcoporum Polonorum s. Congregationis a Io. B. Aleghiani oblato: Obiectum festi Cordis lesu nequaquam consistit in Corde solo materialiter sumpto . . . , tum ex amore immenso, quo Cor ardet. 2. ex documentis liturgicis: a) ex missa Miserebitur: in 1^a oratione: ut qui in ss. dilecti Filii Tui Corde gloriantes prae-

cupua in nos caritatis eius beneficia recolimus . . ; in graduali: Cum dilexisset eos, in finem dilexit eos; in secreta: ad quae ut ferventius corda nostra praeparentur, flammis adure divinae caritatis; b) ex officio primo episcopis Poloniae et Archiconfraternitatis ss. Cordis in Urbe erectae concessio: in hymno ad Vesp., in lectionibus II. nocturni; c) ex altero officio pro Portugalliae regno concessio: lectiones tum Iⁱ tum IIⁱ nocturni versantur circa caritatem; hymn. ad laudes etc. 3. auctoritate tum fundatricis huius cultus, ipsiusque primorum propagatorum ac theologorum, qui naturam huius cultus accuratius in editis libris descripserunt: a) B. Margarita; b) P. Croiset; c) Alphonsus de Lig. etc.

Sed distinguendum est in omni cultu obiectum materiale et formale: obiectum formale simul motivum est, cur materiale colatur. Si quem colimus, alioquin ignotum, quem scimus nobis aliquid esse gratificatum, ipse, animus eius, subiectum vitae eius ethicae est obiectum cultus materiale; ratio autem, ob quam colitur, est eius beneficium, actus quo se benevolum nobis praestitit. Quapropter etsi plurimi amorem Christi obiectum cultus ss. Cordis esse dixerunt (velut R. Handmann, *Der Symbolismus des Herzens und seine natürliche Grundlage*. Graz 1904 p. 14. 52 etc.), illud, quod corde significatur tenendum est esse cultus obiectum, non amorem ipsum, sed principium omnium affectionum nostrarum (cf. Bogoslovskij in V. i R. 1910 I 287 308), cor metaphoricum. Cor enim sensu translato acceptum numquam vel fere numquam actum amoris significat (cf. Lempl p. 147 8); sed utique habitum vel principium amoris. Hoc uberrime docuit scriptor, qui etiam originem huius usus apte explicavit (p. 92 –95). Cf. Jul. Costa-Rossetti, *Katechismus der Andacht zum göttlichen Herzen* (Innsbr. 1885) p. 6; L. Vignat in *Etudes* 1906, t. CVII, p. 661 etc*).

Imagine cordis significatur cor metaphoricum et simul necessario cor carneum. Quodsi cor carneum dignum cultu est, eius cultus a cultu cordis metaphorici separari non potest. Si Christi Cor carneum adesset, colendum esse A. Lebedev, *О латинскомъ культѣ Сердца Иисуса*² (Spb. 1903) p. 5 ultro concedit: *Esli by i Hristos ostavil nam kakuju libo čast' svoego čelověčeskago suščestva, my by hranili i počitali ee, kak bezčennoe sokroviščje.* "Sane reliquiarum modo coli non potest. Sed si menti nostrae de Corde metaphorico cogitanti Cor illud carneum obversatur, quod

Kuno Fischer, *Das Verhältnis zwischen Willen und Verstand*³ 53–54 haec scribit: „Der Wille ist das Wesen des Menschen, der Geist ist seine Begabung. . . . Vergleichen wir diese beiden Grundvermögen mit den beiden Centralorganen des Leibes, so ist der Verstand mit dem Kopf (Gehirn) identisch, der Wille dagegen hat zu seinem Symbol das Herz: dieses punctum saliens, dieses perpetuum mobile des leiblichen Lebens. Es lebt zuerst, es stirbt zuletzt. . . . Es gibt für Intelligenz und Wille keine Bezeichnung, die treffender und in allen Sprachen übereinstimmender wäre. Das Herz als Symbol des Willens ist gleichbedeutend mit Gemüt“. — *De vi deali cordis v. Michelis, Das Gesamtergebnis der Naturforschung* (Freib. 1885) p. 378.

in Christi pectore, cum in terris esset, pulpitabat, num a cultu eius abstinebit?

Cor tropice sumptum in Christo est adaequatum principium vitae ethicae et humanae et divinae Christi naturae ideoque complectitur etiam voluntatem divinam Verbi, quia haec est etiam principium vitae ethicae humanae naturae. Cor divinae naturae, voluntas divina ut subiectum attributorum moralium nihil aliud est nisi ipsa persona Verbi. Quare Cor Iesu ipsam personam Verbi secundum divinam voluntatem, ut est subiectum attributorum moralium cum appetitu humano complectitur (contra J. Jungmann, *Die Andacht zum heiligsten Herzen Jesu und die Bedenken gegen dieselbe*. Innsbr. 1871, p. 37 s.) Amor Christi erga nos vel etiam erga Deum ad obiectum materiale cultus non pertinet sed est obiectum formale, motivum, ut Cor Christi colamus.

Iam intellegitur invocationem Cordis Iesu nullo modo esse figuram personificationis (ut putat Lebedev p. 21; cf. *Theol.-prakt. Quartalschr.* 1903 [LVI] p. 795--801). Nam Cor Iesu adaequate sumptum nihil est nisi ipsa persona Verbi ut est amantissima nostri et omnium virtutum exemplar, ut est subiectum attributorum moralium. Tamen „non potest accurate dici: Cor Iesu natum est, Ecclesia est sponsa Cordis Iesu etc. propter defectum nexus cum illa ratione, sub qua persona Christi in hoc cultu colitur.“ L. Leroy, *De ss. Corde Iesu eiusque cultu* (Leodii 1882) p. 64 ss. Aliud est explicare in singulis casibus, cur haec vox usurpetur, velut in missa Egredimini in secreta, ubi Spiritum S. per Cor procedere dicitur.

Cultum ss. Cordis eo spectare, ut pietas christiana interior fiat facile intellegitur. Iam nostrum non est disputare sitne is cultus utilis etiam orientalibus (qua de re v. *Acta II Conv. Velehrad.* p. 14) neque quaeremus, rectene vocari possit crux symbolum amoris (Lebedev p. 19; cf. *Lempl* p. 132--7), verum illud commemorare liceat, ea quae a Lebedev contra cultum Latinum ss. Cordis afferantur inania esse, si obiectum eius cultus recte intellegatur. Non potest enim afferri Cor, quod colatur, non propius symbolum esse caritatis Christi quam crucem (p. 30 s.: „Takim obrazom po iĥ vozrĕniju vyĥodit, ĉto kogda znaki stradaniĭ: ternovyĭ vĕnec, jazva, kapli krovi i vody i samyj krest, izobraĕeny na serdcĕ, oni prĭjamĕe govorĭjat o ljubvi i polnĕe svidĕtel'stvujut o dobrodĕteljah Ĥristovyĭĥ, o vnutrennej Ego Źizni i o tainstvĕ priĉaŝĉenija, a kogda na obrazĕ raspĭjatija, togda terĭaetsja neposredstvennost' i polnota izobraĕenija“); item apparet dici non posse hoc symbolo caelestia vestiri humanis (duĥovnoe oveŝĉestvlĭaetsja, nebesnoe oblekaetsja v zemnoe“ p. 90). Quae vero de revelatione Christi non complenda revelationibus privatis (49), qua in re ipse concedit romanos pontifices cautos fuisse („Sama verĥovnaja vlast' ne pridaet im nikakogo obŝĉestvennago znaĉenija - proŝĉe skazat', ona ne vĕrit iĥ dĕjstvitel'nosti, v luĉšem Źe smyslĕ, smotrit na niĭ kak na javlenija liĉnago blagoĉestija mo-

nahini) et quae de ineptiis revelationis b. Margaritae, unde eam balsam esse colligatur, exponit (p. 51 -2) ad improbandum cultum ipsum non pertinent.

Cum Lemplii liber scriptus sit magna diligentia et perspicuitate commendandus est omnibus, qui de cultus ss. Cordis vi instrui volunt.

Michel d'Herbigny, Un Newman Russe: Vladimir Soloviev (1853 ad 1900). Paris (Beauchesne) 1911 (XVI+336) 3 fr. 50.

Hic liber editus est ut volumen e Bibliotheca Slavica emissum (Publications de la Bibliothèque Slave de Bruxelles), quo nomine nunc comprehenduntur libri antea editi a Io. Martinov Les Manuscrits slaves de la Bibliothèque impériale de Paris (Paris, Lanier-Cosnard 1858) et Annus Ecclesiasticus Graeco-slavicus (in Actis Sanctorum, Octob. t. XI, Bruxelles, Goemare 1863) a Io. Gagarin Oeuvres choisies de Pierre Tchadaiev (Paris, Franck 1862) a P. Pierling. La Russie et le Saint-Siège (Paris, Plon, 4 vol. 1896 ad 1907) et ad quae pertinebunt A. Malvy, La Confession orthodoxe attribuée à Pierre Moghila (editio critica cum textu latino, introductione historica, annotationibus theologicis), commentatio de Theophane Prokopovič, Relationes ineditae Possevini etc.

Scriptor plurimis optimis reconditisque fontibus usus (etiam nondum editis, ut p. 311) iudicio subtili in omnia quae ad rem pertinent inquirat, neque consideranti libri virtutes mirum est quod praemio Academiae Gallicae dignus est habitus. Accurate exponitur vita et doctrina singularis viri et in ultimo capite diligenter examinatis nuntiis de eius orthodoxia et cum Roma necessitudine probatur Solovevium ut membrum ecclesiae catholicae esse mortuum.

Fernand Mourret, Histoire Générale de l'Eglise. Tome VI: L'ancien Régime (XVIIe et XVIIIe siècles). Paris 1912 (Bloud) 7 fr. 50.

Quae ad res Ecclesiae Orientalis in hoc volumine pertinent, satis accurate exponuntur; velut de Cyrillo Lucari (518—520), de rebaptizatis Latinis (p. 523—4), de Dositheo (528), de unione Ruthenorum et de s. Iosaphat (551—5), de patriarchatu moskvensi et raskol (557—560). Optimis auctoribus usus etiam in rebus aestimandis et iudicandis veritatem secure assecutus est, velut p. 553, cum dicit: „Pour la grande majorité des Polonais, les Ruthènes, même catholiques, n'étaient et ne sont encore, hélas, que des demischismatiques qu'il fallait catholiciser en les latinisant.“ A. Š.

Revista Teologica. 1910. Sibiu (Nagyszében) Hungaria.

Despre autoritatea doctrinală și despre regula de credință în biserica catolică (De auctoritate doctrinali et de regula fidei in ecclesia catholica) N. 3. p. 106—115.

Scriptor postquam in prioribus voluminibus exposuit argumenta ducta ex scriptura sacra hic ex traditione argumenta affert, quibus refutari putat primatum. — Maxime ad Eusebium provocat et Ecclesiam

Hierosolymis quemdam primatum honoris habuisse comprobare studet quia primus episcopus eius Iacobus frater Domini fuerit. — S. Cypriani verbis de cathedra Petri, significari censet, cathedram Petri signum externum esse unitatis. Concludit omnes apostolos aequalem potestatem habuisse et solum papistas detorquere argumenta ad probandum primatum Romani Pontificis.

Raportul dintre biserică si limba vie a paporului (Relatio inter ecclesiam et linguam' vivam populi). Nr. 2., 3., p. 57.—64.: 97—106.

Scriptor comprobare studet, ecclesiam orientalem solum lingua vulgari populi debere uti. Argumenta ad hanc thesim probandam et ex Sacra Scriptura, et ex historia Ecclesiastica sumit. Praecipuum argumentum videtur ei esse illud S. Pauli ad I Cor. 14. 18—19. Quod principium orthodoxum non minus confirmari censet can. apost. 35. — ubi de primo cuiusvis nationis fit mentio („πρῶτος ἐκάστου ἔθνους“) — Ecclesia non aufert studia, quae ad culturam nationis propriam propagandam referuntur. — In Occidente Romani Pontifices, in Oriente vero patriarchae Constantinopolitani represserunt evolutionem culturae nationalis. Illi cum lingua Latina hi vero cum lingua Graeca, unitatem culturae Latinae, respective Graecae stabilire studebant. — Sed huiusmodi studia naturae cultus christiani adversantur, concludit scriptor.

Invocaerea duhului sfânt în actul transsubstantiațiunii la sfânta euharistică (Invocatio Spiritus Sancti in actu transsubstantiationis. Nr. 7., 8., 9. (pag. 268—280: 334—345.)

Scriptor explicat sensum vocis transsubstantiationis: quod dicit esse commentum scholasticorum. Doctrinam catholicam neque ex Sacra Scriptura neque ex traditione posse comprobari. Totum mysterium verti in benedictione Domini. Verbis: „Hoc est corpus meum“ tantummodo voluntatem Christi iam ad finem perductam significari. Quam sententiam scriptor etiam doctrina Ioannis Chrysostomi (Hom. 3 in II. Tim 1) comprobari existimat. — Concilium Florentinum negat afferri posse ut argumentum contra Ecclesiam orthodoxam; nam Graecos ibi coactos subscripsisse.

Revista Theologica 1911.

Misiunea bisericeii ortodoxe în lume” (Missio Ecclesiae Orthodoxae in mundo) No. 5 (p. 129.—134.)

Scriptor inter cetera accusat Ecclesiam catholicam quod cum theologorum commenta foveret veram doctrinam Christianam corruerit. Protestantismus vero liberae investigationis copia cuivis concessa fundamenta religionis Christianae evertibat. Religionis orthodoxae esse consenare doctrinam genuinam putat. „Ei i - ș a imputat immobilitate sa. Această imobilitate este care a mântuit adevărata notiune despre creștinism, perdută prin activitatea periculoasă a celoralte biserici” (Imputatur ei sc. Ecclesiae orthodoxae immobilitas. — Atqui haec immobilitas veram notionem christianismi conservavit, quae periculosa aliarum Ecclesiarum industria periit.)

Dr. N. Iorga si Chestia bisericească (Dominus Iorga et quaestio Ecclesiastica' [in Romania]) Nr. 10, 11 (p. 289—306).

Lex synodalis (nunc iam immutata), quam Haret minister cultus proposuit, ne professori Iorga quidem cum principiis Ecclesiasticis videtur convenire. Ecclesiam secundum principia sua posse et debere gubernari. — Ostendit semper maxima pericula esse orta, cum potestas civilis rebus Ecclesiae se immiscuisset.

Dr. Nicolae Bălan: „E obligată căsătoria pentru preoți” (p. 303 ad 306).

B., professor theologiae in seminario orthodoxo Nagyszeben, falsam opinionem eorum refutat, qui in Ecclesia orthodoxa matrimonium sacerdotibus esse praeceptum putant. — Canonibus ecclesiasticis nihil eiusmodi continetur. — Idem Dr. Nikodim Milaš, celeberrimus huius temporis canonista, tenet.

J. Scriban Evenimente actuale din biserica catolica. Discutiunea iscata pe urma articolului Principelui Max de Saxonia (Eventus Actuales in Ecclesia catholica. Discussio circa articulum Principis Maximiliani de Saxonia). Nr. 14—18 (p. 423—437).

S., celeberrimus archimandrita Rumenus, variis sententiis quae de reconcilianda Ecclesia Orthodoxa cum Catholica propositae sunt, exponit.

Mentione facta verborum commentarii „Civiltà Cattolica” „Omnes unius matris filii sumus, ergo semper audiendum, quid Roma dicat” dicit: At haec eadem vox materna etiam pacem Eccl. Gallicae dicebat. — Unio non potest ad effectum perducì nisi modo, quem princeps Maximilianus proposuit; uti agnoscunt „Revue Moderniste Internationale” et „Journal de Geneve.” — Liceat nobis commemorare nos non intellegere scriptorem qui in sua dissertatione tantopere admiratus est constitutionem Ecclesiae Catholicae et tam aequam sententiam in hac re enuntiavit*)

Dr. Julius Hadzsega.

VARIA.

Responsa et interrogationes.

De iuridismo, qui theologiae occidentali (scholasticae) obicitur.

In obiciendo scholasticis iuridismo non solum protestantes rationalistae sed etiam nonnulli catholici orientalium socii sunt. Tamen hoc crimen, quod latius patet quam forsitan multi theologi opinentur, non videtur neglegi posse, cum non solum theologia scholastica in ecclesia catholica maxima floreat auctoritate, sed eius decreta adeo cum ecclesiae doctrina coaluerint, ut vir catholicus, nisi quis, facile modernismi reus evasurus, voces sententiasque, quibus doctrina catholica enuntietur, neget esse omnino idoneas ad rem, quae enuntietur, perfecte significandam, utpote captu

*) Materii Bisericesti. Dou articole extrase diu revista „Pastorul Ortodox” diu Pitesti de Arhim. S. Scriban.

nostro superiorem — in hac re, sicut in aliis multis, velut in transsubstantiationis notione, dissentire vix possit. Neque considerandum est, non omnes orientalium theologos in iuridismo reiciendo semper sibi constare, unde facilius refutari possint quam ii, qui a iuridica commercii inter Deum et hominem consideratione omnino abhorreant. Etenim dubitari vix potest, quin de ratione, quae adeo late pateat, dissensionem minuendae dare operam debeamus, si impedimenta ecclesiarum reconciliandarum doctrina tollenda sunt; modo ne ideo putemus efficiendum esse, ut adversarii in hac re nobiscum consentiant, ne haeretici maneant.

Iam singula afferam, in quibus theologia scholastica ob iuridicam rei considerationem reprehendi solet.

1) De voluntatis divinae arbitrio. Omnes consentiunt voluntatem divinam esse absolutam. Sed cum ipsa divina substantia contineatur, iuridismi adversarii negant in eam cadere posse humanae voluntatis arbitrium (proizvol'). Facile autem ab homine in Dei voluntatem id transferri Sergij*) exponit p. 57 s., ubi haec fere dicit: Homo sui amans ex iis, quae revelata sunt, maxime considerat beatitudinem futuram. Itaque quaerit, quid faciendum sit homini, ut eam assequatur. Iam Christus eos tantum salvari docet, qui honestati studeant. Unde homo concludit, hoc esse illud, quod Deo dandum sit, ut ab eo vitam aeternam accipiat. Cur Deus hoc, non aliud postulet, homo sui amans intellegere non potest: sam ispolnjaja želanija svoego „ja“ tol'ko potomu, što emu prijatno, želatel'no, on i zakon Božiej naklonen predstavljat' sebě takim že bezpříčinnym želaniem Vladyki.

2) De peccato primi parentis. Peccatum, quod Adam commisit, non fuit crimen laesae maiestatis. Cf. N. Malinovskij**), p. 287. Sententia eorum, qui Deum mandatum quoddam arbitrarium primo homini dedisse putant, ut, si id observasset, beatitudinem aeternam consequeretur, si neglexisset, supplicio aeterno puniretur, cum vera Dei notione non convenit. Talis rei explicatio iusta habeatur inter homines, legibus humanis contineatur, a Dei tamen notione, utpote libidinis seu voluntatis imperfectae propria, abhorret. Scholasticos in hac re erravisse vel inde intellegitur, quod cuius, ut maximi et theologi et philosophi et physici, subtilissimam fuisse aiunt mentem, cum summa simplicitate deceptum esse putant. (De conatibus rem aliter explicandi cf. Sl. I. th. IV, 210; J. Justus***), p. 78 85). Consideranda praeterea ratio est, propter quam peccatum primi hominis ab ipso resarciri non potuit. Si eo peccasset, quod Domini sui mandatum executus non esset, nonne, cum Deus clemens ac misericors sit, et paenitentibus ignovisset et mutandae voluntatis copiam dedisset. Quod enim culpam illam infinitam esse dicunt, falluntur; neque enim infinitum a mente finita committi potest. Si tamen culpa infinita merito infinito tollenda erat, redemptio non esset nisi restitutio in integrum. (Cf. Justus p. 92)

3) De peccato originali nobis imputato. Hoc caput scholasticis theologis in iuridica rei consideratione haerentibus maximas difficultates attulisse eosque reos esse plurimorum damnorum, quae inde nata sunt in

*) Православное учение о спасении³. Spb. 1903.

**) О Борѣ Искунителя. Kamenec Podol'sk 1906.

***) Das Christenthum im Lichte der vergl. Sprach- und Religionswissenschaft. Wien 1883.

mentibus christiana fide imbutis, satis constat. Quomodo Deus iustissimus peccatum punire potest, ad quod committendum ne consensimus quidem? Nihil iis profuit notiones peccati, culpa, poenae subtilissime examinare, — nihil enim inventum est, quod a Dei iustitia aut misericordia alierum non esset.

4) De notione sacrificii. Sacrificia V. T. existimari non possunt symbola Redemptoris culpam hominum in se recepturi et mortem sua sponte subituri; hoc enim cum vera Dei notione pugnat. Imagines ea fuisse sacrificii futuri Iudaei omnino ignorabant nec in V. T. ullo modo id significatur. In iuridica sacrificii explicatione communio cum sacrificio missae apta et conexa non est.

5) De redemptione. Non patris clementissimi modo, qui non solum eos amat, qui amore eius digni sunt, sed etiam indignos (Sergij affert Mt 5, 43—45; Lc 6, 35: Mt 5, 36—47 etc. p. 76). verum domini absoluti, qui offensus piaculum exigit, quod ad arbitrium constituit, Deum egisse fingitur. Quare eum reconciliari noluisse ideoque ne potuisse quidem, — nisi morte Filii unigeniti — ac Filium Dei ideo incarnatum esse, ut pro nobis pati et mori posset*). At quantopere id a notione Dei abhorreat, non vident. Primum, si Deus ipse sibi modo infinito satisfacit, quadam fraude uti dicendus est, qua se ipsum decipit. Deinde ut quisquam alterius culpam in se recipiat ac pro ea poenas det, ut Deus sones puniat in innocenti, iustitia non permittit. Hoc iure societatis humanae recte statuatur, sit ratio iuridica, tamen, cum non sit ratio moralis, inter Deum et hominem intercedere non potest. Stellvertretende Genugtuung, ut ait F. Michelis**) im Sinne des sittlichen und insoweit auch des rechtlichen Eintretens des einen für den andern ist ein unhaltbarer Begriff. Wenn wir gleichwohl mit Recht sagen, nicht allein dass Christus für uns gelebt hat und gestorben ist, sondern auch wenigstens dass er anstatt unser den Tod auf sich genommen hat, so ist damit die Wesenhaftigkeit des solidaren Verbandes im Menschengeschlecht bezeichnet. Wir können dabei auf die feine Nüancierung im sprachlichen Ausdruck achten. Zu sagen, dass Christus statt unser gelebt habe, würde unerträglich sein, und wenn wir sagen, dass er statt unser gestorben sei, so unterschieben wir unwillkürlich den Begriff des ewigen Todes und denken etwa an die Compensation unseres durch die Sünde verschuldeten ewigen Todes durch seinen, des Gottmenschen, unverschuldeten zeitlichen Tod, was dann allerdings verständlich werden kann, nicht freilich im juristischen Sinne der ausgleichenden Gerechtigkeit, wohl aber im Sinne jenes grossen Zusammenhanges in der Entwicklung der Schöpfung, ohne den eine Lösung der Rätsel unseres Daseins auch auf dem Glaubenstandpunkt nimmer gelingen wird“

Porro redemptionis caput in morte cruenta Christi cruci suffixi ponitur. At quid evenisset, si omnes homines Christum Filium Dei esse cogno-

*) „Pri takom učenii lišaetsja svoego samostojatel'nago značenija v dělě spasenija voploščenie Boga Slova, kak otkrovenija Božestva v mirě i načala vozsoedinenija čelověčestva s Bogom, sohranjaja značenie liš' nastol'ko, poskol'ku iměet otnošenje k krestnoj žertvě Bogo-čelověka“ N. Malinovskij l. c. p. 289.

***) Katholische Dogmatik. Freib. i. Br. 1881. p. 444.

vissent, Petri instar credidissent, ut Ioannes eum dilexissent? Cum enim haec fuerit voluntas Dei, rem ita fieri potuisse sane sumere licet. Num igitur, si id evenisset, ab apostolis cruci suffigendus fuit? Si id negandum est, hoc mortis genus necessarium non fuit, sacrificia V. T. hanc vim non habuerunt. Dicunt scholastici gutta sanguinis sui Christum nos redimere potuisse, quin etiam solo gemitu. At nonne Christus mori debuit et sic intrare in gloriam suam? An credendum est ideo prophetam id praedixisse, ut Christus mortem occumberet? Itaque si eo modo ab hominibus exceptus esset, quo debuit, Christus ut „panis vitae“ Eucharistiam instituisset, morte sua mortuus esset (quippe cum corpus induisset mortale), in caelum ascendisset.

Accedit, quod, si vera esset scholasticorum opinio, Christus sacrificium instituere non potuisset, antequam morte crucis meritum infinitum meruisset. Neque precari potuisset: Pater, si possibile est, transeat a me calix iste, — quippe qui se mori debere ignorare non potuisset ante mortem, quod ignorantes discipulos post mortem reprehendit.

Dicendum igitur est Christum nos redemisse quod et quatenus homo factus (idque in statu generis humani lapsi, non recusatis molestiis) conditionem rectam restituerit inter Deum et hominem, quae peccato, quo homo a Deo separatur, sublata esset. Hoc est illud, quod in genere humano salvando a solo Deo fieri potuit. Quod opus, cum humana natura non elevata sed lapsa et humilis suscepta sit, satisfactio recte appellatur, a qua distinguitur iustificatio (applicatio satisfactionis), in qua opera hominis cum divina coniungitur, alio quidem modo, si genus ipsum, alio, si singuli considerantur (cf. Justus 184-5*).

*) „Otec i učiteli drevnej cerkvi brali za ishodujuju točku svojih razsuždenij o upomjanutom predmetě mysl' o grěhě čelověka, kak vině ego pred Bogom, i uže potom perehodili k mysl' o pečal'nom položenii padšago čelověka, kak o nakazanii ego za vinu, togda kak Anzel'm i slědovavšie emu bogoslovy v dannom slučae postupali kak raz naoborot: oni brali za ishodujuju točku svojih razsuždenij o upomjanutom predmetě mysl' o grěhě čelověka, kak vině ego pred Bogom, i uže potom perehodili k mysl' o pečal'nom položenii padšago čelověka, kak o nakazanii ego za grěhovnuju vinu ego. Otsjuda u otcov cerkvi siloju, dejstvujuščej v iskuplenii ljudej, javljaetsja sperva Božestvennaja ljubov' a potom uže i Božija pravda („Otec ne treboval i ne želal smerti Svoego Syna“ a potomu Otec cerkvi priznavali neobhodimost iskuplenija nslovnuju domostroitel'nuju, a ne bezuslovnuju, kak Anzel'm), a u Anzel'ma naoborot. Otec i učiteli drevnej cerkvi vseгда načinali svoje razsuždenie ob iskuplenii těm, čto Tvorec, vidja svoje sozdanie, t. e. čelověka, poboraemym ot diavola, poražaemym ostrymi strělami grěha i podležaščim smerti, sžalilsja nad čelověkom, vstupilsja za Svoj obraz i pobědil vragov. A Anzel'm načinaet svoje razsuždenie tak: grěšit' značit ne ispolujat' v otnošenii k Bogu togo, v čem čelověk povinen Bogu, ili pohiščat' u Boga primadležaščuju Emu čest' no Bog hočet, čto by eta porugannaja grěhom čelověka slava Božija byla vozstanovlena “ Io. Orfanitskij, Istoričeskoe izloženie dogmata ob iskupitel'noj žertvě Gospoda našego Iisusa Hrista. M. 1904. p. 150.

6) De peccatis eorumque remissione. Iam intellegitur peccata non posse existimari sita esse in offensione seu fra Dei Deumque desinere irasci cum peccata condonet. Po pravoslavnomu učeniju, inquit Sergij (p. 181; 1. ed. [1895] p. 185), proščenie grěhov v tainstvě kreščenija ili pokajanija proišodit otnjud' ne vněšne-sudebnym sposobom, состоit ne v tom. čto vslědstvie korenного pereloma, nastol'ko že blagodatnago, kak i dobrovol'nago, v čelověkě javljaetsja žizneopredělenie soveršenno protivopoložnoe prežnemu, grěhovnomu, tak čto prežnij grěh perestaet vlijat' na duševnuju žizn' čelověka, perestaet prinadležat' dušě — uničtožaetsja. Poetomu, čelověk i primirjaetsja s Bogom, i milost' Božija stanovitsja dostupnoj dlja čelověka.

7) De meritiis. Notio meriti cum vera Dei notione pugnat. Nihil enim homo facere potest, quod Deo gratificari possit. Quare meritum verum concedi non potest. Nec iuvat meriti notionem extenuare Dei benignitate, quae suppleat quod desit, appellata, Qua de re Sergij dicit (p. 78): ne požože li eto na slědujuščee: suščestvuet kakojnibud' zakon, ispolnenie kotorago po čemu-libo tjağostno ili vredno dlja izvēstnago čelověka. I vot, iz sostradanija k nemu, my sovētuem emu obojti zakon, ne narušaja ego po bukvě. Zakon obħoditsja, a my dēlaem vid, čto uběždeny v ego ispolnenii No ne vozmuščaetsja li naše npravstvennoe čuvstvo, kogda etu žalkuju igru, eto liceměrnnoe sobljudenie bukvы, pri dējstvitel'nom narušenii smysla zakona, pripisyvajut Bogu? Zakon pravdy, esli ego ponimat' kak vzdajanie za trud ravnago naslaždenija, — vėd' on vse taki budet narušen, — vėd' vse taki čelověk na dělě-to vėčnoj žizni ne zasluživaeť, i vot, ne smotrja na eto, Gospod' budet govorit', čto čelověk po zaslugě polučaeť vėčnuju žizn'. Afferuntur praeterea Lc 6, 33-4; Io. Chrysost. In Rom. hom. V 7; Greg. Nyss., De vita Moys. M. XLIV 429 etc. Cf. etiām Michelis l. c. 449. Alia v. apud Kneib, Die Jenseitsmoral (Freib. 1906).

8) De purgatorio et de indulgentiis. Non propter sententiam ludicis animae post mortem torquentur nec merita Christi aut sanctorum modo iuridico vel mechanico aliis applicantur (cf. Justus, p. 216-7).

.I. Š.

De peccati virtutisque natura et vi quid sentiant orientales.

Quaestio :

Quomodo theologia orthodoxa iudicat de his :

1. Estne verum gradum iniquitatis maiorem vel minorem singulorum hominum pendere solum e maiore vel minore copia auxilii divini?
2. Estne verum, etiām B. Mariam V solum hoc modo ab aliis ho-

Вопросъ :

Какъ смотрятъ православные богословы на слѣдующіе вопросы :

1. Правда ли, что бóльшая или мѣньшая степень грѣхозности зависитъ единственно отъ бóльшей или мѣньшей степени божественной мощи?
2. Правда ли, что Пресвятая Дѣва Марія только въ силу

minibus distingui considerata sanctitate?

3. Estne verum sortem hominum post mortem pendere ex actuali commissione peccati, an pendet ex dispositione animi, etiamsi ad actuale peccatum non sit ventum, cum occasio actu peccandi defuisset, quam alius homo eiusdem indolis, qui actu peccavit, nactus erat?

4. Estne verum ipsam alicuius actus honestatem, prout indolis bonae testimonium sit, per se nullius esse momenti ad sortem hominis post mortem determinandam, sed ideo tantum aeternam hominis sortem in eo actu positam esse, quod in homine mystico Christi corpori inserto vim sacramento similem habeat?

5. Estne verum gradum virtutis vel sanctitatis (maiolem vel minorem) pendere solum e cognitione, quae voluntati obversetur; scilicet non verti in eo, sitne aliquis temperans aut fortis necne, sed utrum temperantiam aut fortitudinem exhibeat humanarum rerum causa an caelestium. Aliis verbis: estne sola fides vel illud quodcumque nobis divina et caelestia ante oculos ponit, causa qua alicuius rei renuntiatio vel retentio honesta evadit et non maior vel minor vis ad resisten-

этого различается отъ другихъ людей съ точки зрѣнія ея святости?

3. Правда ли, что судьба человека послѣ смерти зависитъ только оттого, что онъ совершилъ какой нибудь грѣхъ, или же отъ душевнаго расположенія, хотя бы, на самомъ дѣлѣ, грѣхъ и не былъ совершенъ по недостатку удобнаго случая, въ которомъ другой человекъ, точно также расположенный совершилъ грѣхъ на самомъ дѣлѣ?

4. Правда ли, что сама нравственность, какъ качество какого-либо добраго поступка, насколько она является показателемъ природной доброты, не имѣетъ никакого вліянія на судьбу человека послѣ смерти, но что вѣчная судьба человека только потому зависитъ отъ этого нравственнаго поступка, что въ человекѣ, причающемъ мистическому тѣлу Христа, этотъ поступокъ имѣетъ силу подобную таинству?

5. Правда ли, что степень бѣльшей или мѣньшей добродѣтели или святости зависитъ только отъ познанія предносящагося воля человека? Т. е. не въ томъ дѣлѣ, будемъ ли мы упражняться въ воздержаніи или мужествѣ, а въ томъ, будемъ ли мы представлять воздержаніе или мужество причинойъ земнаго или небеснаго. Другими словами: является ли одна лишь вѣра или, вообще, то, чѣмъ мы познаемъ все божественное и небесное, причиной,

dum vel studendum rei sive bonae sive malae?

6. Estne verum detestationem alicuius peccati antea commissi et consensum, quo illud commissum sit, inter se non differre nisi eo, quod tum vera cognitio boni impedita sit; aliis verbis: estne detestatio aliud quam inclinatio voluntatis, quae rebus melius cognitis sua sponte oritur? Quod qui dicit, ei nonne efficientia detestationis cuiuslibet (etiam in ordine „naturali“) existimanda est contineri vi aliqua, quae sacramentis similis sit?

7. Denique suntne ea, quae contra legem Dei scientes committimus (i. e. peccata „formalia“) propterea poenis obnoxia, quod natura („objective“) aliquid iniqui sunt, et non quod committantur ab homine, qui vere cognoverit quid peccatum sit, quis Deus offensus sit, atque ideo, si id evenire possit, poena dignus evaserit; non igitur propterea, quod homo aliquid concupiverit, quod iniquum esse cognoverit? Possuntne igitur eatenus peccata vitari, quatenus verum bonum cognoscitur, cognosci autem verum bonum non aliter atque illustratione di-

въ силу которой становится нравственно добрымъ всякое отречение или удержаніе чего-либо, или же ббльшая или мёньшая сила сопротивленія или пожеланія хорошаго или дурнаго?

6. Правда ли, что скорбь о какомъ-либо, прежде совершенномъ грѣхѣ и согласіе на грѣхъ при его совершеніи различаются между собой только тѣмъ, что въ моментъ совершенія грѣха познаніе добра у грѣшника было омрачено? Другими словами: есть ли скорбь о грѣхѣ что-либо другое нежели наклонность воли, которая, сама по себѣ, проявляется какъ только вещь лучше познается? Если бы кто такъ утверждать, то не былъ ли бы онъ принужденъ дѣйствіе всякаго раскаянія (даже въ природномъ состояніи) приписать какой-нибудь силѣ его похожей на силу таинства?

7. Наконецъ, является ли все то, что мы сознательно совершаемъ противъ божественнаго закона (peccata formalia) достойнымъ наказанія потому, что совершаемъ дѣянія грѣховны по своей природѣ (объективно), а не потому, что совершаются человекомъ, который дѣйствительно, познавъ, что такое грѣхъ, что такое Богъ и т. д.? Дѣлается ли если бы это было возможно — человекъ достойнымъ наказанія, именно въ дѣдствіе этого, а не потому, слѣдовательно, что онъ захотѣлъ

vina, damnari igitur homo non
aliter nisi gratia non oblata?

чего-либо такого, что при-
знать грѣховнымъ? Можемъ
ли мы, слѣдовательно, избѣ-
гать грѣховъ лишь по столь-
ку, по сколько мы познаемъ
истинное добро, истинное же
добро познаемъ не иначе,
какъ при помощи божествен-
наго просвѣщенія и поэтому
осуждается ли человекъ
только тогда, когда у него
нѣтъ благодати?

.....

LITTERAE THEOLOGICAE SLAVORUM.

Conspectus singulorum operum recentium.

Bohemica.

Libri novi.

- K. V. Adámek*: Josef Čejka, český emigrant a uherský emissař evangelický (17. XVIII. věku). Seorsim ex Věstník Král. Č. Spol. Nauk. 1910, 8°, str. 49. (Rec. J. Volf ČČM. 1910, 379–380).
- P. Bergner a Jan Herain*. Karel Škréta. (1610–1674.) Příspěvek k ocenění jeho díla. Praha 1910. 8°. Str. 11, tab. 19. Seorsim e: „Časopis Spol. přátel starožitností českých“ r. XVIII. (Rec. A. Dolenský ČČM. 1910, str. 473–475.)
- Jar. Bidlo*. Jednota Bratrská v prvním vyhnání. Část III. (1572–1586.) Praha 1909. 8° str. XXIV 208. (Rec. Glücklich, Nár. Listy 1910, č. 102; J. Tenora, Hlídka 1910, 566–568; Osvěta 40, 163–166.)
- Fr. Blažák*. Katolický spolek lidový. Pr. (Vlast) 1909. Str. 32.
- Fr. Blaták* C. SS. R., Životopis věrné služebnice Boží, ctihodné matky Marie Elekty od Ježíše, zakladatelky kláštera bosých Karmelitek v Praze. Praha 1910. 8°, Stran 271. Cena 2 K. (Rec. Dr. R. Zháněl, Vlast 27, 180; ČKD 1910, 59.)
- Lev Borský*, Bedřich Nietzsche. Vývoj jeho filosofie. Pr. 1912. Str. 222 (Rec. Hlídka 1912, 442).
- Z. Bretšnajdr*. Sv. Jan z Pomuka a Mistr Jan Hus. Pr. (Vlast) 1909. Str. 64.
- Ant. Brychtá*. O jmění církevním a jeho správě. Hradec Králové 1910. Str. 654. Cena 11 K. (Rec. K—, Hlídka 1911, 100; J. Tumpach, ČKD. 1910, 650–651.)
- P. Flor. Ferd. Březina* O. Fr. Min., Stručná kronika kostela a kláštera františkánského v Jindř. Hradci (rec. in Věstn. kat. duch. 1912, p. 1/4).
- Dr. K. Domin*. Úvod k novějším teoriím vývojovým. Pr. 1909. Str. 226. 4 K. (Rec. ND 1911, 64–5).
- Ant. Dvořák*. Frant. Sušil. Progr. č. reálky v Lipníku 1909–10 str. 36.
- Rud. Dvořák*. Žalmy. Podle zásady hebrejské metriky podává. — Část I. Žalm 1.–72. (Rozpravy České Akademie, tř. III., č. 35.) Praha 1911, 8°, str. VII 373. (Rec. E. Horský ČČM. 1912, 184–188.)
- Jul. Glücklich*. O historických dílech Václava Budovce z Budova z let 1608–1610 a jejich poměru k Slavatovi, Skálovi a neznámému dosud diariu lutherána Karla Zikmundova. Nákl. Č. Akad. Pr. 1911. Str. VIII 132. (Rec. H. Opočenský ČČH. XVII, 1911, 323–327.)

- Jos. Kratochvíl*, Úvod do filosofie. Olomouc 1911. Str. 152. Cena 4 K. Rec. J. Vrchovecký, Hlídkka 1912, 44—45.
- Jos. Kratochvíl*, Dnešní otázky filosofické. Pr. 1908. Nákl. Meditccí. Cena K 3-60 (str. 237).
- Ad L. Krejčík*, Protireformace na panství Chýnovském v l. 1624—1653). (Seorsim e „Věstník král. č. spol. nak.“.) Praha 1911.
- K. Krofta*, Jižní Čechy a české hnutí náboženské. Tábor 1910 (seorsim expr. e Jihočeský Kraj 1910, p. 121—139).
- K. Krofta*, Majestát Rudolfa II. Str. 43. Pr. 1909. (Cum imagine originalis 65×78 cm) (Rec. H. Traub, ČMMZ. 10, 167—169; F. J. Rypáček ČMM 34, 82—84; B. B., M. J. Ö. G. 31, 177—178.)
- K. Krofta*, Boj o konsistoř podobojí v l. 1562—1575 a jeho historický základ. Praha 1911. Str. III.
- Fr. Kryštůfek*, Rozluka církve a státu ve Francii. (Vzděl. knih. katol. sv. 52.) Praha 1911. Str. 188. 2 K. (Rec. Jul. Košnář, Vlast 27, 1060; Fr. Tischer, ČKD. 1911, 639—741. M. Kovář, Sb. H. Kr. 1912, 112.)
- J. Kudrnovský*, Spiritismus. Praha 1910. Str. 411. Cena 4 K 35 h. (Rec. B. Vašek, Hlídkka 1911, 646—647.)
- Red. J. Kračala*, Archiv pro badání o životě a spisech J. A. Komenského. Seš. 1. Brno 1910. str. 54. (Rec. Č. Zíbrt ČČM. 1911, 296—297.)
- Alois Lang*, Jindřich Suso. Praha 1911. Str. 199. 4 K. (Rec. Hlídkka 1911, 620.)
- Fr. Lerj*, Přerovská Česko-Bratrská Církev. Kult.-hist. příspěvek k dějinám města Přerova. Přerov 1909, 8°, str. 199. Vide ČČM. 1910, 184.)
- F. Loskoř*, Konrád Waldhauser, řeholní kanovník sv. Augustina, předchůdce M. Jana Husa. Velicí mužové české reformace I.) Praha 1909. (Volná Myšlenka). 1909. Str. 125, 8°, Cena 1-50 K. (Rec. V. Novotný ČČH 15, 469—473.)
- F. Loskoř*, Bratr Řehoř. Pr. 1912 (Knih. Havlíčka č. 9).
- Jan Máchal*, Staročeské skladby dramatické původu liturgického. Praha 1908. Nákl. Č. Akad. (Rec. Fr. Šimek, Listy fil. 37, 474—476. VČA. 18, 38; ČČH. 15, 123—124. Paed. Rozhl. 22,909.) — Praha 1910.
- Klem. Minařík* O. Fr. M., Čtrnácte ctihodných mučedníků pražských z řádu sv. Františka. (Děd. Svatojanské č. 115.) Praha 1911. Str. 143, Cena 2 K. (Rec. J. Skopec ČKD. 1911, 294.)
- Jos. Mikšovský*, Kacíři a první evangelíci na Českobrodsku. Český Brod 1909, 8°, str. 87. (Rec. J. Volf. ČMM. 1910, 303—305.)
- B. Nacvrátil*, Biskupství Olomoucké 1576—1579 a volba Stanislava Pavlovského. Praha 1909. (Rec. V. Kallab, ČMMZ. 10, 320—324; Ch. z H., ČMM. 34, 302—305; Foltynovský, Hlídkka 27, 645—646.)
- Návštěva emigrantských osad v Německu a třetí cesta na Rus. Zpráva misijního odboru Kostnické Jednoty za r. 1910. Pr. 1910. Str. 52.
- Prokop Neužil* O. S. B., Pětadvacet let práce. Zpráva o činnosti českých benediktinů v klášteře sv. Prokopa, Chicago, Ill., od jejich příchodu do Chicaga r. 1885 do r. 1910. Str. 73. (Rec. Hlídkka 1911, 795—796.)
- Fr. X. Novák* C. SS. R., Některé naše kněžské problémy. I. Vídeň 1912, str. 390, 3-50 K. (Rec. J. Řihánek, Čech 1912, č. 68. J. Hejčl, ČKD. 1912, 273—276.)

- Em Havelka*, Protestantské školství v Čechách a na Moravě. Spisů Děd. Komenského č. 122. Pr. 1910. Str. VI + 396.
- Jan Hejčl*, 1. Do města Davidova z města Eliščina. 1908. 2. Ke svatyni Kananejské. 1911. Cestopisných črt po Palestýně řada I. a II. Hradec Králové. Str. 229. Cena 4 K. (Rec. J. Tumpach ČKD 1911, 384.)
- O. Hejnic*. Petr Brandl. Část všeobecná. Praha (Česká akademie) 1911. (Ref. ČČH 1912, 256.)
- O. Hložina*, Rozvoj bludařství v Čechách. Příspěvek k ocenění husitismu a „Volné Myšlenky“. Pr. (Vlast) 1911.
- A. Hlobza*, Poměr mezi státem a církví. Pr. 1909. 1:80 K. (R. ND 1909, 876).
- Jar. Hrubant*, Bohemika v archivu London Dutch Church v Londýně. Ot. z výr. zprávy č. reálky pražské na Novém městě. Pr. 1911, p. 13. (Ref. Pam. arch. XXIV, str. 400.)
- F. Hrubík*. Svatý týden v malém farním kostele. Praha 1911.
- V. Chaloupecký*. Účet pokladníka arcibiskupství pražského z let 1382—1383. Praha 1912, str. 46.
- Petr Chelčický*, O boji duchovním a o trojím lidu. Vydal Kamil Krofta. (Světová knihovna) Praha 1911. Rec. Jul. Glücklich, ČHH 1911 (XVII) 447—451.
- Sáva Chilandarec*, Kniha o sv. hoře Athonské. Pr. 1911. Spisů Musea král. českého č. 173.
- Jan Jakubec*, Dějiny lit. české. 1910. Sv. I. Pr. 1911. (Rec. ND. 1911, 376).
- M. Jakubička*: Ritus kartusiánský. Praha 1910. Nákl. vlastním. (Seorsim e ČKD 1910.)
- A. Jašek a J. Staněk*, Msgr. Dr. Ant. Cyr. Stojan. Kroměříž 1911 (63) 0:70 K. (Rec. I. Zháněl in Vlast XXVIII, 481—2).
- Jar. Jezeřanský*, Křesťanství v Čechách a jeho význam. Pr. (Vlast) 1910. Str. 55.
- K. Jun*, Mikuláš z Pelhřimova. Progr. reáln. gymn. v Pelhřimově 1909—10, str. 15.
- Eng. Kadeřávek*, Krasověda a obecná aesthetika. Apologie filosofie křesťanské. Noëtika. Metafysika o přírodě. Praha 1910.
- J. Kalivoda*, Záhady spiritismu, vědecky osvětleny (sine anno.). (Rec. Kd. in ND 1911, 65—6).
- V. Kallab*. Malogranatum a jeho původce (Seorsim e „Věstník král. č. spol. nauk.) Praha 1911.
- Bob. Kašpar*. Chorál vatikánský. Praha 1910. 33 str. 1:50 K.
- F. Klobouk*, M. Jan Hus. Pr. (Vlast) 1909. Str. 34. 0:28 K.
- F. Klobouk*, Volnomyšlenkářský názor životní. Pr. (Vlast) 1909. Str. 56.
- J. A. Komenského* Veškeré spisy. Sv. XV (1.) [Listové do nebe. Přemýšlování o dokonalosti křesťanské. Nedobytný hrad jméno Hospodinovo. Truchlivý (I, II.). Labyrint světa a lusthaus srdce. O sirobě. Centrum securitatis. Renuntiatio mundi, t. j. Výhost světu]. Edidit J. V. Novák. Brno 1910. Str. 520. (Tomo huic, omnium primo edito, programma totius magni operis additum est.)
- J. A. Komenského* Veškeré spisy. Sv. XVI (2.). Brno 1911, stran 556.
- F. J. Konečný*. Mravní velikost Kristova důkazem Jeho božství. Hr. Kr. 1911. Str. 72.

- J. V. Novák*, Petra Comestora Historia scholastica. Nákl. Č. Akad. Praha 1910. Str. XVI+320.
- Jos. Novotný*, Index a věda. Hradec Králové 1910. (Knih. Obn. N. 15) Str. 213, cena 2·40 K. (Rec. J. Tumpach, ČKD. 1911, 568; Th. Spáčil, Zeitschr. f. k. Theol., 1911. 346—347.)
- Jos. Novotný*, Spiritismus zdokonalením křesťanství? Hradec Králové 1909. Str. 263. Cena 2 K 60 hal. (Rec. B. Vašek, Hlídka 1910, 646—647.)
- V. Novotný, K. Krofta, J. Šusta, G. Friedrich*: Dekret Kutnohorský. Přednášky a stati. Praha 1909. Str. 72. Cena 2 K. Tertia editio.
- V. Novotný*, Jan Hus. Pr. 1912.
- V. Oliva*, Husitský „arcibiskup“ Pr. (Vlast) 1911. Str. 112. 0·80 K. (De Conrado, archiep. Pragensi).
- V. Oliva*, Kanonizační bulla sv. Jana Nepomuckého. Pr. (Vlast) 1910. Str. 96. 0·60 K.
- V. Oliva*, Tovaryšstvo Ježíšovo. (Dědictví sv. Cyr. a Meth. č. 62.) Brno 1909. Str. 726. (Addita est vita moderatoris bibliothecae huius VI. Šťastný, scripta a F. J. Rypáček.) Str. 726 + 24. (Rec. Hlídka 1910, 328.)
- Em. Pacorský*, Petr Jan Brandl, Nástin doby, života a díla. (E „Meditace“.) Praha 1911. 1·20 K. (Rec. Jan Voborský in Vlast XXVIII, 480.)
- Ad. Palera a Ant. Poollaha*. Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapitoly pražské. Díl I. A—E. Nákl. České Akademie, Praha 1910. Str. VIII + 896. (Rec. K. Kr., ČČH. 16, 466—467; J. Sedlák, Hlídka 27, 906—909.)
- Václ. Pavlík*. Český král Jiří a kompaktata. Praha 1910. Nákl. vlastním. (Seorsim e ČKD. 1910).
- Gi. Pecháček*, Zpovědnice. Editio altera, aucta. Pragae 1911. Pag. 488. Pretium: 6 K. (Rec.: Hlídka 1911, 328—29; Th. Spáčil, Innsbrucker Zeitschr. f. kath. Theol. 1911, 718—721; J. Tumpach, ČKD. 1911, 718—721; J. Tumpach ČKD. 1911, 383—4.)
- J. J. Pícha*. Klášter v Podlažicích a město Chrast. Hr. Kr. 1909. Str. 25.
- Ant. Poollaha*, Sv. Václava hrob a ostatky. (S mnohými obrazy.) Praha 1911. (Seorsim e ČKD.) Str. 100. Cena 2 K. (Rec. Kar. Procházka, ČKD. 1911, 464—465.)
- Ant. Poollaha*. Posvátná místa království Českého. Řada I. Arcidiecése pražská. Díl I. Vikariáty: Českobrodský, Černokostelecký, Mnichovický a Prosecký. Praha 1907, 8°, str. 319. — Díl II. Vikariáty: Berounský, Bystřický a Plzeňský. Praha 1908, str. 373. — Díl III. Vikariáty: Královický, Vlašimský a Zbraslavský. Praha 1909, str. 338. (Rec. Dolenský, ČČM. 1910, 60—161.) — Díl IV. 1910, str. 320. Vikariát Kolínský a Rokycanský. Řada I. Díl V. Vikariát Libocký. Praha 1911, str. 172. (Rec. J. Skopec, ČKD. 1911, 295.)
- Ant. Poollaha*. Dopisy reformační komise z l. 1627—1629. Praha 1910. (Rec. G. Juritsch, Allg. Lit.-Btatt 19, 141—143.)
- Fr. Poluněk*, Antika a křesťanství. Praha 1910, str. 116. Cena 1·25 K. Vzděl. knih. katol. sv. 48.) (Rec. Jindř. Skopec, ČKD. 1910, 552.)
- K. Procházka*. Lid český s hlediska prstonárodně náboženského. Praha 1910, str. 224.) (Dědictví sv.-janské.) (Rec. J. Sedlák, Hlídka 1911, 477.)
- Fr. Přikryl*. Po stopách SS. Cyrilla a Methoda. Díl III. Fragmentum geographicum de terris Slavorum saec. IX. (Rec. —m, Č. V. S. M. O. 27, 166—167.)

- Em. Rádl*, Dějiny vývojových teorií. Praha 1910. (Rec. ND. 1910, 145; Růžička, Č. lék. č. 1909, 1549—50).
- Fr. Reyl*, Obrana úcty svatojanské. Hr. Kr. 1910. Str. 40.
- Fr. Reyl*, Úkoly socialní politiky. Hr. Kr. 1909. Str. 320. 3 K. (Rec. Tbk in ČR 1909, 762).
- Karel Rieger*, Reformace v díle V. Beneše Třebízského. (Seorsim e „Slanský Obzor“). Slaný 1910, str. 16, 8°.
- J. Samsour*, Obrazy z dějin církve katolické. (1. Církev a vzdělanost ve středověku. 2. Galileo Galilei a jeho odsouzení.) Hlasy katol. sp. tisk. r. 41. č. 4. Praha 1910. Str. 112. Cena 1 K 10 h. (Rec. J. Skopec, ČKD. 1910, 653.)
- Jar. Sedláček*, Kniha Soudců. Překlad z Vulgaty i z původního textu a výklad. Nákl. Dědictví sv. Prokopa č. 51, na r. 1910. Praha. Str. 419. Cena 8 K. (Rec. Hlídka 1911, 236—237; J. Hejčl ČKD. 1911, 291—293.)
- Jan Sedlák*, Několik textů z doby husitské. Otisk z „Hlídky“ 1911. Brno 1912. Str. 76. Cena 90 hal. (Ref. ČČH. 1912, 252.)
- Jan N. Sedlák*, České modlitby a meditace z r. 1521. Editiones archivii et bibliothecae s. f. metropolitani capituli Pragensis. VIII. Pragae 1909. 8°, str. XIII + 95. (Vide ČČM. 1910, 308. Rec. J. Tumpach, ČKD. 1910, 78.)
- Č. Semecký*, Příčiny sociální nespokojenosti. Hr. Kr. 1910. Str. 38.
- V. Štixa a Ant. Hlaváček*, Dějiny a popis děkanského chrámu a Bartoloměje v Kolíně. Kolín 1910. Str. 76. 8°.
- Gustav A. Skalský*, Z dějin české emigrace XVIII. stol. I. díl. 1911. Nákl. Evanj. Matice. Str. 369 + VII. (Rec. K. Krofta, ČČH. 1912 (XVIII), 100—106.)
- Dr. Ant. Skočdopole*, Rukověť katechety. Č. Budějovice 1909 (str. 214). Sumptibus propriis. 2 K.
- Jindř. Skopec*, Paměti Fr. J. Vaváka. Z l. 1770—1816. Kniha II. č. 1. 1784—1786. Praha 1910. (Děd. sv.-janské.) Str. 114. Rec. J. Košnář ČKD. 1910, 275.)
- V. O. Slavík*, K. A. Vinařického Korrespondence a spisy pamětní. II. (od r. 1833—1849). (Nákl. Č. Akademie). Praha. 1909. 8°.
- E. Smetánka*, Staročeské životy sv. Otců. Nákl. Č. Akad. 1909. (Rec. Fr. Černý, Č. M. M. 34, 305—306; Fr. Šimek, Listy fil. 37, 140—142; V. Flajšhans, ČČM 84, 227—439. J. Košnář, ČKD. 1910, 151.)
- Václav Smolík* CSSR, Encyklika J. S. papeže Pia X. „Pascendi dominici gregis“ o učení modernistův. Přeložil a vysvětlil —. Praha 1911, str. 423. (Děd. sv. Prok. č. 42.) (Rec. V. Müller, ČKD. 1912, 187—190; Th. Spáčil, Z. k. Th. 1912, 388—380; V., Hlídka 1912, 310—312.)
- Fr. Snopek*, Disarmace města Jihlavy 1621. Příspěvkem k objasnění politiky kard. Dietrichštejna. (Seorsim e ČMM. 1909.) Brno 1909, 8°, str. 16.
- St. Souček*, Studie Štítnské. Praha 1909. (Nákl. České Akademie.) 4. Str. 41.
- St. Souček*, O bibli kralické. Přednášky morav. svazu osvětového č. 1. Brno 1910. (Rec. Přehled 8, 853—854.)
- St. Souček*, Vztahy Štítného ke krásnu (e progr. gymn. Brun.) p. 74.
- C. A. Straka*, Albrecht z Valdštejna a jeho doba. Na základě korespondence o pata strahovského Kašpara z Questenberka. Praha. (Česká Akademie) 1911. Str. XXXVI 240.

- J. J. Svátek*, V zemi S. Kříže, P. 1911. Str. 275. (Rec. Košňář, Vlast XXVIII, 858—9)
- Milan Sroboda*, Jakoubkův překlad Viklefova Dialogu. Nákl. Č. Akademie. 1909. Praha. (Rec. V Flajšhans, ČČM 1910, 227—239. Hlídka 1910, 35.)
- J. L. Sýkora*, Úvod do Písma sv. Nového Zákona. Dílu II. část. I. O dějpravných knihách Nového Zákona. Dědictví sv. Prokopa č. XLVII. Praha 1909. 8°. Str. 584. (Rec. J. Jílek ČČM. 1910, 168—169.)
- J. V. Šimák*, Listář fary Turnovské z let 1623—1696. (Seors. e Věstník král. Č. Spol. Nauk.) Praha 1910. Str. 154. (Rec. J. Volf, ČČM. 1911, 289—291.)
- J. V. Šimák*, Rukopisy majorátní knihovny hr. z Nostitz a Rhienecka v Praze. Nákl. České Akademie, Praha 1910. Str. XI—166.
- J. V. Šimák*, Zpovědní seznamy arcidiecése pražské. (Consignationes paschaliter confitentium) Z let 1621—1725. Dílu I. sv. I. (Boleslavsko a Kouřimsko) Praha 1909. Str. 405, 8°. (Rec. J. Máša ČČM. 1910, 159—160.)
- J. Šmejkal*, Křesťanský názor světový. I Rozumové základy víry. Č. Budějovice 1912. Str. 226. Cena K 1-70.
- Heřman z Tardy*, O prvních kazatelích české evang. reform. církve po udělení tolerančního patentu 1781. z Uher do Čech a do Moravy příšlých. Král. Vinohrady 1909, 8°, str. 36.
- J. Teige, H. Kuffner, J. Herain*, Na Bílé Hoře. Praha 1911. V. 8. Str. 87. (Rec. J. H., Čas 1911, č. 320, Samostatnost, 1911 č. 225)
- Jan Tenora*, Apologie kardinála Dietrichštejna z roku 1619. (Seorsim ex „Hlídka“.) Brno 1909. 8°, str. 21. (Vide ČČH. 1910, 180.)
- V. Tihelka*, Blahoslavený Jan Sarkander. Jeho život, umučení a smrt. Hr. Kr. 1910. Str. 32.
- Zd. Tobolka*, Životopis císaře Karla IV. Praha 1910. (Světová knihovna č. 774). Ref. ČČH. 16, 246—248).
- Jos. Vajs*, Nejstarší breviář chrvatsko-hlaholský. Praha 1910, nákl. Král. české spol. nauk. Str. XI—99. (Vide Acta Ac. Vel. 1911, 45—47.)
- Jan V. Veselý*, Pravá a zdánlivá smrt a sv. svátosti. Pr. 1911 (Kotrba). 0-30 K. 8°.
- Jos. Volf*, Příspěvek ke sporu o českou konfesí v Sasku v l. 1631—1637. Praha 1910, str. 56. (Seorsim e „Věstník Král. Č. Spol. Nauk.“) (Vide ČČM. 1911, 300.)
- Jos. Volf*, Bratři Růžového kříže v zemích českých a proroctví jejich na r. 1622 Str. 71. Praha 1910. (Seorsim e „Český Lid“ 1910.) Vide ČČM. 1911, 300.)
- J. Volf*, Čeští exulanti ve Freiberce v l. 1620—1640 (Seorsim e „Věstník král. č. spol. nauk.“) Praha 1911.
- V. Wintera*, Novokřtěnci na Broumovsku. (Seorsim e ČKD.) Pragae. Sumptibus propriis. 1910
- A. Zamazal*, Kreslení v hodině náboženské. Str. 88 (52—16 imag.) 2-50 K. Mariánské Hory, 1909.
- Vinc. Zuplatel O. P.* O některých úkolech katolické exegese Starého Zákona. Reč rektorská, na zač. stud. roku kat. university ve Frýburku ve Švýcarsku 1910/1911 konal. Praha 1910. Nákl. vlastním. (Seorsim e ČKD. 1910.)
- Igv. Zháněl*, Mašůvky, Mariánské poutní místo. (Seorsim e „Květy Mariánské“.) Brno 1909, 8°, str. 20.
- R. Zháněl*, Sepěkov. Několik listů z dějin mariánského poutního místa. (Seorsim e „Květy Mariánské“.) Brno 1909, 8°, str. 22.

Č. *Zíbrt*, Bibliografie české historie. Díl IV sv. 3. Pr. 1909, str. 481—720.
— Díl V. sv. I (Dějiny české od r. 1632—1669.) Nákl. Č. Akad. 1910.
Sv. II. (o r. 1670, o Komenském) 1911. (Vide Č. *Zíbrt*, ČČM. 1911,
405—409, de via et ratione huius tomi.)

Fr. *Žák*. O nebi. Praha 1911. (Rec. Dr. H., *Nový Obzor* 1912, 43—44.)

Ol. *Židek*. Jest Bůh? Pr. (V. *Kotrba*) 1909. (Rec. *Stud. Hlídka* I, 116.)

J. Vraštil.

Dr. *František Kryštofek*: **Rozluka církve a státu ve Francii.** (De ecclesia a re publica in Gallia separata.) Pragae 1911. 8°, p. 188. Pret. 2 Cor.

Propositum erat cl. scriptori, maioribus operibus suis in Bohemia optime noto, ut doceret populum suum de separatione Gallica et eventibus, qui secuti sunt, eumque moneret, ne iis, qui apud se res similes desiderarent vel molirentur, assentiretur. (Quam rem opusculo hoc bene assecutus esse dicendus est. Bonis usus auctoribus plane dilucideque totam rerum gestarum seriem breviter strictimque exponit, apte in exordio explicatis causis remotis, quibus inde a Ludovici XIV. temporibus hic rerum exitus praeparabatur (neque enim plena intellexeretur recens ruina, nisi consideraretur, quomodo ecclesia identidem et a falsae scientiae cultoribus et a malis rei publicae auctoribus per duo saecula impugnata esset, quibus rebus tandem populus assuevit et ecclesiae auctoritatem imminutam tolerare didicit).

In appendice tres leges de separatione datae ipsis verbis Gallicis integrae proponuntur; hanc fortasse ob causam duae priores in ipso opusculo celeriore calamo in Bohemicum conversae sunt, id quod e compluribus mendis minoris momenti et e vocabulis omissis intellegitur. Brevitatis studio ductus cl. scriptor ea, quae p. 8. de domina de Maintenon dicit, minus accurate enun'iat. In § 8. p. 33—34 addi potuit Pium X. placabilem se praestitisse, cum in lite, quae esset de „Nobis nominavit“, in illo „Nobis“ non persisteret, id quod Leo XIII. non concesserat. Falso igitur eius „vehementiae“ discidium tribui. In § 11 p. 41 commemorari potuit pietatem populi in Gallia renovatam esse, cum Thiers summae rei praeesset, imprimis ss. Corde colendo et locis sacris (Montmartre, Paray-la-Monial) adeundis.

Jaroslav Ocečka.

Russica.

Libri anno 1910 editi.

D. I. *Abramovič*. Opisanie rukopisej S.-Peterburgskoj Duhovnoj Akademii. Sofijskaja biblioteka. Vyp. III. Sborniki. Spb. 1910 (408) 3 r. (rec. I. Evsëev in C. *Věst*. 1910, No. 38. c. 1195-7).

I. *Adamov*. Učenie o Troičě sv. Amvrosija Mediolanskago. Serg.-Pos. 1910. 035 r. (seors. e *Bog*, V. 1910 II). (T.)

*) T littera mecis inclusa significatur librum indicari in catalogo Tuzov. bibliopolae, edito a. 1912.

- I. G. Ajrazor*, Vlast' i položenie episkopa v Cerkvi, po sv. Vasiliju Velikommu. M. 1910. 0'25 r. (T.)
- I. G. Ajrazor*, Problema svobody v filosofii Kanta. M. 1910. 0'20 r.
- I. G. Ajrazor*, Religioznaja pravda ruskago samodržavija. Ĥarkov 1910. 0'20 r. (T.)
- † *N. P. Aksakov*, Predanie Cerkvi i predanija školy. Serg. Pos. 1910. 1'25 r. Akty i dokumenty odnosjaščiesja k istorii Kievskoj akademii. Otdělenie III. (1796—1869 gg.) Tom. I. (1796—1803 gg.) S predisloviiem, vvedeniiem i priměčanijami prot. Th. I. Titova. Kiev 1910. 4 r. (T.)
- E. P. Akričov*, O Spasitelě i o spasenii. Spb. 1910. 1'50 r. (T.)
- Ep. *Aleksij (Dorožnicyn)*, Sovremennoe dvizenie v sredě russkih musul'man. Kaz. 1910 (p. 40) (e. Pravosl. Sobes. 1910). (rec. in Pr. Sobes. 1910, 417—8).
- Ierom. *Aleksij*, Irkutskij Missionerskij s'ezd (24 ijulja — 5 avg. 1910 g.). (Dnevnik učastnika s'ězda). Tomsk 1910 g. 1 r. (T.)
- V. Amfiteatrov*, Očerki iz biblejskoj istorii Vethago Zavěta. Ot Iisusa Navina do vocarenija Davida. Jur'ev 1910. 2'50 r. (T.)
- G. P. Antifjev*, O vtorom prišestvii Spasitelja. Rostov-na-Donu 1910 (32 p.) 0'20 r.
- Petr Arhangel'skij*, Svidětel'stva cerkovnoj istorii po voprosu o cezaropapizmě. Saratov 1910 (27 p.).
- Svjašč. *I. Arsen'ev*, Ot Karla Velikago do Reformacii (Istorič. izslědovanie o važnějših reformacionnyh dvizenijah v Zapadnoj cerkvi v tečenii vos'mi stolětij) T. II. M. 1910. 2 r.
- Ep. *Arsenij* (Ural'skij; staroobrj.) Istorija o suščestvovanii svjaščenstva v staroobrjadčeskoj Ĥristovoj Cerkvi. Ural'sk 1910. 1'50 r.
- Ep. *Arsenij*. (Ural'skij), Kniga ob antiħristě i o pročih dějstvah, iže pri nem byti ĥotjaščih. Ural'sk 1910. 1'75 r.
- Ierom. *Athanasij*, Osnovnoj princip pravoslavnago pastyrstva po učeniju prepod. Ioanna Lěstvičnika. Kaz. 1910. 0'35 r. (T.)
- Ep. *Argustin*, Rukovodstvo k osnovnomu bogosloviju. M. 1910. 1'30 r. (T.)
- L. Bajrecov*, Smysl simvoliki, usvojaemoj svv. otcami i učiteljami Cerkvi Ĥristianskomu ĥramu i ego sostavnym častjam. Spb. 1910. 0'25 r. (T.)
- Prot. *A. A. Beljaev*, Professor Moskovskoj Duħovnoj Akademii P. S. Kazanskij i ego perepiska s arħiepiskopom Kostromskim Platonom. Vyp. I. Serg. Pos. 1910. (339) (rec. in C. Věst. 1910 No. 32, c. 1005-6; in Ist. V. 1910 II, 1053—4; Th. Titov in Trudy 1910, II, 564—566).
- V. Bělogostickij*, Reforma Petra Velikago po vysšemu cerkovnomu upravleniju. Spb. 1910. 0'35 r. (T.)
- M. I. Berezin*, Rukovodstvo k izučeniju katihizisa Ĥristianskoj Pravoslavnoj Cerkvi. 1910 (104 p.), 0'50 r. (rec. S. Troickij in Strannik 1910 I 822—3).
- G. V. Bertgol'dt*, Sbornik rešenij graždanskago departamenta Pravitel'stvujuščago Senata po dělám o duħovnyh zavěščanijah za 1904—1903 gg. M. 1910 (333 p.) 1'50 r.
- Tolkovaja biblija. Tom VII. Knigi: pror. Daniila, Osii Malahii. Spb. 1910. 2'50 r. (T.)
- Prot. *M. Blagouravov*, Priměrneje uroki i plany urokov po Zakonu Božiju dlja zakonoučitelej načal'nyh škol. Astrahan 1910. 0'50 r. (T.)

- N. Bogačev*, Č'ja vĕra lučše. M. 1910. 0·50 r. (T.)
- Ja. Bogatenko*, Čerty nraavstvennago simvolizma v russkoj ikonografii. M. 1910 (39 p.) 0 25.
- Prof. *D. I. Bogdaševskij*, K izučeniju četvertago Evangelija. Kiev 1910. 0·15 r. (T.)
- Prof. *D. I. Bogdaševskij*, O pričinah sovremennago nevěrija. Kiev 1910. 0·15 r. (T.)
- Prof. *D. I. Bogdaševskij*, Vĕhod Gospoden' v Ierusalim. Kiev 1910 (25 p.)
- D. Bogolĕpov*, Rukovodstvo k tolkovomu čteniju Četveroevangelija i knigi Dĕjanij apostol'skih. M. 1910. 2·25 r. (T.)
- I. Bogoslovskij*, Vĕra v naučnyj progress pred sudom ĥristianstva. Spb. 1910. 0·15 r.
- † prof. *V. V. Bolotov*, Lekcii po istorii drevnej cerkvi. II. Istorija cerkvi v period do Konstantina V. Spb. 1910 (XVIII + 474) 3 r.
- V. Bonč-Bruevič*, Materialy k istorii i izučeniju russkago sektantstva i raskola. Vyp. III. Štundisty. Postniki. Svobodny ĥristiane. Duĥovnye skopcy. Staroobradcy. Spb. 1910. 2 r.
- I. Borkov*, Cerkov' Ĥristova i Carstvie Božie. Kaz. 1910. 0·30 r. (T.)
- Prof. *A. I. Brilliantov*, Professor Vasilij Vasil'evič Bolotov. Biografičeskij očerk. Spb. 1910. (75 p.) (rec. Th. I. Titov in Trudy 1910 III 709—710).
- N. L. Brodskij*, Rannie slavjanofily. A. S. Ĥomjakov, I. V. Kirĕevskij, K. S. i I. S. Aksakovy. (Istoriko-liter bibl. vyp. V). M. 1910 (206).
- S. Bulgakov*, Svjatiteľ Ioasaf, ep. Bĕlgorodskij i Obojanskij. Kursk 1910. 0·15 r.
- Prot. *T. I. Butkevič*, Obzor russkih sekt i ĭh tolkov. Ĥar'k. 1910. X+607+XIX. 3 r.
- Prot. *T. I. Butkevič*, Racionalističeskija gipotezy o voskresenii Gospoda našego Iisusa Ĥrista. Ĥar'kov 1910. 1·50 r. (T.)
- A. Čekanovskij*, K ujasneniju učenija o samouničiženii Gospoda našego Iisusa Ĥrista. (Izloženie i kritičeskij razbor kenotičeskijh teorij o licĕ Iisusa Ĥrista.) Kiev 1910. 2 r. (T.)
- M. Čel'cov*, O věrĕ i nevěrii. C. I.: Osnovnyja religioznyja istiny. Spb. 1910. 0·65 r.
- Prof. *G. Čelpanov*, Vvedenie v filosofiju. Kiev 1910. 2·50 r. (T.)
- M. Čepik*, Opyt polnago kursa gomiletiki dlja duĥovnyĥ seminarij. S priloženiem razobrannyĥ obrazcov, propovĕdničeskijh planov i tem na vsĕ prazdničnye i voskresnye dni. Serg.-Pos. 1910. 2·50 r. (T.)
- V Davydenko*, Osnovnyja načala religiozno-nraavstvennago vospitanija s izloženiem sposobov obučeniju Zakonu Božiju. Ĥar'kov 1910. 0·75 r.
- K. Degtjarev*, Prosvĕšćenie vzroslogo naselenija [e theol. pastoralij]. Spb. 1910. 0·50 r. (T.)
- Dimitrij aep. Rostorskij*, sv., Tvorenija: Kniga IV. Spb. 1910 (465—624).
- Svjašč. *I. Dmitrievskij*, Spiritizm (Opyt izslĕdovanija voprosa s toček zrĕnija: estestvenno-naučnoj, istoričeskoi, filosofskoj i ĥristianskoj). Ĥar'kov 1910. 1·15 r. (T.)
- Do kumenty i dĕla odnosjaščiesja k žizni i dĕjatel'nosti svjatitelja Ioasafa (Gorlenko), episkopa Bĕlgorodskago i Obojanskago (1748—1754 g.). Iz arĥiva duĥovnoj konsistorii. Izdanie Kurskoj cerkovnoj istoriko-arĥeol. komissii. Vyp. I. Kursk 1910 (VI+112+14+11) (rec. Th. I. Titov in Trudy 1910 III 703—5).

- V. *Doronkin*, Kasimovskaja pravoslavnaia protivomagometanskaja missija za pervoe desjatilétie svoego suščestvovanija, Kasimov 1910. 1 r. (rec. in C. Věst. 1910. № 26, p. 810—2).
- Dm. *Iv. Dovyjallo*, Perenesenie sv. moščeij prep. Evfrosinii iz Kieva v Polotsk. Vil'na 1910, 0·10 r.
- N. *Durnovo*, Istoričeskoe izslédovanie o patriarših i arhiepiskopskih (avtokefal'nyh) prestolah v pravoslavnoj vostočnoj cerkvi. O različnyh činah cerkovnyh ili dolžnostjah. M. 1910 g. 0·35 r. (T.)
- N. *Durnovo*, Istoričeskij očerk avtokefal'nyh cerkvej: Iverskoj i Imeretinskoj, so spiskami 120 eparhij i katolikosov mčetskih i imeretinsko-abhazskih. M. 1910. 3·25 r. (T.)
- Igum. *Ekaterina*, Hristianstvo našej školy i hristianstvo slova Božija. V. I. Spb. 1910. 0·15 r. (T.)
- Prof. V. *Il. Ekzempljarskij*, Učenie drevnej cerkvi o sobstvennosti i milostyně. Kiev 1910, 2 r.
- Bogoslovskaja enciklopedija. Tom. XI. cura prof. N. N. Glubokovskij. Spb. 1910 (rec. in C. Věst 1911 № 19, 586—7; C. Věd. 1911 N. 12 p. 577; Theol. Literaturbl. 1911 N. 5, c. 97—8; RHE. 1911 p. 405—6; EO. 1911 p. 186.)
- Ep. *Ergenij* (muromensis) [Mercialov], Kak soveršalas' kanonizacija svjatyh v pervoe vremja suščestvovanija russkoj Cerkvi? Murom 1910. 0·25 r. (T.)
- Ep. *Ergenij* (mur.), O cerkovnom proslavlennii i počitanii sv. pravednoj Iulianii Lazarevskoj. Murom 1910. 0·20 r. (T.)
- Ep. *Ergenij* (mur.), Žitie sv. pravednoj Iulianii Lazarevskoj (v dvouh redakcijah) i služba ej. Spb. 1910. 0·25 r. (T.)
- I. *Filievskij*, Cel's i Origen. Har'k. 1910. 0·50 r.
- V. *Fimikov*, Spravedlivo li vo imja budto-by nauki otvergat' skazanie Biblii o sotvorenii mira? Novg. 1910. 0·30 r. (T.)
- Prof. prot. I. *Galajov*, Pečal'naja stranica v istorii russkago religioznago samosoznanija (Po povodu Věh). Tomsk 1910. 0·30 r. (rec. in C. Věst. 1910, № 26, c. 812—3).
- Prof. V. I. *Ger'e*, Zodčie i podvižniki Bož'ago carstva, č. I. — Blažennyj Avgustin. M. 1910 (XV+682). 3·50 r. (rec. prof. N. N. Glubokovskij in Trudy 1911 I. 125—162).
- Ierom. *Gerontij*, Kratkij očerk žizni počivajuščago v Zadonskom Bogorodickom monastyrě ieroshimonaha Nathanaila. Zadonsk 1910, 0·15 r. (T.)
- Ierom. *Gerontij*, Kratkij očerk žizni staricy Evthimii Grigor'evny Popovoj, pogreb. v Zadonskom Bogorodickom monastyrě. Zadonsk 1910, 0·15 r. (T.)
- Aleks. Gladkij*, Estetičeskoe vospitanie v duhovnoj školě. Har'kov 1910, 0·30 r.
- Prof. A. *Glagolev*, Pamjati blaženno-počivšago vserossijskago pastyrja otca Ioanna Kronštadtskago. Kiev 1910. 0·10 r. (T.)
- B. I. *Gladkov*, Sošestvie Svjatago Duha Spb. 1910. 0·25 r. (T.)
- Prof. S. S. *Glagolev*, Po voprosam logiki. Har'kov 1910, 1 r.
- Prof. N. N. *Glubokovskij*, Blagověstie sv. Apostola Pavla po ego proišoždeniju i suščestvu. II. Spb. 1910 (1307 p.). 9 r. (rec. C. Věd. 1910 N. 50—1, 2305—7; Hr. Čt. 1911, N. 5—6, 7—8; p. 133—163, Theolog. Literaturblatt 1911 N. 7, 151—4; 'Εκκλ. Φαρμακ., 1911, I, 166—170; RHE. 1911, 2, 406—7.)

- Prof. N. N. *Glubokovskij*, Svjaščennik Miħail Vasil'evič Popov (†1909, X, 20) Vologda 1910 (40).
- Prot. prof. M. I. *Gorčakov*, Osoboe mněnie po dokladu osoboj kommissii Gosudarstvennago Sověta, otnositel'no proekta Gosudarstvennoj Dumy ob otměně ograničenij političeskij i graždanskij, soedinennyh s lišeniem ili dobrovol'nym snjatim duħovnago sana i zvanija. Spb. 1910. 0·20 r. (T.)
- S. P. *Grigorovskij*. Sbornik cerkovnyh i graždanskij zakonov o brakě i razvodě. Spb. 1910 g. 3 r. (T.)
- N. *Grossu*, Istoričeskie tipy cerkovnoj propovědi. Kiev 1910, 0·25 r. (T.)
- N. K. *Grunskij*, Drevne-cerkovno-slavjanskije teksty. Jur'ev 1910 (36).
- A. *Guljaev*, Zabytyj faktor ħristianskago vospitanija voli. Ufa 1910. 0·12 r. (T)
- N. *Gumilevskij*, Kratkaja istorija i obličenie novyh racionalističeskij sekt. Kiev 1910. 1·20 r.
- O. Ja. *Gurvič*, Počemu knižka „Ester“ ħotja i světskago ħaraktera, vključena v sostav Sv. Pisanija? Minsk 1910 (26) 0·25 r.
- Prof. A. S. *Ĥaħanov*, Materialy po gruzinskoj agiologii po rukopisjam X. věka. M. 1910 XXVII+80 (= Trudy po vostokověděniju XXXI; rec. P. Peeters in Anal. Boll. 1911, 455—7).
- † prot. *Ioan (Sergiev) Kronštadtskij*, O eretičestvě grafa L'va Tolstogo. Spb. 1910 (32 pag.) 0·10 r.
- Arħim. *Iona*, Svět s Vostoka. Vyp. tretij. Spb. 1910 (rec. in Ist. V. 1910 III 1075—6).
- Arħim. *Iona*, Geroi věry. K voprosu o sovremenom položenii ħristian v Turcii. Spb. 1910, 0·20 r. (rec. Ist. V. 1910 IV 741—3).
- P. *Ionin*, Opyt sistematizacii evangel'skago učenija, pod sovremennoju točkou zřěnija. Spb. 1910. 1 r. (T.)
- Arħim. *Iosif*, V ob'jatijah Otčih. Dnevnik inoka T. VI-VII. 1906 god. Serg. Posad 1910 1 r. (T.)
- I. *Ivanov*, Bytie i žizn' v konečnyh pričinah i v poslednem osnovanii pri světě Sv. Pisanija i razuma. Voronež 1910. 3 rub. (2 tomi).
- I. *Ivanov*, Svjatitel' Mitrofan Voronežskij v ego duħovno-nravstvennom obrazě i v ego svjatitel'skom služanii. Voronež 1910. 0·30 r. (T.)
- K. *Ivanov*, Srednevěkovyj monastyr' i ego obitateli. Spb. 1910 1 r. (T.)
- Prof. N. I. *Ivanovskij*, Rukovodstvo po istorii i obličeniju staroobrjadčeskago raskola s prisovokupleniem svěděníj o sektaħ racionalističeskij i mističeskij. Č. I. Istorija raskola. Kaz. 1910 (272+IV) 1·20 r.
- Prof. P. A. *Jungerov*, Kniga proroka Ieremija i Plač Ieremii v russkom perevodě s grečeskago teksta LXX, s vvedeniem i priměčanijami. Kazan, 1910 (X+176) 1 r. (rec. A. A. Bronzov in Cerk. Věd. 1910. № 18, 787—8).
- Prof. P. A. *Jungerov*, Obščie istoriko-kritičeskoe vvedenie v Svjaščennyja Vethozavětnyja knigi. Kaz. 1910. 2·50 r.
- Prof. P. A. *Jungerov*, Očerk istorii tolkovanija Vethozavětnyh knig Svjaščennago Pisanija. Kaz. 1910. 0·50 r. (T.)
- I. *Juračev*, Tajny Carstva Nebesnago. č. I. Spb. 1910. 1·50 r. (T.)
- P. Th. *Kapterev*, Istorija Russkoj Pedagogii. Spb. 1910 (VII+540) 3 r. (Izd. O. Bogdanovoj 7 rota, 26.)

- I. Karabinov*, Postnaja triod'. Istoričeskij obzor eja plana, sostava, redakcij i slavjanskijh perevodov. Spb. 1910. 2·50 r. (T.)
- G. M. Karabinovič*, Načal'noe hristianskoe učenie. Č. I. Učebnik po Zakonu Božiju dlja starobrdjadcev.² M. 1910 (103), 0·40 r.
- Prof. *VI. A. Kerenskij*, Čto razděljaló i razděljaet vostočno-pravoslavnuju i zapadnuju staro-katoličeskiju cerkvi? Ĥar'kov 1910. (146 str.) 1 r. (rec. C. Věst. 1910 № 35, c. 1098—1100).
- Prof. prot. *A. M. Klitin*, Istorija religii T. I., Odessa 1910, 3 r.
- N. Kolpikov*, Apologetičeskoe bogoslovie. Vyp. I-j. Kiev 1910, 0·75 r.
- N. Kolpikov*, Razbor učeniija socialistov o pravě sobstvennosti i vseobščem ravenstvě. Kiev 1910. 0·20 r. (T.)
- A. V. Korolev*, Ob otpadenii Rimskoj Cerkvi ot sojuza s Cerkov'ju Pravoslavnoj. Vil'na 1910 (16) 0·03 r.
- M. M. Kovalevskij*, Sociologija T. I. Spb. 1910 IX+300. 1·50 r.; t. II. (296).
- Prot. *A. Koval'nickij*, O brakě i bezbračii v duhovenstvě v biologičeskom otnošenii. Varšava 1910. 0·40 r. (T.)
- Vlad. Koževnikov*, O značenii hristianskago podvižničestva v prošlom i nastojaščem, č. I, II. M. 1910 à 0·35 r. (rec. in Cerk. Věst. 1910 № 23, c. 714—5).
- I. Ksenos*, Okružnoe poslanie izdannoe starobrdjad. episkopami 24 fevralja 1862 g. s priloženiem ustava i omyšlenija. M. 1910. 0·75 r. (T.)
- N. P. Kudrjavcev*, (nunc. igum. *Nikanor*), Evstathij Antiohijskij. Serg. Posad 1910 (57) (e Bogosl. Věst. 1910).
- V. Kudrjavcev*, Načal'nyja osnovanija filosofii. Serg.-Pos. 1910. 1·75 r. (T.)
- Prof. *Jul. A. Kulakovskij*, Istorija Vizantii. Tom I (395—518). S dvumja kartami, planom Konstantinopolja i razrězom ego stěn. Kiev 1910 XVI+536) 3 r. (rec. in C. Věst. 1911 № 48, c. 1512; P. Bezobrazov in. Viz. Vrem. t. XVII p. 328—335).
- G. Z. Kuncovič*, Skazanie o poslednijh dnjah žizni mitropolita Makarija. Spb. 1910. 0·40 r.
- N. D. Kuznecov*, Po povodu tolkov o prinjatii V. S. Solov'evym katolicizma. Spb. 1910. 0·10 r.
- N. D. Kuznecov*, K voprosu o svobodě sověsti. Zakon o starobrdjadčeskijh obščinah v svjazi s otnošeniem cerkvi i gosudarstva. Serg. Pos. 1910. (243) 1·25 (rec. N. Zaozerskij in C. Věst. 1910, № 20, c. 614—6; C. Věd. 1910 № 32. p. 1357-9).
- Akad. *V. V. Latyšev*, Dvě řeči Theodora Dafnopata. Spb. 1910 (CXX+144) 4 r. (= Pravosl. palest. sbornik vyp. 59) (rec. in. Ist. V. 1910 II 736—7).
- A. Lebedev*, Materialy dlja istorii raskola v Povolž'ii. Kratkij očerk istorii Irgizskijh monastyrej. Saratov. 1910. 0·20 r.
- A. Lebedev*, Rukopisi Bratstva Svjatago Kresta v Saratově. Saratov. 1910. 1·50 r. (T.)
- E. A. Lebedeva*, Osuščestvlenie hristianstva v raznoobrazii žizni čelověčeskoj. Spb. 1910. 0·30 r. (T.)
- M. Lisicyn*, O drevnih i novyh pēsnotvorcah. Istor. očerk. Spb. 1910. 0·30 r. (T.)
- Svjašč. *I. L'cov*, Istoričeskij očerk hristianskoj žizni pervago (apostol'skago) vėka. Spb. 1910. 1·50 r. (T.)

- Prof. *N. K. Makkavejskij*, Svjatij Dimitrij, metropolit Rostovskij, kak pastyr' i pastorolog. Kiev 1910. 0·25 r. (T.)
- Prot. *H. Maksimov*, Popytka uzakonit' bezzakonie. K sovremennomu voprosu o staroobriadčeskoj ierarhii i drugih učreždenijah staroobriadcev i drugih sektantov. M. 1910. 0·50 r.
- A. Malevinskij*, Instrukcija blagočinnomu prihodskij cerkvej, iz'jasnennaja ukazami sv. Sinoda, rasporjaženijami eparhial'nago načal'stva, svodom zakonov i cerkovnoj praktikoj³. Spb. 1910 (429+16), 1· 50 r.
- P. I. Malickij*, Istorija hristianskoj cerkvi. Vyp. II (313—1054). Tula 1910 (IV+308) 1·35 r. (rec. A. Brilliantov in Hř. Čt. 1911 I 398—401).
- S. D. Maslovskij*, Materialy k istorii i izučeniju ruskago sektantstva i staroobriadčestva. Spb. 1910 (311) 2 r.
- Materialy dlja biografii Episkopa Porfirija Uspenskago. 2 toma. Spb. 1910. 9 r. (T.)
- Prof. *B. M. Meljoranskij*, Iz lekcij po istorii i věroučeniju drevnej hristianskoj cerkvi I. 1910. 1 r.
- Arhjm. *Mil'ail*, 12 pisem o svobodě i hristianstvě. Spb. 1910. 1 r.
- Ep. (veterorit.) *Mil'ail (Semenov)*, Apologija staroobriadčestva. M. 1910, 0·40 r.
- A. I. Milovidov*, Sovremennoe štundo-baptistskoe dviženie v Sěverno-Zapadnom Kraě. Vil'na 1910 (33 p.)
- A. Miropol'skij*, Ljubov' i samoljubie, Kaz. 1910.
- Prot. *I. V. Morev*, V zaščitu věry, osobenno pravoslavnoj. Spb. 1910. 1 r.
- Pravoslavnomu narodu o katoličeskijh zabluždenijah 39 brošjur. Spb. 1910. 1·10 r. (T.)
- † *P. I. Nečaev*, Praktičeskoe rukovodstvo dlja svjaščennosluzhitelej, ili sistematičeskoe izloženie polnago kruga ih objazannostej i prav¹⁰. Spb. (539+221) 3·40 r.
- Ierom. *Nestor*, Pravoslavie v Sibiri. (Istoričeskij očerk) Spb. 1910 (80 p.)
- Ivan Nikol'in*, Kurs osnovnago bogoslovija ili Apologetiki. Sergiev Posad (261+11) 1·25 r. (1910?).
- Arhiep. *Nikanor* (Kazanskij), Neobhōdimost' religioznago znanija. Kaz. 1910. 0·20 r. (T.)
- Arhiep. *Nikanor*, Učenie o npravstvennosti. Kaz. 1910. 1 r. (T.)
- Arhjm. *Nikodim*, Starec o. Naum soloveckij, podvižnik Karel. Biografičeskij očerk. Petrozavodsk 1910. 0·15 r. (T.)
- Prof. *N. K. Nikol'skij*, Kirillo-Bělozerskij monastyr', i ego ustrojstvo do vtoroj četverti XVII v. (1397—1625). Tom. I. Vyp. 2. O sredstvah soderžanija monastyrja. Spb. 1910. 5 r. (T.)
- Prof. *N. K. Nikol'skij*, 1. K voprosu o cerkovnoj reformě. 2. Sobor ili s'ězd. M. 1910 (42) 0·25 r. (e Hř. Čt. 1906; rec. in C. Věst. 1910 № 12 c. 379)
- Sim. Nikol'skij*, Katihizis protivohlystovskij, ili oproverženija lžeučenij, soderžaščihsja v Kratkom katehizisě osnovnyh načal věry novoizrail'skoj obščiny. Stavropol' (290).
- M. Novorusskij*, Osnovy sovremennago mirovozzrěnija. Spb. 1910. 0·85 r. (T.)
- Notnyj o b i h o d Kievo-Pečerskija Uspenskija lavry. Časť I. Vsenoščnoe bděnie. Kiev 1910 247 pag. (4 r. partit.). (rec. in Cerк. Věd. 1910. N. 27 p. 1141—2).

- A. Oštemperanskij*, Bezblagodatnoe i protivokanoničeskoe svjaščestvo Bělokrinickago obščestva. (Istoriko-kanoničeskaja spravka ob „Avstrijskoj“ staroobrjadčeskoj ierarhii). Ekaterinburg 1910 (p. 41).
- N. Odigitrievskij*, Otvěty musul'maninu na ego vozraženija protiv hristianstva. Malmyž 1910. (rec. in Prav. Sobes. 1910 II 285—288).
- Iust. Ol'ševskij* (nunc. ep. *Sil'vestr*), Obličenie štundizma (v biblejskih tekstah)² Poltava 1910 1·50 r. (275) (rec. in C. Věst. 1911, c. 219—220).
- Opis dokumentov i děl hranjaščihhsja v Arhivě Svjatějšago Sinoda, s ukazateljami k nej. Děla kommissii duhovnyh učilišč 1808—1839 gg. Spb. 1910 (XI+964) (rec. Zdravomyslov in Cerk. Věd. 1910 № 18, 788—791).
- Opisanie dokumentov i děl, hranjaščihhsja v Arhivě Svjatějšago Pravitel'stvujuščago Sinoda. Tom. XXXIX-j (1759-jg.) Spb. 1910 (VII+847) 2·75 r. (rec. K. Zdravomyslov in Cerk. Věd. 1910 № 33, p. 1401—2).
- A. Orlov*, Cerkov' i gosudarstvo. Spb. 1910 (36).
- D. V. Ostrovskij*, Iz istorii Oloneckago staroobrjadčeskago raskola. Petrozavosk. 1910 (36 p.).
- Prof. *I. S. Pal'mov*, Zakon o prihodskom duhovenstvě v Černogorii. Spb. 1910 (20).
- Pamjatniki ethiopskoj pis'mennosti. IX. Zamětki k kratkoj ethiopskoj hronikě † V. V. Bolotova. S priloženiem. Novějšaja istorija Abissinii po kratkoj hronikě iz sobranija Aziatskago muzeja Imperatorskoj Akademii Nauk. Izd. i perev. B. A. Turaeva. Spb. 1910. 0·40 r.
- Novootkrytyj agiologičeskij pamjatnik ikonoborčeskoj epoхи (Žitie sv. Romana Novago). Kiev 1910 (38 p.)
- Vlad. Parhomenko*, Očerki istorii Perejaslavsko-Borisoglěbskoj eparhii 1733—85 gg.) v svjazi s obščim hodom malorossijskoj žizni togo vremena². Poltava 1910. 1·20 r.
- N. Pavlov*, Kratkoe istoričeskoe opisanie Voskresensko-Mironosickago ženskago obščezitel'nago monastyrja v Astrahanskoj gubernii, vblizi Černago Jara, Kiev 1910. 2 r. (T.)
- P. Pesockij*, Posobie k izučeniju evangelija. Zemnaja žizn' i učenie Spasitelja. Spb. 1910 (400) 1·30 r.
- Prof. *L. Ios. Petražickij*, Novoe učenie o pravě i npravstvennosti i kritika prof. V. I. Sergěeviča. Spb. 1910 (134) 0·60 r.
- K. N. Plotnikov*, Istorija i obličenie russkago sektantstva. Vyp. I. Vvedenie Istorija i razbor učenija russkih mističeskikh sekt. Spb. 1910. 0·70 r. (1312+III) Suvorovskij prosp. d. 65, kv. 10.
- Prof. *A. L. Pogodin*, Istorija Bolgarii. Spb. 1910 (224) 1·50 r.
- A. Pokrovskij*, Pravoslavno-hristianskoe npravstvennoe bogoslovie. Saratov. 1910. 1·50 r. (T.)
- A. M. Pokrovskij*, Očerki istorii cerkovnago pěnija. Bogoslužebnoe pěníe drevnej hristianskoj Cerkvi. Novgor. 1910. 0·20 r. (T.)
- I. Pokrovskij*, Ekaterinskaja kommissija o sostavlenii proekta novago uloženija, i cerkovnye voprosy v nej (1766—1771 god.) Kaz. 1910. 0·75 r.
- I. V. Pokrovskij*, Socializm s drevnějših vremen i hristianskoe věroučenie. Perm. 1910. 0·50 r.
- Prof. *N. V. Pokrovskij*, Očerki pamjatnikov hristianskoj ikonografii i iskusstva, s ris. Spb. 1910. 5 r.

- Prof. *N. V. Pokrovskij*, Pamjatniki ģristianskoj arĥitektury, osobenno russkie. S 57 risunk. Spb. 1910. 1 r.
- Prof. *E. Jak. Poljanskij*, Evangel'skaja kupel' Vithezda. Opyt istoriko-arĥeologo-topografiĉeskago izslĉdovanija. Spb. 1910 (47).
- Gr. M. Popov*, V jakutskoj gluši. Irkutsk 1910. 0·70 r. (rec. in C. Vĉst. 1910 № 28 c. 878—9).
- Svjašč. *M. Popov*, Svjatitel' Dimitrij Rostovskij i ego trudy (1709—1909). S 17 risun. Spb. 1910. 2 r. (T.)
- N. P. Popov*, Ob otnošenii pastyrja Cerkvi k sovremennym obščestvennym dviženijam (38 p.) 0·20. M. 1910. (rec. A. Sagarda in C. Vĉst. 1910 № 13 c. 410; negat afferra aliquid novi).
- N. P. Popov*, Rukopisi sinodal'noj Moskovskoj (patriaršej) biblioteki. Vyp. II. Simonovskoe sobranie. M. 1910 (p. 214) 1·50 r.
- E. Poseljanin* (fictum nomen *Eugenii Nikolaevič Pogožev*), Russkie podvižniki 19-go vĉka.³ Spb. 1910 (568+II) 2 r. (rec. Bronzov in Cerk. Vĉd. 1910 № 36, 1544—5).
- E. Poseljanin*, Prepodobnaja Evfrosinija, knjažna Polotskaja. Spb. 1910 (31) 0·06.
- M. Posnov*, O liĉnosti osnovatelja ģristianskoj cerkvi. (Izloženie i kratkij razbor racionalistiĉeskij, mithologiĉeskij i naturalistiĉeskij vozzrĉenij na lice I. Ĥrista) Spb. 1910. 0·50 r. (T.)
- A. Th. Preobraženskij*, Mĉsto i znaĉenie bogoslovija v organizmĉ universitetskago obrazovanija. Sarat. 1910. 0·20 r. (T.)
- A. V. Preobraženskij*, Oĉerk istorii cerkovnago pĉnija v Rossii. Spb. 1910 (63+8 p.; 40 imag.) 0·60.
- N. Protasov*, K voprosu o religioznom elementĉ v posvjaščenijaĥ u dikarej. Serg.-Pos. 1910. 0·20 r.
- A. Pružanin*, Brak, vdovstvo i bezbraĉie pravoslavnago duĥovenstva. M. 1910. 0·30 r.
- N. Rejnye*, Mariavity. Spb. 1910 (55) 0·50.
- K. I. Rovinskij*, Mariavity v Carstvĉ Pol'skom. Spb. 1910 (139) 1 r. (rec. in Cerk. Vĉst. 1910 № 28 c. 877—8).
- A. Ja. Roždestvenskij*, Kratkoe rukovodstvo k obliĉeniju socializma. Vladim. gub. 1910. 0·75 r.
- Svjašč. *D. Roždestvenskij*, Kniga proroka Zaharii. Isagogiĉeskoe izslĉdovanie. Vyp. I. Vvedenie — pisatel' i ego vremja, — analiz soderžanija knigi. Serg.-Pos. 1910. 1·50 r.
- Prof. *N. I. Sagarda*, Drevne-cerkovnaja bogoslovskaja nauka na greĉeskom vostokĉ v period rascvĉta (IV—V). Spb. 1910 (65 p.).
- S. T. Saĥarov*, O Predsobornom Prisutstvii. Jur'ev 1910 (76 p.).
- V. Saĥarov*, Cerkov' i sovremennoe obščestvo (publiĉnaja lekcija). Orel 1910 (20).
- P. M. Saladilov*, K voprosu o reformĉ kalendarja. Spb. 1910 (rec. Doĉkal in Bogosl. Smotra 1912, 112—114).
- A. K. Samko*, Velikaja filosofskaja gipoteza. Odessa 1910 (51).
- Sbornik v pamjat P. I. Mel'nikova (Andreja Peĉerskago) izd. Nižegor. Uĉ. Arĥ. Komissii. Nižnij-Novgorod 1910. (600 p.) 3·50 r. (p. 328+VI: Mel'nikov, otĉet o sovremennom sostojanii raskola v nižegor. gubernii).

- Serafim* ieromonah, Skitskie inočeskie ustavy. Tom. II. N.-Novgorod 1910 (11+61+19+46+9+38+3) 2 r. (Rec. in Prav. Sob. 1910 II 419—22).
- Serafim* ieromonah, Monastyrskij mužskoj obščezitel'nyj ustav. Tom I, v 2 čast. Nižnij Novg. 1910. 2 r. (rec. in Pravosl. Sobes. 1910 [sentj.] II 419—432).
- Serafim*, ieromonah, Ženskie inočeskie ustavy. T. III. C. 2 r. Kungur 1910.
- Arhim. *Sergij*, Pravoslavnoe učenie o spasenii. Izd. 4. Spb. 1910 1 r. (T.)
- M. Skaballanovič*, Tolkovyj tipikon. Ob'jasnitel'noe izloženie Tipikona s isto-ričeskim vvedením. Vyp. I. Kiev 1910. 2:50 r. (T.)
- M. Skaballanovič*, Velikij post. Očerk iz statiki i istorii hristianskago obrjada. Kiev 1910. 0:75 r.
- M. Sluckij*, Smysl žizni čelovėka po proizvedenijam Andreeva, Sologuba, Gor'kago, Meterlinka i řešenje ego v hristianstvė. Ĥar'kov. 1910. 0:20 r. (T.)
- S. Snessoreva*, Zemnaja žizn' Presvjatyja Bogorodicy i opisanie svjatyh čudotvornyh eja ikon.³ Spb. 1910 (824 str.) 3 r. (ed. Tuzov; rec. prof. A. A. Bronzov in C. Vėd. 1910 № 39, p. 1679—81).
- Prof. *S. Sobolevskij*, Otnošenje klassičeskoj filologii k bogosloviju. Serg. Pos. 1910. 0:40 r. (T.)
- G. Sokolor*, V zaščitu cerkovno-slavjanskago jazyka. Astrahan. 1910.
- G. A. Sokolor*, V zaščitu cerkovno-slavjanskago jazyka. Astrahan 1910. 1 r. (rec. in C. Vėst. 1910 № 33 c. 1039—40).
- Prof. *I. I. Sokolov*, Usynovlenie i ego otnošenje k braku v Vizantii i na so-vremennom grečeskom Vostokė. Spb. 1910, 127 p. seorsum ed. e Cerk. Vėdom. 1910 N. 4 p. 162—172; N. 6 p. 263—272; etc.; (rec. M. Kras-nožen in Viz. Vrem. XVII 323—8; idem in Ist. V. 1910 IV 740—1).
- I. Sokolov*, Vopros o reformė kalendarja pred sudom pravoslavnyh cerkvej Vostoka. Spb. 1910. 0:30 (rec. in Ist. V. 1910 III 1088—91).
- Prof. prot. *S. A. Sollertinskij*, Opyt istoričeskoj zapisi o sostojanii S.-Peter-burgskoj Duhovnoj Akademii. Spb. 1910 (100 p.) (rec. Th. I. Titov in Trudy 1910 III 707—9).
- Ep. *Stefan*, K voprosu o sistemė pravoslavnago hristianskago npravoučeniija. Mogilev 1910 (VI+328+11+2) 2 r.
- D. Stefanovič*, O Stoglavė. Ego proišoždenie, redakcija i sostav. Spb. 1910 (II+319) 2 r.
- Prof. prot. *N. Sem. Stelleckij*, Vvedenie v npravstvennoe bogoslovie. Ĥar'kov 1910. 1:25 r.
- Prof. prot. *P. Ja. Svėtlov*, Hristianskoe vėroučenie v apologetičeskom izlo-ženii.³ Kiev. 1910 t, I (III+XXIII+721). 3:50 r. (rec. in Trudy 1910 II 351—362).
- D. O. Svjatskij*, Galleeva kometa v Biblii i Talmudė. Istoriko-arheologičeskoe izslėdovanie. Spb. 1910 (16 p.) 0:15 r. (rec. in Strannik 1910 I p. 969.)
- Prot. *G. I. Šavel'skij*, Poslėdnee vozsoedinenie s pravoslavnoju Cerkov'ju uni-atov Bėlorusskoj eparhii (1833—1839 gg.) Spb. 1910 (XXIV+380+82 p.) 3 r. (rec. in C. Vėd. 1910 № 37, p. 1593—6).
- S. Ščeglava*, „Pčela“ po rukopisjam Kievskih bibliotek. Opyt izučeniija i teksty. Spb. 1910. 1:50 r. (T.)

- A. Šiltov, Gdě i kak nužno iskať živogo Boga? S točki zrěnjija vněšnjago i vnutrennjago opyta). Ĥar'kov 1910. 0·50 r. (rec. in Cerk. Věst. 1910 № 3, 94).
- Svjašč. S. Šleev, Edinověrie v svoem vnutrennem razvitii. Spb. 1910. 2 r.
- Prof. M. Tarėev, Religioznaja žizn'. Osnovy Ĥristianstva. Tom dopolnitel'nyj. Serg.-Pos. 1910 1·65 r. (T.)
- Prot. Temnomėrov, Ob uslovijah vospitatel'nago vlijanija na dėtėj urokov Zakona Božija. Spb. 1910. 0·60 r. (T.)
- Prof. N. D. Terent'ev, Ljuteranskaja vėroispovėdnaja sistema po simvoli-českim knigam ljuteranstva, Kaz. 1910. 2·50 r.
- V. Terleckij, Sekta Ioannitov. Poltava 0·30.
- N. Thabarov, Rukovodstvo k cerkovnomu sobesėdovaniju ili gomiletika. Kiev. 1910. 0·80 r.
- † A. A. Titov, Missionerskaja dėtatel'noť preosvjaščennyh Nila Isakoviča i Dionisija Ĥitrova. M. 1910 (rec. in Ist. V. 1910 III, 275—6).
- † A. A. Titov, Troickij Makar'evskij Želtovodskij monastyr' M. 1910. 161+19 list. ris.
- Prot. Th. Titov, Kievskaja akademija v epoĥu reform. (1796—1819 gg.) Vyp. I. Kiev 1910. 0 30 r. (T.)
- D. K. Trenev, O ruskoj ikonopisi po povodu voprosa o nej v Gosudarstvennoj Dumě. M. 1910. 0·50 r. (T.)
- N. Troickij, Pěsn' pěsnej v freskah Tul'skago Uspenskago sobora. Referat. Tula 1910. 0·75 r. (T.)
- Trudy Moskovskago Edinovėrčeskago S'ėzda. M. 1910. 0·60 r.
- Trudy Pskovskago Cerkovnago Istoriko-Arĥeologičeskago Obščestva. Tom I 1910 Pskov. (A. I. Jacimirskij, Izyskanija o sv. Ol'gě v drevněšem ruskom lėtopisnom svodě [secundum A. A. Šaĥmatov]. — A. Ljapustin, Teksty skazanij o Pskovskih ĥudotvornyh ikonah Božiej Materi, et alia; (cf. Cerk. Vėd. 1910 № 33 p. 1399—1401).
- Prof. B. A. Turaev, Egipetskija cerkovnyja vpečatlěnjija. Spb. 1910. 0·30 r. (T.)
- A. I. Uspenskij, Carskie ikonopiscy i živopiscy XVII v. Slovar' M. 1910 (400) 40 r. (rec. Klejn in Ist. V. 1910 IV 350—351).
- A. I. Uspenskij, Freski cerkvi Spasa Neredicy. M. 1910. 2·50 r.
- A. I. Uspenskij, Freski cerkvi Spasa Preobraženija Spasa-Mirožskago monastyrja. M. 1910. 1 r.
- A. I. Uspenskij, Očerki po istorii russkago iskusstva. Tom pervyj. Russkaja živopis' do XV vėka vključitel'no. M. 1910 g. 471+LXXI (rec. V. Klejn in Ist. V. 1910 I 708—710; Priluckij in Trudy 1910 II 163—175).
- Ustav pravoslavnyh duĥovnyh akademij, Vysočajše utverždennyj 2 aprělja 1910 goda. Spb. 1910. 0·20 r. (T.)
- D. S. Varakin, Ispravlenie knig v XVII. stol. M. 1910. 0·30 r. (Bibliot. „Starobrij. Mysl'“).
- A. Vdovenkov, Protoierej Skorbjaščenskoj cerkvi pri Bogougodnyh zavedenijah Voronežskago Gubernskago Zemstva Evtherij Ivanovič Sabinin. Voronež. 1910 (83).
- Nikolaj Vinogradov, Zagovory, oberegi, spasitel'nyja molitvy i proč. Vyp. III Spb. 1910. (Tip. Minist. Putej Soobšč.) p. 29 (add. ad Živaja Starina 1909).

- Ep. dr. *Vissarion (Nečaev)*, Svjatyj Dimitrij, Mitropolit Rostovskij. M. 1910. 0.50 r. (T.)
- K. Vladimírskij*, Lětopis' sobornoj Hristoroždestvenskoj cerkvi i prihoda zaštatnago goroda Počinok, Nižegorodskoj Eparhii.² N.-Novgorod 1910 (140).
- Th. K. Volkov*, Starinnyja cerkvi na Volyni (e Materialy po etnogr. Rossii) Spb. 1910 (26) (rec. K. Šyroč'kyj in Zap. Ševč. XCVII 194–197.)
- Voprosy prihodskij, staroobrjadčeskij, věroispovědnyj, Rěči i doklady v 3-j Gosudarstvennoj Dumě sessija II. ja 1908–09 g. Spb. 1910. 0.75 r.
- Voprosy teosofii. Sbornik statej. Vyp. II. Spb. 1910. 2 r.
- Prof. *D. Vvedenskij*, Biblejskoe pověstvovanie o potopě v ego otnošení k dannym geologii i predanijam narodov. Serg. Pos. 1910. 0.30 r. (T.)
- Svjašč. *A. Zdravomyslov*, Amvrosij, byvsij mitropolit Bosno-saraevskij, osnovatel' bezblagodatnoj Bělokrinickoj ierarhii. Ekaterinb. 1910, 0.25 r. (T.)
- N. D. Ževahov*, Stroiteli duha žizni v oblasti arhitektury i živopisi. Serg.-Pos. 1910. 0.15 r. (T.)
- N. D. Ževahov*, Svjatelj' Ioasaf Gorlenko, episkop Bělgorodskij i Obojanskij 1705+1754 g.) Tom III, dopolnitel'nyj. K. 1910 (rec. Th. I. Titov in Trudy 1910 III 685–702).
- Žizneopisanija otečestvennyh podvižnikov blagočestija 18 i 19 věkov. S portretami. M. 1905–1910. 21.05 r. (T.)
- Žizneopisanie Valaamskago podvižnika šhimonaha otca Agapija. Spb. 1910 (Typ. I. V. Leonfev) 51 p.
- Prof. *P. Žukovič*, Sejmovaja bor'ba pravoslavnago zapadno-russkago dvorjanstva s cerkovnoj uniej. Pjatyj vyp. (1625–1629) Spb. 1910. 1 r. (T.)
- P. N. Žukovič*, O neizdannyh sočinenijah Ioasafata Kunceviča. Spb. 1910 (33) (ex Izv. Akad. 1909 III; rec. M. Gruševs'kyj in Zap. Ševč. t. XCIV 202–3).

N. Glubokovskij: Благовѣстіе св. Апостола Павла по его происхожденію и существу. (Blagověstie sv. Ap. Pavla po ego proišoždeniju i suščestvu.) **Evangelium St. Pauli apostoli quoad eius originem et essentiam.** Tomus II. St. Peterburg 1910. Pag. 1307.

En opus immensi laboris et haud communis eruditionis feliciter ad finem perductum nobis praeiacet!

Nicolaus Glubokovskij, ordinarius professor petropolitanae academiae theologiae, unus est ex illis haud multis viris doctis, qui studia scripturistica Novi Testamenti in theologica litteratura orthodoxa propagare et fovere nituntur adhibentes hac in re methodum stricte scientificam simulque studentes traditionem ecclesiae de libris NT. modernis armis defendere et stabilire. Iam in opere anno 1902 publicato sub titulo „Благовѣстіе христіанскої свободы въ посланіи св. Ап. Павла къ Галатамъ“ scriptor suam methodum nec non modum, quo quaestiones scientificas ex materia NT. tractat, clare manifestavit. Post illam monographiam ex theologia paulina, quae quasi quaedam praeparatoria exercitatio dici potest, maiorem et sublimiorem finem sibi proposuit, scilicet scientificè illustrare

evangelium s. Pauli eiusque originem et essentiam, et quidem ita, ut simul recenseret et perlustraret illam fere infinitam farraginem innumerarum opinionum, quas viri docti hac in re tenuerunt tenentque.

Primum volumen laudati operis prodiit in lucem a. 1905 (cf. Sl. l. th. III 23), secunda pars, qua opus finitum est, anno 1910. Cum prima pars 898 paginas haberet, secunda in 1307 paginas excrevit: revera inter monographias biblicas vix invenietur liber tanti ambitus tantaque molis!

Per „evangelium S. Pauli, quam vocem in titulo libri adhibet, auctor fere idem intellegit, quod alia voce moderna „theologia S. Pauli“ vocari solet. Cum vero Paulus ipse suam doctrinam semper evangelium vocaverit, iure merito hanc vocem etiam scriptor retinuit.

Libros, qui theologiam NT. tractant plures habemus uti a Holtzmann, Feine etc. Cum vero studia NT. in diem magis crescunt et augmentur, maior quoque specialisatio necessaria apparet, ut iam non totius NT., sed singulorum eius auctorum et librorum doctrina seu theologia systematice proponenda sit. De s. Paulo eiusque scriptis hoc praestare vult opus N. Glubokovskij. Notandum hac occasione eodem fere tempore insignem doctum catholicum P. Ferdinandum Prat idem thema tractandum adortum esse in eximio opere pariter modo ad finem perducto „Théologie de St. Paul“.

In evangelio S. Pauli G. vult enarrare eius essentiam et originem. Primum essentiam: ie. scientificis mediis, in quantum fieri potest, illustrare et explanare omnia puncta doctrinae Christianae, quae s. Paulus in suis epistolis vel fuse tractat vel leviter tantum tangit. Quod opus difficilius est quam primo aspectu videtur, quia plerique docti interpretando epistolas Paulinas suas praeconceptas ideas et praeconcepta iudicia ibi non tam inveniunt quam potius intrudunt iuxta illud notum adagium: Hic liber est, in quo quaerit sua dogmata quisque, invenit et pariter dogmata quisque sua. Ita doctrinas et ideas s. Pauli sua interpretatione non illustrant, sed obscurant et tenebris obvolvunt. Certe haud exiguum opus perficere proposuit sibi Glubokovskij, si doctrinam s. Pauli sine ira et studio explanare eamque contra perversa et falsa placita plurimorum doctorum defendere vult.

Haec vero non nisi prima et minor pars operis est, quod Glubokovskij susceperat, cum non solum evangelium s. Pauli sed etiam huius evangelii originem (происхождение) scientificè illustrare intenderat.

Ut momentum huius propositi finis sc. enarrare originem evangelii s. Pauli lectori melius pateat, notare oportet duplicem tendentiam in rationalistica et protestantica critica NT. nostro tempore praevalere.

Ex una parte critici isti proclamant evangelium Christi nobis nonnisi ex documentis NT. notum esse, at documenta ista non puram et genuinam doctrinam continere, quam Christus praedica-verat, sed evangelium Christi sub influxu opinionum illius tem-

poris ab apostolis et discipulis Christi in multis punctis immutatum esse eique multa adiecta et inserta esse, quae neque Christus docuerat neque spiritui evangelii Christi conveniunt. Ergo ope criticae in NT. discernenda et eruenda est genuina doctrina Christi ab aliis elementis doctrinalibus et dogmaticis, quae in NT. evangelio originali admixta sunt. Cum vero evangelia synoptica potius in vita Christi delineanda occupentur, fons principalis doctrinae in NT. sunt epistolae s. Pauli. Doctrina autem s. Pauli non est vero tam doctrina Christi, sed est complexus opinionum et persuasionum, quas ipse apostolus fovebat et quas, utique bona fide, pro Christi ipsius evangelio considerabat. Hinc clamor ille in castris criticorum protestantium: Si genuinum evangelium Christi cognoscere volumus, a Paulo redeundum est ad Christum! Evangelium Pauli, quod ecclesia ab eo adoptavit, non est evangelium Christi, immo evangelio Christi in multis contradicit!

Cum ita evangelium Pauli a evangelio Christi diversum et distinctum esse statuerint, ulterius progredientes dicti critici conantur originem doctrinae, quam Paulus in suis epistolis reposuerat, explicare eo modo, acsi singula puncta suae doctrinae tum ex iudaismo, in quo natus et educatus fuerat, tum ex religiosis et philosophicis doctrinis mundi hellenistici desumpserit. Ita in evangelio s. Pauli et per consequens in doctrina christiana nil novi mundo allatum est, sed omnia haec iam apud iudaeos et graecos nota et vulgata erant. Paulus non nisi illa dispersa elementa in systematicam doctrinam conflavit eamque immerito personae Christi, qui nil tale docuerat, affinxit. — Conamina ista explicandi originem christianae doctrinae ex coevo iudaismo et hellenico gentilismo praesertim recentissimo tempore proveniunt a numerosis criticis, qui sub communi nomine „Religionsgeschichtliche Schule“ comprehendi solent. Iam vero istas opiniones critici non solum in doctis foliis et libris reponunt, sed etiam inter populum ope ephemeridum et popularium libellorum propagare student ex. gr. in Germania in „Religionsgeschichtliche Volksbücher“, Tübingen.

Ex his paucis dictis apparet doctis, non solum catholicis, sed omnibus, qui divinitatem Christi et divinam originem christianismi defendunt, grave et difficile munus incumbere, ut scientificè probent: a) Evangelium s. Pauli unum idemque esse atque illud, quod Christus praedicaverat; b) Evangelium illud revera omnino novam salutarem doctrinam mundo attulisse nec meram syncretisticam commixtionem iudaicorum et hellenisticorum elementorum esse.

Difficultas talis scientificae probationis praesertim in duplici circumstantia rationem suam habet. Ex una parte tum iudaismus tum gentilismus praeter falsas etiam multas veras habuit doctrinas, quas utique christiana religio, quae absoluto et perfectissimo sensu vera est, retinere debuit et revera etiam retinuit. Secundo, ad novas ideas et novas doctrinas exprimendas et praedicandas praecones evangelii, et utique inter eos etiam ipse Paulus, adhibere debuerunt

expressiones et terminos religiosos, qui auditoribus noti erant — secus enim evangelicas doctrinas non intellexissent. Inter christianam doctrinam et inter coevum iudaismum atque gentilismum proinde revera existunt, quod non possumus nec volumus negare, quaedam similitudines et analogiae et quidem tum in doctrinis, tum in theologico-philosophica terminologia. Ex singulis talibus casibus, qui, uti dictum omnino naturaliter explicantur nec divinae origini christianismi repugnant, iam vero increduli critici generalem conclusionem faciunt statuentes totam doctrinam christianam simili modo ex iudaismo et gentilismo exortam esse! Pro „analogia“, uti bene A. Deissmam de eis dixerat, substituunt „genealogiam“!

Opus, quod plurima illa phantastica systemata critice refutaret et quod tam diu omnes christiani docti bonae voluntatis desiderabant, demum N. Glubokovskij scribendum suscepit.

Hoc in opere N. Glubokovskii imprimis laudandum et scriptori in gratia referendum est, quod traditionem ecclesiasticam et persuasionem, quam ecclesia de s. Paulo eiusque doctrina semper tenuerat, intrepide defendit nullo loco placitis modernorum criticorum cedens. Quod probare vult, indicat in titulo libri verbis ipsius Apostoli: „Evangelium praedicatum a me non est secundum hominem sed per revelationem Iesu Christi“ (Gal. 1, 11—12) Tramitem orthodoxae fidei et ecclesiasticae traditionis nusquam scriptor relinquit.

Ulterius scriptor, ut adversarios propriis eorum armis refelleret, methodum stricte scientificam sequitur nihilque sumit, nihil affirmat, quod ex fontibus probare non posset. Admirationem excitat apud lectorem immensa illa diligentia, cum qua scriptor innumerorum fere scriptorum dicta et effata allegat! Nullus auctor, sive germanus sive gallus, sive anglus, sive catholicus, sive acatholicus omissus est, ita ut iure merito insignis doctus N. Bonwetsch (Theol. Literaturblatt XXXII, 151—154) dicere potuerit opere Nic. Glubokovskii lectori „absolut vollständige Orientierung“ praeberi. Immo puto scriptorem in auctoribus citandis fere iustos limites excedere, cum saepius auctores alleget obscuriores et tales, qui reapse non mereantur ut illis talis attentio exhibeatur. Insuper negari non potest per frequentissimas citationes perspicuitatem libri detrimentum pati ita ut lector, qui in materia tractata non bene versatus est, facile conspectum et, ut dici solet, orientationem amittere possit. — Per hoc vero scientificus valor operis non minuitur: noluit enim scribere librum popularem, sed librum omnibus mediis modernae criticae armatum et instructum!

Hoc demum de methodo nostri scriptoris notandum, quod non polemice adversarios aggreditur nec proprias opiniones suis argumentis defendit, sed plerumque effata et opiniones sibi contradicentium criticorum iuxtaponit, ita ut lectori ex comparatione diversarum opinionum invicem se destruentium clare appareat,

omnia illa systemata a modernis criticis elucubrata sibi contraria esse et hinc omni solido fundamento carere.

In memoriam lectori revocamus in primo volumine operis sui scriptorem egisse de dependentia s. Pauli eiusque evangelii a fontibus iudaicis et rabbinicis. Tractata quaestione de conversione s. Pauli et supernaturali caractere huius conversionis G. fuse examinavit singula puncta doctrinae paulinae, ubi critici externum influxum iudaismi conspicerere se asserunt. Huc spectat imprimis ipsa methodus exegetica s. Pauli, qualis in eis epistolis occurrit; — eius doctrina de praesistentia Christi, quam critici iudaeos exspectato Messiae attribuisse dicunt; — doctrina de redemptione et iustificatione; — doctrina de novissimis seu eschatologia; — doctrina de angelis et daemonibus; — relatio s. Pauli ad coevam litteraturam apocrypho-apocalypticam nec non ad coevum rabbinismum.

In secundo volumine, de quo nunc nobis est sermo, ad alios illos influxus transit, ex quibus critici ortum doctrinae paulinae explicant. Primum examinat scriptor theosophiam alexandrinam et eius principalem repraesentantem Philonem (p. 23—425.) Multi enim dicunt s. Paulum in pluribus suis doctrinis a Philone dependere uti in suo universalismo, in doctrina de prototypo ideali caelesti homine quam dicunt Paulum applicuisse Christo, in doctrina de praesistentia Christi etc. Sententiam, ad quam auctor post longum et accuratum examen fontium pervenit propriis eius verbis allegamus (p. 420): „Cum res ita se habeant, iustius est censere Philonem in nullum ex scriptoribus NT. influxum exeruisse, etiamsi, quod valde dubium est, eum cognoverint. Ex parte s. Pauli talis dependentia apostolum nimis humiliaret eumque qua merum miserum compilatorem exhiberet, cum tamen ipse totius orbis illuminator fuerit. Omnes analogiae casui originem debent et, cum sensus eorum sit diversus, nihil probant quoad litterariam dependentiam s. Pauli; originem habent in circumstantiis temporis nec non in gravissimis quaestionibus atque in responsis, quae necessario profluebant ex thesauro traditionis et fidei Veteris Testamenti. Omnes analogiae, quas critici quaesitant in infinito oceano operum philonianorum, carent vi nec ullam persuasionem efficere possunt de illa dependentia et quidem eo magis, quia illis contradicunt diversitates omnino fundamentales inter utrumque virum . . . Apostolum novisse Philonem, summopere dubium est et influxum Philonis in Paulum prorsus improbabilis nec ullo modo demonstrandus dici debet“.

Simili modo recenset scriptor (p. 426—811) alteram classem doctorum, qui conceptus et opiniones alexandrinorum hellenistarum dicunt in s. Paulum influxisse mediantibus libris sapientialibus V. Testamenti et praesertim Sapientiae Salomonis. Tales conceptus hellenistici, qui in libro Sapientiae, ut aiunt, inveniuntur et quos etiam s. Paulus adoptaverat in longa serie a criticis enumerantur. Spectat huc ex. gr. tota

doctrina de homine, de novissimis, de praedestinatione, de origine gentilismi etc. Scriptor omnibus rite examinatis ad eandem conclusionem sicut in praecedenti tractatu pervenit (p. 802): „Omnibus examinatis ad eandem conclusionem sicut in praecedenti tractatu pervenit (p. 802): „Omnibus examinatis ad conclusionem aliunde iam nobis notam pervenimus sc. dogmaticum systema Apostoli non fuisse formatum sub influxu alexandrinae theosophiae... Litteraria expressio (systematis illius) utique perficitur per media ordinaria, unde oritur formalis quaedam consonantia cum aliis documentis eiusdem generis. Omnes vero posteriores conclusiones sunt vel falsae vel tendentiosae. In materia hac tractanda saepe directe conspicitur quaedam ‚parallelomania‘, accurata vero analysis ostendit, omnes illas analogias exaggeratas esse . . .“

In tractatu quarto (p. 812—1240) convertitur ad tractandam relationem s. Pauli ad coevam culturam et philosophiam hellenisticam. Prius vero quaestionem valde spinosam et difficilem absolvit de graeca eruditione s. Pauli. Nam alii scientiam graecae litteraturae et philosophiae in s. Paulo extollunt, alii hoc iterum negant dicentes educationem s. Pauli pure iudaicam fuisse nec in epistolis eius, excepto solo graeco sermone, quidquam ex coeva eruditione graecorum conspici. Scriptor illis prioribus adiungitur: . „Paulus loquebatur et scribebat tamquam graecus et non tamquam hebraeus, quamquam in eo character semiticus non omnino disparuerat. Non potest dici Apostolum cogitasse aramaice et cogitationes tantum in graecum sermonem vertisse . . . Sermo eius est bona lingua graeca eius aevi et in hac fuit apostolus reapse artifex, qui manifestat se in scholis graecis eruditum esse . . . Lingua optimum est testimonium intellectualis culturae, et lingua apostoli testatur eius magnam hellenisticam eruditionem.“ (p. 979—981).

Utrum vero haec opinio scriptoris de graeca eruditione Apostoli tam lato sensu sustineri possit, dubito. Recentiore tempore praesertim post publicationem operum Ad. Deissmann, imprimis „Licht vom Osten“ praevalere incipit opinio contraria, et quidem uti puto, iure merito. Sermo Apostoli, qualis in eius epistolis conspicitur, est lingua graeca vulgaris et communis commercii, non vero lingua litteraria, qualis tunc temporis in scholis graecis rhetoricis docebatur et qualem ex. gr. in operibus Iosephi Flavii reperimus. Anacoluthi, ellipses, frequentes interrogationes, modus argumentandi aliaeque characteristicae proprietates styli s. Pauli probare videntur apostolum non accepisse illam educationem graecam, qualis in mundo hellenistico usitata erat, sed educationem eius stricte iudaicam fuisse, licet utique illam linguam graecam didicerit, quae tunc temporis lingua internationalis omnium diversarum nationum orientis erat. —

In secunda parte huius tractatus (p. 812—1240) scriptor iterum diiudicat diversas illas opiniones de dependentia s. Pauli a coevis doctrinis stoicismi nec non a philosopho Seneca, tractat

de relatione inter doctrinam s. Pauli de sacramentis et mysteria hellenica, et ultimo de influxu iuridicarum formarum illius aevi in opiniones et conceptus doctrinales s. Pauli. Iterum scriptor iure merito concludit: „Externi influxus non erant essentia es et doctrina Pauli in omnibus remanet doctrina evangelii Christi. Utique christiana religio usa est praecedenti evolutione, sed non habet in ea suas radices, immo completam et radicalem mutationem in coaevo mundo effecit“ (p. 1240).

In ultima operis parte (p. 1241--1307) scriptor comprehendit eventum suarum disquisitionum et conclusiones suas proponit. Et conclusiones illae tales sunt, ut quilibet, qui divinitatem christianae religionis tenet, ex toto corde illis consentiat. Evangelium Pauli non constituit novum et ab evangelio Christi distinctum elementum in evolutione ecclesiae christianae, sed plene convenit cum doctrina aliorum apostolorum et cum tota primitiva doctrina christiana, etenim evangelium omnium apostolorum erat origine sua non humanum sed divinum. Et huic divinae origini omnes alii influxus et elementa subiciuntur. Reapse auctor principalis doctrinae evangelicae est ipse Deus, „qui suis electis concredidit pretiosos thesauros veritatis et per eos locutus est suum salutare verbum, in omnibus unum idemque nec umquam mutandum“. „Hic proprie nullus habetur petrinismus nec paulinismus, nam omnes apostoli sunt nuntii Christi, Christus autem Dei“. (p. 1305 ad 1306).

De meritis operis, quod Nicolaus Glubokovskij, christianae litteraturae donavit, iam supra diximus nec illa repetere oportet. Gratias illi agentes hoc unicum exoptamus, ut etiam docti catholici quam plurimum ex thesauris in opere N. Glubokovskii congestis et coacervatis ad profectum scientiae christianae hauriant!

Brunae.

Dr. Thomas Hudec.

Труды Киевской Духовной Академии. (Trudy Kievskoj Duhovnoj Akademii) Kiev 1908 (reliqua recensentur).

N. I. Petrov, Drevnjaja stěnopis' v Kievskoj Spasskoj na Berestovč cerkvi. (De Kioviensis ecclesiae ss. Salvatoris pictis parietibus) I 266—298.

N. T. Gumilevskij, Iz npravstvennyh vozrěnij Ŗekspira. O dějstvii zla na dušu. (Quomodo animum malo affici Shakespeare existimaverit) I 92—103; III 61—68.

Th. I. Titov, Perepiska Moskovskago mitropolita Markarija Bulgakova. I 117—137. (De Macarii Bulgakov. metropolitae moscoviensis litterarum commercio).

M. F. Jastrebov, Iz lekcij po Dogmatičeskomu bogosloviju. (Capita quaedam theologiae dogmaticae tractantur) I 2—23; 147 ad 161; 362—377; III 1—16; 161—188; 294—311; 457—482.

Paucis adumbrantur ea, quae ad dogmata de sacramentis Eucharistiae et Paenitentiae explicanda pertinent. Praeterea exponitur de interitu mundi et de animis mortuorum corporibus suis induendis. Ubi

apparet scriptorem ignorare discrimen inter corpus caeleste, quod sensibus his attingi aut conformari non potest et corpus mortale seu empiricum (p. 299), neque eum quaestioni de huius caducae rerum conditionis causis explicandae dedisse operam; conici vero potest, eum ne in illud quidem inquisivisse, utrum hic rerum status et haec humanae mentis corporisque condicio ea sit existimanda, quae ab eo rerum ordine, qui esse debuit et restituetur, aliena sit necne. Cf. A. A. V. pag. 57—58. Animi videntur ei sibi ipsi (ut instrumenta virtutis divinae) corpus ex elementis dissipatis restitutum esse (p. 300), idque eius magnitudinis, quod ut iuvenes habuissent seu ea aetate, qua Christus mortuus est (p. 306). Denique de iudicio ultimo, de apocatastasi (quae recitur), de caelo agitur. Caeli nomine non locum significari sed statum, caelum in terra maxime („sredotočiem carstva slavy“ p. 481) futurum, in qua sola homo peccaverit, Verbum caro factum sit, tenet; sed quomodo terra sit regnum diaboli et mortis, quomodo in hac re a stellis differat perspexisse *J.* non videtur.

I. P. Četverikov, Metod filosofii Friza i ego novoj školy. I 224—236; 422—462; 553—565.

L. S. M., Pamjati Vysokopreosvjašč. Filareta, Mitropolita Kievskago. I 104—116 (In memoriam Philareti metropolitae kioviensis).

L. S. M., K biografii o. Arhimandrita Antonina Kapustina. I 237—265; 404—421.

P. P. Kudrjavcev, Ot Bekona do Maja. I 566—612; II 629 ad 686; III 88—160.

D. I. Bogdaševskij, Kritičeskie etjudy po Novomu Zavětu. (Quaedam ad N. T. pertinentia explicantur) I 477—511.

E. Kagarov, Ešhil, kak religioznyj myslitel'. (De Aeschyli sententiis ad religionem pertinentibus) II 1—52.

A. P. Rybolovskij, Varlaam Vanatovič, Arhiepiskop Kievskij, Galickij i Malyja Rossii. II 93—128; 436—456; 551 ad 578; III 69—87; 207—272; 312—343.

VI. P. Rybinskij, Pamjati Vysokopr. Dimitrija (Sambikina), arhiepiskopa Kazanskago i Svijažskago. II 170—178.

VI. P. Rybinskij, Biblejskaja vethozavětnaja kritika. (De critica V. T.) III 575—613.

Prot. P. I. Orlovskij, Skazanie o blažennom Rafailě, Mitropolitě Kievskom. (De Raphaele metrop. Kioviensi narratur) II 233—255; 457—487.

N. K. Makkavejskij, Problema vospitanija po Spenseru. (Quomodo Spencerus de liberis educandis iudicaverit) II 256—280.

V. I. Ekzempljarskij, Pamjati Nikolaja Nikolaeviča Nepljueva. (De Nicolao Nepljuev) II 281—319; 579—628.

I. P. Četverikov, Religioznyj modernizm na Zapadě i borba s nim rimskoj kurii. (De conatibus doctrinae christianae immanandae in Occidente factis et a curia romana impugnatis) II 320—351.

D. I. Bogdaševskij, Vtoroe sobornoe poslanie sv. Apostola Petra. (De II Petri) II 355—393.

D. I. Bogdaševskij, Poslanie sv. Apostola Iudy III 361-389. *B.* quaerit, utra epistula prius scripta sit, Petri II an Iudae. Reiectis aliis rationibus affert Iud. 17. 18, ubi 2 Pet 3, 3 commemoratur et errorum quos impugnat Iudas maiora incrementa ostendit (p. 374—376). Deinde varias lectiones perpendit. Tum argumentum exponit. Explicantur 2 Pet 2, 1 (p. 369—370: *ἔσονται* etc.), Iud. 5 (p. 373). 8 (*κυριότητα*: p. 381), 11 (*σπυλάδες*) etc.

E. P. Diakovskij, Iz istorii bogosluženija. „Čin Tritekti“ II 394—435.

P. G. Viktorovskij, Zapadno-russkija dvorjanskija familii, otpavšija ot pravoslavija v koncě XVI i v XVII vv. (De nobilibus familiis Russiae occidentalis, quae s. XVI exeunte vel saec. XVII ab orthodoxia defecerunt) III 17—60; 189—206; 344—360; 502—524.

D. I. Bogdaševskij, Sovremennye vragi kresta Hristova. (De aequalibus Christi crucis inimicis) III 273—285.

E. P. Diakovskij, Carskie časy Roždestva Hristova i Bogojavljenja. (De horis [canonicis] Nativitatis Iesu et Epiphaniae) III 483—501.

Th. I. Miščenko, Cerkovnoe ustrojstvo hristianskih obščin („parikij“) II-go i III-go vėka (De forma parociarum saec. II. et III.) III 525—576.

M. — maxime Bolotovium secutus — exponit presbyteros olim fuisse consilium tantum episcoporum, quantae horum fuerint provinciae, quae emolumenta inde in munere pastoralis gerendo nata sint. Deinde agens de potestate episcopi, discrimen inter catholicos, protestantes, orthodoxos hac re imprimis contineri dicit (p. 539: „V nastojaščee vremja edva li my ošibemsja, esli skažem, čto različie meždu pravoslavijem, katoličestvom i protestantstvom korenitsja glavnym obrazom v ponimanii suščestva ierarhičeskoj vlasti voobščee i episkopskoj v osobennosti. .. Pravoslavie idet srednim putem: Priznavaja svjaščennyja prava ierarhii, ono v to že vremja, kak lučšij princip upravlenija, vydigaet načalo sobornosti.“) Negat gratiam operari mechanice: quare etiam hominem consecratum manere liberum et erroribus obnoxium. Etiam summos hierarchas, si suo iudicio utantur, suam voluntatem sequantur, falli posse. Gratia, officio hierarchico, non impediri eiusmodi errores in decretis, quae ab uno homine proveniant („nikakoj san. ne garantirujut bezuslovnoj istinnosti i nepogrěšimoj pravdivosti rešenij, ishodjaščih ot odnogo lica“, p. 540). Quod catholici docent de mente papae gratia ita adiuta, ut cum ex cathedra loquatur, falli non possit, dogma de gratia pervertunt („kažetsja koščunstvennym iskaženiem dogmata o blagodati“, p. 541). Deinde *M.* agit de haereticis et protestantibus antiquis Corinthi et Antiochiae. Didascalia, libro apocrypho „eparchialem papismum“ defendi dicit, etsi ne ea quidem negetur iudicium ecclesiasticum ab episcopo cum presbyteris exercendum esse (II 47, II 28, 4; 34, 3; II 1) cum alias de presbyteris taceat (p. 564). Sed vera documenta actatis apostolicae non unum sed multos ecclesiae particularis pastores commemorant. Episcopos eo tempore vocatos esse

presbyteros, nec veros episcopos fuisse praeter apostolos nisi paucos quosdam qui multis ecclesiis praefuerint, theologi catholici (ut Bruders) frustra statuunt; quomodo enim episcoporum auctoritatem circ. a. 90 in Oriente, a. 140 in Occidente adeo minutam esse statui potest, ut iam non essent nisi paroeciarum particularium „antistites“ Rem tantopere mutatam esse nullos testes habemus, nulla indicia. Non coetus maiores in minores dividebantur, sed minores in maiores (primum metropoli, deinde patriarch.) paulatim coalescebant etc. (p. 549). — Etiam iudicio conciliorum episcopi subiciebantur, p. 554. — Praeterea agitur de rebus liturgicis (sacro faciendo, sacramentis administrandis), de diaconis (564) et diaconissis (567), de proventibus.

Богословскій Вѣстникъ (Bogoslovskij Věstnik) 1909.

P. Strabov, Vsemoguščij slučaj, ili tvorčestvo Božie? (Causa an creatio Dei?) I, 1—23. Strabov recentiorum de mundi vitaeque origine opiniones percurrens methodo negativa (adversariorum ineptiis ostensis) ad conclusionem pervenit, Deum mundi materialis vitaeque verum esse auctorem.

N. Kapterev, Ispravlenie cerkovno-bogoslužebnyh knig pri patriarhě Nikoně (De liturgicorum librorum correctione tempore patriarchae Niconis peracta) I, 24—44. Licet patr. Nicon se libros liturgicos ex antiquis graecis atque russicis manuscriptis corrigere, semper affirmaverit, assertio tamen haec veritati minime conformis est. Primam enim operis liturgici a. 1655 editionem e venetiana graeca editione curavit, nec editores manuscriptos codices consulebant, cum dubium obvenerat. Quodsi quaeritur, quasnam partes Nicon in libris liturgicis corrigendis habuerit, distinguendum est. Quod ritus attinet, Nicon ipse, patriarchis orientalibus consultis, russicos ritus liturgicos corrigebat; editiones vero librorum liturgicorum atque ipsam e graeca lingua translationem ipsi editores, cum Nicon linguae graecae ignarus esset, perficiebant.

N. Aksakov, Predanie Cerkvi i školy (De traditionibus Ecclesiae et scholae) I, 45—57; 175—195; 345—367; 574—595; II, 32—43; 341—369; III, 166—174; 389—417, Perlustratis antiquis liturgicis documentis Aksakov ostendit manus impositionem χειροτονίας prioribus ecclesiae saeculis in omnibus fere sacramentis adhibitam esse. Unde nullum discrimen inter populum et clerum exstitisse colligit (cf. 1 Petri II, 9. 10). Ex quo enim tempore Constantinus M. ecclesiae libertatem proclamaverat clerumque a variis civilibus oneribus liberaverat, clerus in separatam coetum paulatim coaluit, et sic discrimen inter populum et clerum, e causis solum materialibus, inductum est: Etenim clerus, ut privilegiis a potestate civili clericis concessis frueretur, a populo separabatur, et hac ratione discrimen quoque populum inter et clerum ortum est (cf. II, 550 seq.). — Libris liturgicis atque synodorum canonibus, A. contra membra commissionis, quae synodi praeparandae gratia coacta est, efficere studet, inferioris hierarchiae gradus, nempe lectoratum, cantoratum atque

subdiaconatum, vera sacramenta fuisse atque per cheirotonium collatos esse.

N. Kapterev, *Bor'ba protopopa Ioanna Neronova s patriarhom Nikonom.* (De certamine protopresbyteri Ioannis Neronov cum patr. Nicone) I, 196—233. Ioannes Neronov, rector ecclesiae collegiatae in urbe Moscovia (sobor Kazanskoj), eorum, qui Niconis ritus novatos oppugnabant, princeps et caput fuit. Neronov cum se sub speciali Dei influxu existere putaret, atque a Deo vocatum esse ad obsistendum Niconis reformationi, omnia adhibuit, ut Niconis opus destrueret. Quam ob rem a Nicone a. 1653 in exsilium mittitur a. 1656 sacerdotii dignitate privatur atque gradu movetur, quin a. 1655 synodaliter a patriarchis orientalibus cum Nicone excommunicatur. Attamen Neronov semper patriarchas orientales orthodoxos censebat, quin eorum in res ecclesiasticas Russiae ingerentiam atque competentiam admittebat. Cum Nicon suas reformationes introduceret, Neronov adversarius eius, ut pseudo-reformatoris, existit, minime vero hierarchiam qua talem oppugnabat. Cum autem an. 1657 Neronov ex imperatoris voluntate cum Nicone reconciliatus est, — Neronov reconciliavit se, verum non cum Nicone, sed cum ecclesia orthodoxa. In fine etiam omnia quae Nicon innovaverat admisit.

S. Znamenskij, *Iz žizni slov* (Semasiologičeskija sud'by termina sacramentum). Ex vita verborum (Quid olim significatum sit voce sacramenti) I, 298—311, 540—573. *Z.* sacramentum etymologice instrumentum significare dicit, quo aliquid dis dedicabatur. Si vero significatio historica spectatur, iuramentum militare designat, quo civis romanus in militiam deligebatur atque eius fides, ut militum duci oboedientiam praestaret, devinciebatur. Per synecdochen vero ipsam militiam, omnia, quaecumque ad vitam militarem pertinebant, denotabat. Cum autem universa Romanorum vita forensis atque civilis militari forma contineretur, facile conceptus atque voces e vita militari ad civilem transferebantur. Quo factum est, ut plurima vocabula atque similitudines, a vita militari petita in latina lingua inveniuntur. Cum vero religio christiana a Romanis recepta esset, simul etiam vocabula, quibus Romani in vita cotidiana utebantur, ad significanda mysteria christiana adhibebantur. Qua via factum est, ut etiam sacramentum in lexicon christianum transiret; atque cum in civili vita consecrari aliquem ad vitam militarem significaret, etiam apud christianos eandem significationem retinuit. Praecipuis enim baptisma, quo homo in sinum ecclesiae recipitur, voce sacramenti significabatur. Ex quo *Z.* colligit vocem latinam sacramenti non idem significare, ac vocem graecam *μυστήριον*, quod latine arcana sacra interpretandum sit.

N. Kapterev, *Protopop Avvakum, kak protivnik cerkovnoj reformy patriarha Nikona* (Protopapas Abbakum, adversarius ecclesiasticae reformationis per Niconem patr. peractae) I. 384 ad 408, 509—539; II, 1—31. Cum Neronov quam maxime Niconis reformationem oppugnabat, Abbakum protopop, anno 1651 Mosco-

viam venit. Sed ob animum a Niconis opere alienum, paulo post in exsilium mittitur, ex quo a. 1664 ex imperatoris voluntate revertitur. Verum protopop cum externae pietatis studiosus esset, omnem etiam necessariam reformationem reiciebat, atque cum antiquos ritus dogmatum loco haberet, Niconianos haereticos ducebat, quin etiam imperatorem ad Antichristi castra pertinere putabat. Suos adversarios summo prosequabatur odio, omnem scientiam ut diaboli semen respuebat, sanctitatem in externis exercitiis reponebat. Quin ut melius pugnare cum Nicone posset, miraculorum donum sibi concessum et a Deo ipso se missum esse affirmabat.

Th. M. Rossejkin, *Pervoc upravlenie Fotija, patriarha Konstantinopol'skago* (De prima Photii, patriarchae Constantinopolitani gubernatione) II, 194-228, 395-423; III 94-122; 448-479; 647-673. *R.* in describenda Photii vita, quam multis documentis illustrat, omnibus indolis eius vituperationibus colorem dare studet. Velut Photii in regio palatio commorationem nullo vel dubio modo ad Photii animum conformandum pertinuisse existimat. (p. 227; cf. Hergenröther, *Photius, Patriarch v. C. B. I*, 336-337). In referenda historia duarum partium inter se pugnantium, quarum duces Ignatius et Photius merito habentur, magis favet parti, quae etiam cum libertatis ecclesiasticae detrimento cum gubernio civili pacem concordiamque quaerebat, *οικονομίαν*, quam dicunt, adhibendam esse in vitae usu rata (p. 395-399). Cum vero s. Ignatii indolem atque ingenium tangit, ei optimus monachus, non optimus videtur fuisse patriarcha, cum ea quibus ad gubernandum patriarchatum administrandumque opus erant ei defuerint (p. 401-19). In ecclesia Constantinopolitana morem fuisse *R.* existimat ut patriarcha ob civiles perturbationes vel ex imperatorum voluntate cathedra pelli posset, eique qui succederet, qui canonice legitimus agnosceretur, ad patriarchalem dignitatem eligeretur (p. 95). Ut scriptor opinatur, Ignatii resignatio seria fuit et qui ei erant addicti ideo solum postea Photium deseruerunt, quia Photius promissionem de Ignatio honorando non servavit (p. 104 seq). Ob quod schisma Bardas (non Photius) Ignatianos persequebatur. — Nicolaum I., qui licet sanctus papatum extollere summis viribus conabatur, occasionem nactum in epistula ad Photium missa Photii electionem propterea irritam habuisse putat, quod a laicis sine Romani episcopi consensu peracta est. In epistula Nicolai I. subiungitur condicio, qua Romanus Pontifex hanc electionem approbare possit: si res ecclesiasticas bene ac rite ordinaverit (p. 467). Quin etiam scriptor synodum a. 861 habitam concedit, etsi ipsa aliud senserit, rationem gubernii civilis, quod nempe Ignatius a sola potestate civili electus esset, ratam habuisse atque ipsum a cathedra removisse (p. 662 sq.). Concedit quoque litteras *R.* Pontificis in synodo circumcisas atque interpolatas esse (p. 664) atque: „приходится признать, что правительство оказывало замѣтное давленіе на ходъ соборныхъ заведеній“ gubernium magnam exercuit vim in synodales sessiones

(p. 673). Verum res ecclesiasticas ipsumque Photium ita depingit, ut Photius eiusque electio canonibus satisfaciens esse videatur.

- A. *Golubcov*, O proisħoždenii. simvoličeskom značenii i ustrojstvě arħierejskago posolja (De origine, symbolica significatione, forma episcopalis baculi) II, 260—279. Baculum episcopale originem ducit a doctrina christiana, qua episcopi animarum pastores sunt summique pastoris Iesu Christi vicarii. Eorum opinioni qui insignia regia in episcopalis baculi formationem influxum exercuisse existimant, cum episcoporum potestas pastoralis tum ipsius baculi pastoralis nomen obstant. Prima vestigia atque incunabula iam saec. IV. reperiuntur, tempore vero procedente baculo in summa eius fronte crucis signum imponi coeptum. Cum vero in Oriente episcopi e potestate civili magis quam antea dependentes evaserunt ipsi, imprimisque eorum caput patriarcha Constantinopolitanus, pompam regiam magis in dies imitabantur. Illo episcoporum studio explicandus quoque est ulterior baculi episcopalis in Oriente usus atque evolutio. A saeculo XVII° primum necessitatis causa, deinde baculi magis ornandi gratia (praesertim in Russia) baculo sudarium (orarium, velum, pannisellus) adiungebatur. Necessitatem sudarii russica denominatio „сулокъ“ (complicatio, convolutio scilicet sudarii) subintellegit. Baculi pastoralis origine considerata symbolica quoque eius significatio facile cognosci potest. Baculum nempe pastorale est signum externum potestatis atque legitimae iurisdictionis in subditos (p. 261).
- N. *Kapterev*, Ostavlenie Nikonom patriaršej katedry (De cathedra patriarchalis per Niconem renuntiatione) II, 353—369, Nicon, patriarcha Mosquensis cum imperator eum cognomine magni domini (velikij gosudar') appellari vetuisset, cumque ipsum ad prandium 6/6 1658, quod in honorem principis Grusinorum celebrabatur, non invitavisset, cathedra patriarchali se abdicavit. atque in monasterium quod ipse fundaverat sese contulit. Niconis intentione commemoratum factum indolem „demonstrationis“ habuit. Tempore tamen procedente, cum imperator eius reditum minime curaret cumque a Niconis adversariis varia crimina ei obicerentur, Nicon varias causas abdicationis suae variis temporibus publice afferebat. Cum vero et episcopi eius reditum minime optarent, Nicon a. 1665 serio munere episcopali se abdicare voluit. Duplicem tamen condicionem suae resignationis proponebat ut in rebus ecclesiasticis a futuro patriarcha omnino liber esset utque sibi tria opulenta monasteria ad proprium usum concederentur.
- N. *Kapterev*, Kritika cerkovnoj reformy Nikona v literaturnyħ proizvedenijaħ jeja protivnikov, III, 1—23: 177 ad 212; Otricatel'noe otnošenie k reformam Nikona v sredě pravoslavnyħ, III, 363—388; Car Aleksěj Miħajlovič kak austroitel' cerkovnyħ děl poslě udalenija Nikona, III, 516—577. Niconis tempore tum episcoporum, tum ceteri cleri et populi iudicio scriptis etiam expresso Russorum pietas aliarum gentium pietate profundior et perfectior erat (p. 3). Etiam libri liturgici ipsorum omni ex parte perfecti sunt nullaque correcti-

one indigent (p. 9 sqq.). Graecorum vero recentium pietas eorundem opinione suspecta est, libri vero liturgici a haereticis corrupti sunt (p. 9). Quam ob rem Nikon ut reformator haereticus fuit (p. 14) et antichristi servus, qui in sua reformatione sola ambitione, levitate, antiquitatis russicae contemptu ducebatur (p. 14) eiusque opus magnum religioni orthodoxae detrimentum attulit (p. 16). Libros liturgicos non tam corrigebat, quam veteres libros interpolabat. Quod enim dicebat, se libros liturgicos ad exemplar antiquorum librorum graecorum et russicorum correxisse falsum est, cum ad hoc libros Graecorum recentes vel polonicos vel russicos interpolatos adhibuerit (p. 181, 202, 200). Episcopi, licet ad synodum coacti Nikonis reformationem approbaverint timore ducti, ne ab imperatore e sedibus pellerentur, tamen decreta synodalia, ut servarentur non urgebant. Quare effectum est, ut quivis sacerdos, prout ei placebat, libros, ritus ac caeremonias adhiberet magnaue confusio quoad ritum oreretur (p. 363, seqq.). Quam rem auxit ac firmavit Graecorum Moscoviam ad eleemosynam venientium opinio, Nikonem tamquam ordinis ac rerum ecclesiasticarum perturbatorem reputandum esse (p. 380 sqq.). Post Nikonis discessum, cum totum eius opus labefactari videretur, imp. Alexius M. ecclesiae russicae regimen re vera suscepit Nikonisque opus firmavit (p. 516 sqq.). Imperator enim, ut russicam ecclesiam cum graeca in unionem et pacem redigeret, Nikonem a. 1652 elegerat eiusque reformationem libenter approbarat (p. 517). Post eius discessum tales solum viros, qui huic reformationi faverent, diocesis episcopos praeficiebat (p. 528 sq.). Ut autem ecclesiasticam Nikonis reformationem firmaret, synodum episcoporum a. 1666, prius de eorum sententia per litteras certior factus, coëgit. In qua synodo episcopi, alii propter promissionem imperatori datam, alii, ne suam sententiam in priore synodo prolatam retractarent, Nikonis opus approbarunt, qua ratione eius reformationem confirmarunt (p. 529, 536, 547, 560). Kapterevi iudicio synodi laudatae pravitas praeter alia in eo etiam consistit, quod licet ritus in synodo a. 1551 ut haereticos damnatos approbarit, ne verbum quidem dixit, quid de sententia synodi a. 1551 habitae tenendum esset (p. 562), nec ullo modo discrimen inter dogmata ac ritus indicavit (p. 563).

A. Orlov, K charakteristikë hristologii Origena (De indole christologiae Origenis (II, 370—394). Cum Irenaeus et Tertullianus solum existentiam divinitatis et humanitatis in Christo defenderent, Origenes primus clare duplicis naturae, divinae et humanae modum unionis tractare coepit. Orlov, qui Harnack'ium sequitur Origenem suas de unione opiniones e Neoplatonismi et Gnosticismi doctrina hausisse putat. Etenim Christum docet esse „Logon-Didascalum, qui in terram venit, ut $\gamma\omega\sigma\omega$ veritatis nobis afferret atque ut exemplum pugnae spiritus cum corpore nobis exhiberet. „Quae Origenis christologia, reiectis erroribus, communis Patrum orientalium doctrina Orlovio videtur esse.

A. Orlov, K charakteristikë hristologii Harija Piktavijskago

(Quaedam de christologia Hilarii Pictaviensis (III, 123—145; 229 ad 285.

M. Tarčev, *Cerkovnost' kak princip npravstvennago bogoslovija* (Ecclesia ut fundamentum theologiae moralis) III, 24—93. Exposita theologiae moralis in Russia misera condicione de eius extensione et obiecto disputat cum ipsius opinione moralitatis christianae finis sit ut ducat hominem ad pietatem supernaturalem. Quae cum in sola ecclesia a Christo instituta obtineri possit, ecclesia ipsa fundamentum theologiae moralis habenda est, ita tamen ut iuridica lex ecclesiae catholicae non inducatur ut essentielle elementum perfectionis christianae. Etenim potius consideranda sunt dogmata christiana sub respectu morali cum applicatione subiectiva ad hominem. Quare quaestiones de lege naturali, de conscientia naturali, de naturali libertate non ad theologiam moralem, sed ad ethicam spectant (p. 55); quin et virtutes ordinem naturalem supponunt (p. 59 sqq.). Secundum scriptoris opinionem non exstat matrimonium christianum, nec res publica christiana, ut volunt catholici, sed ecclesia ea solum sub quodam respectu sanctificat (p. 76 sqq.)

M. Halaščyjskij.

Croatica.

Janko Barlè: „*Povijest turopoljskih župa.*“ (Historia parochiarum in campo nobilium Turopoliensium sitarum.) Zagrabiae 1911. Pag. 298.

Universitas nobilium in campo Turopolia prope Zagrabiam in Croatia magnam habuit libertatem magnaue privilegia inde a rege Bela III. saeculo XIII. Quattuor parochias universitas haec complectitur: Dubranci, Odra, Stare Čiče et Velika Gorica. In libro praesenti fata parochiarum quavis ex parte describuntur. *B.*, praebendarius metropolitanae Ecclesiae Zagrabiensis, vir iis, quae de archidioecesi Zagrabiensi scripsit optime meritis, libri materiam sic composuit, ut uniuscuiusque parochiae primum historiam ecclesiae parochialis et capellarum per parochias sparsarum enarraret, deinde parochos, cooperatores aliosque sacerdotes in singulis parochiis ortos enumeraret ac vitam eorum describeret post populum eiusque indolem prout progrediente tempore se exhibuit, consideraret, denique adnotationes varias ad parochiarum vicissitudines pertinentes adiungeret. Ex libro apparet, omnes fere parochos et cooperatores in campo Turopoliensi c. a. 1574 glagolitas fuisse i. e. sacra lingua palaeoslavica ritu latino celebrasse: saeculo autem XVII. glagolitas paulatim in hisce regionibus evanuisse. Libro tria peculiariora capita de ratione, quae inter parochias Turopolienses et Iesuitas Zagrabiensis, Paulinos Remetenses et Clarissas Zagrabienses intercessit, adiecta sunt. Argumentum libri scriptor maxime ex nuntiis de visitationibus ca-

nonicis in archivo aepplis Cancellariae Zagrabiensis depositis atque ex libris parochialibus et archivo universitatis nobilium Turo-poliensium deprompsit.

Dr. K. Dočkal.

Dane Reba. Izbornik za crkveno-pravne odnose različitih kato-ličkih obreda s obzirom na istočnu crkvu u Hrvatskoj. **Enchi-ridion iuris quod ab ecclesia inter varios ritus catholicos statuitur considerata ecclesiae orientalis catholicae in Croa-tia condicione.** (Gust. Neuberg) 1911. 4° str. XXII+187.

Diligentissimus scriptor, canonicus ecclesiarcha ad graeco-orientalem catholicam ecclesiam cathedralem Crisiensem, varias constitutiones, multa decreta, declarationes, instructiones, quae relationem mutuum ritus orientalis et occidentalis in regno Croatiae illustrant vel aliquo modo illustrare possunt, undique con-gessit et in collectionem satis amplam contulit. Toti operi aliqua frag-menta selecta eruditionis gratia praemisit. Primo loco positum est quoddam fragmentum ex manuscriptis episcopi Crisiensis Con-stantini Stanić eiusque institutum est ante oculos ponere discrimen inter catholicos orientalis et occidentalis ritus. Quo in fragmento inter alia etiam haec inveniuntur: „Igitur intra catholicos latinos et catholicos graecos, quod ad religionis substantiam attinet, nul-lum est discrimen. Eadem sunt utrisque fidei symbola, eadem dogmata, eadem in moribus educatio. Dantur quidem inter utros-que variae et differentes opiniones, sed hae tam parum fidem laedunt, ut et apud romano-catholicos doctissimos habeant fau-tores. Tales sunt quaestiones de Eucharistiae forma, de matrimo-nii per adulterium dissolubilitate, de modo et forma purgatorii, de extensione iurisdictionis pontificiae quoad disciplinam eccle-siasticam etc. In his quidem, quae dogmatis sunt, graeco-catho-lici cum universali ecclesia ultro confitentur, quae variae ad scho-larum opiniones spectant, tam graeci-catholici quam romani theo-logi salva fidei unitate in suo sensu abundant (III)“. Quae dicta nullo modo ostendunt discrimen quod nunc est inter utriusque ritus catholicos, quia quae sit eucharistiae forma, sitne matrimo-nium adulterio commisso dissolubile, quam late pateat iurdictio Romani pontificis in disciplina ecclesiastica administranda ambi-giam dici non potest, postquam, si rei caput consideratur non au-tem minoris momenti quaestiunculae ab ecclesia constitutum est, quid utriusque ritus catholici debeant tenere, si notam haereseos vitare volunt.

Secundo loco reperitur fragmentum excerptum e catechismo Bastašić ad ostendendam distinctionem fidei et ritus. Quod frag-mentum non videtur momentum afferre ad rem explicandam, quam scriptor sibi proposuit. In tertio fragmento (X—XV) agitur de ne-cessitate ritum graecum conservandi. Ex quonam fonte haustum sit hoc fragmentum, nusquam indicatur. Inter alia accusantur in eo lesuitae, quod in Polonia orientalem ritum turpissime corru-perint (XII). Denique ultimo loco (XV—XVI) invenitur locus ex-

cerptus ex relatione officii dioecesanii Crisiensis altissimo throno de dato 10. II, 1811 submissa, in quo explicatur, quis sit genius populi graeci. Neque hoc documentum ad scriptoris propositum aptum videtur esse; illud potissimum quod dictum est „abstractis paucissimis dogmatibus“, quibus Graecos ab universali ecclesia differre dicitur (XVI), falsa niti opinione apparet.

Tota sylloge dividitur in partes tres. In prima parte exponuntur varia decreta, quae iuridicam rituum relationem illustrant secundum varias regiones: in dioecesi Crisiensi olim Marčensi seu Svidnicensi, in Galicia apud Ruthenos, in Transilvania apud Romanos, in septentrionali Hungaria, in regione patriarchatum orientalium, in Italia et insulis adiacentibus, postremo in America septentrionali. Itaque videmus doctissimum scriptorem, non se continuisse intra angustos Croatiae fines quod promiserat, sed omnium fere gentium et terrarum graeco-catholicorum rationem habuisse, quo facilius res comprehendi et intellegi posset. In secunda parte (97 ad 164) agitur de utriusque ritus permixtione, de iure matrimoniali in dioecesi Crisiensi, de decreto „Ne temere“ quomodo ad catholicos orientales et matrimonia diversi ritus pertineat, de auctoritate corporis iuris canonici, concilii Tridentini, constitutionum romanorum pontificum in rebus graeco-catholicorum, de percipiendis sacramentis iis locis, ubi sacerdos proprii ritus deest, de quibusdam Graecorum ritibus in latinas ecclesias introductis, de ritibus, cultibus, disciplina, aliisque, quae ecclesia graeco-catholica ab ecclesia occidentali recepit, de rationibus inter diversos ritus orientales, de poenis in eos, qui ius inter utrumque ritum conditum contemnunt. In parte tertia (167—180) scriptor aliquas epistulas et declarationes apostolicae sedis affert de servandis ritibus orientalibus eorumque sanctitate. Tanquam appendicula totius collectionis selecta sunt in fine quaedam ex instructione ordinariatus Banjalucensis dd. 4 martii 1901 nr. 151., ubi exponuntur rationes, quae inter utrumque ritum in Bosnia et Hercegovina intercedunt.

Si quid in hac re est mei iudicii, missis ambagibus negare debeo scriptorem propositum suum assecutum esse. Etsi enim optime meruit, quod in hac re edenda tanta diligentia officium suum praestitit quippe qui in nostris finibus facile princeps sit in his studiis colendis, quae maximi momenti et gravitatis sunt, tamen multa reprehendenda in hoc libro videntur esse. Primum dolendum est, quod res legenti non satis clare dispositae proponuntur. Sine ullo prooemio scriptoris, sine ullo indice sive capitum sive rerum in libro contentarum, sine ullo indice reali, sine ullis adnotationibus inserta sunt varia et diversa genera decretorum et constitutionum et declarationum in lingua latina, croatica et germanica. Ad quae addita sunt multa fragmenta ex monumentis historicis, ex variis decretis, ex commentariis publicis, in quibus de rationibus rituum in variis regionibus agitur. Vero ordine non observato ea quae collecta sunt perlustrare difficile est. Sane perpauci sunt parochi, qui tantam diligentiam adhi-

beant et tanto otio fruantur, ut occurrentibus quaestionibus plurima illa et inter se opposita decreta fragmentaque decretorum legere velint et quid faciendum sit invenire possint. Atqui imprimis eo consilio liber scriptus est, ut ducis et magistri loco consuli possit. Huic rei igitur deesse videtur. Collecta tamen litterarum monumenta, etsi iam magna ex parte edita erant, aliquid momenti afferunt ad cognoscendam a viris doctis quaestionem eiusque historiam. Liceat autem nobis sperare, scriptorem ipsum librum esse compositurum, quo via ac ratione iura exponantur, quae inter utrumque ritum nunc valeant.

Dr. *Šimrak*.

Bogoslovska Smotra. 1910. Commentarii trimestres adnexi folio „Katolički list“, conspectum theologiae catholicae Croaticae continentis. Quorum Dr. Ioseph Pazman et Dr. Edgar Leopold curam gerunt. Zagrabiae 1910. Fasc. I—IV. Pretium una cum folio „Katolički list“ 42 cor., sine hoc folio 5 cor.

Dr. *Josip Marić*, *Modernistička Kristologija*. (Doctrina „modernistarum“ de Christo). I. 1—41. Contra doctrinam catholicam de Christo duplex genus adversariorum extat: alii e numero Protestantium (Sabatier, Reville, Harnack) alii ex numero catholicorum (Loisy). Horum doctrinam de Christo Messia, quam modernisticam et eschatologicam appellat, *M.* ex operibus Loisy desumit et exponit.

O. *Urban Talija*, *Objektivne pogreške u Bibliji i njena nepogrješivost* (De veris S. Scripturarum erroribus earumque infallibilitate). I. 34—41. Quaestio est de verbis S. Pauli in I. Cor. 1, 14: „Neminem vestrum baptizavi nisi Crispum et Caium“ et ib. 16: „Baptizavi autem et Stephanae domum“ Ad „contradictionem“ hanc cum infallibilitate S. Scripturae componendam Dr. Schulz in *Biblische Zeitschrift* discrimen inter errorem subiectivum et obiectivum excogitat, hunc in s. libris admittit, illum reicit. *T.* periculum doctrinae Schulzianae rectae de inspiratione doctrinae imminens detegit, verba vero s. Pauli prouti et alia minus clara quintuplici modo loquendi „more humano“ (accommodatio, approximatio, dubitatio, poetico, „scientifico“) interpretatur et cum inspirationis notione componit.

Dr. *Josip Pazman*, *Compositio Apostolica*. I. 42—60. Compositio Apostolica est contractus, quo debitum auctoritate Summi Pontificis remittitur. De tali compositione *P.* disserit, et quidem. in quali casu adhibeatur, quis debitum remittere possit, et quomodo. Expositis hisce generalibus rebus *P.* iam ad particularia transit, ad singulas compositiones de bonis Ecclesiae catholicae raptis tempore procedente factas. De illa compositione fusius exponit. quae novissimis temporibus in Italia et in Gallia diremptis bonis ecclesiasticis facta est.

O. *Petar Grabić*, *Isusovo uskrsnuće* (De resurrectione Christi). II 113 ad 140; III 225-254. Resurrectio Christi veritas est principalis religionis, catholicae, ab hostibus semper impugnata. *G.* varias opiniones

hostium fictas de resurrectione Christi considerat trutinamque iusta examinat. Opiniones veteres, quas Paulus, Reimarus, Strauss, Renan, Pfeleiderer excogitaverunt, breviter, opiniones vero novas a Bergson Le Roy, Loisy, Harnack propositas copiose tractat. Maximam curam doctrinae „modernisticae“ Le Royanae tribuit, eam illustrat modoque pacato sine ira et studio redarguit.

Dr. *Edgar J. Leopold*, „Geneza (pogl. I—III) i biblijska komisijsija“ II. 140—154. *L.* propositiones Commissionis biblicae de caractere historico trium priorum capitum Geneseos confirmatas a Summo Pontifice 30. Iunii 1909 interpretatur.

O. *Urban Talijsa*, Najmodernija filozofija i etika, (De recentissimorum nostri temporis philosophorum ethica) II. 155—168; III. 255—268. Nomine nostri temporis philosophorum *T.* duplicis generis philosophos intellegit; eos qui eudaemonismo sociali (Paulsen) et qui progressismo sociali (Wundt) nomen dant. Utrique hominibus ethicam praescribunt, eamque fundamento firmo superstruere conantur. At — fundamentum hoc debile esse inmo nullum, *T.* ostendit. In pulcherrima eius commentatione scriptore docto digna unum illud ex parte historiae obicimus: exemplum Thomae de Torquemada tanquam „bestiae atrocissimae in cute humana“, qui Gallo Robbespiero nullo modo impar fuerit (II. 160), sensum catholicum laedere veritati non respondere.

Fra *Petar Vlašić*, „Sin Božji“ i „Sin čovječji“ (Quomodo intellegenda sint vocabula: „Filius Dei“ et „Filius hominis“) Commentatio exegetica IV. 321—338. Tribus partibus absolvitur. V. primum enarrat sententias veterum, exegetarum catholicorum de his Christi Domini denominationibus (s. Ioannis Chrysostomi, s. Hilarii, s. Athanasii, Maldonati, Cornelii a Lapide). Deinde sententias Harnackii, Delitschii, Bousseti ponit. Tum ipse quaestionem de „Filio Dei“ et Filio hominis“ solvit. „Filius Dei“ compluribus locis S. Scripturae verum et naturalem filium Dei significat, licet aliqui loci etiam improprie intellegi possint. „Filius hominis“ apud Daniele 7, 13 Messiam verum significat. Commentatio valde clare et diligenter conscripta est.

Dr. *Andrija Rački*, „Crkvene reforme francuske vlade u senjsko-modruškoj biskupiji (1809—1813). (Emendationes rei ecclesiasticae a regimine Gallico in dioecesi Segniensi et Modrusiensi ab a. 1809 usque ad a. 1813 susceptae). IV. 339—354. In pace Schoenbrunniana a. 1809 tota regio Croatica a sinistra parte fluvii Savi usque ad mare Adriaticum imperio Gallico subiecta est et cum nonnullis aliis provinciis novum „regnum Illyricum“ constituebat. Novo regno per quattuor annos tamquam vicarius imperatoris Napoleonis praeerat Augustinus Marmont, vir alioquin assiduus et iustus, qui multas res non solum civiles sed etiam ecclesiasticas provexit, saepe tamen ius canonicum violavit. Quas novas res bonas et malas *R.* enumerat earumque indolem lucide describit.

Dr. *Janko Šimrak*, Brak podjakona poslije redjenja prema

prava Istočne crkve. (De matrimonio subdiaconorum post sacram ordinem inito secundum ius ecclesiae orientalis). IV 369 ad 380. Ex libris canonicis ecclesiae orientalis Š. accurate probat, subdiaconatum etiam in ecclesia orientali impedimentum dīrimens matrimonii quovis tempore fuisse.

Dr. *Juraj Cenkić*, Zakon o rastavi crkve i države u Francuskoj i kanonsko pravo. (De lege separationis ecclesiae a statu in Gallia eiusque relatione ad ius canonicum). I—IV In longiore commentatione C. rationes affert, ob quas S. Sedes episcopique Gallici non solum legem de die 9. XII. 1905 sed etiam eius tria complementa (de die 2. I. et 28. III. 1907 et 13. IV 1908) a limine reiecerint. Quae rationes quattuor sunt: 1. lex separationis concordiae utriusque potestatis a Deo volitae adversatur utrique nocet; 2. eadem lex regimini civili plenam potestatem in omnibus rebus intra limites territorii adiudicat; 3. ecclesiae novam constitutionem contra ius et fas praescribit; 4. denique eodem modo ecclesiam iure acquirendi bona temporalia spoliatur. Multae res communis utilitatis hic continentur. (Nondum ad finem res perducta est).

Bogoslovska Smotra. 1911. Fasc. I—IV

Dr. *Rudolf Vimer*, Istočni običaji i sveto Pismo (De moribus orientalibus et s. Scriptura). Magna dexteritate modoque vere suavissimo R., professor studii biblici N. T. in theol. facultate Zagradiensi, mores orientales, caelum terrae sanctae (I. 1—10), deinde vitam Palaestinensium (II, 127—136) sibi optime notam, eo consilio depingit ut ostendat, hodiernam indolem terrae sanctae eiusque incolarum ad intellegendam et confirmandam s. Scripturam plurimum conferre. Quo in opere optimum successum habuit.

O. Hummelauer i O. Talija o nepogrješivosti biblije (Quid P. Hummelauer et P. Talija de infallibilitate s. Scripturae sentiant). I, 11—31. Defensio lectu digna libri a. 1908 ab Urbano Talija conscripto sub titulo „Errores scientifici et historici in libris inspiratis nec non citationes tacitae“ (Zagreb). Sententia Urbani Talija de quintuplici modo loquendi „more humano“ (cf. supra) defenditur, eiusque discrimen a sententia Hummelaueri inculcatur.

Dr. *Janko Šimrak*, Sv. Ignacije Antiohijski i primat rimske Stolice (Quomodo S. Ignatius Antiochenus primatum sedis Romanae probet). I, 32—42. Probata authentia et integritate epistularum s. Ignatii Š. argumenta pro primatu ex Ep. ad Rom. depromit, praesertim ex verbis *προκαθήμενη ἐν τόπῳ χωρίῳ Ῥωμαίων* et *προκαθήμενη τῆς ἀγάπης*. Utitur novissimis pervestigationibus patrologicis.

Dr. *Josip Marić*, Modernistička Kristologija. (Doctrina „modernistarum“ de Christo) I, 43—62. Res coepta anno priore porro tractatur. M. imprimis imaginem Iesu Christi historici ex evangelis, quae synoptica nuncupantur, breviter delineat eumque Deum verum fuisse probat, tum vero doctrinam Loisy falso dicentis, Christum

se nunquam verum Deum manifestasse nec deitatis sibi unquam conscium fuisse. argumentis solidis reiecit.

- Dr. *Fran Barac*: Je li Isus Krist živio? (De historica Christi veritate) I, 63—71. Nova adversariorum scripta hac de re recensentur vanaque commenta Arthuri Drews de Christo „mythico“ diluuntur.
- Dr. *Josip Pazman*, Roma e l'Oriente. I, 71—76. P. errores dogmaticos et historicos commentationis „Pensées sur la question de l'union des Eglises“ in commentariis, quos supra diximus, a Maximiliano principe Saxonico conscriptae illustrat refutatque.
- Dr. *Svetozar Ritig*, Martyrologij srijemsko-pannonske metropolije (De martyrologio Archidioecesis Syrmienensis et Pannoniensis) II, 113—126, III, 248—268, IV, 353—371. Scriptor libri „Povijest i pravo slovenštine“ (Zagrabiae 1911) novo operi manum imposuit: stabiliendo corrigendoque martyrologio veteris et venerabilis ecclesiae Syrmienensis. Non est dubium, quin hoc opus difficillimum sit in tanta silva fontium mirum in modum inter se discrepantium, sed etiam optimum meritum ob notitiam ecclesiae domesticae propectam atque ob correctionem librorum liturgicorum intentam. In tuto positus fontibus, i. e. martyrologiis, catalogis, calendariis et actis martyrum tum occidentalis tum orientalis ecclesiae stabilitaque eorum auctoritate R. ad catalogum martyrum Syrmienensium ordine chronologico stabiliendum transit. Hoc anno usque ad martyres mensis aprilis pervenit. Summa criticae inquisitionis est, quod alios martyres e martyrologio Syrmienensi nunc vulgato eicit, alios ei inserit, alios eiusdem nominis ad unum hominem referri probat. Magno ingenii acumine disserit de s. Anastasia (6. et 8. Ian. et 25. Dec.), s. Synerote eiusque comitatu (23. Febr.), de s. Hermogene et Fortunato (26. Aug.) Opus vere magni pretii.
- O. *Petar Grabić*, Važno poglavlje iz religioznoga života (De quodam vitae religiosae gravi capite), II, 137—158. Inscriptio nimis vaga! G. loquitur fuse et minus stricte de evolutione doctrinae catholicae paulatim facta secundum commenta professoris Loisy.
- Dr. *Rudolf Vimer*, Malta ili Mljet? (Melite an Meleda?) III, 217 ad 235 et IV, 313—314. Quaestio est, quid nomine insulae Melitae (Act Ap. 28, 1), in qua s. Paulus post naufragium salvus factus est, intellegatur. In suo opere „Vita s. Pauli“ (Život sv. Pavla, Zagreb 1907) R. affirmavit, insulam Melitam s. Pauli non esse intellegendam insulam „Meleda“ (Mljet) in mari Adriatico sed insulam „Melite“ (Malta) in mari Ionio. Contra hanc opinionem editus est libellus „Melita del naufragio di S. Paolo è l'isola Meleda in Dalmazia. Spalato 1910“, ubi contrarium probatur. In hac commentatione R. argumenta adversarii ex ordine acriter impugnat et plane dissipat, suam vero propositionem maxima ingenii acie et splendide defendit.
- Fra *Petar Vlašić*, Kula babilonska i pometnja jezika (De turri Babylonica et linguarum confusione) III, 236—247 et IV, 335 ad 352, Quaestiones propositas V. ex verbis hebraicis solvere et declarare conatur. Tamquam verisimillimam sententiam tenet, turrim

Babylone re vera constructam esse, et quidem ut signum populo Semitico, ne per terras dissiparetur. Admittit veram confusionem et quidem unius linguae (alias linguas iam mutatas et evolutas ponit). Argumenta multa a V adducta vi carent.

Dr. *Josip Marušić*, *Ženidbe medju naravnim srodnicima* (De matrimonio inter cognatos) IV, 372—384. Tria considerantur 1. quid leges variarum nationum et religionum tempore procedente de impedimento matrimonii, quod cognatio naturalis vocatur, statuerint; 2. cur ecclesia catholica hoc impedimentum statuerit; 3. quomodo dispensatio impetranda sit et in quibus casibus.

Dr. *Jurai Cenkić*, *Zakon o rastavi crkve i države u Francuskoj i kanonsko pravo* (De lege separationis ecclesiae a statu in Gallia eiusque relatione ad ius canonicum), III, 269—280. Res anno proximo coepta porro tractatur. Ecclesiae vindicatur ius acquirendi et possidendi bona temporalia. Tractatus totus scriptorem in iure canonico valde versatum esse ostendit.

Dr. *Kamilo Dočkal*.